

วารสารการบริหารท้องถิ่น

Local Administration Journal

สารบัญ

การพัฒนาระบบการดำเนินงานด้านการเกษตรขององค์การบริหารส่วนตำบลถนนโพธิ์	1
• วิไลวรรณ เหล็กทองสันเทียะ • สุวัลลีย์ เปี่ยมปิติ	
การจัดการความรู้เรื่องการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของศูนย์ข้าวชุมชนตำบลคงใหญ่	13
• อารมณ แก้วศรีสุข • พิรสิทธิ์ คำนวนศิลป์	
การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำข้าวฮางของกลุ่มผลิตข้าวฮางเทศบาลตำบลปลาไหล	25
• จักรวาล จันทร์หล้า • ชลิต ชัยครรจิต	
การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำข้าวเม่างของบ้านแก่งโพธิ์	38
• ธัชพล ท้าวนาง • คุณ โทพันธ์	
แนวทางการบริหารจัดการกลุ่มผลิตปุ๋ยหมักชีวภาพอัดเม็ด บ้านเหล่าใหญ่	46
• สมปอง จันทร์เก • สุจินต์ สิมารักษ์	
การบริหารจัดการศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไผ่	56
• เบญจมาศ แสงใส • พิชญ์ สมพอง	
การเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการกลุ่มปุ๋ยเกษตรอินทรีย์เมืองยาง	66
• เอกชัย ป้อมชัย • เกษม นันทชัย	
การบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรแบบบูรณาการขององค์การบริหารตำบลส่วนศรีภิรมย์	78
• สุคนธ์ ทับอาจ • จินตนา ลีละไกรวรรณ	
การพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อใช้ในการเกษตรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน	90
• ภูมิภัทร โคงัน • พรพันธุ์ เขมคุณาศัย	
การบริหารจัดการแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรแบบมีส่วนร่วม	101
• บุญถม สนร้อย • ปราโมทย์ ทองกระจ่าย	

บทบรรณาธิการ

ไทยถือว่าเป็นประเทศที่มีภูมิประเทศและภูมิอากาศเอื้อต่อการทำเกษตรกรรมเป็นอย่างยิ่ง ส่งผลให้ประเทศไทยเป็นผู้ส่งออกข้าวรายใหญ่ของโลก วารสารฉบับนี้จึงมุ่งนำเสนอการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว การแปรรูปข้าวในรูปแบบต่างๆ เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มไม่ว่าจะเป็นการทำให้เป็นข้าวฮางหรือข้าวเมา ซึ่งถือว่าเป็นภูมิปัญญาที่ทรงคุณค่าของสังคมไทยที่ควรแก่การรวบรวมจัดเก็บ นำมาใช้และถ่ายทอดตามหลักของการจัดการความรู้ของกลุ่มเกษตรกรที่รวมกลุ่มกันผลิตให้มีลักษณะปลอดสารเคมี มีระบบของการพัฒนาแหล่งน้ำที่สร้างการมีส่วนร่วมทุกภาคส่วน แต่ทั้งนี้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องมีภาวะผู้นำ

ศุภวัฒน์กร วงศ์ธนวุธ

การบริหารจัดการแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรแบบมีส่วนร่วม

Participatory Management of Agricultural Water Resources

บุญถม สมน้อย¹

ปราโมทย์ ทองกระจ่าง²

บทคัดย่อ

รายงานนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินและพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรในปัจจุบันขององค์การบริหารส่วนตำบลห้วยเหล็ก โดยการสัมภาษณ์คณะผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องขององค์การบริหารส่วนตำบลห้วยเหล็ก ข้าราชการ จากสำนักงานเกษตรอำเภอเมืองอุบลราชธานี และ ตัวแทนของเกษตรกรในตำบลห้วยเหล็ก

ผลการศึกษาพบว่า การจัดแหล่งน้ำองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยเหล็กในปัจจุบันมีการดำเนินการหลายลักษณะ อาทิเช่น ก่อสร้างฝายคอนกรีตเสริมเหล็ก กักเก็บน้ำในลำห้วยปลาแดก และโครงการขุดลอกคลองรับน้ำชลประทานหนองช้างใหญ่ การดำเนินการดังกล่าวแม้จะสร้างความพึงพอใจให้กับเกษตรกร แต่ทว่าควรมีการ ปรับปรุงขุดลอกเป็นลำดับแรกก่อนที่จะพัฒนาแหล่งน้ำประเภทอื่น เพราะจะประหยัดงบประมาณในเรื่องค่าที่ดิน ส่วนวิธีการจัดหาเงิน สำหรับหมู่บ้านที่ไม่มีแหล่งน้ำ คือ การสร้างแหล่งน้ำขนาดเล็ก เช่น โครงการขุดสระเก็บน้ำตามแนวทางเกษตรทฤษฎีใหม่ และ โครงการขุดเจาะบ่อบาดาลเพื่อการเกษตร

Abstract

This research had the objective of evaluating a participatory approach to water resource management for agriculture and to propose a model for managing these resources by the Khi Lek Tambon Administrative Organization (TAO), Ubon Ratchathani Province. Data were collected by interview with the administrative committee and related staff of the TAO, government officials from the Muang District Agriculture Office of Ubon Ratchathani Province and representatives from the population of farmers in the Tambon.

This study found that, at present, many different methods are being used for water resource management in the Tambon. For example, there is construction of small cement weirs, storage of water in the Huay Pla Daek stream, and a project to deepen the Chang Yai irrigation

¹ นักศึกษาหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น

² รองศาสตราจารย์; รองคณบดีฝ่ายวิจัยและประกันคุณภาพการศึกษา คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

canals. Although these measures are approved of by the community, there needs to be a prioritization: The deepening of the canal should come first. Other proposed activities include the construction of a reservoir and digging of wells in areas with no natural sources of water.

คำสำคัญ: การเกษตรแบบมีส่วนร่วม

Keyword: Agricultural Water Resources

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

น้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นสิ่งเอื้อประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งเป็นอาชีพหลักของคนไทย แต่การที่ทำให้มีน้ำใช้ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมได้อย่างเพียงพอนั้นเป็นการยาก เพราะในการทำการเกษตรส่วนใหญ่เกษตรกรอาศัยน้ำจากธรรมชาติ แต่มักประสบปัญหาเสมอ สาเหตุของการขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตร เนื่องจากประชาชนขาดการอนุรักษ์น้ำ อย่างจริงจังและยังไม่มีให้ความสนใจเรื่องการอนุรักษ์น้ำอย่างแท้จริงดังนั้นระบบนิเวศน์ของกลุ่มน้ำจึงถูกทำลายและเปลี่ยนแปลงป่าไม้ถูกทำลาย ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ฝนตกไม่กระจายสม่ำเสมอ ฝนตกทิ้งช่วงยาวนานหรือบางปีฝนตกน้อย แหล่งน้ำธรรมชาติที่เคยใช้เป็นแหล่งน้ำสำหรับเพาะปลูก เช่น ห้วย หนอง คลอง บึงอยู่ในสภาพตื้นเขินและถูกบุกรุกมีแหล่งเก็บกักน้ำไม่เพียงพอสำหรับเก็บน้ำปริมาณมากในฤดูฝนขาดการจัดการน้ำจากลุ่มน้ำที่มีมากไปใช้ในลุ่มน้ำที่ขาดแคลน ประชาชนขาดจิตสำนึกในการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ มักไม่บำรุงรักษาแหล่งน้ำที่มีอยู่ (<http://www2.swu.ac.th/royal/book1/b1c2t2.html>, ถาวร ดีรุณ, 2545)

ดังนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ที่จะต้องมีระบบการบริหารจัดการ แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร ที่มีประสิทธิภาพ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นหน่วยงานที่ใกล้ชิดประชาชนโดยเฉพาะเกษตรกร ทั้งเป็นองค์กรที่มีบทบาทหน้าที่และภารกิจในการจัดการให้มีน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค และทางการเกษตรโดยกฎหมายและแผนปฏิบัติการ กำหนดขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้กำหนดให้ส่วนราชการมีการถ่ายโอนภารกิจในด้านการบริหารจัดการและการดูแลบำรุงรักษาแหล่งน้ำ

เพื่อการเกษตรให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตามพระราชบัญญัติสภาพัฒนาการและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 มาตรา 68 บัญญัติให้องค์การบริหารส่วนตำบลอาจจัดทำกิจการในเขตองค์การบริหารส่วนตำบล (1) ให้มีน้ำเพื่อการอุปโภค บริโภคและการเกษตร (กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น, ม.ป.ป.)

เพื่อเป็นการส่งเสริมการประกอบอาชีพ ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ของราษฎรที่ประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรมในตำบลให้หลักจึงสมควรที่จะทำการศึกษการพัฒนา รูปแบบและการบริหารจัดการแหล่งน้ำชุมชนเพื่อการเกษตรแบบมีส่วนร่วม เพื่อตอบสนองความต้องการน้ำเพื่อการเกษตร ของประชาชน อย่างพอเพียงซึ่งสอดคล้องกับกฎหมายและแผนปฏิบัติการกำหนดขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 มาตรา 16 (6) การส่งเสริมการฝึก และการประกอบอาชีพ แต่การพัฒนาแหล่งน้ำจะเกิดประโยชน์อย่างสูงสุดอาศัยการมีส่วนร่วม ในการบริหารจัดการ ของเกษตรกรเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุด (เกื้อกูล มานะสัมพันธ์สกุล, 2547)

วัตถุประสงค์

วัตถุประสงค์ในการศึกษาสิ่งที่มาเสนอแนะแนวทางในการปรับปรุงการบริหารจัดการ แต่การที่จะได้แนวทางดีกว่า จำเป็นที่จะต้องรู้ก่อน ในปัจจุบันอบต. มีการบริหารจัดการน้ำเท่าไร ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเท่าไร

กลุ่มเป้าหมายและวิธีการศึกษา

การศึกษานี้เป็นการรวบรวมข้อมูลลักษณะแหล่งน้ำ สถานการณ์แหล่งน้ำ การใช้ น้ำในแหล่งน้ำ ของประชาชน และข้อมูลการมีส่วนร่วม ของประชาชนในการบริหารจัดการแหล่งน้ำชุมชนเพื่อการเกษตร โดยมุ่งประเด็นดังต่อไปนี้

1. ข้อมูลแหล่งน้ำสาธารณประโยชน์ ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลให้หลัก
2. ข้อมูลการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการแหล่งน้ำชุมชน

เพื่อการเกษตร ในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลให้หลัก

กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการศึกษาโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกประกอบด้วย นายก องค์การบริหารส่วนตำบลให้หลัก จำนวน 1 คน รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลให้หลัก

จำนวน 2 คน ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลจีเหล็ก จำนวน 1 คน เจ้าหน้าที่เกษตร ประจำตำบล จำนวน 1 คน นายช่างโยธา จำนวน 1 คน วิศวกรโยธา จำนวน 1 คน เจ้าหน้าที่วิเคราะห์นโยบายและแผน จำนวน 1 คน ประธานกลุ่มเกษตรกรทำนาจีเหล็ก จำนวน 1 คน และ รองประธานกลุ่มเกษตรกรทำนาจีเหล็ก จำนวน 1 คน

ผลการศึกษา

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการ บริหารจัดการแหล่งน้ำชุมชนเพื่อการเกษตร

การมีส่วนร่วมของประชาชนมีความจำเป็นต่อการบริหารจัดการแหล่งน้ำชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบลจีเหล็ก เพราะการแก้ไขปัญหาแหล่งน้ำ หรือจะพัฒนาแหล่งน้ำ ในชุมชน ชุมชนจะต้องมีส่วนร่วม โดยเริ่มตั้งแต่ร่วมเสนอปัญหาหรือร่วมเสนอแนวคิดที่จะพัฒนา ร่วมแสดงความคิดเห็นในการดำเนินการการปฏิบัติและมาตรการควบคุม เพราะชุมชนอยู่กับสภาพพื้นที่รู้สาเหตุของปัญหาเป็นอย่างดี การรู้ถึงสาเหตุของปัญหาทำให้สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างถูกต้อง ตรงตามความต้องการเป็นการสร้างความเข้าใจและมั่นใจให้กับประชาชน ในการดำเนินโครงการพัฒนาหรือการแก้ไขปัญหา การมีส่วนร่วมจะทำให้เกิดความโปร่งใสในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ และเป็นการสร้างเสริมความเข้มแข็งของท้องถิ่น สร้างสัมพันธภาพที่ดีระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและประชาชนในพื้นที่ทำให้ประชาชนมีความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของโครงการ นำไปสู่ความร่วมมือในการบริหารจัดการ และกำหนดมาตรการควบคุมดูแลรักษาแหล่งน้ำในชุมชนให้มีความยั่งยืน ต่อไปในอนาคต

องค์การบริหารส่วนตำบลจีเหล็กได้ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหาร จัดการแหล่งน้ำชุมชน โดยมีการจัดเวทีประชาคมหมู่บ้านทุกหมู่บ้านเป็นประจำทุกปี เพื่อให้ประชาชนได้ร่วมเสนอปัญหาหรือร่วมเสนอแนวคิดที่จะพัฒนา หลังจากประชาชนได้ร่วมเสนอปัญหาหรือแนวทางในการพัฒนาแล้วในขั้นตอนการดำเนินโครงการองค์การบริหารส่วนตำบลจีเหล็กได้ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมโดยการแต่งตั้งผู้แทนชุมชนหรือประชาคม ที่มีความรู้หรือประสบการณ์เกี่ยวกับงานที่จะซื้อหรือจ้างครั้งนั้นตามข้อเสนอของชุมชนหรือประชาคมในเขตพื้นที่ดำเนินการเข้าร่วมเป็น

กรรมการอย่างน้อยคณะละสองคนประกอบด้วย คณะกรรมการเปิดซองสอบราคา คณะกรรมการพิจารณาผลการประกวดราคาและคณะกรรมการตรวจรับพัสดุหรือ คณะกรรมการตรวจการจ้าง

กระบวนการหรือขั้นตอนการมีส่วนร่วมที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ ในการบริหารจัดการแหล่งน้ำชุมชนควรมีกระบวนการที่ส่งเสริม สนับสนุน ชักนำและสร้าง โอกาสให้ประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนในการดำเนินการซึ่งประชาชนจะต้องเข้าร่วม ในขั้นตอนต่างๆ คือ

1. การมีส่วนร่วม ในขั้นตอนการค้นปัญหาและสาเหตุของประชาชน เนื่องจากเหตุผลพื้นฐาน คือ ชาวชนบทประสบปัญหาย่อมรู้ปัญหาของตนเองได้ดีที่สุด
2. การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการวางแผนดำเนินการกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา ปัญหาเหล่านั้น ผู้ที่เลือกแนวทางในการพัฒนาควรเป็นประชาชนในชุมชนนั่นเองไม่ใช่ บุคคลภายนอก เพื่อให้เหมาะสมสอดคล้องกับทรัพยากรกับศักยภาพในการพัฒนาชุมชน นั้น
3. การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการลงทุน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านแรงงาน การ ร่วมแรงประกอบกิจกรรมที่จะทำให้ประชาชนมีความผูกพันมากขึ้น และก่อให้เกิด ความรู้สึกร่วมกันในการเป็นเจ้าของกิจกรรมและผลงานที่ปรากฏซึ่งจะส่งผลให้ ประชาชนบำรุงรักษาให้ดำรงอยู่อย่างสมบูรณ์ และมีประโยชน์
4. การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการติดตามประเมินผลเพื่อค้นคว้า เพื่อหาข้อดี และข้อบกพร่องเกิดจากการดำเนินกิจกรรม ซึ่งได้นำมาเป็นบทเรียนในการหาหนทาง ปรับปรุงแก้ไขและเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานต่อไป

รูปแบบการบริหารจัดการแหล่งน้ำชุมชนเพื่อการเกษตรรูปแบบต่างๆ และการ บริหารจัดการแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรขององค์การบริหารส่วนตำบลหลัก ในปัจจุบัน

รูปแบบในการบริหารจัดการแหล่งน้ำชุมชน เพื่อการเกษตร มีดังต่อไปนี้

1. การขุดเจาะบ่อบาดาลเพื่อการเกษตร
2. การขุดสระเก็บน้ำ
3. การขุดสระในนาข้าว
4. การขุดหนองน้ำ
5. การขุดคลองส่งน้ำ
6. การสร้างอ่างเก็บน้ำ
7. การสร้างสระเก็บน้ำ

8. การขุดลอก ห้วย หนอง คลอง 9. การก่อสร้างฝายทดน้ำ 10. โครงการชลประทานระบบท่อ

ในปัจจุบัน องค์การบริหารส่วนตำบลจีเหล็ก มีการบริหารจัดการแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรดังนี้

ด้านนโยบาย องค์การบริหารส่วนตำบลจีเหล็ก มีนโยบายด้านการพัฒนาแหล่งน้ำ ดังที่ปรากฏในแผนพัฒนาสามปีประจำปี พ.ศ. 2555-2557 ที่ได้มีการกำหนดให้มีการจัดหาแหล่งน้ำ เพื่อการเกษตรในยุทธศาสตร์ การพัฒนาระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการและโครงสร้างพื้นฐานแนวทางการก่อสร้างฝายกักเก็บน้ำปีงบประมาณ พ.ศ. 2555 จำนวน 1 โครงการ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2556 จำนวน 1 โครงการและในปีงบประมาณ พ.ศ. 2557 จำนวน 1 โครงการ

ด้านการงบประมาณ องค์การบริหารส่วนตำบลจีเหล็ก ได้จัดตั้งงบประมาณตามแผนพัฒนาสามปีประจำปี พ.ศ. 2555-2557 จำนวน 3 โครงการ ประกอบด้วยในปีงบประมาณ พ.ศ. 2555 ตั้งงบประมาณไว้เป็นเงิน 2,000,000 บาท เพื่อจ่ายเป็นค่าโครงการก่อสร้างคลองส่งน้ำเพื่อการเกษตรจากทุ่งใหญ่-หนองเชียงมอ หมู่ที่ 10 ในปีงบประมาณ พ.ศ. 2556 ตั้งงบประมาณเป็นเงิน 300,000 บาท เพื่อก่อสร้าง/ซ่อมแซมฝายกักเก็บน้ำบริเวณพื้นที่บ้านหนองตอแก้วและบ้านทุ่งคำไผ่และในปีงบประมาณ พ.ศ. 2557 ได้จัดตั้งงบประมาณ เพื่อจัดซื้อเครื่องสูบน้ำเพื่อการเกษตรเป็นเงิน 15,000 บาท นอกจากนี้้องค์การบริหารส่วนตำบลจีเหล็กยังรับภาระค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมโครงการพัฒนาแหล่งน้ำให้อยู่ในสภาพที่ใช้งานได้

ด้านการปฏิบัติ การบริหารจัดการแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร องค์การบริหารส่วนตำบลจีเหล็ก ให้การสนับสนุนการจัดสรรงบประมาณใช้งบประมาณอย่างมีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับความต้องการของเกษตรกร เช่น โครงการขุดลอกลำห้วยปลาแดกและโครงการขุดลอกเพื่อรับน้ำจากอ่างเก็บน้ำชลประทานหนองช้างใหญ่ที่ขอรับการสนับสนุนเครื่องจักรกลจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุบลราชธานี โดยองค์การบริหารส่วนตำบลจีเหล็ก ออกค่าใช้จ่ายค่าน้ำมันเชื้อเพลิงเป็นการดำเนินโครงการที่ประหยัดงบประมาณของทางราชการกว่าการจ้างเหมา และด้านการปฏิบัติยังมีการจัดทำแผนพัฒนาด้านการพัฒนาแหล่งน้ำ โดยการจัดเวทีประชาคมหมู่บ้าน การจัดทำแผนการ

บำรุงรักษาแหล่งน้ำ เช่น แผนการขุดลอกแหล่งน้ำเมื่อสิ้นปี แผนการบำรุงรักษาโครงการประมงฝาย โดยทำการตรวจสอบสภาพและมีการบำรุงรักษาอย่างสม่ำเสมอ ถ้าพบว่าฝายและตลิ่งที่บริเวณใกล้กับฝายส่วนใดชำรุดก็จะรีบซ่อมแซมทันทีและจะมีการตรวจสอบและทำการซ่อมใหญ่ จนทั่วตลอดทั้งฝายและอาคารในบริเวณที่มีการชำรุดเสียหายให้มีสภาพดีเหมือนเดิม ปีละหนึ่งครั้งเป็นอย่างน้อย ด้านการปฏิบัติอีกด้านก็คือการส่งเสริมสนับสนุนทางวิชาการ โดยการส่งบุคลากรเข้ารับการฝึกอบรมเพิ่มพูนความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการแหล่งน้ำ นอกจากนี้องค์การบริหารส่วนตำบลก็ยังคงมีการประเมินประสิทธิผลของโครงการต่างๆ ที่ได้ดำเนินมาแล้วในเชิงคุณภาพ จากการสอบถามความพึงพอใจของประชาชนในพื้นที่ และมีการจัดทำทะเบียนโครงการพัฒนาแหล่งน้ำทุกประเภทขององค์การบริหารส่วนตำบลให้เล็ก

แนวทางการปรับปรุงการจัดการน้ำ

องค์การบริหารส่วนตำบลให้เล็ก ควรร่วมกับชุมชน ในการดูแลรักษา พัฒนา และบริหารจัดการแหล่งน้ำชุมชนที่มีอยู่ ดังนี้

1. หนองแค้นสาธารณประโยชน์ องค์การบริหารส่วนตำบลให้เล็ก ร่วมกับชุมชนบ้านหนองแค้น บริหารจัดการโดยการขุดลอกอย่างสม่ำเสมอ เนื่องจากเป็นหนองน้ำขนาดเล็ก มีพื้นที่รับน้ำน้อย ชุมชนต้องช่วยกันดูแลไม่ให้มีการพังทลายของหน้าดิน โดยการปลูกหญ้าแฝกไว้ริมตลิ่งริมหนอง ตามแนวพระราชดำริ หากเกิดตะกอนทับถม ทำให้ตื้นเขินก็ต้องแจ้งองค์การบริหารส่วนตำบลให้มาดำเนินการขุดลอก เพื่อให้มีสภาพพร้อมใช้น้ำเพื่อการเกษตรอยู่ตลอด อีกทั้งยังสามารถนำปลาไปปล่อยเลี้ยงไว้เพื่อเป็นอาหารหรือเพื่อหารายได้ให้กับชุมชน โดยการประกาศขายบัตรให้กับผู้มาจับปลาที่เลี้ยงไว้ซึ่งเป็นที่ยอมรับของนักทอดแหหาปลาในจังหวัดอุบลราชธานี แล้วนำเงินที่จากการขายบัตรมาต่อยอดในการซื้อพันธุ์ปลาหรือนำมาพัฒนาแหล่งน้ำต่อไป

2. หนองแคนสาธารณประโยชน์ องค์การบริหารส่วนตำบลให้เล็ก ร่วมกับชุมชนบ้านจีเหล็ก บริหารจัดการโดยการขุดลอก หากเกิดตะกอนทับถมทำให้ตื้นเขินและให้ชุมชนช่วยดูแลรักษา เป็นหูเป็นตา ปลูกหญ้าแฝกป้องกันการพังทลายของหน้าดิน แม้หนองแคนจะไม่ได้ใช้น้ำเพื่อการเกษตร แต่ประชาชนก็ใช้แหล่งน้ำนี้เพื่อการเลี้ยงสัตว์

เนื่องจากเป็นแหล่งน้ำสาธารณะที่อยู่ใกล้ชุมชนและมีพื้นที่กว้างใหญ่ องค์การบริหารส่วนตำบลจีเหล็ก กำลังดำเนินการให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่พักผ่อนหย่อนใจจัดเป็นสวนสาธารณะ และลานกีฬาเอนกประสงค์เป็นการส่งเสริมให้เยาวชนและประชาชนสนใจการเล่นกีฬาเพื่อสุขภาพ ดังนั้นหนองแคนและบริเวณโดยรอบองค์การบริหารส่วนตำบลจีเหล็กและชุมชนบ้านจีเหล็กจะต้องร่วมกันดูแลรักษาเรื่องความสะอาด และรักษาสภาพแวดล้อม

3. ห้วยปลาแดก มีพื้นที่ครอบคลุมสามหมู่บ้าน ประกอบด้วย บ้านจีเหล็ก บ้านหนองตอแก้ว และบ้านทุ่งคำไผ่ ทั้งสามชุมชนต้องร่วมกันบริหารจัดการกับองค์การบริหารส่วนตำบลจีเหล็ก โดยการจัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำ แต่ละกลุ่มแบ่งพื้นที่รับผิดชอบในการใช้น้ำการจัดสรรน้ำ การดูแลรักษา ห้วยปลาแดก สามารถดำเนินการบริหารจัดการได้ในรูปแบบของการขุดลอกลำห้วย เพื่อเพิ่มพื้นที่รับน้ำการก่อสร้างฝายกักเก็บน้ำ และการบริหารจัดการรูปแบบชลประทานระบบท่อ โดยองค์การบริหารส่วนตำบลจีเหล็กจัดซื้อเครื่องสูบน้ำและท่อส่งน้ำ ให้กลุ่มผู้ใช้น้ำยืมเมื่อพืชทางการเกษตรที่ปลูกไว้ขาดน้ำ หรือฝนทิ้งช่วง ซึ่งอาจทำให้ผลผลิตทางการเกษตรเสียหาย เพื่อนำไปใช้สูบน้ำจากลำห้วยเข้าแปลงเกษตรของสมาชิกแต่ละกลุ่ม โดยกลุ่มผู้ใช้น้ำออกค่าใช้จ่าย ค่าน้ำมันเชื้อเพลิง

4. หนองควายน้อยสาธารณประโยชน์ องค์การบริหารส่วนตำบลจีเหล็ก ร่วมกับชุมชนบ้านสว่างบริหารจัดการโดยการขุดลอกและชุมชนต้องช่วยกันดูแลบำรุงรักษาไม่ให้มีการพังทลายของหน้าดิน หากชุมชนต้องการเพิ่มพื้นที่รับน้ำก็สามารถดำเนินการขุดเพิ่มขนาดได้ เพราะหนองควายน้อยมีขนาดพื้นที่ถึง 8 ไร่ 1 งาน 73 ตารางวา จากสภาพบริบทหนองควายน้อยมีน้ำใช้เพื่อการเกษตรตลอดปี จึงสามารถนำรูปแบบการบริหารจัดการระบบชลประทานระบบท่อมาใช้ในกรณี ที่พืชที่ปลูกขาดน้ำหรือฝนทิ้งช่วงจากการที่หนองควายน้อยมีน้ำตลอดปี ชุมชนบ้านสว่างได้มีการปล่อยพันธุ์ปลา เพื่อหารายได้ให้กับชุมชนโดยการขายบัตรให้กับผู้มาจับปลา ซึ่งปฏิบัติมาเป็นประจำทุกปี แต่ละปีได้เงินหลายหมื่นบาท แล้วนำเงินที่จากการขายบัตร มาซื้อพันธุ์ปลา ส่วนที่เหลือ นำมาพัฒนาแหล่งน้ำต่อไป

5. หนองหล่มสาธารณประโยชน์บริหารจัดการแหล่งน้ำโดยองค์การบริหารส่วนตำบลจีเหล็กร่วมกับชุมชนบ้านหนองตอแก้วบริหารจัดการในรูปแบบการขุดลอก

และช่วยกันดูแล บำรุงรักษาไม่ให้มีการพังทลายของหน้าดิน และไม่ปล่อยให้มีการทับถมของตะกอนจนทำให้หนองตื้นเขิน หนองหล่มสามารถเพิ่มขนาดได้เพราะมีขนาดพื้นที่ 9 ไร่ 1 งาน 51 ตารางวา นอกจากการใช้ประโยชน์จากน้ำเพื่อการเกษตรแล้ว ชุมชนบ้านหนองตอแก้วได้มีการปล่อยพันธุ์ปลา เพื่อเป็นแหล่งอาหารและการหารายได้ให้กับชุมชน

6. ห้วยร่องหิน องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยเหล็กร่วมกับชุมชนบ้านหนองเสือ โดยชุมชนร่วมในการช่วยดูแลช่วยรักษาสภาพแวดล้อมใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำอย่างอนุรักษ์ ห้วยร่องหิน สามารถดำเนินการบริหารจัดการได้ในรูปแบบของการขุดลอกลำห้วย เพื่อเพิ่มพื้นที่รับน้ำ การก่อสร้างฝายกักเก็บน้ำ และการบริหารจัดการรูปแบบชลประทานระบบท่อ เหมือนลำห้วยปลาแดก

7. ร่องน้ำปายาง บริหารจัดการ โดย องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยเหล็ก ร่วมกับชุมชนบ้านทุ่งใหญ่ เนื่องจากเกษตรกรบ้านทุ่งใหญ่ทำการปลูกพืชผักตลอดปี แหล่งน้ำเพื่อการเกษตรจึงมีความสำคัญต่อชุมชนจึงจะต้องร่วมกันดูแลบำรุงรักษาแหล่งน้ำเป็นอย่างดี ถึงแม้ร่องน้ำปายางจะมีความยาวเพียง 300 เมตร แต่เป็นพื้นที่รับน้ำจากอ่างเก็บน้ำชลประทานหนองช้างใหญ่ จึงทำให้มีน้ำเพื่อการเกษตรตลอด แต่ถ้าหากชุมชนปล่อยปะละเลย ให้มีตะกอนทับถมทำให้คลองตื้นเขินปริมาณน้ำก็จะไม่เพียงพอต่อการทำเกษตร ร่องน้ำปายางสามารถดำเนินการบริหารจัดการได้ในรูปแบบของการ ขุดลอกเวลาดินเขิน

8. หนองเชียงมอญ สาธารณประโยชน์ องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยเหล็ก ร่วมกับชุมชนบ้านหนองเชียงมอญบริหารจัดการโดยการขุดลอก เนื่องจากเป็นหนองน้ำขนาดเล็ก มีพื้นที่รับน้ำน้อย ชุมชนต้องช่วยกันดูแลและบำรุงรักษาไม่ให้มีการพังทลายของหน้าดิน โดยการปลูกหญ้าแฝกไว้ริมตลิ่งริมหนอง และนำปาลมาปล่อยเลี้ยงไว้เพื่อเป็นแหล่งอาหารของชุมชน

9. สำหรับหมู่บ้านที่ไม่มีแหล่งน้ำธรรมชาติ หรือเกษตรกรที่มีพื้นที่การเกษตรที่ไม่มีแหล่งน้ำวิธีการหาน้ำคือการสร้างแหล่งน้ำขนาดเล็กได้แก่ สระขุด ซึ่งความเหมาะสมของแหล่งน้ำขนาดเล็กสำหรับชุมชน นอกจากจะมีความประหยัดในการลงทุนแล้ว ยังมีความง่ายในการจัดหาและบริหารจัดการในการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำ การขุดสระน้ำขนาดเล็กกักเก็บน้ำไว้ใช้เพื่อการเพาะปลูกได้ตลอดทั้งปี เพราะถ้าเกษตรกร

จะอาศัยแหล่งน้ำจากน้ำฝนเพียงอย่างเดียวคงไม่เพียงพอ ดังนั้น การจัดหาแหล่งน้ำเพื่อมาสนับสนุนการเพาะปลูก โดยการขุดสระเก็บน้ำตามแนวทางเกษตรทฤษฎีใหม่จะสามารถลดปัญหาการขาดแคลนน้ำในฤดูแล้งได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้หากไม่มีที่สาธารณะ ประโยชน์ชุมชนต้องให้ความร่วมมือในการจัดหาพื้นที่ดำเนินการ

10. การจัดหาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรที่เหมาะสมกับพื้นที่การเกษตร ที่ไม่มีแหล่งน้ำผิวดินคือ การขุดเจาะบ่อบาดาลเพื่อการเกษตร เนื่องจากพื้นที่ของตำบลห้วยเหล็ก มีระดับน้ำใต้ดินอยู่ไม่ลึกคืออยู่ที่ระดับความลึก 8–12 เมตร เหมาะสำหรับเกษตรกรที่มีพื้นที่การเกษตรน้อยและเป็นโครงการที่มีความประหยัดในการลงทุนแล้วยังมีความง่ายในการจัดหา และบริหารจัดการเกษตรกรสามารถดำเนินการได้ด้วยตนเอง

11. โครงการชลประทานระบบท่อ โครงการนี้ชุมชนต้องร่วมกันบริหารจัดการ โดยการจัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำ ซึ่งกลุ่มจะแบ่งการจัดสรรน้ำโดยการวางระบบท่อไปตามแปลงเกษตร ของสมาชิกกลุ่ม การบริหารจัดการรูปแบบชลประทานระบบท่อ ดำเนินการโดยองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยเหล็ก จัดซื้อเครื่องสูบน้ำและท่อส่งน้ำให้กลุ่มผู้ใช้น้ำยืม เมื่อกลุ่มมีความต้องการใช้น้ำ เช่นช่วงที่พืชขาดน้ำ หรือฝนทิ้งช่วง ซึ่งอาจทำให้ผลผลิตทางการเกษตรเสียหาย กลุ่มผู้ใช้น้ำจะใช้เครื่องสูบน้ำจากแหล่งน้ำ เข้าแปลงเกษตรของสมาชิกแต่ละคน โดยกลุ่มผู้ใช้น้ำบริหารจัดการค่าใช้จ่าย คือค่าน้ำมันเชื้อเพลิงในแต่ละกลุ่มเอง

ข้อเสนอแนะ

จากแนวทางการพัฒนาแหล่งน้ำข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการแหล่งน้ำของเกษตรกรถือเป็นปัจจัยที่สำคัญ นำไปสู่การร่วมกันกำหนดการวางแผน ในการพัฒนาแหล่งน้ำและดูแลรักษาด้วยตนเอง เป็นอีกแนวทางหนึ่งที่จะผลักดันให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน เกิดการตัดสินใจและกำหนดนโยบาย ในการพัฒนาแหล่งน้ำร่วมกันอันจะเป็นกระบวนการของการวางแผนที่มีเป้าหมาย มีความรู้สึกรับผิดชอบร่วมกันจะเป็นการลดข้อพิพาทระหว่างเกษตรกรที่ใช้น้ำร่วมกัน ซึ่งการพัฒนาส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการของเกษตรกรผู้ใช้น้ำนี้ทุกๆ ส่วนที่เกี่ยวข้อง เช่น หน่วยงานราชการ เกษตรกรผู้ใช้น้ำและอื่นๆ จำเป็นต้องให้ความสนใจ

อย่างต่อเนื่อง จึงจะสามารถเรียนรู้ แก้ไข ปัญหาแหล่งน้ำในชุมชนได้มีประสิทธิภาพ
ยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

“การพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร.”[ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <http://www2.swu.ac.th/royal/book1/b1c2t2.html>

กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย. **มาตรฐานการก่อสร้าง
บึงและ บำรุงรักษาแหล่งน้ำ** (ลำดับที่ 107). กรุงเทพมหานคร: ชุมชน
สหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, [ม.ป.ป.].

กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย. **มาตรฐานการบริหารจัดการ
แหล่งน้ำ.** (ลำดับที่ 109). กรุงเทพมหานคร: ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่ง
ประเทศไทย จำกัด, [ม.ป.ป.].

เกื้อกูล มานะสัมพันธ์สกุล. (2547). **กรณีศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลในการชี้วัดความพร้อม
ของโครงการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก.** ปรินญาวิศวกรรมศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิศวกรรมและการบริหารการก่อสร้าง มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอม
เกล้าธนบุรี.

ถาวร ดีรุณ. (2545). **ความคิดเห็นต่อการจัดการโครงการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร
ของกรมการองค์การบริหารส่วนตำบลในจังหวัดขอนแก่น.** วิทยานิพนธ์
ปรินญาวิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรบัณฑิตวิทยาลัย.
มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

การพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อใช้ในการเกษตรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

Water Resource Development for Agriculture with Community Participation

ภูมิภัทร โกงั่น¹

พรพันธุ์ เขมคุณาศัย²

บทคัดย่อ

รายงานนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อหาแนวทางการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อใช้ในการเกษตรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ตำบลแปะ-ระ อำเภอกำแพง จังหวัดสตูล โดยการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม ผู้ให้ข้อมูลหลักอันประกอบไปด้วย กลุ่มเกษตรกรที่อาศัยน้ำจากคลองรังกาใช้ในการเกษตร กลุ่มผู้บริหารท้องถิ่น กลุ่มผู้บริหาร หัวหน้าส่วนราชการและพนักงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และกลุ่มผู้นำชุมชน รวมทั้งสิ้นจำนวน 38 คน ผลการศึกษาพบว่า

สาเหตุการขาดแคลนน้ำของชุมชนเพื่อใช้ในการเกษตรของชุมชน แบ่งออกเป็น 3 ช่วง ช่วงที่น้ำขาดแคลนมากที่สุดจนไม่สามารถทำการเกษตรได้ จะอยู่ในช่วงระหว่างเดือนมกราคม กุมภาพันธ์-เมษายน การขาดแคลนน้ำในชุมชนเกิดจากแหล่งน้ำธรรมชาติในชุมชนไม่มีป่าต้นน้ำอาศัยเพียงน้ำฝนเพียงอย่างเดียว ไม่มีการบำรุงรักษาระบบชลประทานและขนาดของลำคลองมีขนาดเล็กเกินไปไม่เพียงพอต่อการกักเก็บน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง และระบายน้ำไม่ทันในช่วงฤดูฝน

ดังนั้นท้องถิ่นจะทำการปรับปรุงซ่อมแซมระบบชลประทานที่มีอยู่เดิมให้ใช้การได้ปกติ และการของบประมาณโครงการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรจากรัฐบาล สรรหาพื้นที่สร้างอ่างเก็บน้ำเพื่อรองรับน้ำในฤดูน้ำหลากและเก็บน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง แต่งตั้งคณะกรรมการระดับหมู่บ้านในการดูแลระบบชลประทานประจำหมู่บ้าน และส่งเสริมสนับสนุนให้มีการร่วมแรงกันทำระหว่างคนในชุมชนและหน่วยงานภาครัฐ เช่น โครงการค่ายอาสาสมัครป่า รักษาต้นน้ำลำธารตำบลแปะ-ระ เป้าหมายการดำเนินโครงการเพื่อบรรเทาความเดือดร้อนของเกษตรกรในช่วงฤดูแล้งและกลุ่มเป้าหมายคือประชาชนทั่วไป ช่วยกันทำฝายชะลอน้ำโดยใช้วัสดุที่ได้ในท้องถิ่น

Abstract

The objective of this research was to formulate guidelines for water resource development for agriculture through community participation in Tambon Pae-Ra, Tha Phae District, Satun Province. Data were collected by interviews and focus group discussions with farmers who relied

¹ นักศึกษาลัทธิรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น

² อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยทักษิณ วิทยาเขตสงขลา

on water from the Klong Rangka canal for agriculture, local administrators, community leaders, government officials and staff of the Tambon Administrative Organization (TAO). A total of 38 persons provided data.

Agricultural water shortage in the community can be classified into three types: (1) Too little water to do any agriculture (January through April); (2) Lack of water due to the absence of a watershed area, forcing a reliance on rainwater alone; (3) Inadequate maintenance of the irrigation canals and too small size of the canals, resulting in inability to store water for the dry season and overflow during periods of heavy rain.

Thus, the community is repairing the irrigation canals and is requesting extra budget for improvement of water resources. The community is trying to locate an area for a reservoir. A committee has been formed to oversee the community's water resources and to mobilize community collaboration with the government agencies in such activities as a Forest Scouts Camp, and a Pae-Ra Watershed Protection Group. The community is attempting to use local resources to repair and expand the canal system.

คำสำคัญ: การพัฒนาแหล่งน้ำ

Keyword: Water Resource Development

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในอดีตคลองรังก้าเป็นลำธารเล็กๆ ที่เกิดจากธรรมชาติ ซึ่งเป็นคลองระบายน้ำจากตำบลอุไคเจริญ อำเภอกวนกาหลง ไหลผ่านตำบลแปะ-ระ และตำบลท่าเรือ อำเภอท่าแพ จังหวัดสตูล ไหลลงสู่ทะเลที่ตำบลท่าเรือ ราษฎรในอดีตใช้น้ำในการเพาะปลูกพืชผัก และผลไม้ตามฤดูกาล แต่ในช่วงฤดูแล้งไม่สามารถปลูกพืชผัก ผลไม้ได้เลย เนื่องจากคลองรังก้าเป็นคลองที่เกิดจากการไหลบ่าของน้ำในช่วงฤดูฝน และไม่มีต้นน้ำ ในฤดูแล้งจะแห้งขอดเป็นแอ่งๆ อีกทั้งยังมีเศษขยะมูลฝอยที่ไหลตามลำน้ำทำให้เกิดการขวางทางการไหลของน้ำ ทำให้เกิดน้ำท่วมในพื้นที่ตำบลแปะ-ระ ซ้ำๆ ซากๆ ราษฎรในพื้นที่ประสบปัญหาน้ำท่วมพืชสวนไร่นาเสียหายเป็นจำนวนมากในแต่ละปี จนกระทั่งในปี พ.ศ.2537 กรมชลประทานได้ดำเนินการก่อสร้างฝายน้ำล้น เพื่อบรรเทาความเดือดร้อนของราษฎรในพื้นที่ใช้เป็นพื้นที่รองรับน้ำในช่วงฤดูฝน และเป็นพื้นที่เก็บกักน้ำ

ไว้ใช้ในการเกษตรในช่วงฤดูแล้ง แต่ปัญหาการเกิดน้ำท่วม น้ำแล้งยังคงทวีคูณขึ้นเรื่อยๆ เพราะการประกอบอาชีพของราษฎรส่วนใหญ่ในพื้นที่ตำบลแปะ-ระ ยึดอาชีพทำการเกษตรเป็นหลัก จึงทำให้ราษฎรเข้าบุกรุกพื้นที่ป่าทำการเผาป่า ฝังป่าเพื่อทำการเกษตรเพาะปลูกซึ่งเป็นการทำลายธรรมชาติ ทำลายแหล่งน้ำ ประชาชนในพื้นที่ไม่ใส่ใจในการที่จะดูแลแหล่งน้ำ ทำให้ระบบนิเวศของแหล่งน้ำเสื่อมโทรม

ในปัจจุบันคลองรังกายังเป็นคลองหลักที่ประชาชนในตำบลแปะ-ระ หลายหมู่บ้านที่ใช้น้ำจากคลองรังกทำการเกษตร แต่ปัญหาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ยังคงเป็นปัญหาเดิมๆ ที่เพิ่มทวีความรุนแรงขึ้นทุกปี เกษตรกรในพื้นที่เกิดภาวะขาดทุนอย่างต่อเนื่อง และพื้นที่ทางการเกษตรเสียหายจำนวนหลายร้อยไร่ จากภัยน้ำท่วม ภัยแล้ง ถนนหนทางเกิดการชำรุดเสียหาย ไม่สามารถสัญจรไปมาได้สะดวกในปี พ.ศ.2540 ตำบลแปะ-ระ ได้ยกฐานะขึ้นเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล ตามพระราชบัญญัติกำหนดแผนขึ้นตอนการกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นปี พ.ศ. 2542 ได้กำหนดให้มีการถ่ายโอนภารกิจในการจัดบริการสาธารณะของรัฐ ให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยให้ถ่ายโอนภายในระยะเวลา 4 ปี ทั้งนี้ ไม่เกิน 10 ปี (สำหรับกรณีท้องถิ่นที่ยังไม่พร้อม) ตั้งแต่ ปีงบประมาณ 2544 – 2553 และเพื่อให้การดำเนินการถ่ายโอนภารกิจของส่วนราชการ ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นไปตามกำหนด เวลา กรมทรัพยากรน้ำได้ถ่ายโอนภารกิจที่มีในพื้นที่ตำบลแปะ-ระ ให้แก่องค์การบริหารส่วนตำบลแปะ-ระ ดำเนินการสานต่อ จำนวน 13 กิจกรรม และใน 13 กิจกรรมนั้น รวมทั้งได้มีการถ่ายโอนเกี่ยวกับการการดูแลรักษา การปรับปรุงซ่อมแซมและการพัฒนาแหล่งน้ำให้สามารถใช้การในสภาพปกติด้วย (หนังสือสั่งการจังหวัดสตูล, 2546) แหล่งน้ำในพื้นที่ตำบลแปะ-ระ หลังได้รับการถ่ายโอนภารกิจ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2546 ไม่ได้รับการดูแลอนุรักษ์แหล่งน้ำในเขตพื้นที่เท่าที่ควร จากองค์การบริหารส่วนตำบลแปะ-ระ ทำให้เกิดผลกระทบหลายประการที่บ่งถึงการทำลายแหล่งน้ำ การเสื่อมโทรมของแหล่งน้ำธรรมชาติในท้องถิ่น ส่วนการปรับปรุงดูแล ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2546 ที่ได้รับการถ่ายโอนภารกิจมานั้น องค์การบริหารส่วนตำบลแปะ-ระ ดำเนินการไม่ได้จัดเก็บข้อมูลแหล่งน้ำ การขึ้นทะเบียนแหล่งน้ำ จึงไม่สามารถรับรู้ รับทราบปัญหาของแหล่งน้ำ หรือระยะเวลาการปรับปรุงซ่อมแซมตามระยะเวลาการใช้งาน การพัฒนาแหล่งน้ำในพื้นที่ตำบลแปะ-ระ จึงเป็น

สิ่งจำเป็นที่องค์การบริหารส่วนตำบลพึงกระทำ เพื่อการพัฒนาตำบล และลดผลกระทบในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านสภาพแวดล้อม ระบบนิเวศทางธรรมชาติถูกทำลาย เกิดภัยแล้ง เกิดอุทกภัย

บทความนี้มุ่งที่จะนำเสนอแนวทางในการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน แต่การจะหาแนวทางในการแก้ไขได้ จำเป็นที่จะต้องรู้ว่าสาเหตุของการขาดแคลนน้ำในชุมชนเป็นอย่างไรบ้าง

วิธีการศึกษา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้กำหนดผู้ให้ข้อมูลหลัก สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม รวมทั้งสิ้น 38 คน แยกดังนี้

1. กลุ่มเกษตรกรที่อาศัยน้ำจากคลองรังกา จำนวน 15 คน ประกอบด้วยประชาชนที่ประกอบอาชีพสวนยางพารา จำนวน 5 คน ประกอบอาชีพทำสวนผลไม้ จำนวน 5 คน และประกอบอาชีพทำนาจำนวน 5 คน

2. กลุ่มผู้บริหารท้องถิ่น จำนวน 4 คน ประกอบด้วยนายกองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 1 คน รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 2 คน เลขานุการนายกองค์การบริหารส่วนตำบลจำนวน 1 คน

3. กลุ่มผู้บริหารและหัวหน้าส่วนราชการและพนักงานองค์การบริหารส่วนตำบลแปะ-ระ จำนวน 3 คน ได้แก่ ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 1 คน หัวหน้าส่วนโยธา จำนวน 1 คนและเจ้าหน้าที่วิเคราะห์นโยบายและแผน จำนวน 1 คน

4. กลุ่มผู้นำชุมชนในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลแปะ-ระ จำนวน 16 คน กำนันตำบลแปะ-ระ จำนวน 1 คน ผู้ใหญ่บ้านทั้ง 3 หมู่บ้าน จำนวน 3 คน ผู้นำศาสนา จำนวน 4 คน ผู้นำกลุ่มอาชีพ จำนวน 8 คน

การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มเกษตรกรและกลุ่มผู้นำชุมชน สาเหตุการขาดแคลนน้ำของชุมชน เพื่อใช้ในการเกษตรในเขตพื้นที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลแปะ-ระ อำเภотаแพ จังหวัดสตูล

การบริหารจัดการเพื่อการพัฒนาแหล่งน้ำ

การพัฒนาแหล่งน้ำหมายถึงการพัฒนาหรือฟื้นฟู อ่างเก็บน้ำ คลอง ลำห้วย ลำธาร แม่น้ำ บึง ทะเลสาบ ให้มีสมรรถนะเก็บกักมากกว่าที่เป็นอยู่หรือมีคุณภาพดีมาก ยิ่งขึ้นการพัฒนาแหล่งน้ำ ที่สร้างขึ้นใหม่ อาทิเช่น เขื่อน อ่าง ฝายและสระน้ำ การพัฒนาแหล่งน้ำเป็นส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์การจัดการลุ่มน้ำ ดังนั้นหากเกิดขาดแคลนน้ำ จำเป็นต้องจัดหาแหล่งน้ำเพื่อการแก้ปัญหา ตามวัตถุประสงค์ หากแน่ชัดว่าดินของพื้นที่รับน้ำ ไม่สามารถเก็บน้ำได้ต้องทำการพัฒนาดินให้เก็บน้ำได้ การแก้ปัญหาคขาดแคลนน้ำให้กับประชาชนเมื่อเกิดปัญหาภัยแล้ง โครงการก่อสร้างขนาดใหญ่ อาทิเช่น การสร้างเขื่อน การสร้างอ่าง ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคมเป็นอันมาก ดังนั้นการพัฒนาแหล่งน้ำในชนบท จึงจำเป็นในการพัฒนาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (เกษมจันทร์แก้ว, 2539: 730)

ในกระบวนการแก้ไขปัญหา แผนการจัดหาน้ำเพื่อการอุปโภคและบริโภค สำหรับหมู่บ้านในท้องถิ่นแห้งแล้งรุนแรงและท้องถิ่นที่มีน้ำกินน้ำใช้ต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐานที่ต้อง การความช่วยเหลือในแต่ละลุ่มน้ำ จะทำการศึกษาและกำหนดแผนงาน โครงการความช่วยเหลือที่เหมาะสม แต่ละท้องถิ่นแต่ละพื้นที่ อาทิเช่น การพัฒนาบ่อน้ำบาดาลเป็นประปาหมู่บ้าน การขุดลอกสระ หนองน้ำธรรมชาติหรือการสร้างสระเก็บน้ำประจำหมู่บ้าน (ปราโมทย์ ไม้กัลด, 2541: 1-9)

การพัฒนาแหล่งน้ำมีรูปแบบการพัฒนาที่หลากหลายสามารถแบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ ได้ 2 ประเภท คือ โครงการพัฒนาแหล่งน้ำผิวดิน ได้แก่ การก่อสร้างเขื่อน ฝาย อ่างเก็บน้ำ สระน้ำ เป็นต้น และโครงการพัฒนาน้ำใต้ดิน ได้แก่ การขุดเจาะบ่อน้ำบาดาลพร้อมเครื่องมือสูบ เช่น บ่อโยก สูบด้วยเครื่องยนต์ สูบด้วยไฟฟ้า การพัฒนาแหล่งน้ำเป็นการจัดหาน้ำเพื่อให้เพียงพอต่อกิจกรรมต่างๆ การอุปโภคและบริโภค การประกอบอาชีพ เช่น การเกษตรกรรม การประมงและการอุตสาหกรรม ดังนั้นจึงได้มีการแบ่งโครงการพัฒนาแหล่งน้ำออกเป็น 2 ประเภท ลำดับแรกเป็นการแบ่งโครงการพัฒนาแหล่งน้ำตามขนาดโครงการประกอบด้วยโครงการก่อสร้างแหล่งน้ำขนาดใหญ่ ขนาดกลางและขนาดเล็ก ลำดับที่ 2 โครงการพัฒนาแหล่งน้ำตามวัตถุประสงค์ต่างๆ เช่น เพื่อ

การชลประทาน การอุปโภคและบริโภค การผลิตพลังงานไฟฟ้า หรือเพื่อการป้องกันและบรรเทาอุทกภัย ภัยแล้ง เป็นต้น (สุรินทร์ สุนทรวรรณ และคณะ, 2552: 7)

การพัฒนาแหล่งน้ำตามชนิดโครงการพัฒนาแหล่งน้ำตามขนาดโครงการแบ่งได้ 3 ประเภท ตามระยะเวลาที่ใช้ก่อสร้างพื้นที่ผิวน้ำ ปริมาณเก็บกักน้ำ และพื้นที่ชลประทาน คือ โครงการขนาดใหญ่ขนาดกลางและขนาดเล็ก โครงการขนาดใหญ่เป็นโครงการอเนกประสงค์ ที่สามารถก่อ ประโยชน์ทางด้านเกษตรกรรมเป็นหลัก ตลอดจนเพื่อการบรรเทาอุทกภัย การอุปโภคและบริโภค การอุตสาหกรรมการผลิตไฟฟ้าพลังน้ำ การคมนาคมและอื่นๆ โครงการขนาดใหญ่จำเป็นต้องมีการจัดทำข้อมูลแหล่งน้ำ ปริมาณการเก็บกักน้ำหรือพื้นที่เก็บกักน้ำเพียงพอต่อความต้องการของประชาชนในพื้นที่ในแต่ละช่วงเวลาของฤดูแล้ง (มิ่งสรรพ ขาวสะอาด และคณะ, 2544: 212 – 213)

การพัฒนาแหล่งน้ำจะเน้นเฉพาะด้านการจัดการลุ่มน้ำที่สำคัญให้ดีขึ้น การปรับปรุงประสิทธิภาพการใช้น้ำ และกระจายการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กให้ทั่วถึงในทุกพื้นที่ที่มีศักยภาพ ซึ่งประกอบไปด้วย 6 แนวทาง (กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2552)

1. สนับสนุนให้มีการประสานแผนการพัฒนาแหล่งน้ำอย่างเป็นระบบลุ่มน้ำ
2. สนับสนุนให้เกิดการปรับปรุงประสิทธิภาพ โครงการแหล่งน้ำขนาดใหญ่และขนาดกลางที่มีอยู่ โดยเน้นการบริหารและการจัดการเพื่อให้การใช้น้ำสำหรับกิจกรรมต่อเนื่องเกิดประโยชน์ในทางเศรษฐกิจมากยิ่งขึ้น
3. สนับสนุนการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กเพื่อการยังชีพขั้นพื้นฐานให้กระจายอย่างทั่วถึง โดยเฉพาะการพัฒนาแหล่งน้ำได้ดินในบริเวณที่มีศักยภาพ
4. สนับสนุนการพัฒนาแหล่งน้ำในบริเวณทรัพยากรแหล่งน้ำที่เสื่อมโทรม
5. สนับสนุนให้องค์กรราษฎร เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการบริหารและการบำรุงรักษาโครงการพัฒนาแหล่งน้ำให้มากขึ้น
6. สนับสนุนให้มีการพัฒนาระบบข้อมูลทรัพยากรแหล่งน้ำ ให้เป็นมาตรฐานเดียวกันระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และสามารถแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกันได้ ทั้งนี้ เพื่อการใช้ประโยชน์ร่วมกันในการวางแผนการบริหารและการจัดการ โครงการ

สาเหตุการขาดแคลนน้ำของชุมชนเพื่อใช้ในการเกษตรในเขตพื้นที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลแปะ-ระ อำเภอกำแพง จังหวัดสตูล

1. ด้านสภาพแหล่งน้ำในแต่ละช่วงการใช้น้ำ สภาพของแหล่งน้ำในแต่ละช่วงการใช้น้ำจากคลองรังกา จะมีปริมาณน้ำแตกต่างกัน โดยสามารถแบ่งออกเป็น 3 ไตรมาส คือ ในช่วงไตรมาสแรกตั้งแต่มกราคม กุมภาพันธ์ มีนาคม เมษายนของทุกปี แหล่งน้ำทางการเกษตรในพื้นที่จะขาดแคลนน้ำไม่สามารถเก็บกักน้ำไว้ใช้ และปริมาณน้ำจะขึ้นเงินและบางจุดถึงกับแห้งขอดสามารถเดินข้ามคลองได้ ทำให้เกษตรกรขาดแคลนน้ำในการลดสวนผลไม้ เช่น ทุเรียน ลองกอง เงาะ มังคุด ทำให้พืชเหล่านี้แห้งเหี่ยวและเน่าตาย ไตรมาสที่สอง ตั้งแต่เดือน พฤษภาคม มิถุนายน กรกฎาคม สิงหาคมในไตรมาสนี้จะมีน้ำในแหล่งน้ำมาก เนื่องจากได้รับน้ำจากน้ำฝนและเข้าสู่ช่วงฤดูฝนทำให้มีน้ำมากพอสำหรับการเกษตร หรือบางครั้งมีน้ำมากจนเกินไปทำให้เกิดน้ำเอ่อท่วมพืชสวนไร่นาเป็นบริเวณกว้างในช่วงเดือนกันยายนถึงธันวาคม สาเหตุของการเกิดน้ำท่วมนี้เกิดจากการที่สภาพแหล่งน้ำ ขึ้นเงิน กักเก็บน้ำไม่ได้และไม่มีภาครัฐเข้ามาดูแล มีเพียงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้าไปดำเนินการทำฝายทดน้ำขนาดเล็ก ซึ่งไม่สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้ ไตรมาสที่สาม ตั้งแต่เดือนกันยายน ตุลาคม พฤศจิกายน ธันวาคม ปริมาณน้ำยังพอเพียงในการทำเกษตร เพราะเป็นฤดูช่วงปลายฝนต้นหนาว การขาดแคลนน้ำ มีสาเหตุจากการตัดต้นไม้ทำลายป่า ทำให้ฝนไม่ถูกต้องตามฤดูกาล หรือแหล่งน้ำไม่มีต้นไม้อุ้มน้ำไว้ได้และในช่วงฤดูฝน น้ำซึ่งมีปริมาณมากได้พัดพาเอาสิ่งปฏิกูลหรือเศษวัสดุมาขวางทางน้ำไหลทำให้เกิดน้ำท่วมฉับพลัน

ในด้านสภาพของแหล่งน้ำในแต่ละช่วงการใช้น้ำจากคลองรังกา แบ่งออกเป็น 3 ช่วง และมีช่วงที่น้ำขาดแคลนมากที่สุดจนไม่สามารถทำการเกษตรได้ จะอยู่ในช่วงระหว่างเดือนมกราคมถึงเดือนเมษายน ซึ่งแหล่งน้ำธรรมชาติในชุมชนจะแห้งขอด และแหล่งน้ำไม่มีป่าต้นน้ำอาศัยเพียงน้ำฝนเพียงเท่านั้น และขนาดของลำคลองมีขนาดเล็กเกินไป ไม่เพียงพอต่อการกักเก็บน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง และระบายน้ำไม่ทันในช่วงฤดูฝนทำให้เกิดน้ำท่วมพืชสวนไร่นาในฤดูฝน

2. ด้านการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำของคนในชุมชน การใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำของคนในชุมชน ในบริเวณคลองรังกา ในเขตตำบลแปะ-ระ จะแบ่งกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้

น้ำจากคลองรังกาออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ๆ ด้วยกัน คือ กลุ่มเลี้ยงสัตว์ กลุ่มสวนผลไม้ และกลุ่มนาข้าวซึ่งทั้ง 3 กลุ่มนี้จะมีปริมาณการใช้น้ำแตกต่างกัน เช่นกลุ่มเลี้ยงสัตว์จะใช้ปริมาณน้อยกว่ากลุ่มอื่นๆ ส่วนกลุ่มนาข้าวจะใช้น้ำตามฤดูกาลจะไม่ค่อยมีปัญหาเกี่ยวกับการขาดแคลนน้ำแต่จะมีปัญหาน้ำท่วมนามากกว่า ในขณะที่กลุ่มเกษตรกรที่ทำสวนผลไม้ เช่น เงาะ ทุเรียน ลองกอง จะมีการสูบน้ำจากคลองรังกาขึ้นมาใช้ประโยชน์มากที่สุดและมีผลกระทบในการขาดแคลนน้ำมากกว่ากลุ่มอื่นๆ ในช่วงฤดูแล้ง

3. ด้านลักษณะการใช้น้ำของคนในชุมชน ลักษณะการใช้น้ำของคนในชุมชน จะแบ่งตามลักษณะการใช้น้ำเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มเกษตรกรที่ใช้น้ำตามฤดูกาล กลุ่มเกษตรกรที่ใช้น้ำแบบชั่วคราว และกลุ่มเกษตรกรที่ใช้น้ำแบบถาวร แต่ละกลุ่มจะมีลักษณะการใช้น้ำแตกต่างกัน อย่างเช่นกลุ่มที่ 1 กลุ่มเกษตรกรที่ใช้น้ำตามฤดูกาล ได้แก่ เกษตรกรที่ทำนาข้าว เกษตรกรที่ปลูกพืชตามฤดูกาล กลุ่มนี้จะใช้วิธีการสูบน้ำหรือทำการผันน้ำจากคลองรังกาเพียงชั่วระยะตามอายุของพืชที่ปลูก ส่วนกลุ่มที่ 2 กลุ่มเกษตรกรที่ใช้น้ำแบบชั่วคราว ได้แก่กลุ่มเกษตรกรที่ทำสวนยางพารา สวนปาล์มน้ำมัน โดยจะสูบน้ำเป็นครั้งคราวในการทำการเกษตร ในช่วงครั้งชั่วคราว และกลุ่มที่ 3 กลุ่มเกษตรกรที่ใช้น้ำแบบถาวร กลุ่มนี้จะใช้น้ำเป็นประจำ ได้แก่ กลุ่มเลี้ยงสัตว์ กลุ่มทำสวนผลไม้ โดยกลุ่ม 2 กลุ่มนี้จะมีความต้องการน้ำแตกต่างกัน กลุ่มเลี้ยงสัตว์จะสูบน้ำไว้ใช้สำหรับให้สัตว์กินและไว้ใช้สำหรับไว้ในโรงเรือนเลี้ยงสัตว์ ซึ่งมีปริมาณการใช้น้ำน้อยกว่ากลุ่มที่ทำสวนผลไม้ ส่วนกลุ่มผลไม้ มีบางรายที่ทำคูผันน้ำเล็กๆ จากคลองรังกาให้ไหลผ่านกลางสวนผลไม้แล้วทำการสูบน้ำรดผลไม้อีกหนึ่งแห่งและการใช้น้ำรดสวนผลไม้ นั้นต้องรดวันละ 3 ชั่วโมงต่อวัน ทำให้การใช้น้ำมากกว่าเกษตรกรผู้ประกอบอาชีพอื่นๆ

กล่าวโดยรวมลักษณะการใช้น้ำของคนในชุมชน ส่วนใหญ่แต่ละคนจะมีวิธีการแตกต่างกันโดยแต่ละอาชีพอย่างเช่น อาชีพทำนาข้าวจะมีวิธีการขุดคูเล็กๆ เพื่อผันน้ำเข้าออกจากคลองรังกาเพื่อใช้ในการทำนาข้าว หรือบางคนจะใช้วิธีการสูบน้ำเข้าในนาข้าวเป็นระยะหรือช่วงเวลาที่ฝนขาดช่วงเท่านั้น ส่วนอาชีพเกษตรกรรมที่มีการใช้น้ำมากอย่างอาชีพทำสวนผลไม้ เช่น เงาะ ทุเรียน ลองกอง มังคุด นั้นจะมีลักษณะการใช้

น้ำโดยใช้วิธีการสูบน้ำขึ้นจากคลองรังกาอย่างน้อยวันละ 3 ชั่วโมงในแต่ละสวน ซึ่งสวนผลไม้มีตลอดแนวสายคลองรังกา ทำให้คลองรังกามีน้ำไม่เพียงพอต่อการทำการเกษตรนอกฤดูกาล ส่วนเกษตรกรกลุ่มเลี้ยงสัตว์ สวนยางพารา สวนปาล์มน้ำมัน เกษตรกรกลุ่มนี้ จะมีลักษณะการใช้น้ำโดยใช้วิธีการสูบน้ำขึ้นจากคลองรังกาเช่นเดียวกัน แต่จะใช้น้ำน้อยกว่าเนื่องจาก สวนยางพารา สวนปาล์มน้ำมันแทบจะใช้น้ำรดในการปลูก ส่วนกลุ่มเลี้ยงสัตว์จะใช้น้ำจากคลองรังกา เพื่อสูบน้ำขึ้นทำการอุปโภคในโรงเรือนเลี้ยงสัตว์และมีไว้สำหรับให้สัตว์เลี้ยงกินเท่านั้น

วิธีการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อใช้ในการเกษตร

โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ต้องมีการประสานงานระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นร่วมกับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และปลูกจิตสำนึกในการดูแลแหล่งน้ำธรรมชาติในเขตใกล้ชุมชน โดยเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนได้เสนอความคิดเห็นและวิธีการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อใช้ในการเกษตร เพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำในพื้นที่ อย่างเช่น การจัดกิจกรรมร่วมกับชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำใช้ในการเกษตร หรือการระดมทุนจากทั้งภาครัฐและเอกชนในพื้นที่เพื่อดำเนินการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำและเป็นทุนต้นน้ำไว้ใช้ในอนาคต ควรจะมีการระดมสมองของคนในชุมชน โดยการเปิดเวทีประชาคมแรกเปลี่ยนเรียนรู้ของคนในชุมชน โดยวิธีการพัฒนาแหล่งน้ำต้องใช้วัสดุที่หาได้ในท้องถิ่นเป็นส่วนใหญ่ และใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านเช่น การทำเขื่อนดิน โดยใช้แรงงานคนจากอาสาสมัครและเยาวชนภายในหมู่บ้าน หรือสร้างภาคีเครือข่ายกับโรงเรียนระดับมัธยมและโรงเรียนระดับประถมศึกษา เพื่อจัดกิจกรรมพิทักษ์ป่าต้นน้ำลำธาร โดยการสร้างฝายชะลอน้ำขนาดเล็กเป็นช่วงๆ ตลอดสายคลองสายหลักที่ทำการเกษตร เพื่อชะลอการไหลของน้ำและกักเก็บน้ำไว้ในฤดูแล้ง โดยวัสดุส่วนใหญ่ในการทำฝายชะลอน้ำ จะหาวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น เช่น ไม้ไผ่ ทราย วัสดุอื่นๆ ที่สามารถใช้แทนกันได้ ขึ้นอยู่กับภูมิปัญญาท้องถิ่นของแต่ละท้องถิ่น ที่คิดและคัดแปลงวัสดุที่ใกล้ตัวให้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาแหล่งน้ำ

กล่าวโดยสรุปวิธีการพัฒนาแหล่งน้ำจะแบ่งออกได้เป็น 3 ประการ ประการแรก คือ การปลูกจิตสำนึกของคนในชุมชนให้ดูแลแหล่งต้นน้ำธรรมชาติ และประการที่สอง

จัดหาแหล่งน้ำหรือพื้นที่ที่สามารถก่อสร้างอ่างเก็บน้ำเพื่อรองรับน้ำในฤดูฝนแก้ไขปัญหา น้ำท่วมและใช้กักเก็บน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง ประการที่สามบำรุงรักษาซ่อมแซมระบบชลประทานที่มีอยู่แล้วให้ใช้การได้ตามปกติและขุดลอกคู คลอง ให้มีขนาดที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่การเกษตรในแต่ละชุมชน

นอกจากนี้ต้องมีการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนที่อยู่ในพื้นที่ของคลองรังกาทราบเกี่ยวกับปัญหาการขาดแคลนน้ำใช้ในการเกษตร และรณรงค์ให้ประชาชนรู้จักคุณค่าของแหล่งน้ำเพื่อใช้ในการเกษตร และต้องตั้งกลุ่มรักษาสิ่งแวดล้อมขึ้นในชุมชนเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดลอมในชุมชน รวมถึงแหล่งน้ำธรรมชาติด้วย และจัดกิจกรรมให้ประชาชนและเยาวชนร่วมกันรักษาแหล่งน้ำ

สรุปและข้อเสนอแนะ

แนวทางการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อใช้ในการเกษตรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนสามารถสรุปได้เป็น 3 แนวทางคือ

1. แนวทางการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อใช้ในการเกษตรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ควรจะจัดเวทีประชาคมระดับหมู่บ้าน ระดับตำบลและระหว่างหลายตำบลที่มีลำคลองไหลผ่าน เพื่อให้ได้รับรู้รับทราบปัญหาต่างๆ ร่วมกัน และช่วยกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ปัญหาเรื่องแหล่งน้ำนี้เป็นปัญหาใหญ่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นคงไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้เพียงลำพัง ต้องมีหลายหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาช่วยในการพัฒนาแหล่ง เช่น ตำบลที่อยู่ต้นน้ำ ตำบลกลางน้ำ ตำบลท้ายน้ำ ทั้ง 3 ตำบลต้องช่วยกันแก้ไขปัญหา ร่วมกัน โดยการผลักดันปัญหาดังกล่าวเข้าสู่แผนพัฒนาตำบลหรือแผนพัฒนาจังหวัด และประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

2. การของบประมาณโครงการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรจากรัฐบาล การเสนอโครงการพัฒนาแหล่งน้ำเข้าในแผนพัฒนาตำบล การของบประมาณสนับสนุนจากหน่วยงานอื่น และการร่วมแรงกันทำระหว่างคนในชุมชนและหน่วยงานภาครัฐ

3. การจัดฝึกอบรมให้ประชาชนทั่วไปรู้คุณค่าของแหล่งน้ำ การรักษาสภาพแวดล้อมทั่วไปของระบบนิเวศแหล่งน้ำ การปลูกจิตสำนึกของคนในชุมชนให้รู้จักการรักษาแหล่งน้ำในชุมชนของตนเอง

นอกจากนี้ ควรมีการศึกษาแนวทางแก้ไขปัญหการขาดแคลนน้ใช้ใน การเกษตรและน้ำอุปโภคบริโภคแบบมีส่วนร่วมระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีสายคลองติดต่อกันหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่อยู่ใกล้เคียงและควรศึกษาหาพื้นที่ที่เหมาะสมในการก่อสร้างแหล่งน้ำขนาดใหญ่ไว้เป็นพื้นที่รับน้ำในฤดูฝนและกักเก็บน้ำไว้ในฤดูแล้ง เพื่อแก้ไขปัญหาได้อย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- เกษม จันทรแก้ว. (2553). **หลักการจัดการลุ่มน้ำ**. กรุงเทพฯ.
- ปราโมทย์ ไม้กลัด. (2541). **การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ**. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทยจำกัด.
- มิ่งสรรพ ขาวสะอาด และคณะ. (2544). **แนวนโยบายการจัดการน้ำสำหรับประเทศไทย เล่ม1. สถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาประเทศไทย กรุงเทพฯ.**
- สุรินทร์ สุนทรวรรณและคณะ. (2552). **วิจัยเรื่องศักยภาพพื้นที่ตำบลขอนแก่น อำเภอทุ่งหัว จังหวัดสตูล เพื่อการพัฒนาแหล่งน้ำซึ่งเป็นพื้นที่ที่ไม่มีแหล่งน้ำจัดธรรมชาติ.**
- หนังสือสั่งการจังหวัดสตูล. (2546). **เรื่องการถ่ายโอนภารกิจระบบชลประทานแหล่งน้ำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น.**
- องค์การบริหารส่วนตำบลแปะ-ระ. (2554). **แผนพัฒนาสามปี 2554 -2556. องค์การบริหารส่วน ตำบลแปะ-ระ.**

การบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรแบบบูรณาการขององค์การบริหารส่วนตำบลศรีภิรมย์

Integrated Management of Water for Agriculture by Sri Pirom Tambon

Administrative Organization

สุคนธ์ ทับอาจ¹

จินตนา ลีละไกรวรรณ²

บทคัดย่อ

รายงานนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาการบริหารจัดการแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรแบบ บูรณาการ ในเขตพื้นที่ตำบลศรีภิรมย์ อำเภอรพมพิราม จังหวัดพิษณุโลก โดยการสัมภาษณ์ ผู้แทนประชาชนผู้ ประกอบอาชีพเกษตรกรรม กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เกษตรอำเภอรพมพิรามและเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้อง ผล การศึกษาพบว่า แนวทางแก้ไขการบริหารจัดการน้ำ เพื่อการเกษตรของพื้นที่ตำบลศรีภิรมย์ ควรจะมี การบูรณาการของหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ 1) ฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 2 ชลประทาน จังหวัดพิษณุโลก ควรมีการจัดหาแหล่งน้ำจัดสรรและสนับสนุนน้ำให้กับผู้ที่ทำการเกษตรในพื้นที่ ชลประทาน ตลอดปีโดยเฉพาะในฤดูแล้งการให้ความรู้แก่เกษตรกรในการใช้น้ำ การเก็บรักษาน้ำไว้ ใช้น้ำยามจำเป็น การประชาสัมพันธ์ให้ความรู้ ข้อมูลข่าวสารต่างๆ ให้เกษตรกรผู้ใช้น้ำได้รับทราบ อย่างสม่ำเสมอ 2) เกษตรอำเภอรพมพิราม ส่งเสริมการเกษตรตามฤดูกาลเพื่อให้เหมาะสมกับ ปริมาณน้ำ มีการวางแผนการปฏิบัติการในการรองรับและให้ความช่วยเหลือให้ความรู้แก่เกษตรกรผู้ใช้น้ำทั้งในเขตและนอกเขตชลประทาน 3) องค์การบริหารส่วนตำบลศรีภิรมย์ ส่งเสริมและสนับสนุน การบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรด้วยการส่งเสริมและสนับสนุนด้านงบประมาณหรือการวางแผนการปฏิบัติการ การเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผน การแก้ไขปัญหาพร้อม เสนอความคิดเห็น จัดหาแหล่งประโยชน์อื่น ส่งเสริมอาชีพเพื่อทดแทนการทำงานในฤดูแล้ง และ 4) เกษตรกรผู้ใช้น้ำตำบลศรีภิรมย์ มีการสร้างแนวความคิดของการมีส่วนร่วมให้มีความร่วมมือกับภาครัฐ มีการกำหนดหลักเกณฑ์ กฎกติกาการอยู่ร่วมกัน การใช้น้ำร่วมกัน

Abstract

This research had the objective of studying a model of integrated management of water resources for agriculture by the Sri Pirom Tambon Administrative Organization (TAO), Prompiman

¹ นักศึกษาลัทธิรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์; คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

District, Phitsanulok Province. Data were collected by interviews with representatives of the local farmers, the Tambon chief, village headmen, the district agricultural officer and related staff.

This study found that the following integrated action needs to be taken to improve water resource management for agriculture: (1) The Water Distribution and Maintenance Section (#2) of the Provincial Irrigation Department should practice more efficient distribution of water for agriculture throughout the year, especially during the dry season. The Section also needs to educate the local communities in economical water use and provide regular information and up-dates; (2) The Phrompiman District Agriculture Office needs to support agricultural activity in the different seasons in ways that are consistent with the amount of available water. The office should help communities cope with water shortages and provide assistance to affected farmers; (3) The TAO should provide budget and plans and ensure full participation in the planning process, the development of solutions to problems, defining alternative sources of water, and promoting alternative occupations during the dry seasons; and (4) The farmers who use the water need to develop a framework for collaboration with the government and define principles and rules for sharing and mutual support in water usage.

คำสำคัญ: การบริหารจัดการน้ำ

Keyword: Integrated Management of Water

ความเป็นมาและความสำคัญ

การบริหารจัดการน้ำเป็นวิทยาการอย่างหนึ่งที่สำคัญ เนื่องจากเมื่อระบบเศรษฐกิจและจำนวนประชากรขยายตัวขึ้น ความต้องการน้ำก็เพิ่มขึ้นตามลำดับโดยเฉพาะความต้องการน้ำเพื่อการเกษตรที่จะสนับสนุนให้เป้าหมายในการเพิ่มผลผลิตประสบความสำเร็จ การบริหารจัดการน้ำที่ถูกต้องและเหมาะสมกับสภาพลมฟ้าอากาศชนิดพืชและปริมาณน้ำต้นทุนที่มีอยู่ที่ต้องนำมาพิจารณาปัจจัยบางอย่างแปรผันไปตามธรรมชาติ ปัจจัยบางอย่างแปรผันไปตามการกระทำของมนุษย์ ซึ่งบางครั้งก็สามารถควบคุมได้บางครั้ง ก็ไม่สามารถควบคุมได้ เช่น สภาพความแห้งแล้งหรืออุทกภัยซึ่งแปรผันไปตามธรรมชาติ อิทธิพลของธรรมชาติเป็นสาเหตุสำคัญที่ก่อให้เกิดความสูญเสียต่อการผลิต และส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจ หรือสภาพแห้งแล้งหรืออุทกภัย

จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในแต่ละฉบับที่ผ่านมา ได้มีการพยายามที่จะส่งเสริมด้านการเกษตรกรรมซึ่งเป็นผลผลิตส่วนใหญ่ของประเทศให้มีความเจริญก้าวหน้าโดยเฉพาะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550 - 2554) ได้กำหนดกลยุทธ์โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมประกอบกับกำหนดกรอบยุทธศาสตร์การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ มุ่งไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนมีความมั่นคงให้แก่ประชาชนและกระจายผลประโยชน์สู่ระดับฐานรากได้ดีขึ้น รัฐบาลโดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้มีนโยบายที่จะเชื่อมโยงพื้นที่เพาะปลูกกับระบบชลประทาน เพื่อพัฒนาการใช้ประโยชน์จากที่ดินที่เหมาะสมและมีศักยภาพในการผลิต โดยเฉพาะพื้นที่ชลประทานที่รัฐบาลได้พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในหลายพื้นที่ที่สมควรเร่งรัดพัฒนาการเกษตรให้เหมาะสม และมีประสิทธิภาพสูงสุด มีการกำหนดพื้นที่ส่งเสริมการผลิตหน่วยงานต่างๆ มีการดำเนินงานร่วมกันอย่างเหมาะสม แต่เดิมพื้นที่ชลประทาน จะมีเฉพาะเรื่องการก่อสร้างแหล่งน้ำ การพัฒนา และการจัดหาทรัพยากรน้ำเพิ่มเท่านั้น แต่ยังคงขาดการบริหารจัดการด้านต่างๆ ที่ต่อเนื่อง ขาดการบูรณาการร่วมกันของหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และกลุ่มเกษตรกร

รัฐบาลในปัจจุบันที่มีนโยบายขยายพื้นที่ชลประทานและเพิ่มประสิทธิภาพระบบชลประทาน โดยฟื้นฟูและขุดลอกแหล่งน้ำธรรมชาติรวมทั้งพัฒนาแหล่งน้ำผิวดินและใต้ดิน โดยการก่อสร้างระบบชลประทานขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก เพื่อประโยชน์ในการปรับโครงสร้างภาคการเกษตร การบรรเทาอุทกภัยและภัยแล้ง ทั้งในพื้นที่ชุมชนเมืองและพื้นที่เกษตรกรรม รวมทั้งระบบประปาที่ถูกสุขอนามัย เพื่อการอุปโภคและบริโภคแก่ประชาชนให้ทั่วถึงทุกพื้นที่ เพิ่มประสิทธิภาพการกระจายน้ำโดยการพัฒนาระบบชลประทานในรูปแบบต่างๆ เช่น ชลประทานระบบท่อ รวมถึงการเร่งรัดบริหารจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายใต้การมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชนท้องถิ่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคเอกชน ให้มีความสมดุลของการใช้ประโยชน์การถือครองและการอนุรักษ์ฐานทรัพยากร ที่ดินป่าไม้ สัตว์ป่า ทรัพยากรน้ำ ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง และทรัพยากรธรณี

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นหน่วยงานหนึ่งที่ใกล้ชิดกับประชาชนมาก โดยเฉพาะภาคการเกษตร เป็นองค์กรที่มีบทบาทหน้าที่และภารกิจในการจัดให้น้ำเพื่อ

การอุปโภค การบริโภคและทางการเกษตร โดยกฎหมายและแผนปฏิบัติการกำหนดขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้กำหนดให้ส่วนราชการมีการถ่ายโอนภารกิจด้านการบริหารจัดการ และการดูแลบำรุงรักษาแหล่งน้ำ เพื่อการเกษตรให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นระดับหนึ่ง ที่มีบทบาทหน้าที่และภารกิจในการจัดให้มีน้ำเพื่อการอุปโภค บริโภค และการเกษตร เช่นเดียวกับการปกครองส่วนท้องถิ่นอื่นๆ

องค์การบริหารส่วนตำบลศรีทิมมย์ เป็นองค์การบริหารส่วนตำบลขนาดกลาง ตั้งอยู่ในหมู่ที่ 5 ตำบลศรีทิมมย์ อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก สภาพพื้นที่ทั่วไปของตำบลศรีทิมมย์ มีลักษณะเป็นพื้นที่ราบลุ่มมีลำน้ำน่านไหลผ่านจากทิศเหนือลงสู่ทิศใต้ และมีแหล่งน้ำธรรมชาติได้แก่ แม่น้ำ 2 สาย บึง 3 แห่ง คลอง 13 แห่ง ห้วย 1 แห่ง และอื่นๆ 4 แห่ง จึงเหมาะแก่การเกษตรกรรม โดยเฉพาะการทำนา เศรษฐกิจของตำบลศรีทิมมย์ รายได้ส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับภาคการเกษตรมากที่สุดเนื่องจากประชากรร้อยละ 90 ประกอบอาชีพเกษตรกรรมแต่ปัจจุบันสภาพพื้นที่ในเขตตำบลศรีทิมมย์ ประสบปัญหาภัยแล้งในหน้าแล้งและปัญหาน้ำท่วมในหน้าฝนเนื่องจากไม่มีแหล่งกักเก็บน้ำขนาดใหญ่ ทำให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อน เกี่ยวกับผลผลิตการเกษตรและชีวิตประจำวัน ในฤดูแล้งราษฎรผู้ที่ทำการเกษตรมีการแย่งน้ำ กลั่นแกล้งกระทบ นำไปสู่ความขัดแย้งของชุมชนการบริหารจัดการแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรจึงเป็นประเด็นที่สำคัญที่จะต้องดำเนินการและเป็นวัตถุประสงค์ในการศึกษาครั้งนี้

วิธีการศึกษา

การศึกษานี้เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกจากกลุ่มเป้าหมาย 3 กลุ่ม ดังนี้ 1. กลุ่มผู้ใช้น้ำ ได้แก่ ผู้แทนประชาชนผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรม กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน จำนวน 13 หมู่บ้าน เกษตรอำเภอพรหมพิราม 2. กลุ่มบริหารน้ำ ได้แก่ สถานีสูบน้ำด้วยไฟฟ้า องค์การบริหารส่วนตำบลศรีทิมมย์ 3. กลุ่มรักษาน้ำ ได้แก่ สำนักงานชลประทานที่ 3 จังหวัดพิษณุโลก โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 2 รวมผู้ให้ข้อมูลจำนวน 22 คน รวมทั้งการวิเคราะห์ข้อมูล

ประกอบด้วยข้อมูลแสดงพื้นที่ทำการเกษตร ข้อมูลปริมาณน้ำฝน ข้อมูลการเก็บกักน้ำของเขื่อนนเรศวร ข้อมูลการเก็บกักน้ำของเขื่อนสิริกิติ์ ข้อมูลแสดงเทคโนโลยีทางการเกษตรและช่วงระยะเวลาประกอบการ ข้อมูลแสดงจำนวนครัวเรือนและจำนวนประชากร ข้อมูลการใช้น้ำของชาวบ้าน เกษตรกร ที่ใช้อุปโภคบริโภค

ผลการศึกษา

การศึกษากิจการกิจการแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรแบบบูรณาการ ในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลศรีภิรมย์ อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก ผลการศึกษามีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. สภาพทั่วไปของพื้นที่ ด้านพื้นที่พบว่าในพื้นที่ตำบลศรีภิรมย์ ที่ดินส่วนใหญ่ถูกใช้ไปในด้านทำการเกษตรกรรม 69,743 ไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 94.57 ใช้เพื่อการทำนา ทำสวน ส่วนพื้นที่นอกภาคเกษตรรวม 4,007 ไร่ หรือร้อยละ 5.43 ซึ่งใช้เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยที่สาธารณะประโยชน์และอื่นๆ

2. สภาพการกักเก็บของแหล่งน้ำ พบว่า ในพื้นที่ตำบลศรีภิรมย์มีแหล่งน้ำเพื่อทำการเกษตรครอบคลุมทั้งพื้นที่ ได้แก่ ห้วยไก่อ่ต้อ คลองแขง แม่น้ำอ้อม หนองจอก คลองวังซอน คลองคอย แม่น้ำน่าน คลองมะเกลือ คลองหางบึง บึงปลาเนา คลองมะขาม คลองหกสถึง บึงทุ่งพระเจ้า คลองมะแพลบ คลองบึงธรรมโรง บึงธรรมโรง คลองห้วยคันไถ คลองห้วยชัน คลองวังมะสระ คลองขมิ้น คลองทราย บึงแวง คลองไผ่ไค้ และแม่น้ำยมสายเก่า ซึ่งเกษตรกรสามารถรับน้ำจากคลองต่างๆ เข้าพื้นที่ที่ทำการเกษตรของตนตลอดฤดูกาลผลิต

แหล่งกักเก็บ น้ำทั้ง 24 แห่ง สามารถจำแนกการเข้าไปดำเนินการเข้าไปแก้ไขปรับปรุงได้ดังนี้

1. แหล่งน้ำที่องค์การบริหารส่วนตำบลศรีภิรมย์สามารถดำเนินการแก้ไขปรับปรุงและขุดลอกได้ตามภารกิจที่ได้ถ่ายโอนมาจากชลประทานและต้นกำเนิดหรือปลายทางน้ำ อยู่ในพื้นที่ตำบลศรีภิรมย์ได้แก่ ห้วยไก่อ่ต้อ แม่น้ำอ้อม คลองคอย คลองห้วยชัน คลองบึงธรรมโรง คลองแขง คลองห้วยคันไถ คลองหางบึง บึงปลาเนา คลองมะขาม คลองมะแพลบ คลองวังมะสระ คลองขมิ้น คลองทราย คลองไผ่ไค้

2. แหล่งน้ำที่ต้องประสานความร่วมมือกับหน่วยงานโครงการชลประทานพิษณุโลกองค์การบริหารส่วนจังหวัด เนื่องจากต้องใช้งบประมาณมาก และการดำเนินการมีผลกระทบกับพื้นที่ตำบลข้างเคียง โดยต้นน้ำหรือปลายน้ำอยู่ในพื้นที่ตำบลศรีภิรมย์ ได้แก่ คลองวังซอน บึงแวง แม่น้ำยมสายเก่า คลองมะเกลือ และ บึงธรรมโรง

3. แหล่งน้ำที่ต้องประสานความร่วมมือกับโครงการชลประทานพิษณุโลก กรมขนส่งพาณิชย์นาวี เขื่อนนเรศวร เขื่อนสิริกิติ์ ได้แก่ แม่น้ำน่าน

4. แหล่งน้ำที่อยู่นอกเขตพื้นที่ตำบลศรีภิรมย์ บึงทุ่งพระเจ้า คลองหกสถึง คลองหนองจอก

สภาพปัญหาพื้นที่กระทบต่อพื้นที่ทำการเกษตรในตำบลศรีภิรมย์

ตำบลศรีภิรมย์เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำมี แม่น้ำ ห้วย คลอง หนองบึง ต่างๆมากมาย มีแหล่งน้ำที่เป็นต้นทุนในการทำเกษตรกรรมได้แก่ 1. เขื่อนสิริกิติ์ ทำหน้าที่กักเก็บและปล่อยน้ำในฤดูฝนส่วนในฤดูแล้งทำหน้าที่ผลิตกระแสไฟฟ้าและปล่อยน้ำให้เกษตรกรทำการเกษตรกรรม 2. เขื่อนนเรศวรกักเก็บน้ำและดันน้ำขึ้นเข้าคลองชลประทานให้เกษตรกรทำการเกษตรกรรมตามฤดูกาลโดยผ่านฝายหนองผักกูดหมู่ที่ 10 เพื่อให้เกษตรกรในพื้นที่ได้มีน้ำใช้ โดยการผันน้ำให้แก่พื้นที่เกษตรกรรมในตำบลศรีภิรมย์แบ่งออกเป็นสองฝั่งของแม่น้ำน่านได้แก่ฝั่งขวาและฝั่งซ้าย

1. ฝั่งขวาของแม่น้ำน่านมีคลองวังซอนเป็นหัวใจของแหล่งน้ำในพื้นที่เกษตรกรรม โดย คลองวังซอนเป็นคลองที่มีต้นกำเนิดมาจากทุ่งป่ากระดิน ตำบลพญาแมน อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ ไหลผ่านตำบลตลุกเทียม ผ่านตำบลศรีภิรมย์ หมู่ที่ 2,10 ผ่านตำบลวังวน ตำบลหนองแรม ตำบลพรหมพิราม ตำบลท่าช้าง ตำบลบ้านกร่าง ไปบรรจบแม่น้ำยมสายเก่าที่ตำบลบางแก้ว เกษตรกรผู้ใช้น้ำได้แก่ เกษตรหมู่ที่ 2,3,10,12,13 ของตำบลศรีภิรมย์ หน้าแล้งชาวบ้านหมู่ที่ 10 ตำบลศรีภิรมย์จะปิดกั้นฝายหนองผักกูดเพื่อท่อน้ำ น้ำจะดันขึ้นสูงไปให้ชาวบ้านหมู่ที่ 2,3,10,12, 13 ของตำบลศรีภิรมย์และส่วนหนึ่งของตำบลตลุกเทียมไว้ใช้ทำนา

2. ฝั่งซ้ายของแม่น้ำน่าน มีคลองมะเกลือเป็นหัวใจของแหล่งน้ำมีต้นทางน้ำมาจากตำบลบ้านโคน ตำบลนาอิน อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ แหล่งต้นน้ำที่สำคัญได้แก่

คลองหางบึง บึงปลาเนา คลอง มะขาม คลองหกสลึง บึงทุ่งพระเจ้า คลองมะแผลบ คลองห้วยชัน ไหลมาบรรจบกันที่หมู่ 7 ไหลผ่านหมู่ที่ 7 ตำบลศรีภิรมย์ ผ่านตำบลวงษ์มือง ตำบลมะด้อม ตำบลพรหมพิราม ตำบลหอกลองลงแม่น้ำแควน้อยที่ตำบลหอกลองในฤดูแล้งชาวบ้านหมู่ที่ 7,8,9,11 ต้องรวมตัวกันเพื่อให้ชลประทานปล่อยน้ำเข้าคลองมะเกลือ บริเวณคลองชลประทานหมู่ที่ 7 ของตำบลวงษ์มืองและต้องปิดกั้นฝายวัดส่วนร่วมบารมี เพื่อให้ น้ำดันขึ้นไปให้ชาวบ้านหมู่ที่ 7,8,9,11 และหมู่ที่ 7 ของตำบลวงษ์มือง ดึงน้ำจาก คลองมะเกลือทำนา ในฤดูฝนปีใดที่มีฝนตกลงมากระบายน้ำไม่ทันจะทำให้หมู่ที่ 7,8,9, 11 เกิดน้ำท่วมขังพื้นที่เกษตร

ปัญหาการจัดสรรน้ำของแหล่งน้ำต้นทุน เพราะแหล่งน้ำต้นทุนคือน้ำจากแม่น้ำ น่านที่ไหลมาจากเขื่อนสิริกิติ์และการกักเก็บของเขื่อนนเรศวรมีข้อจำกัดในการจัดสรร น้ำในการทำการเกษตรในฤดูแล้งก็ต้องกักเก็บไว้เพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าตลอดทั้งปี ต้อง ปล่อยไปช่วยผลักดันน้ำเดิมในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา จัดสรรน้ำให้กับพื้นที่เกษตรอื่นที่ ได้รับผลกระทบในฤดูแล้ง

จากสภาพปัญหาการขยายพื้นที่ทำการทำนา ความตื่นเงินของแหล่งกักเก็บน้ำ และข้อจำกัดของแหล่งน้ำต้นทุนที่มาจากภายนอกพื้นที่ตำบลศรีภิรมย์ ทำให้เกษตรกรที่ ทำนาทั้งในตำบลศรีภิรมย์และตำบลข้างเคียงเกิดการแย่งน้ำทำนากันระหว่างพื้นที่ต้นน้ำ กับพื้นที่ปลายน้ำ จึงจำเป็นที่จะต้องดำเนินการศึกษาปัญหาการแย่งน้ำของเกษตรกร เพื่อ หาแนวทางแก้ไขจากผู้ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ตำบลศรีภิรมย์

หน้าที่ของหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการแหล่งน้ำในพื้นที่ตำบลศรีภิรมย์

จากการศึกษาทำให้ได้ข้อมูลและหน้าที่หน่วยงานภาครัฐและภาคประชาชนที่เข้า มาเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการแหล่งน้ำในเขตพื้นที่ตำบลศรีภิรมย์ อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก ดังนี้ ปัญหา

1. ฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 2 มีหน้าที่ รับผิดชอบในการควบคุมดูแล การ ปฏิบัติงานด้านการส่งน้ำและบำรุงรักษา การจัดสรรและสนับสนุนน้ำจากแม่น้ำน่านที่ ไหลมาจากเขื่อนสิริกิติ์และเขื่อนนเรศวรเข้าคลองต่างๆ ในฤดูแล้งให้กับผู้ที่ทำ การเกษตรในพื้นที่ชลประทานควบคุมการเปิด-ปิดฝายกั้นน้ำ พิจารณาแก้ไขปัญหาความ

ต้องการด้านต่างๆ ของเกษตรกรควบคุมงานก่อสร้าง ซ่อมแซมและปรับปรุงโครงการฯ รายงานสถิติการเพาะปลูกในเขตชลประทาน ดำเนินการจัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำ วางแผนแก้ไข ปัญหาภัยแล้งและอุทกภัย

2. เกษตรอำเภอมิหน้าที่ให้คำแนะนำ ปรึกษากับเกษตรกรในพื้นที่ส่งเสริม เทคนิคการปลูกข้าวและการปลูกพืชชนิดอื่น ที่ชาวบ้านต้องการปลูกที่สอดคล้องกับ แผนการประกันราคาการปลูกพืชที่รัฐบาลประกันราคาและโครงการรับจำนำข้าวในแต่ละปี

3. องค์การบริหารส่วนตำบลศรีภิรมย์ มีหน้าที่ ส่งเสริมและสนับสนุนการบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรด้วยการส่งเสริมและสนับสนุนด้านงบประมาณหรือการวางแผนการปฏิบัติการ มีการวางแผนการปฏิบัติการบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตร จัดอบรมให้ความรู้แก่เกษตรกร จัดศึกษาดูงาน ส่งเสริมอาชีพให้เกษตรกรมีรายได้

4. เกษตรกรผู้ใช้น้ำตำบลศรีภิรมย์ มีหน้าที่ ประกอบอาชีพการเกษตร มีการใช้น้ำจากแหล่งน้ำต่าง ๆ ทั้งจากคลองชลประทาน และแหล่งน้ำธรรมชาติ การปลูกพืชส่วนใหญ่จะเป็นการทำนาปีละ 2-3 ครั้ง ซึ่งเป็นผลผลิตการเกษตรที่มีราคาสูงกว่าผลผลิตการเกษตรอื่น ๆ นโยบายประกันราคาผลผลิตทางการเกษตรและราคารับจำนำข้าวของรัฐบาล ทำให้เกษตรกรสนใจ ขยายพื้นที่ทำการเกษตรจนทำให้เกิดปัญหาการขาดแคลนน้ำ เป็นสาเหตุทำให้เกิดการแย่งน้ำกัน

ข้อเสนอเพื่อเป็นแนวทางแก้ไขตามบทบาทหน้าที่และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรแบบบูรณาการของพื้นที่ตำบลศรีภิรมย์

หน่วยงาน	บทบาทหน้าที่ (เดิม)	บทบาทหน้าที่ (ข้อเสนอ)
1. ชลประทาน	1. จัดสรรน้ำจากเขื่อนสิริกิติ์และเขื่อนนเรศวร 2. ควบคุมการเปิด-ปิดประตูฝายกั้นน้ำ 3. ก่อสร้างแหล่งกักเก็บน้ำในพื้นที่เดือดร้อน	1. จัดหาแหล่งน้ำอื่นเพิ่มเติม เช่นจากแม่น้ำยมสายเก่า โครงการ เขื่อนผาจุก ขุดลอกขยายแหล่งน้ำธรรมชาติ 2. ให้ความรู้การเก็บน้ำ การใช้น้ำในความจำเป็นฤดูแล้ง 3. การประชาสัมพันธ์การกักเก็บน้ำ และการลดพื้นที่ให้น้ำเพื่อทำการเกษตรของชลประทาน

หน่วยงาน	บทบาทหน้าที่ (เดิม)	บทบาทหน้าที่ (ข้อเสนอ)
2. เกษตรอำเภอ	1. จัดหาพืชเศรษฐกิจปลูกทดแทนเพื่อให้มีรายได้อย่างเพียงพอในฤดูแล้ง 2. ปรับทัศนคติการปลูกพืชของเกษตรกรให้สอดคล้องกับแหล่งน้ำและปริมาณน้ำในฤดูแล้ง 3. เพิ่มเทคนิคการปลูกพืชที่ใช้น้ำน้อยให้ผลผลิตมากและทนต่อโรคและแมลงระบาด 4. นำเสนอนโยบายต่อรัฐบาลเพื่อรณรงค์ให้เกษตรกรปลูกข้าวที่มีคุณภาพโดยให้มีราคาประกันที่สูงขึ้น หรือลดการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีเพื่อสุขภาพของผู้ที่บริโภค	1. ส่งเสริมการเกษตรตามฤดูกาล 2. ประชาสัมพันธ์นโยบายการประกันรายได้โครงการปลูกพืชเศรษฐกิจหรือโครงการรับจำนำข้าว 3. ช่วยเหลือเกษตรกรที่ได้รับภัยพิบัติต่างๆ น้ำท่วม ภัยแล้ง โรคระบาด 4. จัดหาเมล็ดพันธุ์พืชที่ทนต่อโรคและแมลง ปลูกง่าย โตเร็ว ให้ผลผลิตมาก
3. องค์การบริหารส่วนตำบล	1. ส่งเสริมการเกษตรตามฤดูกาล 2. ประชาสัมพันธ์นโยบายการประกันรายได้โครงการปลูกพืชเศรษฐกิจหรือโครงการรับจำนำข้าว 3. ช่วยเหลือเกษตรกรที่ได้รับภัยพิบัติต่างๆ น้ำท่วม ภัยแล้ง โรคระบาด 4. จัดหาเมล็ดพันธุ์พืชที่ทนต่อโรคและแมลง ปลูกง่าย โตเร็ว ให้ผลผลิตมาก	1. จัดหาพืชเศรษฐกิจปลูกทดแทนเพื่อให้มีรายได้อย่างเพียงพอในฤดูแล้ง 2. ปรับทัศนคติการปลูกพืชของเกษตรกรให้สอดคล้องกับแหล่งน้ำและปริมาณน้ำในฤดูแล้ง 3. เพิ่มเทคนิคการปลูกพืชที่ใช้น้ำน้อยให้ผลผลิตมากและทนต่อโรคและแมลงระบาด 4. นำเสนอนโยบายต่อรัฐบาลเพื่อรณรงค์ให้เกษตรกรปลูกข้าวที่มีคุณภาพโดยให้มีราคาประกันที่สูงขึ้น หรือลดการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีเพื่อสุขภาพของผู้ที่บริโภค
4. เกษตรกร	1. การใช้น้ำเพื่อทำการเกษตรแบบไม่มีการกักเก็บและช่วยกันรักษาแหล่งน้ำ 2. ขยายพื้นที่ทำการเกษตรเพื่อให้มีรายได้มากโดยไม่ศึกษาแหล่งน้ำที่จะใช้ 3. การปลูกข้าวที่อายุสั้นเพื่อให้ได้ผล	1. จัดทำแผนเพาะปลูกเพื่อให้เพียงพอต่อการใช้น้ำแต่ละปี 2. ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการทำงานให้ตรงตามฤดูกาล 3. การงดการทํานาเพื่อพักหน้าดินและลดวงจรการเกิดโรคระบาดของ

หน่วยงาน	บทบาทหน้าที่ (เดิม)	บทบาทหน้าที่ (ข้อเสนอ)
	ผลิตเร็วๆ ทำให้คุณภาพต่ำลง 4. การทำนาปีละ 2-3 ครั้งโดยไม่มีการ พักนาดินทำให้ดินเสื่อมสภาพ 5. การใช้ปุ๋ยเคมีเร่งผลผลิต ทำให้ต้นทุน สูง 6. การใช้สารเคมีปราบศัตรูพืชทำให้มีผล ต่อสุขภาพ	แมลงศัตรูพืช 4. การใช้ปุ๋ยชีวภาพเพื่อลดค่าใช้จ่าย และฟื้นฟูสภาพดินเสื่อมโทรม 5. ลดการใช้สารเคมี ส่งเสริมการใช้ สารชีวภาพเพื่อลดค่าใช้จ่ายเพราะมี ผลกระทบต่อสุขภาพอย่างมากมาย ต่อเกษตรกรที่ใช้

สรุปและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาปัญหาการแย่งน้ำของเกษตรกรในตำบลศรีภิรมย์ และตำบลข้างเคียง สามารถสรุปปัญหาที่เกิดขึ้นมาเป็นตัวแปร ที่สำคัญในการบริหารจัดการแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรแบบบูรณาการ ในเขตพื้นที่ตำบลศรีภิรมย์ อำเภอรพรมพิราม จังหวัดพิษณุโลก ดังนี้

1. ปัญหาจากการจัดสรรน้ำของแหล่งน้ำต้นทุน เพราะแหล่งน้ำต้นทุน คือน้ำจากแม่น้ำน่านที่ไหลมาจากเขื่อนสิริกิติ์และการกักเก็บของเขื่อนนเรศวรมีข้อจำกัดในการจัดสรรน้ำในการทำการเกษตรในฤดูแล้งก็ต้องกักเก็บไว้เพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าตลอดทั้งปี ต้องปล่อยไปช่วยผลักดันน้ำเค็มในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา จัดสรรน้ำให้กับพื้นที่เกษตรอื่นที่ได้รับผลกระทบในฤดูแล้ง

2. ปัญหาจากสภาพแหล่งน้ำในพื้นที่ตำบลศรีภิรมย์ มีแหล่งน้ำเพื่อทำการเกษตรครอบคลุมทั้งพื้นที่ซึ่งเกษตรกรสามารถรับน้ำจากคลองต่างๆ เข้าพื้นที่ที่ทำการเกษตรของตนตลอดฤดูกาลผลิต แต่คลองส่วนใหญ่มีปัญหาตื้นเขินมีขนาดเล็ก ไม่สามารถรองรับน้ำและเก็บกักน้ำในฤดูแล้งได้อย่างเพียงพอต่อพื้นที่ที่ใช้น้ำเพื่อทำการเกษตรกรรม ส่วนในฤดูฝนจะทำให้เกิดภาวะน้ำท่วมขังพื้นที่การเกษตรได้เพราะไม่มีแหล่งรับน้ำขนาดใหญ่และระบายน้ำไม่ทัน

3. ปัญหาจากการขยายพื้นที่ทำการเกษตร ในตำบลศรีภิรมย์ พื้นที่ส่วนใหญ่ถูกใช้ไปในด้านทำการเกษตรกรรม 69,743 ไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 94.57 ใช้เพื่อการทำนาข้าวสอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลที่มีโครงการประกันราคาพืชผลทางการเกษตรหรือโครงการรับจำนำข้าวทำให้ข้าวมีราคาแพงกว่าผลผลิตการเกษตรอื่นๆ เมื่อเปรียบเทียบ

ผลผลิตไร่ต่อไร่ ทำให้เกษตรกรนิยมการปลูกข้าวซึ่งเป็นพืชที่มีความต้องการน้ำมากให้ผลผลิตต่อไร่สูง ใช้ระยะเวลาสั้นในหนึ่งปีสามารถทำได้ 2-3 ครั้ง เกษตรในพื้นที่จึงนิยมการทำนาข้าวมากกว่าจะสนใจปลูกพืชชนิดอื่นๆ ที่ให้ผลผลิตต่อไร่และราคาต่ำ ไม่เหมาะสมต่อการลงทุน

ดังนั้น องค์การบริหารส่วนตำบลศรีภิรมย์ ดำเนินการต่อไปนี้

1. แก้ไขแหล่งน้ำที่สำคัญและมีผลกระทบต่อพื้นที่ทำการเกษตรในตำบลศรีภิรมย์ ทั้งในฤดูแล้งและในฤดูฝนมากที่สุดประกอบไปด้วยปัญหาแหล่งน้ำ 3 แห่งซึ่งได้แก่ 1.คลองวังขอน 2. คลองมะเกลือ 3.บึงธรรมโรง

2. เสนอผลการตรวจสอบสภาพของเกษตรกรให้ประชาชนในพื้นที่รับทราบผลเสียของการใช้สารเคมีมากเกินไปทำให้มีปัญหาต่อสุขภาพ เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการตัดสินใจการเลิกใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชและหันมาใช้สารชีวภาพเพื่อลดปัญหาสุขภาพ

3. ใช้งบประมาณในการแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำเพื่อเกษตรนั้น เป็นการแก้ปัญหาได้ในระยะหนึ่งเท่านั้น ไม่สามารถแก้ปัญหาในระยะยาวได้ ดังนั้นเพื่อเป็นการพัฒนาปรับปรุงและส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมการบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรแบบบูรณาการของตำบลศรีภิรมย์อย่างยั่งยืนองค์การบริหารส่วนตำบลศรีภิรมย์ ควรเป็นหน่วยงานหลักในการดำเนินการ โดยเสนอเป็นลักษณะ 2 ทางเลือก คือ

แนวทางที่ 1 การสนับสนุนเกษตรกรให้มีการทำการเกษตรโดยใช้ปรัชญาแบบเศรษฐกิจพอเพียง ปลูกข้าวเพื่อกินที่เหลือไว้ขาย เน้นการใช้ปุ๋ยที่เป็นสารอินทรีย์จากธรรมชาติ และไม่ใช้สารเคมีในการปราบศัตรูพืช ให้ประชาชนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน แบ่งปันและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

แนวทางที่ 2 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจัดให้มีการบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตร แบบกฎข้อบังคับ โดยใช้หลักเกณฑ์การบังคับโดยเกษตรกรด้วยกันเอง ด้วยการแจ้งเป็นหนังสือไปทุกหลังคาเรือนที่มีความประสงค์จะใช้น้ำเพื่อการเกษตร ให้มาประชุมเพื่อคัดเลือกกรรมการกลุ่มผู้ใช้น้ำของทุกหมู่บ้านใครไม่มาประชุมให้ตัดสิทธิเรียกร้องใดๆ ทั้งสิ้นของหมู่บ้าน ให้คณะกรรมการที่ได้รับการคัดเลือกออกกฎข้อบังคับ และต้องมีมาตรการหรือข้อบังคับต่างๆ ที่แสดงให้เห็นว่าเมื่อเข้ามามีส่วนร่วมแล้วจะได้ประโยชน์อะไรถ้าไม่เข้ามามีส่วนร่วมจะไม่ได้รับประโยชน์อย่างไร และควรมีการปลูก

จิตสำนึก ทักษะคิดและวิสัยทัศน์การมีส่วนร่วมควบคู่ไปด้วยโดยมีหน่วยงานต่างๆ ให้การสนับสนุนและส่งเสริม

จากนั้น อบต. ต้องมีการติดตามผลไปสู่การปฏิบัติ โดยนำเสนอผลการศึกษาผ่านสภาองค์การบริหารส่วนตำบลศรีภิรมย์ในการแก้ไขปัญหาแหล่งน้ำในพื้นที่ เพื่อลดปัญหาการแย่งน้ำในฤดูแล้งและแก้ปัญหาน้ำท่วมในฤดูฝนซึ่งโครงการแก้ไขปัญหาแหล่งน้ำที่สำคัญในพื้นที่ตำบลศรีภิรมย์ ได้แก่ โครงการขุดลอกคลองวันขอนแก่น โครงการก่อสร้างฝายเก็บน้ำบ้านคลองมะเกลือ และโครงการขุดลอกบึงธรรมชาติแควใหญ่ให้เป็นการแล้งถึงเก็บกักน้ำขนาดใหญ่

การเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการกลุ่มปุ๋ยเกษตรอินทรีย์เมืองยาง

Improving the Efficiency of Administering the Muang Yang Organic Fertilizer Group

เอกชัย ป้อมชัย¹

เกษม นันทชัย²

บทคัดย่อ

รายงานนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อหาแนวทางในการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการ ของกลุ่มปุ๋ยเกษตรอินทรีย์เมืองยาง โดยการสนทนากลุ่มคณะกรรมการบริหารกลุ่มจำนวน 10 คน และสมาชิกกลุ่ม 15 คน

ผลการศึกษา พบว่าแนวทางในการปรับปรุงประสิทธิภาพการบริหารจัดการกลุ่ม ประกอบด้วย การวางแผนการผลิตให้เป็นระบบและครอบคลุมทุกขั้นตอน การสำรวจและจัดเก็บข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่ทำการเกษตร และปริมาณความจำเป็นที่ต้องใช้ปุ๋ยในการทำการเกษตรในแต่ละปีของสมาชิกกลุ่ม และเกษตรกรในพื้นที่ เพื่อใช้เป็นฐานกำหนดปริมาณการผลิต หาวีธีการลดต้นทุนการผลิตให้ได้มากที่สุด ควรมีการประชุมสอบถามความต้องการใช้ปุ๋ยของกลุ่มสมาชิกก่อนทำการผลิต รวมทั้งสร้างช่องทางการจำหน่ายที่มีประสิทธิภาพ โดยกำหนดให้มีช่องทางการจำหน่ายที่หลากหลาย หามาตรการรองรับหรือต่อสู้ด้านการตลาดกับสินค้าจากภายนอกพื้นที่

Abstract

The objective of this research was to produce guidelines to improve the efficiency of administering the Muang Yang Organic Fertilizer Group, Muang Yang District, Nakhon Ratchasima. Data were collected by focus group discussions with ten of the Group steering committee members and 15 general Group members.

This study found that, to improve the efficiency of administering the Group, there needs to be more systematic planning of production and complete coverage of the all the steps. There need to be surveys and data collection about the cultivable land and the total area requiring organic fertilizer for each year by the members and farmers. These data will serve as a basis for calculating the production requirement, reducing investment costs, and economizing. There should be meetings to assess the

¹ นักศึกษาหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์; คณบดีคณะเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยขอนแก่น

needs for the organic fertilizer by members before production begins. There should be efficient distribution methods and multiple channels for delivery. There should be measures to resist adverse external market forces.

คำสำคัญ: กลุ่มปุ๋ยเกษตรอินทรีย์

Keyword: Organic Fertilizer Group

ความเป็นมาและความสำคัญ

เมื่อปี พ.ศ. 2544 รัฐบาลได้มีการกำหนดให้การพัฒนาเกษตรอินทรีย์เป็นวาระแห่งชาติ โดยให้ทุกภาคส่วนร่วมมือกันปฏิบัติอย่างจริงจังและต่อเนื่อง เพื่อให้มีการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตที่พึ่งพาการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมี มาเป็นพึ่งพาตนเองในการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ และสารชีวภาพเพื่อใช้เองในประเทศตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง โดยคำนึงถึงทุกมิติ อาทิเช่น มิติของอาหารปลอดภัย มิติความปลอดภัยของเกษตรกร มิติแห่งการฟื้นฟูฟื้นฟูของดิน และทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น โดยรัฐบาลจะส่งเสริมการทำการเกษตรแบบผสมผสาน เกษตรกรรมทางเลือกและเกษตรอินทรีย์ รวมทั้งส่งเสริมการเรียนรู้ให้แก่เกษตรกร ชุมชนเกษตรกรและจะผลักดันให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการผลิตสินค้าเกษตรอินทรีย์ การพัฒนาคุณภาพมาตรฐานแปรรูป และบรรจุภัณฑ์ของสินค้าเกษตรอินทรีย์ในตลาดให้เป็นศูนย์กลางในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งถือเป็นจุดเริ่ม ต้นของการส่งเสริมให้เกษตรกรได้มีโอกาสจัดตั้งกลุ่มผู้ผลิตปุ๋ยอินทรีย์หรือปุ๋ยชีวภาพ ต่อมาก็ได้มีการสานต่อและส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ให้เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น โดยมีการกำหนดและมอบหมาย กระทรวง ทบวง กรม หรือหน่วยงานต่างๆ รับผิดชอบขับเคลื่อนวาระแห่งชาติ และนโยบายให้บรรลุเป้าหมาย อาทิเช่น กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เป็นต้น ซึ่งส่งผลให้มีการอนุมัติโครงการจัดตั้งโรงปุ๋ยประจำอำเภอหรือโครงการหนึ่งอำเภอ หนึ่งโรงปุ๋ย ตามมา

ในช่วงปี พ.ศ. 2547-2548 องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งเป็นหน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานหนึ่งที่มีภารกิจสำคัญที่สุด คือ การเสริมสร้างให้ประชาชนกินดีอยู่ดี จึงจำเป็นต้องมีส่วนรับผิดชอบการดำเนินงานตามนโยบายการส่งเสริมการผลิตและธรรมาภิบาลการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ หรือปุ๋ยชีวภาพแก่เกษตรกร เพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามนโยบาย หรือวาระ

แห่งชาติที่รัฐบาลกำหนด องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองยาง อำเภอเมืองยาง จังหวัดนครราชสีมา จึงได้มีการกำหนดให้การพัฒนาเกษตรอินทรีย์เป็นพันธกิจการพัฒนาขององค์กร ซึ่งจะส่งผลให้บรรลุวิสัยทัศน์การพัฒนาที่ตั้งไว้คือ “การคมนาคมสะดวก คุณภาพชีวิตที่ดี ผลผลิตการเกษตรปลอดภัย ชุมชนมีรายได้ รักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรม” และได้มีการบรรจุโครงการสนับสนุนกลุ่มผู้ผลิตปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพในเขตตำบล เมืองยางไว้ในแผนพัฒนาสามปี พ.ศ.2548 – 2550 ก่อนบรรจุลงในข้อบัญญัติงบประมาณรายจ่ายประจำปี พ.ศ. 2548 โดยมีกิจกรรมการดำเนินงานตามโครงการ อาทิเช่น การก่อตั้งโรงเรียนสำหรับผลิตปุ๋ย จัดหาและสนับสนุนเครื่องผลิตและอัดเม็ดปุ๋ย การส่งเสริมทางวิชาการ เป็นต้น ประกอบกับได้มีการรณรงค์และเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับประโยชน์ของการใช้ปุ๋ย และกระบวนการก่อตั้งกลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพไปพร้อมๆ กัน (องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองยาง, 2548)

ตำบลเมืองยาง ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่รับผิดชอบของเทศบาลตำบลเมืองยาง อำเภอเมืองยาง จังหวัดนครราชสีมา มีเนื้อที่ทั้งสิ้น 68.54 ตารางกิโลเมตร มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่ม สภาพพื้นที่เป็นดินร่วนผสมดินทรายมีแม่น้ำมูลไหลผ่าน ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาของชุมชนขึ้นอยู่กับการทำนา โดยเกษตรกรยังต้องอาศัยทรัพยากรดินและน้ำเป็นหลัก แต่ปัจจุบันพบว่าเกษตรกรประสบปัญหาคุณภาพของดินเสื่อมสภาพจากการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีต่างๆ เช่นยาปราบศัตรูพืช หรือฮอร์โมนเร่งพืช ติดต่อกันเป็นเวลานานๆ ทำให้ผลผลิตของเกษตรกรในพื้นที่ตำบลเมืองยางตกต่ำ ประกอบกับต้นทุนการผลิตไม่ว่าจะเป็นปุ๋ยเคมี ยากำจัดศัตรูพืช หรือน้ำมันเชื้อเพลิงสำหรับใช้ในเครื่องจักรทางการเกษตรล้วนมีราคาสูงขึ้น ตามมาซึ่งปัญหาความยากจนและหนี้สินของเกษตรกร

อย่างไรก็ตาม ในปี พ.ศ. 2548 ได้มีเกษตรกรกลุ่มหนึ่งที่ได้รวมกลุ่มกันโดยอาศัยความรู้ที่ได้จากการเข้ารับการอบรมจากหน่วยงานต่างๆ เกี่ยวกับการทำการเกษตรอินทรีย์มาร่วมกันผลิตปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ ภายใต้ชื่อ “กลุ่มปุ๋ยเกษตรอินทรีย์เมืองยาง” โดยมีนายโปย บัวนา ประธานกลุ่ม และนายประยูร ลั่นไธสง เลขานุการกลุ่ม เป็นแกนนำในการขับเคลื่อนการก่อตั้งกลุ่มขึ้น ซึ่งองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองยาง (เทศบาลตำบลเมืองยาง ปัจจุบัน) ก็ได้เล็งเห็นความสำคัญของการทำการเกษตรอินทรีย์ซึ่งมีผลดีต่อการ

ฟื้นฟูและปรับปรุงดิน ลดการตกค้างของสารเคมี ก่อให้เกิดความสมดุลของสิ่งแวดล้อม และระบบนิเวศ เป็นมิตรต่อมนุษย์ และสัตว์ และที่สำคัญเป็นการลดต้นทุนการผลิตของ เกษตรกร โดยมุ่งหวังที่จะผลักดันให้เกษตรกรมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นสอดคล้องกับ วิสัยทัศน์ขององค์กรในการส่งเสริมการเกษตรกรรม ให้มีความก้าวหน้าและสามารถพึ่งพาตนเองได้ จึงได้สนับสนุนงบประมาณก่อสร้างโรงเรือน และจัดซื้อเครื่องจักร สำหรับผลิตปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ รวมทั้งให้การสนับสนุนด้านอื่นๆ เช่นการประชาสัมพันธ์ และเผยแพร่การดำเนินงานของกลุ่มให้เกษตรกรโดยทั่วไปรู้จัก เป็นต้น กลุ่มจึงเริ่มเปิดรับเกษตรกรเข้าเป็นสมาชิกเพิ่มขึ้น และมีการระดมทุนจากกลุ่มสมาชิกเป็นค่าหุ้น ทำให้กลุ่มมีเงินทุนเพิ่มขึ้น ซึ่งในช่วงปี พ.ศ. 2548-2551 กลุ่มได้มีการกำหนดโครงสร้าง กลุ่มและรูปแบบการบริหารจัดการ โดยกำหนดให้มีคณะกรรมการบริหารกลุ่มจำนวน 10 คน มีอำนาจหน้าที่กำหนดปริมาณผลผลิต ลงมือทำการผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ด บริหาร งบประมาณและจัดสรรผลตอบแทนจากผลกำไร โดยกลุ่มสามารถผลิตปุ๋ยได้รายปีการ ผลิตละ 200-300 กระสอบ (ราวๆ 6 ตัน ต่อปีการผลิต) ผลกำไรที่ได้เมื่อสิ้นปีการผลิต แบ่งเป็นผลตอบแทนคณะกรรมการร้อยละ 40 สมทบเป็นเงินทุนกลุ่มร้อยละ 30 ปันผล ให้สมาชิกอื่นอีกร้อยละ 20 และกันไว้ใช้เป็นค่าบริหารจัดการกลุ่ม ร้อยละ 10 อีกทั้งยัง กำหนดให้คณะกรรมการบริหารกลุ่มซื้อปุ๋ยได้ในราคาถูกกว่าสมาชิกทั่วไปและ บุคคลภายนอกด้วยจนกระทั่งในปี พ.ศ. 2552 กลุ่มได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการ บริหารจัดการในหลายส่วน อาทิเช่น มีการกำหนดให้จำหน่ายปุ๋ยในราคาเท่าเทียมกันและ กำหนดอัตราการปันผลกำไรใหม่ มีการกำหนดรูปแบบการผลิตขึ้นใหม่ เช่นมีการจ่ายเงิน ค่าแรงในการผลิตของแรงงาน มีการเพิ่มปุ๋ยเคมีเข้าไปเป็นส่วนผสมของปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ ของกลุ่ม การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตของกลุ่มทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น คณะกรรมการบริหารกลุ่มจึงเสนอให้มีการปรับเพิ่มราคาปุ๋ยสูงขึ้น ทำให้สมาชิกในกลุ่ม เริ่มซื้อปุ๋ยของกลุ่มน้อยลงในขณะที่ปริมาณปุ๋ยที่กลุ่มผลิตได้มีปริมาณเพิ่มขึ้นมากกว่าใน ปีที่ผ่านมาจึงเกิดปัญหาการจำหน่ายปุ๋ยไม่หมด ไม่สามารถสรุปและปิดบัญชีรายรับ รายจ่ายได้ ก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นในกลุ่ม ซึ่งมีสภาพปัญหาที่บ่งชี้ได้อย่างชัดเจนใน ปัจจุบัน ดังนี้

1. ปัญหายุ้งอินทรีย์ชีวภาพของกลุ่มตกค้างจำหน่ายไม่หมด นับตั้งแต่ปีการผลิต พ.ศ. 2552 ทำให้กลุ่มระงับการผลิตปุ๋ยในปีการผลิต พ.ศ. 2553 เพื่อทำการระบายปุ๋ยที่ตกค้างจากปี พ.ศ. 2552

2. ความเชื่อมั่นและความต้องการใช้ปุ๋ยของเกษตรกรลดลง สมาชิกกลุ่มซื้อผลิตภัณฑ์ของกลุ่มน้อยลงโดยเฉพาะในปี พ.ศ. 2553 แม้กลุ่มไม่ได้ทำการผลิตปุ๋ยเพราะต้องการจำหน่ายปุ๋ยที่ตกค้างจากปี พ.ศ. 2552 จำนวน 500 กระสอบเศษๆ ให้หมด แต่สมาชิกกลุ่มหรือเกษตรกรโดยทั่วไปก็ไม่มีผู้ต้องการใช้ปุ๋ยมากนัก ทำให้ต้องลดราคาลงมาเท่าและต่ำกว่าต้นทุนต่อหน่วยการผลิตจึงสามารถจำหน่ายได้หมด

3. มีสมาชิกกลุ่มจำนวนหลายสิบคนต้องการลาออกจากการเป็นสมาชิกภาพ แต่ยังไม่สามารถลาออกได้เนื่องจากกลุ่มยังไม่สามารถสรุปผลกำไรขาดทุนประจำปี (สิ้นปี 2552 และ 2553) ได้ หากลาออกจะยังไม่ได้เงินค่าหุ้นหรือเงินปันผลคืน

ดังนั้นจากสภาพปัญหา และอุปสรรคที่กลุ่มปุ๋ยเกษตรอินทรีย์เมืองยางประสบอยู่ จึงจำเป็นต้องเป็นทั้งกลุ่มและเทศบาลตำบลเมืองยาง ซึ่งเป็นหน่วยงานรับผิดชอบกำกับดูแลและให้การสนับสนุน ต้องค้นหาแนวทางปรับปรุงประสิทธิภาพการบริหารจัดการของกลุ่มให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ผู้ศึกษาจึงได้ทำการศึกษาเพื่อให้ทราบว่า การบริหารจัดการของกลุ่มปุ๋ยเกษตรอินทรีย์เมืองยางเป็นอย่างไร กลุ่มประสบปัญหา และ อุปสรรคอะไรบ้าง มีสาเหตุหรือปัจจัยมาจากอะไร และมีแนวทางการเสริมสร้างหรือปรับปรุงประสิทธิภาพการบริหารจัดการกลุ่มให้มีความเข้มแข็งและยั่งยืนได้อย่างไร

วิธีการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้ ใช้วิธีการสนทนากลุ่ม เพื่อระดมความคิดเห็น และการสัมภาษณ์เชิงลึก ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ดังนี้

1. กลุ่มที่จะเข้าร่วมจัดทำเวทีระดมสมอง ได้แก่ คณะกรรมการบริหารกลุ่มจำนวน 1 คน
2. กลุ่มที่จะทำการสัมภาษณ์เชิงลึก ได้แก่ สมาชิกทั่วไปของกลุ่ม จำนวน 15 คน

ผลการศึกษา

สภาพปัญหา สาเหตุและปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการบริหารจัดการกลุ่มปุ๋ย
เกษตรกรอินทรีย์เมืองยาง พบว่า ปัญหาที่กระทบต่อการบริหารจัดการกลุ่มปุ๋ยเกษตรกร
อินทรีย์เมืองยางมากที่สุด มีอยู่ 2 ประการ คือ

1. ปัญหาความล้มเหลวในการจำหน่ายปุ๋ย

จากผลการสนทนากลุ่มของกรรมการบริหารกลุ่มในเวทีระดมสมองส่วนใหญ่
ซึ่งสอดคล้องกับผลการสัมภาษณ์เชิงลึกส่วนใหญ่เห็นว่าปัญหาการจำหน่ายปุ๋ยที่ไม่มี
ประสิทธิภาพของกลุ่ม ในช่วงปี พ.ศ. 2552 ถือเป็นปัญหาที่กระทบต่อการดำเนินงานของ
กลุ่มมากที่สุด เพราะทำให้ไม่สามารถทำการผลิตได้อีกในปี 2553 และทำให้เกษตรกร
ขาดความเชื่อมั่นในการตัดสินใจใช้ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มในปีต่อมา (2553) จึงจำเป็นต้อง
ขายปุ๋ยแบบเร่หลัง (ลดราคาเหลือเท่าราคาต้นทุน) และตามมาซึ่งความขัดแย้งของสมาชิก

2. ปัญหาความต้องการใช้ปุ๋ยของสมาชิกกลุ่มและเกษตรกรที่ลดลง

นอกจากปัญหาความล้มเหลวในการจำหน่ายปุ๋ยของกลุ่ม ซึ่งเป็นปัญหาที่สำคัญที่
ส่งผลกระทบต่อการบริหารจัดการกลุ่มมากที่สุดแล้ว ปัญหาความต้องการใช้ปุ๋ยที่ลดลง
ของสมาชิกกลุ่มและเกษตรกร ถือเป็นปัญหาที่กระทบต่อการกลุ่มเป็นอย่างมากเช่นกัน
เนื่องจากส่งผลให้ปุ๋ยที่กลุ่มผลิตไม่มีตลาดรองรับหรือทำให้เกิดอุปทานมากกว่าอุปสงค์

สาเหตุและปัจจัยที่ทำให้กลุ่มประสบปัญหา

สำหรับสาเหตุและปัจจัยที่ทำให้กลุ่มประสบปัญหาการจำหน่ายปุ๋ยไม่มี
ประสิทธิภาพ และปัญหาความต้องการใช้ปุ๋ยที่ลดลงของสมาชิกกลุ่มและเกษตรกร พบว่า
มีสาเหตุและปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดปัญหา ดังนี้

ปัจจัยภายใน ประกอบด้วย

1) ผลผลิตที่กลุ่มผลิตขึ้นมีปริมาณมากกว่าความจำเป็นและความต้องการใช้ปุ๋ย
ของสมาชิกกลุ่มและเกษตรกรในพื้นที่ กล่าวคือ กลุ่มทำการผลิตปุ๋ยโดยไม่มีการสำรวจ
ความจำเป็นและความต้องการใช้ปุ๋ยของสมาชิกกลุ่มหรือเกษตรกรในพื้นที่ ทำให้
ไม่สามารถคาดการณ์ปริมาณปุ๋ยที่กลุ่มจะผลิตได้พอและไม่เกินความต้องการหรือความ
จำเป็นต้องใช้ปุ๋ยของสมาชิกและเกษตรกรในพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2) สมาชิกกลุ่มและเกษตรกรขาดความเชื่อมั่นในคุณภาพปื๊ยของกลุ่ม และต้องการใช้ปื๊ยเคมีมากกว่าเพราะเห็นผลเร็วกว่า รวมทั้งการปรับเปลี่ยนสัดส่วนวัตถุดิบ หรือมีการเพิ่มปื๊ยสูตรเดี่ยวเข้าไปเป็นส่วนผสม ทำให้ราคาสูงขึ้นหรือใกล้เคียงกับราคาปื๊ยเคมี เกษตรกรบางส่วนจึงมองว่าปื๊ยที่กลุ่มผลิตขาดคุณสมบัติการเป็นปื๊ยอินทรีย์เพราะมีปื๊ยเคมีเป็นส่วนผสมด้วย ประกอบกับราคาผลิตภัณฑ์กลุ่มที่สูงขึ้นหรือมีราคาใกล้เคียงกับปื๊ยเคมี จึงเป็นแรงเหวี่ยงให้สมาชิกหรือเกษตรกรหันกลับไปใช้ปื๊ยเคมีแทน

3) ขาดการวางแผนการผลิตที่เป็นระบบกล่าวคือกลุ่มขาดการสำรวจ และเปรียบเทียบแหล่งวัตถุดิบราคาถูกและไม่มีกระบวนการจัดหาวัตถุดิบที่เหมาะสม ทำให้ต้นทุนที่ใช้ในการผลิตสูงขึ้นและขาดการเตรียมการผลิตที่ดี โดยเฉพาะการจัดหาวัตถุดิบที่จะใช้ในการผลิตปื๊ย กลุ่มต้องใช้งบประมาณสูงขึ้นในการจัดซื้อเพราะไม่มีแหล่งวัตถุดิบในพื้นที่ การจัดซื้อวัตถุดิบของคณะกรรมการไม่สามารถซื้อในราคาต่ำกว่าท้องตลาดทั่วไปได้ และการทยอยซื้อตามความจำเป็นก็เป็นสาเหตุให้เกิดต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้นด้วย

4) กลุ่มขาดการวางแผนการตลาดที่มีประสิทธิภาพกล่าวคือ กลุ่มไม่มีการวางแผนการขายที่ชัดเจน ไม่สามารถกำหนดหรือระบุปริมาณและแหล่งรองรับผลผลิตของกลุ่มได้อย่างชัดเจน จึงเป็นลักษณะการผลิตเพื่อรอจำหน่าย

5) กลุ่มขาดช่องทางการจำหน่ายที่หลากหลายและมีประสิทธิภาพ กล่าวคือ กลุ่มมีรูปแบบการขายที่จำกัดเป็นการรอลูกค้ามาขอซื้อ ไม่มีการนำผลผลิตของกลุ่มไปนำเสนอลูกค้า หรือไม่มีระบบส่งเสริมการขายที่ดี

6) กลุ่มขาดระบบการประชาสัมพันธ์หรือสร้างอัตลักษณ์ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มที่มีประสิทธิภาพ กล่าวคือกลุ่มไม่มีรูปแบบหรือกระบวนการโฆษณาประชาสัมพันธ์สินค้าให้เกษตรกรรู้จักและเชื่อมั่นในคุณภาพปื๊ยของกลุ่ม หรือรูปแบบที่มีอยู่ไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร

ปัจจัยภายนอก ประกอบด้วย

ผลกระทบจากโครงการกองทุนปื๊ยหมู่บ้าน ที่เกิดมาจากนโยบายหมู่บ้านอยู่ดีมีสุขที่รัฐบาลอนุมัติในปี 2552 การที่อำเภอเมืองยางได้มีการผลักดันให้ทุกหมู่บ้านบรรจุโครงการไว้ในแผนงาน ซึ่งในรายละเอียดการดำเนินงานกำหนดให้เกษตรกรในหมู่บ้าน

สามารถซื้อปุ๋ยในราคาถูกกว่าท้องตลาด และมีข้อแม้ว่าหากหมู่บ้านใดไม่บรรจุโครงการนี้ไว้ในแผนงานตามโครงการอยู่ดีมีสุข จะไม่ได้รับการอนุมัติงบประมาณ ถือเป็นสาเหตุและปัจจัยที่กระทบกับการจำหน่ายผลผลิตของกลุ่มอย่างมาก เพราะทำให้ผลผลิตของกลุ่มที่ผลิตขึ้นจำนวนมากไม่สามารถจำหน่ายได้ เพราะมีราคาแพงกว่า และไม่ได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มผู้นำหมู่บ้าน และส่วนราชการ

สภาพดินฟ้าอากาศและปริมาณน้ำในแต่ละปี จากผลการศึกษาพบว่าปริมาณการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ของเกษตรกรในแต่ละปีจะมากหรือน้อยมีปัจจัยด้านสภาพดินฟ้าอากาศหรือสภาพน้ำเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย กล่าวคือในปีการการทำนาได้พื้นที่ตำบลเมืองยางมีปริมาณน้ำไม่เหมาะสม เกิดฝนทิ้งช่วง เกษตรกรหรือสมาชิกกลุ่มก็มักจะมีความต้องการใช้ปุ๋ยอินทรีย์น้อยกว่าปกติ ถือเป็นสาเหตุและปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการจัดการด้านการตลาดของกลุ่มเป็นอย่างมากและควบคุมได้ยากที่สุด

แนวทางการปรับปรุงประสิทธิภาพการบริหารจัดการกลุ่มให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

สำหรับแนวทางการปรับปรุงประสิทธิภาพการบริหารจัดการกลุ่มให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น โดยแบ่งออกเป็น

1. การปรับปรุงแก้ไขด้านการบริหารจัดการผลผลิต

แนวทางที่ 1 กลุ่มควรมีการวางแผนการผลิตให้เป็นระบบและครอบคลุมทุกขั้นตอน อาทิเช่น ให้มีการสำรวจและเปรียบเทียบแหล่งวัตถุดิบที่มีราคาต่ำที่สุด ควรมีการคำนวณปริมาณวัตถุดิบที่จำเป็นต้องใช้ในการผลิตในรอบหนึ่งปี และจัดซื้อในคราวเดียวกันหรือซื้อในแหล่งเดียวกัน เป็นต้น สอดคล้องกับความเห็นส่วนใหญ่ของผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึกและข้อสรุปในเวทีสนทนากลุ่มคณะกรรมการบริหาร

แนวทางที่ 2 กลุ่มควรมีการสำรวจและจัดเก็บข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่ทำการเกษตรและปริมาณความจำเป็นที่ต้องใช้ปุ๋ยในการทำการเกษตรในแต่ละปีของสมาชิกกลุ่ม และเกษตรกรในพื้นที่ เพื่อใช้เป็นฐานกำหนดปริมาณการผลิต

แนวทางที่ 3 กลุ่มควรหาวิธีการลดต้นทุนการผลิตให้ได้มากที่สุด เพื่อควบคุมราคาปุ๋ยไม่ให้สูงมากขึ้นอีก เช่น การยกเลิกระบบการจ้างแรงงานในการผลิต เป็นระบบการกำหนดจ่ายเงินปันผลบางส่วนให้กับสมาชิกที่เข้าไปทำการผลิตเหมือนกับในอดีต

หรือกำหนดให้สมาชิกที่เข้าไปทำการผลิตสามารถซื้อปุ๋ยได้ในราคาถูกกว่าสมาชิกทั่วไป (ราคาหักต้นทุนค่าแรง) สอดคล้องกับความเห็นบางส่วนของผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึก

2. การปรับปรุงแก้ไขด้านการบริหารจัดการด้านการตลาด

แนวทางที่ 1 กลุ่มควรมีการประชุมสอบถามความต้องการใช้ปุ๋ยของกลุ่มสมาชิก ก่อนทำการผลิต และอาจกำหนดระเบียบข้อบังคับให้สมาชิกกลุ่มทุกคนต้องซื้อปุ๋ยของกลุ่มในปริมาณขั้นต่ำคนละ 3 – 5 กระสอบต่อปีการผลิตเป็นอย่างน้อย หากไม่ซื้อให้กำหนดมาตรการบังคับ เช่น ให้ขับออกจากกลุ่มเป็นสมาชิกกลุ่ม หรือไม่ได้รับเงินปันผล

แนวทางที่ 2 ให้มีการสร้างช่องทางการจำหน่ายที่มีประสิทธิภาพ โดยกำหนดให้มีช่องทางการจำหน่ายที่หลากหลาย เช่น การให้ค่าตอบแทนหรือเปอร์เซ็นต์การขายแก่ผู้ขาย การส่งผลิตภัณฑ์ไปวางจำหน่ายในร้านขายปุ๋ยทั่วไป (ขายส่ง)

แนวทางที่ 3 กลุ่มควรกำหนดช่องทางการประชาสัมพันธ์และสร้างความน่าเชื่อถือในผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม อาทิเช่น

(1) การจัดทำแปลงสาธิตการทำนาโดยใช้ปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพของกลุ่ม เปรียบเทียบกับการใช้ปุ๋ยเคมี

(2) การจัดชุดออกประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ คุณสมบัติปุ๋ยของกลุ่มและรายละเอียดต่างๆ ในการจัดจำหน่ายของกลุ่ม เช่น ราคาปุ๋ย ปริมาณการใช้ปุ๋ยต่อไร่ที่สมควรใช้เพื่อให้ได้ผลสูงสุด หรือระยะเวลาที่เหมาะสมสำหรับการใช้ปุ๋ย

(3) การแจกจ่ายผลิตภัณฑ์ให้เกษตรกรทั่วไปทดลองใช้ และ

(4) การขยายปริมาณสมาชิกกลุ่มให้เพิ่มมากยิ่งขึ้น

แนวทางที่ 4 กลุ่มควรมหามาตรการรองรับหรือต่อสู้ด้านการตลาดกับสินค้าจากภายนอกพื้นที่ อาทิเช่น การขอความร่วมมือหน่วยงานภาครัฐ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกสภาเทศบาลในการช่วยส่งเสริมสนับสนุนการดำเนินงานของกลุ่มในทุกๆ ด้าน เช่น ช่วยคิดกันหรือไม่ส่งเสริมให้มีการนำสินค้าจากภายนอกพื้นที่เข้ามาจำหน่ายในหมู่บ้าน เป็นต้น

3. ให้มีการพัฒนาศักยภาพคณะกรรมการบริหารกลุ่มให้มีความรู้ความชำนาญ
ในการบริหารจัดการองค์กรหรือกลุ่มมากยิ่งขึ้น เพื่อให้สมาชิกหรือเกษตรกรทั่วไปเกิดความเชื่อมั่นในการบริหารกลุ่มให้มีความมั่นคง อันจะทำให้เกษตรกรทั่วไปต้องการสมัครเข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่มมากยิ่งขึ้น นามาส่งการเพิ่มหรือขยายฐานรองรับผลิตภัณฑ์ของกลุ่มได้อีกทางหนึ่ง โดยเทศบาลตำบลเมืองยางอาจเป็นผู้รับผิดชอบจัดฝึกอบรมและศึกษาดูงาน หรือการสนับสนุนบุคลากรเข้าไปร่วมเป็นที่ปรึกษาหรือกรรมการบริหารกลุ่ม เพื่อคอยให้การช่วยเหลือสนับสนุนด้านวิชาการ หรือระบบการเงินการบัญชีแก่กลุ่ม สอดคล้องกับความเห็นส่วนใหญ่ของผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึกที่เสนอให้เทศบาลตำบลเมืองยางเข้าไปมีส่วนสนับสนุนและควบคุมดูแลกลุ่มเพื่อให้กลุ่มเกิดความน่าเชื่อถือว่าจะสามารถยืนหยัดอยู่ได้ต่อไป เช่น ให้มีสนับสนุนด้านบุคลากร และงบประมาณในการพัฒนาศักยภาพการบริหารจัดการกลุ่ม เป็นต้น

4. ให้มีการปรับปรุงกระบวนการมีส่วนร่วมของกลุ่ม เพื่อให้สมาชิกกลุ่มมีความภาคภูมิใจและเกิดสามัคคีสำนึกในการเป็นสมาชิกกลุ่ม หรือเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม นำไปสู่ความรับผิดชอบต่อกลุ่ม เมื่อเกิดปัญหาการจัดการด้านการตลาด การจำหน่ายสินค้าไม่หมด ควรเปิดโอกาสให้สมาชิกกลุ่มทุกคนเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหา เพื่อหาทางออกร่วมกัน เป็นต้น

5. กลุ่มควรมีการปรับปรุงโครงสร้างองค์กร และระเบียบข้อบังคับกลุ่มให้เหมาะสม เพื่อให้การบริหารงานต่างๆเกิดความคล่องตัวและมีประสิทธิภาพ กลุ่มควรมีการปรับปรุงโครงสร้างองค์กรและระเบียบข้อบังคับกลุ่มให้ชัดเจน คณะกรรมการบริหารกลุ่มจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาความรู้และประสบการณ์ด้านการบริหารจัดการกลุ่มเพิ่มขึ้น ควรมีการแบ่งงานให้ชัดเจนและรับผิดชอบงานที่ตนรับผิดชอบอย่างเต็มที่ และควรกำหนดวาระการดำรงตำแหน่งของคณะกรรมการที่ชัดเจน อีกทั้งกลุ่มจะต้องยึดระเบียบข้อบังคับเป็นแนวทางการดำเนินงานอย่างเคร่งครัดด้วย ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นส่วนใหญ่ของคณะกรรมการบริหารกลุ่มและกลุ่มตัวอย่างที่ให้สัมภาษณ์เชิงลึก

ข้อเสนอแนะ

สำหรับข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการปรับปรุงประสิทธิภาพการบริหารจัดการกลุ่ม
ผู้ประกอบการอินทรีย์เมืองยาง อำเภอเมืองยาง จังหวัดนครราชสีมาในครั้งนี้ผู้ศึกษามี
ข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะสำหรับเทศบาลตำบลเมืองยาง

1.1 เทศบาลตำบลเมืองยาง ควรมีการกำหนดแผนงานโครงการ
งบประมาณเพื่อให้การส่งเสริมและสนับสนุนกลุ่มผู้ประกอบการอินทรีย์เมืองยางในทุกๆ ด้าน
โดยเฉพาะด้านการพัฒนาศักยภาพการบริหารจัดการกลุ่มของคณะกรรมการบริหารกลุ่ม
ให้มีความรู้ และทักษะเฉพาะที่เกี่ยวข้องในหน้าที่ การจัดฝึกอบรมให้ความรู้และศึกษา
ดูงานในกลุ่มที่ประสบความสำเร็จ เป็นต้น

1.2 เทศบาลตำบลเมืองยางควรให้การสนับสนุนบุคลากร หรือ
มอบหมายเจ้าหน้าที่รับผิดชอบเป็นผู้ประสานงานและเป็นที่ปรึกษาแก่กลุ่มในด้านต่างๆ
อย่างชัดเจน

1.3 ควรหามาตรการหรือวิธีการในการกีดกันผลิตภัณฑ์จากภายนอก
พื้นที่ รวมทั้งส่งเสริมสนับสนุนให้เกษตรกรในพื้นที่ใช้ปุ๋ยอินทรีย์ของกลุ่ม เพื่อให้
ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มได้เปรียบทางการค้า และการตลาด

2. ข้อเสนอแนะสำหรับคณะกรรมการบริหารกลุ่ม

เพื่อให้สามารถกำจัดสาเหตุ และปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญหาความล้มเหลวด้านการ
จำหน่ายผลิตภัณฑ์ของกลุ่มและปัญหาความต้องการใช้ปุ๋ยลดลงของสมาชิกและเกษตรกร
ในพื้นที่ ผู้ศึกษาจึงได้มีข้อเสนอแนะสำหรับกลุ่มดังนี้

2.1 กลุ่มควรมีการปรับปรุงประสิทธิภาพการจัดการผลิต ดังนี้ ให้มีการ
สำรวจหรือประเมินอุปสงค์หรือความต้องการใช้ผลิตภัณฑ์กลุ่มของสมาชิกกลุ่ม และ
เกษตรกรในพื้นที่ก่อนทำการผลิต ควรมีการสำรวจแหล่งวัตถุดิบราคาประหยัด และทำ
การจัดซื้อในปริมาณมากๆ และในคราวเดียวกัน กลุ่มควรหาวิธีการลดต้นทุนการผลิตให้
ได้มากที่สุด เพื่อควบคุมราคาปุ๋ยไม่ให้สูงมากขึ้นอีก เช่น การยกเลิกระบบการจ้างแรงงาน
ในการผลิต เป็นระบบการกำหนดจ่ายเงินปันผลบางส่วนให้กับสมาชิกที่เข้าไปทำการ

ผลิตเหมือนกับในอดีตหรือกำหนดให้สมาชิกที่เข้าไปทำการผลิตสามารถซื้อปุ๋ยได้ในราคาถูกลงกว่าสมาชิกทั่วไป (ราคาหักต้นทุนค่าแรง)

2.2 กลุ่มควรมีการปรับปรุงประสิทธิภาพด้านการจัดการตลาด ดังนี้ ควรมีการประชุมสอบถามความต้องการใช้ปุ๋ยของกลุ่มสมาชิกก่อนทำการผลิต ให้มีการสร้างช่องทางการจำหน่ายที่มีประสิทธิภาพ และหลากหลาย เช่น การให้คำตอบแทนหรือเปอร์เซ็นต์การขายแก่ผู้ขาย การส่งผลิตภัณฑ์ไปวางจำหน่ายในร้านขายปุ๋ยทั่วไป (ขายส่ง) ควรสร้างช่องทางการประชาสัมพันธ์และสร้างความน่าเชื่อถือในผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม อาทิ เช่น การจัดทำแปลงสาธิตการทำนาโดยใช้ปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพของกลุ่ม เปรียบเทียบกับการใช้ปุ๋ยเคมี

การจัดชุดออกปะชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ คุณ สมบัติปุ๋ยของกลุ่มและรายละเอียดต่างๆในการจัดจำหน่ายของกลุ่ม เช่น ราคาปุ๋ย ปริมาณการใช้ปุ๋ยต่อไร่ที่สมควรใช้เพื่อให้ได้ผลสูงสุด หรือระยะเวลาที่เหมาะสมสำหรับการใช้ปุ๋ย การแจกจ่ายผลิตภัณฑ์ให้เกษตรกรทั่วไปทดลองใช้ และ การขยายปริมาณสมาชิกกลุ่มให้เพิ่มมากยิ่งขึ้น

ควรมหามาตรการรองรับหรือต่อสู้ด้านการตลาดกับสินค้าจากภายนอกพื้นที่ อาทิเช่น การขอความร่วมมือหน่วยงานภาครัฐ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกสภาเทศบาลในการช่วยส่งเสริมสนับสนุนการดำเนินงานของกลุ่มในทุกๆด้าน เช่น ช่วยกีดกันหรือไม่ส่งเสริมให้มีการนำสินค้าจากภายนอกพื้นที่เข้ามาจำหน่ายในหมู่บ้าน เป็นต้น

2.3 กลุ่มควรมีการกำหนดระเบียบข้อบังคับให้มีความชัดเจนครอบคลุมทุกมิติ และขับเคลื่อนกลุ่มหรือบริหารกลุ่มภายใต้ระเบียบข้อบังคับที่กำหนดไว้อย่างเคร่งครัด

2.4 คณะกรรมการบริหารกลุ่มควรได้รับการพัฒนาศักยภาพในการบริหารจัดการกลุ่มมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะผู้ที่รับผิดชอบด้านการเงินการบัญชีจำเป็นต้องศึกษาหรือขอรับคำแนะนำในการปฏิบัติงานเพื่อเพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์ให้มากยิ่งขึ้น ทั้งนี้กลุ่มอาจขอรับความร่วมมือจากหน่วยงานราชการ หรือเทศบาลตำบลเมืองยางในการสนับสนุนบุคลากรเพื่อทำหน้าที่ในการติดตามตรวจสอบบัญชี หรือเป็นที่ปรึกษาด้านการเงินการบัญชีให้แก่กลุ่ม

เอกสารอ้างอิง

องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองยาง. (2548). แผนพัฒนาสามปี พ.ศ. 2548-2550. จังหวัด
นครราชสีมา.

การบริหารจัดการศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไผ่

Management of a Center for Support and Agricultural Technology in

Tambon Phai

เบญจมาศ แสงใส¹

พิชญ์ สมพอง²

บทคัดย่อ

รายงานนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการบริหารจัดการและองค์ประกอบที่เกื้อหนุนให้ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยี การเกษตรประจำตำบลไผ่ ประสบผลสำเร็จจนได้รับรางวัลศูนย์ที่มีผลงานดีเด่นประจำปี 2551 ของจังหวัดยโสธร โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลไผ่ คณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไผ่ และคณะกรรมการกลุ่มส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชนบ้านนาเรียง

ผลการศึกษาพบว่าการบริหารจัดการศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไผ่มีนโยบายการวางแผน และการบริหารจัดการที่ชัดเจน และมีโครงการ การจัดการที่เป็นระบบเกี่ยวกับ 1) การบริหารจัดการด้านบุคลากร 2) การบริหารจัดการด้านงบประมาณ 3) การบริหารจัดการด้านบริการ 4) การบริหารจัดการด้านวัสดุอุปกรณ์ โดยมีองค์ประกอบที่เกื้อหนุนทำให้ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไผ่ประสบความสำเร็จคือ 1) คณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไผ่มีความเข้มแข็ง 2) การมีส่วนร่วมของเกษตรกร ผู้นำชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในพื้นที่ 3) การบริหารจัดการที่ดีในด้านบุคลากร ด้านงบประมาณ ด้านบริการ ด้านวัสดุอุปกรณ์ ปฏิบัติตาม กฎ ระเบียบ มีขั้นตอนการดำเนินงานที่ชัดเจน มีการประชุมวางแผนการดำเนินงาน ทุกเดือนแบ่งงานมอบหมายหน้าที่ชัดเจน 4) การประสานงานที่ดี 5) ความสามัคคี ร่วมมือร่วมใจในการทำงาน ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

Abstract

This research had the objective to study the management of a Center for Support and Agricultural Technology in Tambon Phai in Yasothon Province. The study examined the factors which might explain why the Center received a distinguished achievement award in 2008. Data were collected by in-depth interview with administrators of the Phai Tambon Administrative

¹ นักศึกษาหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น

² รองศาสตราจารย์; อาจารย์ประจำวิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น

Organization (TAO), members of the Center management committee, and members of the Na Rieng Village committee for rice seed promotion.

The results of this study are that the Center has clear policy, plans and management. The Center has systematic project management related to Personnel, Budget, Services, and Materials and Equipment. Factors related to the particular success of the Center include the following: (1) A strong management committee; (2) Participation of farmers, community leaders and related local agencies; (3) Good management of personnel, budget, services, materials and equipment, and implementation according to laws and procedures, with clear steps of implementation, monthly planning meetings, and clear delegation of responsibility; (4) Good coordination; and (5) Solidarity, unity, and team spirit of the Center.

คำสำคัญ: การบริหารจัดการศูนย์บริการ

Keyword: Management of a Center for Support

ความเป็นมาและความสำคัญ

ภายใต้แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐที่ส่งเสริมการรวมตัวของเกษตรกร เพื่อวางแผนพัฒนา การเกษตรโดยหลักการที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมคิดวิเคราะห์ และตัดสินใจในการกำหนดแผนการพัฒนาพื้นที่ด้วยตนเอง เพื่อให้ตอบสนองต่อปัญหาและความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์จึงได้จัดตั้งศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลขึ้น เพื่อเป็นศูนย์กลางให้เกษตรกรได้เข้ามามีส่วนร่วมคิด วิเคราะห์ วางแผนและบริหารจัดการแผนด้วยตนเอง โดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ทำหน้าที่ในการสนับสนุนด้านการบริการ และถ่ายทอดเทคโนโลยีทั้งด้านพืช ปศุสัตว์ ประมง รวมทั้งการให้ข้อมูลข่าวสารการเกษตรที่สำคัญแก่เกษตรกรในลักษณะบูรณาการ ณ จุดเดียว คือที่ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล ในการจัดตั้งศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล จะไม่เน้นในด้านของอาคาร สิ่งก่อสร้าง แต่จะเน้นด้านความสำคัญของชุมชนเป็นหลัก

วัตถุประสงค์ของการจัดตั้งศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล

1. ปรับเปลี่ยนกระบวนการในการพัฒนาการเกษตรที่ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสถาบันเกษตรกรและชุมชน มีโอกาสและมีส่วนร่วมในการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืนด้วยตนเองและสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนในลักษณะบูรณาการ

2. ปรับเปลี่ยนกระบวนการทำงานของส่วนราชการในกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในระดับท้องถิ่น

3. เพิ่มศักยภาพของชุมชนในการวางแผนและพัฒนาตนเอง ในด้านการพัฒนาการเกษตรเสนอแนะให้มีการใช้ประโยชน์จากงบประมาณจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการพัฒนาการเกษตรรวมทั้งส่งเสริมการออมและระดมทุนของชุมชนเพื่อการลงทุนทางธุรกิจ

องค์การบริหารส่วนตำบลไผ่ อำเภอรายมุล จังหวัดยโสธร เป็นองค์การบริหารส่วนตำบลขนาดกลางมีพื้นที่ทั้งหมด 26.36 ตารางกิโลเมตร มีจำนวนประชากร 1,471 คนครัวเรือน ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยอาชีพหลัก คือ ทำนา อาชีพเสริม คือ ทำไร่มันสำปะหลัง เพาะเห็ด ไร่ยางพารา ฯลฯ ซึ่งทำรายได้ให้กับเกษตรกรไม่แพ้อาชีพหลัก ยุทธศาสตร์การพัฒนาของตำบลไผ่จะเน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจการเกษตรเป็นแหล่งที่มาของรายได้ของประชาชนในพื้นที่

ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไผ่ อำเภอรายมุล จังหวัดยโสธร จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2542 เพื่อรองรับการดำเนินงานตามนโยบายปรับปรุงระบบส่งเสริมการเกษตรของกรมส่งเสริมการเกษตรในการใช้ศูนย์บริการ และถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล (สบกต.) เป็นกลไกในการขับเคลื่อนงานพัฒนาการเกษตรในพื้นที่ โดยใช้อาคารสถานที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลไผ่ ในการดำเนินงานบริการเกษตรกรในพื้นที่จนถึงปี พ.ศ. 2549 องค์การบริหารส่วนตำบลไผ่ ได้รับการถ่ายโอนภารกิจศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการ เกษตรประจำตำบลไผ่จากกรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ตามพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 และประกาศคณะกรรมการการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2543 ซึ่งการรับโอนภารกิจดังกล่าวทำให้องค์การบริหารส่วนตำบลไผ่ ได้บริหารจัดการศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลอย่างเต็มตัวปี พ.ศ. 2551 การ

ดำเนินงานของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไผ่ ได้รับรางวัลศูนย์ฯที่มีผลงานดีเด่นประจำปี 2551 ระดับจังหวัดยโสธร นำมาซึ่งความภาคภูมิใจ และชื่อเสียงแก่คณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไผ่ และองค์การบริหารส่วนตำบลไผ่ เป็นอย่างมาก

จากรางวัลแห่งความภาคภูมิใจดังกล่าว จึงควรศึกษาถึงการบริหารจัดการศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไผ่ที่ประสบผลสำเร็จ และองค์ประกอบเกื้อหนุนที่ส่งผลต่อความสำเร็จดังกล่าว เพื่อเป็นข้อมูลให้หน่วยงานภาครัฐและเอกชนสามารถนำข้อมูลหรือผลการวิจัยที่ได้วิเคราะห์แล้ว ไปประยุกต์ใช้ประโยชน์ในการบริหารจัดการศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไผ่ให้ประสบผลสำเร็จเช่นเดียวกับศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไผ่ต่อไป

วิธีการศึกษา

วิธีดำเนินการศึกษาพื้นที่ในการดำเนินการคือศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไผ่ ซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่รับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลไผ่ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดยโสธร กลุ่มเป้าหมายในการศึกษารั้งนี้ แบ่งได้ 3 กลุ่ม คือผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลไผ่ จำนวน 2 ราย ได้แก่ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลไผ่ ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลไผ่ คณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไผ่ จำนวน 10 ราย รวมทั้ง กลุ่มส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชนบ้านนาเรียง จำนวน 7 ราย วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้บริหารและคณะกรรมการบริหารศูนย์ฯ และสนทนากลุ่มกับสมาชิกกลุ่มส่งเสริมผลิตพันธุ์ข้าวชุมชน บ้านนาเรียง

ผลการศึกษา

การดำเนินงานของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไผ่ มีการแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไผ่ จำนวน 20 คน ซึ่งจะถูกคัดเลือกจากผู้นำแต่ละหมู่บ้าน เพื่อการติดต่อ

ประสานงาน ประชาสัมพันธ์ หรือแม้แต่เป็นผู้สะท้อนปัญหา ความต้องการของเกษตรกร ในหมู่บ้านตนเอง จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการ ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลได้ สามารถแบ่งการบริหาร จัดการได้ 4 ด้าน รายละเอียดมีดังนี้

ด้านบุคลากร

ในการบริหารจัดการด้านบุคลากรของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร ประจำตำบลได้ ประกอบด้วย

1. การแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการ เกษตรประจำตำบลได้ จะต้องคัดเลือกผู้นำจากทุกหมู่บ้านเพื่อเป็นตัวแทนของหมู่บ้าน นั้นๆ และจะมีการประชุมเพื่อหาแนวทางในการดำเนินงาน หรืองานบริการของ ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลได้ ทุกเดือน

2. คณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำ ตำบลได้ แต่ละคนจะได้รับการมอบหมายหน้าที่ แบ่งงานรับผิดชอบอย่างชัดเจนตาม ความถนัด ความพร้อมและความสามารถของคณะกรรมการแต่ละคน เพื่อการดำเนินงาน ที่เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด

3. การพัฒนาศักยภาพของคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการ และถ่ายทอด เทคโนโลยีการ เกษตรประจำตำบลได้ เช่น การศึกษาดูงานนอกสถานที่ การฝึกอบรม เพิ่มเติมความรู้ประสบการณ์ในการดำเนินงาน ฯลฯ

ด้านงบประมาณ

การบริหารจัดการงบประมาณของศูนย์บริการ และถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร ประจำตำบลได้ สามารถสรุปได้ดังนี้

1. โครงการที่จะได้รับการจัดสรรงบประมาณสนับสนุนจากองค์การบริหาร ส่วนตำบลได้ จะต้องผ่านการประชาคมหมู่บ้าน/ตำบล และจะต้องบรรจุอยู่ในแผนพัฒนา สามปีขององค์การบริหารส่วนตำบล เพื่อนำมาพิจารณาจัดทำเป็นข้อบัญญัติงบประมาณ รายจ่ายประจำปี

2. งบประมาณที่ได้รับจัดสรรจากกรมส่งเสริมการเกษตร หรือจากภาครัฐ/ เอกชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เกษตรกรในพื้นที่ ซึ่งศูนย์บริการและถ่ายทอด

เทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟ จะมีเอกสารที่ชัดเจน ถูกต้องตามระเบียบ หรือ หนังสือสั่งการที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเลขานุการศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร ประจำตำบลไฟ จะจัดทำหนังสือขอรับเงินอุดหนุนจากหน่วยงานข้างต้น เป็นกรณีไป

3. การเบิก-จ่าย งบประมาณ จะต้องแต่งตั้งคณะกรรมการเบิก-จ่าย งบประมาณ อย่างชัดเจน ดำเนินการตามระเบียบ กฎหมาย ที่เกี่ยวข้อง

4. การบริหารจัดการด้านงบประมาณของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟ โปร่งใส สามารถตรวจสอบได้

ด้านบริหารจัดการ

ด้านการให้บริการเกษตรกรในพื้นที่ตำบลไฟ ของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟ มีดังนี้คือ

1. การรับบริการโดยตรงจากศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟจะมีขั้นตอนในการบริการคือประชาสัมพันธ์ นัดหมาย เกษตรกรมารับบริการ โดยมีช่องทางในการดำเนินการดังกล่าว ดังนี้ 1. ประสานผ่าน คณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟ ซึ่งจะเป็นผู้นำแต่ละหมู่บ้าน 2. ติดต่อด้วยตนเองที่ศูนย์บริการ 3. มีผู้รับจดหมายไว้หน้า ศูนย์บริการ 4. ทางโทรศัพท์ 5. ทาง e-mail:aggiesaimoon@hotmail.com” นอกจากนี้ เกษตรกรเข้ารับการบริการตามแผนงานที่วางไว้ ในการรับบริการจะแยกออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) รับบริการด้านวิชาการ เช่น ฐานข้อมูลทางการเกษตร เอกสาร ตำรา คู่มือ ฯลฯ เกษตรกรจะต้องมีบัตรประจำตัวและลงทะเบียนในการยืม-ส่ง หนังสือ ศูนย์บริการ และถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟ จะให้บริการด้านข้อมูลอยู่ 2 ประเภท คือ ข้อมูลมือ 1 หมายถึง ฐานข้อมูลทางการเกษตรกร การขึ้นบัญชีเกษตรกร ตำรา เอกสาร คู่มือวิชาการต่าง ๆ ซึ่งจะได้การบริการทันทีที่มาติดต่อ เพราะข้อมูลมือ 1 นี้ จะอยู่ที่ศูนย์ฯ ประเภทที่ 2 คือ ข้อมูล มือ 2 หมายถึง ข้อมูลที่ไม่มีหรือไม่มีอยู่ที่ศูนย์ฯ ซึ่ง เลขานุการศูนย์ฯ จะติดต่อประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง หรือ ค้นหาทางสื่อ อินเทอร์เน็ต เพื่อจะนำข้อมูลนั้นมาให้กับเกษตรกร” และ 2) รับบริการด้านปัจจัยการผลิต เช่น วัตถุดิบในการดำเนินงาน เมล็ดพืชต่างๆ เกษตรกรจะต้องได้รับการคัดเลือกจาก

คณะกรรมการหมู่บ้านเสียก่อน แล้วจึงมาลงทะเบียน และเซ็นรับปัจจัยการผลิต ซึ่งจะได้รับ การสนับสนุนจากหน่วยเหนือ

2. การติดตามประเมินผล คณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟ จะมีการประชุมเพื่อกำหนดการออกติดตามประเมินผล อย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาปรับปรุง หรือแก้ไข เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงานต่อไป การบริการนอกศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟ ในการบริการนอกศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟ คือการให้บริการในพื้นที่หมู่บ้านที่เสนอมา คณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟ จะนัดหมายกับเกษตรกรในพื้นที่ ที่จะดำเนินกิจกรรมนั้น เช่น สาธิตการเพาะเห็ดหลิน สาธิตการผลิตข้าวปลอดภัยจากสารพิษ ฯลฯ

ดำเนินกิจกรรมตามลำดับขั้น คณะกรรมการบริหารศูนย์จะมีการประเมินความพึงพอใจจากเกษตรกรที่เข้าร่วมรับบริการด้วย จากการดำเนินการบริการนอกศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟ ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากเกษตรกรในพื้นที่ เกษตรกรมีความตื่นตัว อยากรู้ อยากเห็นอยากพัฒนาตัวเอง ซึ่งส่งผลให้การดำเนินงานของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟ บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้”

ในการบริการของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟ สามารถสรุปได้ดังนี้ 1) คณะกรรมการจะประชุม ร่วมกันหาแนวทาง กำหนดการดำเนินงาน แผนงาน โครงการ ขั้นตอนการดำเนินงานที่ชัดเจน 2) ในการบริการเกษตรกรในพื้นที่ จะมีขั้นตอนการดำเนินงานที่ชัดเจน มีการลงทะเบียน มีบัตรประจำตัวรับบริการ 3) มีการติดตามประเมินผลการทำงานต่างๆ เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาปรับปรุงแก้ไข ในการดำเนินงานต่อไป

ด้านวัสดุอุปกรณ์

ด้านตัวอาคารสถานที่ตั้งของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟ เป็นอาคารที่มั่นคง ซึ่งองค์การบริหารส่วนตำบลไฟได้จัดสร้างการบริหารจัดการด้านวัสดุอุปกรณ์ คณะกรรมการบริหารศูนย์จะมีการประชุมวางแผนกำหนด

ขั้นตอนในการบริการ ด้านวัสดุอุปกรณ์อย่างชัดเจนมีทะเบียนคุมในการยืม ถ้าเป็นปัจจัยการผลิตที่ให้กับเกษตรกรเลย จะต้องมีการลงทะเบียนรับ ที่ทำการศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไว้

วัสดุอุปกรณ์ประจำศูนย์บริการ เช่น คอมพิวเตอร์ โต๊ะ เก้าอี้ ป้ายประชาสัมพันธ์ กระดานไวท์บอร์ด ป้ายไวนิลประชาสัมพันธ์เรื่องต่างๆ ทางศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไว้ ได้จัดสรรงบประมาณในการจัดซื้อ ถังน้ำเย็น น้ำชา กาแฟ เพื่อบริการเกษตรกรที่มาใช้บริการติดต่อประสานงาน ส่วนวัสดุอุปกรณ์เกี่ยวกับปัจจัยการผลิตศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไว้ จะได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลไว้ และ กรมส่งเสริมการเกษตรจะต้องมีการลงทะเบียน เบิก-จ่ายอย่างชัดเจน

ในการบริหารจัดการด้านวัสดุอุปกรณ์ของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไว้ สามารถสรุปได้ดังนี้

1. ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไว้ จะขึ้นทะเบียนพัสดุของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไว้ไว้ เช่น กลุ่มมือ ตำรา เอกสารวิชาการต่างๆ ฯลฯ
2. ในการเบิก-จ่ายวัสดุอุปกรณ์จะต้องมีการลงทะเบียน เซ็นรับเบิก-จ่าย

องค์ประกอบที่เกื้อหนุนที่ทำให้ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไว้ อำเภอทรายมูล จังหวัดยโสธร ประสบผลสำเร็จ มีต่อไปนี้

1. คณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยี การเกษตรประจำตำบลไว้ มีความเข้มแข็งพร้อมขับเคลื่อนงานบริการของศูนย์ เป็นปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไว้ ประสบผลสำเร็จ จนได้รับรางวัลศูนย์ที่มีผลงานดีเด่นประจำปี 2551 ของจังหวัดยโสธร เพราะเป็นคณะทำงานที่เข้มแข็ง ได้รับการฝึกอบรมพัฒนาตนเองอยู่เสมอมีการบริหารจัดการที่ดี คือ มีการประชุมวางแผนงาน แบ่งงานกันทำมอบหมายอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบ มีระเบียบวินัยในการทำงาน มีความสามัคคี ร่วมมือร่วมใจกันทำงาน และที่ขาดไม่ได้คือการติดตามประเมินผล เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาปรับปรุงแก้ไขในการดำเนินงานครั้งต่อไป

2. การมีส่วนร่วมของเกษตรกร ผู้นำชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ ในการดำเนินงานของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟ้ เกษตรกรในพื้นที่ ผู้นำชุมชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานเกษตรอำเภอทรายมูล สำนักงานปศุสัตว์อำเภอทรายมูล ฯลฯ ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีไม่ว่าจะเป็นการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ปัญหาซึ่งเกษตรกรในพื้นที่มีความตื่นตัวในการพัฒนาศักยภาพของตนเอง

3. การบริหารจัดการที่ดีในการบริหารจัดการศูนย์บริการ และถ่ายทอด เทคโนโลยีการ เกษตรประจำตำบล สามารถแบ่งได้ 4 ด้าน คือ ด้านบุคลากร ด้านงบประมาณ ด้านบริการ ด้านวัสดุอุปกรณ์

ในการบริหารทั้ง 4 ด้าน ข้างต้น ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร ประจำตำบล ได้ดำเนินตามกฎ ระเบียบ มีขั้นตอนการดำเนินงานที่ชัดเจน มีการประชุม วางแผนการดำเนินงานทุกเดือน แบ่งงานมอบหมายหน้าที่ชัดเจน

4. การประสานงานที่ดี ในการติดต่อประสานงานขอความช่วยเหลือร่วมมือใน การดำเนินงานต่างๆ เลขานุการคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอด เทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟ้ จะมีศักยภาพในการติดต่อประสานงานอย่างสูง เป็นบุคคลที่ได้รับการยกย่อง ส่งผลให้ได้รับรางวัลเลขานุการศูนย์บริการและถ่ายทอด เทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล ดีเด่นระดับจังหวัด

ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟ้ ได้รับความช่วยเหลือ จากองค์กรที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลไฟ้สำนักงาน เกษตรอำเภอทรายมูลสำนักงาน เกษตรจังหวัดยโสธร แม้กระทั่งหน่วยเหนือคือ กรมส่งเสริมการเกษตร ที่ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับเกษตรกรกรมให้ความช่วยเหลือเกษตรกร การติดต่อประสานงาน ก็มีส่วน ในการส่งผลให้ศูนย์บริการและถ่ายทอด เทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟ้ ประสบผลสำเร็จ เช่น ประสานงานการดำเนินงาน โครงการต่างๆ ประสานงานการของงบประมาณ

5. ความสามัคคี ร่วมมือร่วมใจในการทำงาน ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ส่งผล ให้การดำเนินงานทุกอย่างบรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ “สามัคคี คือ พลัง”

การมีส่วนร่วมและความสามัคคี ร่วมมือร่วมใจกัน ถือเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้ ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟ้ประสบความสำเร็จ แม้จะมี

การวางแผนงานที่ดี โครงการที่ดี นโยบายที่ดี แต่ถ้าขาดความร่วมมือจากเกษตรกร ผู้นำ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ก็ไม่สามารถดำเนินการดังกล่าวให้ประสบผลสำเร็จได้

สรุปและข้อเสนอแนะ

การบริหารจัดการศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟนโยบายและการวางแผน การบริหารจัดการศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลที่ชัดเจนการบริหารจัดการศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟ มีโครงการ การจัดการที่เป็นระบบเกี่ยวกับ การบริหารจัดการด้านบุคลากร การบริหารจัดการด้านงบประมาณ การบริหารจัดการด้านบริการ การบริหารจัดการด้านวัสดุอุปกรณ์

องค์ประกอบที่เกื้อหนุนที่ทำให้ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟ ประสบผลสำเร็จ คือ

1. คณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟ มีความเข้มแข็ง
2. การมีส่วนร่วมของเกษตรกร ผู้นำชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในพื้นที่
3. การบริหารจัดการที่ดีในด้านบุคลากร ด้านงบประมาณ ด้านบริการ ด้านวัสดุอุปกรณ์ ปฏิบัติตาม กฎ ระเบียบ มีขั้นตอนการดำเนินงานที่ชัดเจนมีการประชุมวางแผนการดำเนินงานทุกเดือนแบ่งงานมอบหมายหน้าที่ชัดเจน
4. การประสานงานที่ดี
5. ความสามัคคี ร่วมมือร่วมใจในการทำงาน ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

แนวทางการบริหารจัดการกลุ่มผลิตปุ๋ยหมักชีวภาพอัดเม็ด บ้านเหล่าใหญ่

Guidelines for Management of an Organic Fertilizer Pellet Group in Lao Yai Village

สมปอง จันทรเก¹

สุจินต์ สิมารักษ์²

บทคัดย่อ

รายงานนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อหาแนวทางในการปรับปรุงการบริหารจัดการกลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ด บ้านเหล่าใหญ่เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสนทนากลุ่มผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลสมาชิกสภาท้องถิ่นและคณะกรรมการกลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพ ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ดบ้านเหล่าใหญ่ ควรจะมีการเสริมสร้างลักษณะการบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลเพื่อก้าวไปสู่การเป็นองค์กรต้นแบบต่อไป สมาชิกต้องมีส่วนร่วมและจิตสำนึกในการแสดงความเป็นเจ้าของทั้งกำลังร่างกายแรงใจ และการระดมทุนเพื่อพัฒนากลุ่มเป็นธุรกิจชุมชน การที่กลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ดมีการบริหารการตลาดที่ถาวรสามารถผลิต และจำหน่ายสินค้าได้ตลอดทั้งปีก็จะทำให้กลุ่มอาชีพมีการพัฒนาในทุกๆ ด้าน นอกจากนี้ ควรมีการวางแผนนโยบาย วางแผนงาน การพัฒนาคุณภาพของสินค้าให้ได้มาตรฐาน การดำเนินงานตามแผน การประเมินผลแผน สมาชิกมีภาวะผู้นำสามารถพัฒนางานทดแทนกันได้องค์กรมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง องค์การบริหารส่วนตำบลควรส่งเสริมให้กลุ่ม มีความเข้มแข็งพึ่งพาตัวเองได้ มากกว่าที่จะพึ่งงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลอย่างเดียว

Abstract

The objective of this research was to develop guidelines for the improvement of the management of an organic fertilizer pellet production group in Lao Yai Village, Watthana, Song Dao District, Sakon Nakhon. Data were collected by focus group discussion with members of the Tambon Administrative Organization (TAO), TAO council members, and members of the organic fertilizer group.

¹ นักศึกษาลัทธิรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น

² รองศาสตราจารย์; อาจารย์ประจำวิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น

This study found that the fertilizer group needs to improve the efficiency of management and effectiveness in order to become a model organization. There needs to be participation of group members and a sense of ownership by all. The members need to work together to develop the group into a village enterprise with a sustainable market for the group's products year-round. There needs to be policies and planning for quality improvement of the products so they are up to standard. The group members should be able to complement each other's skills in improving the group. The TAO should support the group to become strong and self-reliant rather than relying solely on the TAO.

คำสำคัญ: กลุ่มผลิตปุ๋ยหมักชีวภาพอัดเม็ด

Keyword: Organic Fertilizer Pellet Group

ความเป็นมาและความสำคัญ

การทำการเกษตรในปัจจุบัน ใช้ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์เกษตรและเทคโนโลยีเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้า เช่นการใช้พันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ที่ให้ผลผลิตสูง การใช้สารเคมีทางการเกษตรจำพวกปุ๋ยเคมี สารเคมีกำจัดศัตรูพืช และฮอร์โมนพืชสังเคราะห์ ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ได้กลายเป็นนโยบายและแนวทางหลักของการพัฒนานโยบายส่งเสริมการทำการเกษตร ของประเทศไทย เนื่องจากแนวคิดในเรื่องผลตอบแทนที่เน้นความสามารถในการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรเป็นจำนวนมากมีผลตอบแทนสูงกับผู้ผลิตได้กลายเป็นแนวทางหลัก ในการเลือกรูปแบบการผลิตทางการเกษตร การทำเกษตรแผนใหม่ทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมและความเสื่อมโทรมของทรัพยากร ธรรมชาติได้ชัดเจนได้แก่ ปัญหาการพังทลายของหน้าดิน ดินเสื่อมความอุดมสมบูรณ์ เกษตรกรรมแผนใหม่ที่มุ่งเน้นเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรโดยใช้ปุ๋ยเคมีเป็นจำนวนมากและใช้ติดต่อกันเป็นระยะเวลานานทำให้เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของโครงสร้างดิน และดินขาดความอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากการใช้ปุ๋ยเคมีไม่ใช่การบำรุงดิน แต่เป็นการอัดแร่ธาตุอาหารให้แก่พืช โดยไม่มีการเติมอินทรีย์วัตถุเพิ่มลงในดิน และการ

ใช้ปุ๋ยเคมียังเร่งอัตราการสลายตัวของอินทรีย์วัตถุในดิน ทำให้โครงสร้างของดินเสื่อมลง ดินจึงกระด้างมีการอัดตัวแน่น ไม่อุ้มน้ำในฤดูแล้ง การทำเกษตรแผนในปัจจุบันเป็นการทำการเกษตรที่ต้องพึ่งปัจจัยภายนอก เพื่อนำมาเพิ่มผลผลิตให้ได้เป็นจำนวนมาก แต่ไม่ได้หมายความว่าเกษตรกรจะประสบความสำเร็จทางเศรษฐกิจเสมอไป ในทางตรงกันข้าม กลับพบว่าเกษตรกรที่ทำการเกษตรแผนใหม่จำนวนมากประสบปัญหาภาวะขาดทุนและหนี้สิน เกิดความล้มเหลวทางเศรษฐกิจเนื่องมาจากต้นทุนการผลิตที่สูง([http://ibc.rid.go.th/web/culturesys .htm](http://ibc.rid.go.th/web/culturesys.htm))

ด้วยเหตุนี้รัฐบาล ได้มีนโยบายโครงการ 1 อำเภอ 1 ไร่ของอินทรีย์ ได้วางนโยบายส่งเสริมให้เกษตรกรลด ละ เลิกใช้ปุ๋ยเคมีและหันมาใช้ปุ๋ยอินทรีย์เพิ่มขึ้น กับให้มีการตั้งโรงงานปุ๋ยอินทรีย์-ชีวภาพในทุกอำเภอทั่วประเทศ (<http://www.agric-prod.mju.ac.th/web-veg/article/new164.html>) ประกอบกับกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น ได้มีหลักการและแนวทางการส่งเสริมอาชีพโดยการส่งเสริมสนับสนุน การรวมกลุ่มเพื่อสร้างความเข้มแข็งในอาชีพ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความรู้ทักษะในการประกอบอาชีพที่เหมือนกันหรือใกล้เคียงกัน อันเป็นประโยชน์ ต่อการพัฒนาอาชีพ และส่งเสริมกลุ่มอาชีพในท้องถิ่นที่มีอยู่แล้วในพื้นที่รับผิดชอบให้มีความเข้มแข็งและยั่งยืน

องค์การบริหารส่วนตำบลพัฒนา อำเภอสองดาว จังหวัดสกลนครเป็น 1 ใน 5 องค์การปกครองท้องถิ่นในเขตอำเภอ สองดาว ที่ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมโดยเฉพาะการทำนา แต่จากการประชุมประชาคมตามหมู่บ้านต่างๆ พบว่า ปัญหาที่ประชาชนประสบมากที่สุดในการทำนาคือต้นทุน ในการผลิตสูงขึ้นเรื่อยๆ ได้ผลผลิตไม่คุ้มกับการลงทุน โดยเฉพาะต้นทุนจากการซื้อปุ๋ยเคมี ซึ่งมีราคาแพงตามราคาน้ำมันที่ปรับเพิ่มขึ้น จากการเปลี่ยนแปลงของระบบการผลิตทางการเกษตร เช่นการปลูกข้าวมีการนำเครื่องจักรเข้ามาใช้แทนแรงงานคนและแรงงานสัตว์มากขึ้น โดยเปลี่ยนจากการใช้แรงงานคนในการเกี่ยวและนวดข้าวก็หันมาใช้รถเกี่ยวนวดข้าวแทน และการใช้แรงงานจากวัว ควายในการไถนาก็เปลี่ยนมาใช้รถไถนาแทน เพื่อให้เกิดความรวดเร็วและประหยัดแรงงาน เนื่องจากในปัจจุบันแรงงานภาคการเกษตรมีจำนวนน้อยลง จากการอพยพย้ายถิ่นเข้าไปทำงานในเมืองใหญ่ๆ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงไปของระบบการผลิต

เช่นนี้ มีผลให้ ต้นทุนในการผลิตที่เพิ่มขึ้นแต่ผลผลิตที่ได้กลับมีจำนวนลดลง ในขณะที่พื้นที่ในการผลิตกับมีจำนวนเท่าเดิม เนื่องจากต้องลงทุนในการซื้อรถไถนาหรือจ้งรไถนา จ้างแรงงานในการคานา ซื้อรถเกี่ยวนาข้าวหรือจ้าง ซื้อปุ๋ยเคมีทดแทนปุ๋ยคอกที่เคยได้จากมูลสัตว์ที่เลี้ยงไว้ใช้แรงงานและ ซื้อยามาหว่านเนื่องจากไม่มีวัว ควาย ที่คอยช่วยกำจัดหญ้าในไรนา ทำให้หญ้ามีการแพร่ขยายพันธุ์เพิ่มมากขึ้น บ้านเหล่าใหญ่ หมู่ 2 มีการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิต ทางเกษตร เช่นเดียวกับที่อื่นๆ เริ่มมีการซื้อรถไถเดินตามเข้ามาใช้แทนแรงงานวัว ควาย และมีจำนวนเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ในขณะนี้เกือบทุกครัวเรือนมีรถไถนาเดินตามวัว ควาย ที่เคยเลี้ยงไว้ใช้แรงงานก็มีการขายออกไปเพื่อนำเงินมาซื้อรถไถเดินตาม สิ่งที่เคยตรกรสูญเสียไปโดยไม่รู้ตัวคือปุ๋ยที่เคยได้จากมูลสัตว์ที่เลี้ยงไว้ใช้แรงงาน และอาศัยสัตว์เลี้ยงเหล่านั้นช่วยในการกำจัดหญ้าในนา นอกจากนี้แรงงานในครัวเรือนมีจำนวนน้อยลงเนื่องจากการอพยพไปทำงานต่างถิ่น (รายงานการสำรวจ จปฐ. ตำบลวัฒนาปี, 2553)

ชุมชนบ้านเหล่าใหญ่ หมู่ 2 ตำบลวัฒนา อำเภอสังขาร จังหวัดสกลนคร ได้ตระหนักในสถานการณ์ที่ต้นทุนในการปลูกข้าวจากการซื้อปุ๋ยเคมีราคาแพงทำให้ชาวบ้านไม่มีเงินทุนเพียงพอในการซื้อปุ๋ยเคมีเพื่อปรับปรุงผลผลิตให้เพิ่มขึ้น มีการนำเสนอปัญหาและความต้องการของส่วนรวม จากการประชุมเกษตรกรส่วนใหญ่เสนอให้มีและได้ก่อตั้งกลุ่มผลิตผลิตปุ๋ยหมักชีวภาพเพื่อแก้ปัญหาปุ๋ยเคมีราคาแพงและช่วยเหลือสมาชิกที่ไม่มีเงินทุนในการซื้อปุ๋ยเคมี ซึ่งครั้งแรกของการก่อตั้งมีสมาชิกเพียง 15 คน ในปี 2545 มีเงินต้นทุนจากการรวบรวมเงินหุ้นกันเพื่อผลิตและแจกจ่ายจ่ายกันในหมู่ สมาชิก ต่อมาจึงมีผู้สมัครเข้าร่วม เป็นสมาชิกเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ รวมทั้งก็สามารถเพิ่มผลผลิตได้เพิ่มขึ้นทุกปี เมื่อกลุ่มเริ่มเข้มแข็ง จึงขอรับการสนับสนุนจากทาง องค์การบริหารส่วนตำบลวัฒนาในปี 2547 ได้งบประมาณในการก่อสร้างโรงผลิตปุ๋ยชีวภาพจำนวน 1 หลัง งบประมาณ 100,000 บาท และเครื่องอัดเม็ดปุ๋ยชีวภาพ 1 เครื่อง งบประมาณ 45,000 บาท ในปี 2548

จากการส่งเสริมการผลิตปุ๋ยชีวภาพให้กับทั้ง 9 หมู่บ้านขององค์การบริหารส่วนตำบลวัฒนา พบว่าบ้านเหล่าใหญ่ หมู่ 2 เป็นกลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ดที่มีความเข้มแข็งที่สุด แต่ก็ยังมีจุดอ่อนหลายประการ จึงเกิดคำถามว่าทำไมในหมู่บ้านอื่นจึงไม่เข้มแข็ง

บทเรียนของหมู่ที่ 2 บ้านเหล่าใหญ่ สำคัญและควรที่มาเป็นตัวอย่างในการพัฒนากลุ่มอื่น อย่างไรก็ตาม การที่จะนำกลุ่ม ของบ้านเหล่าใหญ่เป็นตัวอย่าง จึงจำเป็นที่จะต้องเข้าใจ ความเป็นมา การบริหารจัดการ จุดอ่อน จุดแข็งของกลุ่มนี้ก่อนจึงสามารถนำบทเรียนมาเป็นแหล่งเรียนรู้ สำหรับกลุ่มปฏฺิชีวภาพอื่นได้ บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอลักษณะการบริหารจัดการของกลุ่มผลิตปฏฺิชีวภาพอัดเม็ด บ้านเหล่าใหญ่ ตำบลวัฒนา อำเภอส่องดาว จังหวัดสกลนคร เพื่อศึกษาปัจจัยที่ทำให้กลุ่มประสบความสำเร็จและ อุปสรรคในการบริหารจัดการของกลุ่มผลิตปฏฺิชีวภาพอัดเม็ดบ้านเหล่าใหญ่ ตำบลวัฒนา อำเภอส่องดาว จังหวัดสกลนคร และเพื่อศึกษาแนวทางการปรับปรุงการบริหารจัดการและแนวทางการพัฒนาไปสู่กลุ่มผลิตปฏฺิชีวภาพกลุ่มอื่นในตำบลวัฒนา อำเภอส่องดาว จังหวัดสกลนคร

วิธีดำเนินการศึกษา

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ได้รวบรวมข้อมูลจาก บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลวัฒนา สมาชิกและคณะกรรมการกลุ่มผลิตปฏฺิชีวภาพอัดเม็ดบ้านเหล่าใหญ่ ตำบลวัฒนา อำเภอส่องดาว จังหวัดสกลนคร จำนวน 20 คน โดยคัดเลือกจาก ตัวแทนของกรรมการแต่ละฝ่าย เช่น ประธานกลุ่ม กรรมการฝ่ายผลิต กรรมการฝ่ายการตลาด กรรมการเหรัญญิก และตัวแทนสมาชิก โดยศึกษาจากการสัมภาษณ์เชิงลึกและสนทนากลุ่ม

ผลการศึกษา

กลุ่มผลิตปฏฺิชีวภาพอัดเม็ดบ้านเหล่าใหญ่ มีสมาชิกส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรที่ต้องการได้ผลผลิตไปใช้ในพื้นที่ทำการเกษตรของตนเอง ปัจจุบันมีสมาชิกทั้งหมดจำนวน 39 คน แรงจูงใจในการเข้าร่วมกลุ่มคือ เพื่อต้องการผลผลิตไปในการเกษตรเพิ่มพูนรายได้ โดยใช้เวลาวางหลังช่วงเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตร ทำการผลิตปฏฺิชีวภาพอัดเม็ด แต่ทว่าก็ประสบปัญหาเรื่องต้นทุนในการปลูกข้าวจากการซื้อปุ๋ยเคมีราคาแพงทำให้ไม่มีเงินทุนเพียงพอในการซื้อปุ๋ยเคมีเพื่อปรับปรุงผลผลิตให้เพิ่มขึ้น ต่อมาเมื่อมีการออกจัดทำประชาคม เพื่อรับทราบปัญหาและความต้องการเพื่อนำไปจัดทำแผนพัฒนาตำบล โดยมีเจ้าหน้าที่จากองค์การบริหารส่วนตำบลวัฒนา โดยการเปิดโอกาส

ให้ผู้เข้าร่วมประชุม เสนอปัญหาและความต้องการของตนเองแล้วช่วยกันเสนอคิดหาวิธีแก้ไขปัญหาร่วมกัน จากการประชุมของเกษตรกรส่วนใหญ่เสนอให้มีและได้ก่อตั้งกลุ่มผลิตปุ๋ยหมักชีวภาพเพื่อนำมาใช้ทดแทนปุ๋ยเคมีราคาแพง แก้ปัญหาทำให้สภาพดินเสื่อมโทรม และช่วยเหลือสมาชิกที่ไม่มีเงินทุนในการซื้อปุ๋ยเพื่อเพิ่มผลผลิต กลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ด บ้านเหล่าใหญ่ จัดตั้ง ขึ้นครั้งแรก เมื่อวันที่ 25 ตุลาคม 2547 ซึ่งครั้งแรกของการก่อตั้งมีสมาชิกเพียง 15 คน มีเงินต้นทุนจากการรวบรวมเงินหุ้นกันรายละ 100 บาท และเงินสนับสนุน จากองค์การบริหารส่วนตำบล วัฒนาจำนวน 5,000 บาท เพื่อทำการผลิตและแจกจ่ายจ่ายกันในหมู่ สมาชิก ต่อมาจึงมีผู้สมัครเข้าร่วม เป็นสมาชิกเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ รวมทั้งสามารถเพิ่มผลผลิตได้ทุกปี

ด้านแรงงาน

การแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบของสมาชิกกลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ด พบว่า มีการแบ่งโครงสร้างหน้าที่ในการบริหารจัดการกลุ่ม เช่น ประธาน กรรมการด้านต่างๆ เลขานุการ ผู้รับผิดชอบงานการเงินและบัญชี เป็นต้น แต่ไม่ได้แบ่งหน้าที่ในการผลิตกันอย่างชัดเจน เพราะกลุ่มยังมีขนาดเล็ก และสมาชิกบางคนยังไม่สามารถมาทำงานได้ให้เต็มเวลาทุกวัน สมาชิกทุกคนจึงช่วยกันปฏิบัติหน้าที่ทุกๆ ด้านให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ แต่เนื่องกลุ่มผลิตปุ๋ยหมักชีวภาพอัดเม็ดมีเวลาในการผลิต เพียง ปีละ 2-3 เดือน ในช่วงเดือน กุมภาพันธ์-เมษายน เท่านั้น ไม่ได้ทำต่อเนื่องทั้งปี เมื่อผลิตปุ๋ยเสร็จสิ้นแบ่งปันผลผลิตกันไป ใครจะจำหน่ายสามารถนำไปจำหน่ายเองแล้วนำเงินต้นทุนคืนเข้ากลุ่มเช่นเดียวกับคนที่นำไปใช้ในไร่นาของตนเอง ก็เป็นโอกาสที่ได้ซื้อปุ๋ยในราคาถูก กลุ่มไม่ได้ดำเนินการผลิตอย่างต่อเนื่อง สาเหตุเพราะสมาชิกทุกคนประกอบอาชีพเกษตรกรกรรมทำนาเป็นหลัก

ด้านการเงิน

องค์การบริหารส่วนตำบลวัฒนา และศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนได้ให้การสนับสนุนงบประมาณอุดหนุนแก่กลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ด เพื่อนำไปใช้ในการดำเนินงาน โดยจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ และนำไปบริหารงานของกลุ่ม ค่าตอบแทนของกลุ่มจัดในรูปแบบของการแบ่งปันผลผลิตนำไปจัดจำหน่ายเองหรือ แล้วนำเงินต้นทุนคืนให้กลุ่มเท่าจำนวนเงินทุนก่อนการผลิต ในแต่ละปี ใช้เงินลงทุนในการจัดซื้อวัตถุดิบ 20,000

บาท จัดทำปุ๋ยแล้ว ได้ผลผลิตปุ๋ยจำนวน 2,000 กระสอบๆ ละ 40 กิโลกรัม ราคาจำหน่าย กระสอบละ 250 บาท สมาชิก ทั้งหมด 40 คน แบ่งปันกันได้ปุ๋ยคนละ 50 กระสอบ คิดเป็นเงิน 12,500 บาท สมาชิกที่นำไปใช้ไ้ร้สามารถลดต้นทุนในการซื้อปุ๋ยได้ปีละไม่น้อยส่วนสมาชิกที่นำไปขาย ก็สามารถเป็นรายได้ที่ดีให้กับสมาชิกเอง ทางกลุ่มได้จัดทำบัญชี สรุปเป็นผลงานโดยสมาชิกกลุ่มได้รับความพึงพอใจในผลตอบแทนที่ได้จากกลุ่มถึงแม้จะไม่ได้เป็นตัวเงิน แต่ปุ๋ยก็เป็น ปัจจัยที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของการประกอบอาชีพเกษตรกรรม

ด้านวัสดุอุปกรณ์

จากการสัมภาษณ์ พบว่า แหล่งจัดซื้อวัตถุดิบของกลุ่มนั้น ชื้อมาจากตลาดอำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร โรงน้ำตาลเริ่มอุดม อำเภอหนองหาร จังหวัดอุดรธานี ซึ่งเป็นพื้นที่ใกล้เคียง วัตถุดิบบางส่วนหาเองได้ในท้องถิ่น สมาชิกนำมารวบรวมกันในพื้นที่ที่ไม่มีปัญหาในการจัดซื้อวัตถุดิบ ไม่มีปัญหาที่อุปกรณ์เครื่องมือไม่ครบ ไม่ทันสมัย การจัดซื้อวัตถุดิบของกลุ่ม ยังไม่ประสบปัญหาขาดแคลนวัตถุดิบ เพราะมีวัตถุดิบมากมายในพื้นที่ หากเครื่องมือ อุปกรณ์ชำรุดเสียหาย สมาชิกในกลุ่มสามารถซ่อมแซมหรือแก้ไขปัญหากลุ่มได้ เพราะมีสมาชิกบางส่วนก็มีความรู้ทางช่างอยู่บ้าง หากเกินความสามารถจะส่งซ่อม หรือให้ช่างเข้ามาดูแลโดยคิดรวมในค่าบริหารจัดการ

ด้านการจัดการ

มีการประชุมกลุ่ม ชี้แจงในเรื่องแจ้งผลการดำเนินงานประจำปีของกลุ่ม และเตรียมการ ผลิตปุ๋ย แต่ไม่ได้จัดประชุมทุกเดือน เนื่องจากการดำเนินการผลิตปุ๋ยทำปีละ 1 ครั้ง ในการแก้ไขปัญหา จะยึดมติที่ประชุม เห็นชอบ มีการแจ้งผลการดำเนินงานให้กับสมาชิกได้เข้าใจ ปีละครั้ง กลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ด ทำการประชาสัมพันธ์ผ่านหอกระจายข่าวประจำหมู่บ้านหรือสถานีวิทยุชุมชน แต่จะทำในกรณี ที่มีสมาชิกต้องการจำหน่ายปุ๋ยเท่านั้น แต่ก็จะมีน้อยมากเพราะส่วนใหญ่สมาชิกด้วยกันรับซื้อไว้ใช้เอง

ปัญหาของกลุ่มผลิตปุ๋ยหมักชีวภาพอัดเม็ดบ้านเหล่าใหญ่ ได้แก่

1. ด้านคน สมาชิกมีอาชีพเกษตรกรรม (ทำนา ทำสวนยางพารา) เป็นอาชีพหลัก ไม่มีเวลาที่จะลงมาทำงานส่วนรวม โดยเฉพาะประธานและกรรมการ ไม่มีเวลาที่จะมารณรงค์ ให้สมาชิกร่วมกันทำงาน ซึ่งเคยมีความพยายามที่จะขอลาออก แต่สมาชิกเห็นว่า นายอำเภอ ไชยศรี มีความรู้ความสามารถ จึงมีคนเสนอชื่อ และที่ประชุมยกมือเลือกได้คนเดิม

2. ด้านอาคารสถานที่ โรงปุ๋ยมีขนาดเล็ก และลานตากปุ๋ยแคบ

3.ด้านประโยชน์ตอบแทน สมาชิกยังต้องการที่จะใช้ผลผลิตเพิ่ม เพื่อนำไปใช้และจัดจำหน่าย

4.ด้านงบประมาณ มีน้อยและจำนวนจำกัด ทำให้ผลิตสินค้าได้ไม่มาก

5.ด้านความรู้และทักษะในการผลิต และ นวัตกรรม

แนวทางในการปรับปรุงการบริหารจัดการของกลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ดบ้านเหล่าใหญ่ ด้านคน เงิน วัสดุอุปกรณ์ และด้านการจัดการ

จากการสนทนากลุ่ม สรุปและสามารถแยกแนวทางการพัฒนาและการปรับปรุงการบริหารจัดการกลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ดบ้านเหล่าใหญ่ที่จะดำเนินการต่อไป ได้ดังนี้

1. องค์การบริหารส่วนตำบลพัฒนา จะดำเนินการส่งเสริมสนับสนุน ทางด้านงบประมาณเพื่อเป็นทุนเพิ่มเติมในการผลิตให้ได้สินค้า ปริมาณมากขึ้น พร้อมทั้งช่วยเหลือประชาสัมพันธ์ หาดตลาดรองรับสินค้าในรูปแบบของกลุ่ม เพื่อเป็นแรงจูงใจให้สมาชิก เกิดความรู้สึกรู้สึกเชื่อมั่น ในความเข้มแข็งของกลุ่มเพื่อความยั่งยืนต่อไป โดยมอบให้งานพัฒนาชุมชนไปดำเนินงาน

2. องค์การบริหารส่วนตำบลพัฒนา ควรเป็นพี่เลี้ยงในการจัดโครงการอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับเทคนิคการผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ดและการจัดการบรรจุภัณฑ์

3. กลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ดบ้านเหล่าใหญ่ ต้องรับสมาชิกเพิ่มเพื่อเป็นการระดมทุนและขยายกำลังการผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ด

4. องค์การบริหารส่วนตำบลพัฒนา ควรเป็นพี่เลี้ยงในการจัดโครงการอบรมจัดอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการบริหารงาน และประสานงานในการประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ดในระดับอำเภอ และจังหวัดต่อไป

5. จัดระบบการบริหารจัดการให้กับกลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ดในการขยายกิจการให้เป็นธุรกิจ

6. พัฒนาเครื่องมือ เครื่องใช้ วัสดุอุปกรณ์ให้ทันสมัย ทนแรง ทนระยะเวลาในการผลิตให้กับกลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ด

7. กลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ด และสมาชิกต้องมีส่วนร่วมและจิตสำนึกในการแสดงความเป็นเจ้าของเพื่อพัฒนากลุ่มเล็กๆ เป็นธุรกิจชุมชน ทั้งกำลังร่างกาย แรงใจ และการระดมทุน เพื่อขยายกิจการหรือปรับปรุง

จะเห็นได้ว่า จากการสนทนากลุ่มเรื่องการบริหารจัดการผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ด เป็นการสนทนาเพื่อหาข้อสรุปในการหาแนวทางแก้ไข และปรับปรุงการบริหารงานของกลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ด เพื่อจักได้นำไปปรับปรุงและแก้ไขให้การบริหารดีขึ้นเป็นกลุ่มที่เข้มแข็ง มีผู้นำที่มีความเสียสละ ตั้งใจทำงาน มุ่งมั่นที่จะทำให้กลุ่มมีศักยภาพเพียงพอที่จะบริหารจัดการตนเองได้ในอนาคต มีการจัดทำบัญชีรับ-จ่าย ที่มีคุณภาพ โปร่งใส ตรวจสอบได้ มีสินค้าที่คุณภาพแพร่หลาย เป็นที่รู้จัก มีตลาดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ ให้เป็นกลุ่มอาชีพที่เข้มแข็งมีการพัฒนาจากอาชีพเสริมกลายเป็นอาชีพหลักของกลุ่ม และในการสืบทอดไปสู่คนรุ่นต่อไปสามารถนำไปเป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินงานร่วมกับชุมชน เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในเขตตำบลวัฒนาให้ดีขึ้นต่อไป

สรุปและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาที่นำเสนอไปแล้วนั้น พบว่ากลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ดบ้านเหล่าใหญ่ ควรจะมีการเสริมสร้างลักษณะการบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล เพื่อก้าวไปสู่การเป็นองค์กรต้นแบบต่อไป สมาชิกต้องมีส่วนร่วมและจิตสำนึกในการแสดงความเป็นเจ้าของเพื่อพัฒนากลุ่มเล็กๆ เป็นธุรกิจชุมชน ทั้งกำลังร่างกาย แรงใจ และการระดมทุน เพื่อขยายกิจการหรือปรับปรุง เพราะนับว่าเป็นปัญหาสำคัญของกลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ด ซึ่งหากทางกลุ่มมีการบริหารที่ดีเป็นระบบและการตลาดที่ถาวรสามารถผลิตและจำหน่ายสินค้าได้ตลอดทั้งปี ก็จะทำให้กลุ่มอาชีพมีการพัฒนาในทุกๆ ด้าน เช่นการผลิตอย่างต่อเนื่องจำหน่ายสินค้าได้ส่งผลให้กลุ่มมีเงินทุนหมุนเวียนและมีความเข้มแข็งและมั่นคง ในการดำเนินการในครั้งนี้อย่างได้รับความ

ร่วมมือจากหลาย ๆ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องคอยให้คำแนะนำในการให้ความรู้ใหม่ๆ ให้กับทางกลุ่มอาชีพ และองค์การบริหารส่วนตำบลพัฒนา ต้องเป็นหน่วยงานหลัก จัดฝึกอบรมให้กับกลุ่มฯ(สมาชิก) เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพให้กับกลุ่มฯ (สมาชิกทุก ๆ คน)

ข้อเสนอแนะ

นอกจากนี้และทางกลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ด ควรมีการวางแผนนโยบาย วางแผนงาน การพัฒนาคุณภาพของสินค้าให้ได้มาตรฐาน การดำเนินงานตามแผน การประเมินผลแผน สมาชิกมีภาวะผู้นำ สามารถพัฒนางานทดแทนกันได้ องค์การมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประธานหรือคณะกรรมการควรมีความเสียสละเวลา และสร้างความรู้สึกรักอยากเป็นเจ้าของธุรกิจ ควรวางแผนทางการตลาดและ หาช่องทางการตลาดเพิ่มขึ้น การพัฒนาคุณภาพของสินค้าให้ได้มาตรฐานด้านการพัฒนาเทคนิค และความรู้องค์การบริหารส่วนตำบลพัฒนาควรเป็นผู้ดำเนินการจัดทำโครงการพัฒนา เช่น โครงการฝึกอบรมเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและศึกษาดูงานสมาชิกกลุ่มอาชีพ โครงการฝึกอบรมส่งเสริมและพัฒนาระบบการบริหารจัดการกลุ่ม อบรม, ควรเปลี่ยนแปลงลักษณะการให้การสนับสนุนจากการให้การอุดหนุน งบประมาณหรือจัดอบรมอย่างเดียว เป็นการส่งเสริมให้กลุ่ม มีความเข้มแข็งพึ่งพาตัวเองได้ ผู้วิจัยในฐานะเป็นเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นที่รับผิดชอบงานส่งเสริมกลุ่มอาชีพสามารถนำจุดอ่อนของกลุ่มที่วิจัยไปเป็นแนวทางแก้ไข เพื่อให้กลุ่มอาชีพมีความเข้มแข็งและยั่งยืนต่อไปได้

เอกสารอ้างอิง

สมาคมนิสิตเก่ามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. นโยบายส่งเสริมการใช้ปุ๋ยอินทรีย์. สืบค้น

เมื่อ 18 เมษายน 2554 <http://www.agric-prod.mju.ac.th/web-veg/article/new164.htm>

อานัฐ ดันโซ. ระบบเกษตรในประเทศไทย: การเกษตรแผนปัจจุบันหรือเกษตรเคมี.

สืบค้นเมื่อ 18 เมษายน 2554 <http://ibc.rid.go.th/wed/culturesys.htm>

องค์การบริหารส่วนตำบลพัฒนา. 2553. รายงานสำรวจความจำเป็นพื้นฐานประจำปี

2553 สกจนคร: องค์การบริหารส่วนตำบลพัฒนา.

การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำข้าวเม่าของบ้านแก่งโพธิ์

Management of Traditional Wisdom in the Production of Pounded, Unripe Rice

(Khao Mao) by the Gang Pho Village

รัชพล ท้าวนาง¹

คุณ โทจันทร์²

บทคัดย่อ

รายงานนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาการจัดการ ภูมิปัญญาการทำข้าวเม่าของบ้านแก่งโพธิ์ ตำบลน้ำก่ำ อำเภอดุพนม จังหวัดนครพนม โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจาก ตัวแทนประชาชนในบ้านแก่งโพธิ์ ซึ่งประกอบด้วยปราชญ์ชาวบ้านด้านการทำข้าวเม่า ผู้ประกอบอาชีพทำข้าวเม่า ผู้สูงอายุในหมู่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้านและเยาวชนในหมู่บ้าน จำนวน 20 คน

ผลการศึกษา พบว่า ชาวบ้านแก่งโพธิ์ไม่เคยรวบรวมความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่า โดยความรู้จะกระจายอยู่ตามตัวบุคคลในหมู่บ้าน ซึ่งได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษและได้จากประสบการณ์ในการทำข้าวเม่าอีกทั้ง ยังไม่ได้รับการส่งเสริมหรือสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การแปรรูปและเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ข้าวเม่าให้มีความหลากหลาย ทำให้การใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาดังกล่าวเกิดประโยชน์ได้อ่างไม่เต็มที่ดังนั้นการจัดเก็บความรู้ภายในเหล่านี้ให้เป็นระบบ รวมทั้งประสานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเทศบาลตำบลน้ำก่ำเป็นผู้ดำเนินการจัดการอบรมให้ความรู้ในการแปรรูปและเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ข้าวเม่าให้มีความหลากหลาย รวมถึงส่งเสริมการถ่ายทอดความรู้และประชาสัมพันธ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่าให้เป็นที่รู้จักต่อประชาชนโดยทั่วไป

Abstract

The objective of this research was to study the management of traditional wisdom of Khao Mao rice production in Gang Pho Village, Tambon Namgum, That Phanom District, Nakhon Phanom Province. Data were collected from representatives of the local community with traditional wisdom of the methods, including Khao Mao rice farmers, the elderly, members of the village committee and youth. A total of 20 persons provided data.

¹ นักศึกษาหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น

² รองศาสตราจารย์; อาจารย์ประจำวิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น

This study found that the Gang Pho villagers had never documented the traditional wisdom of the community regarding Khao Mao rice production. The knowledge was shared among a range of individuals and passed down through many generations. Over time, the methods of Khao Mao production were refined and improved to produce a variety of types with higher value and demand. However, this process needed to be documented and shared with others through training. The local Tambon office helped with this process of documenting the traditional wisdom, helping to add value, and disseminating the traditional wisdom widely.

คำสำคัญ: การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่น

Keyword: Management of Traditional Wisdom

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ตำบลน้ำคำ อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนมก็เป็นอีกท้องถิ่นหนึ่งที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มากมายหลากหลายลักษณะยกตัวอย่างเช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นการปลูกพืชผัก ริมฝั่งแม่น้ำโขง ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำนา ภูมิปัญญาท้องถิ่นการเลี้ยงสัตว์ ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำไร่ ภูมิปัญญาท้องถิ่นการจักสานผลิตภัณฑ์ด้วยไม้ไผ่ ภูมิปัญญาท้องถิ่นการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมอันดี สืบ 12 คลอง 14 และงานบุญประเพณีประจำปี ภูมิปัญญาท้องถิ่นการรับประทานผักพื้นบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่า และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมในการดำรงชีวิตเพื่อแก้ปัญหาหรืออ่อนวอน เพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ในการเพาะปลูก และเพื่อเพิ่มผลิตผลทางการเกษตร เป็นต้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆ เหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นภูมิปัญญาที่ทรงคุณค่าและมีความสำคัญ ทั้งนี้ในบรรดาภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆ ที่ได้กล่าวมานั้นมีภูมิปัญญาท้องถิ่นประเภทหนึ่งที่สามารถสร้างงานสร้างรายได้ที่มั่นคงให้กับประชาชนในท้องถิ่น สามารถพัฒนาเป็นอาชีพและส่งเสริมให้เป็นวิสาหกิจชุมชนได้ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นคือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่า โดยในตำบลน้ำคำนั้นยังมีการทำข้าวเม่ากันอยู่บ้างในหมู่บ้านแก่งโพธิ์ หมู่ที่ 2 ตำบลน้ำคำ อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม

ภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มาตรา 289 กำหนดให้ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอำนาจหน้าที่บำรุงรักษาสีลปะ จาริตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นประกอบกับพระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2496 แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 10 พ.ศ. 2542 มาตรา 50(8) ให้เทศบาลมีหน้าที่ต้องทำในเขตเทศบาลคือ “บำรุงสีลปะ จาริตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น”

เทศบาลตำบลน้ำคำมีอำนาจหน้าที่โดยตรงในการบำรุงสีลปะ จาริตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นแล้ว จึงควรให้ความสำคัญในการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่าซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่ทรงคุณค่า ทั้งนี้โดยการรวบรวมความรู้และเผยแพร่ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่าให้ประชาชนได้ทราบและส่งเสริมเงินทุนในการประกอบอาชีพ ประชาสัมพันธ์และจัดหาตลาด รวมถึงการจัดอบรมให้ความรู้ในการทำข้าวเม่าวิธีการแปรรูป การพัฒนาผลิตภัณฑ์รวมถึงบรรจุภัณฑ์ให้เป็นที่ต้องการของตลาดผู้บริโภค หากได้รับการส่งเสริมเช่นนี้แล้วเชื่อว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่าจะเป็นอาชีพที่สามารถสร้างงาน สร้างรายได้ให้ประชาชนในท้องถิ่นได้อย่างยั่งยืน

สภาพปัญหาในปัจจุบันพบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่าไม่ได้รับความสนใจจากคนในท้องถิ่นอย่างแพร่หลายทั้งๆ ที่คนในตำบลน้ำคำก็ประกอบอาชีพทำนาอยู่แล้ว นอกจากนี้ตำบลน้ำคำยังมีจุดเด่นคือ มีสถานีสูบน้ำด้วยไฟฟ้าที่อยู่ในความรับผิดชอบของเทศบาลตำบลน้ำคำจำนวน 5 สถานีที่สามารถบริการสูบน้ำจากแม่น้ำโขงส่งจ่ายน้ำให้กับประชาชน สามารถทำการเกษตรได้ตลอดทั้งปีและประชาชนก็สามารถปลูกข้าวเพื่อทำข้าวเม่าได้ตลอดทั้งปีด้วยเช่นกัน แต่ในปัจจุบันพบว่ามีการทำข้าวเม่าประกอบเป็นอาชีพเฉพาะในหมู่บ้านแก้งโพธิ์เท่านั้น และบุคคลที่สืบทอดภูมิปัญญาการทำข้าวเม่าส่วนใหญ่เป็นวัยผู้ใหญ่และผู้สูงอายุ ชาวชนคนรุ่นใหม่ไม่สนใจในอาชีพการทำข้าวเม่าและจากการสอบถามจากคนในหมู่บ้าน พบว่าส่วนใหญ่ไม่รู้ด้วยซ้ำว่าการทำข้าวเม่ามีวิธีการทำอย่างไร ซึ่งการทำข้าวเม่าถือว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์และสืบทอดไปสู่รุ่นลูกหลาน ประกอบกับปัจจุบันยังไม่มีรวบรวมความรู้หรือการจัดการความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่าที่เป็นรูปธรรมและยังไม่มี

หน่วยงานใดที่จะมาจัดการความรู้ดังกล่าว หากไม่มีผู้ใดหรือหน่วยงานใดมาให้ความสำคัญในการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่าเกรงว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้จะสูญหายไปจากตำบลน้ำคำ อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม และยากต่อการสืบทอดต่อคนรุ่นหลังหรือไม่สามารถสืบทอดต่อไปได้ และอาจสูญหายไปในที่สุด หากมีการศึกษาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่าแล้ว เชื่อว่าจะมีผลดีโดยตรงต่อประชาชนชาวบ้านแก่งโพธิ์ และประชาชนตำบลน้ำคำโดยรวมกล่าวคือ จะมีการจัดเก็บความรู้ การสร้างความรู้ การถ่ายทอดความรู้ การแบ่งปันความรู้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการใช้องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่า ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมให้เป็นอาชีพหรือเป็นวิสาหกิจชุมชน สามารถส่งเสริมการลงทุนได้ทำให้ประชาชนมีอาชีพสามารถสร้างงานสร้างรายได้ ทั้งนี้ยังสามารถที่จะต่อยอดหรือเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ข้าวเม่าให้มีความหลากหลายในผลิตภัณฑ์ โดยการแปรรูปหรือปรับปรุงบรรจุภัณฑ์ให้ตรงกับความต้องการของตลาดและสามารถขยายตลาดจากระดับอำเภอ ระดับจังหวัด ระดับภาค หรือระดับประเทศต่อไป รายงานนี้จึงมุ่งที่จะศึกษาการจัดการภูมิปัญญาในการทำข้าวเม่าของบ้านแก่งโพธิ์

วิธีการศึกษา

การศึกษานี้ดำเนินการโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มเป้าหมายซึ่งมีจำนวนทั้งสิ้น 20 คน ดังนี้ ปราชญ์ชาวบ้านด้านการทำข้าวเม่า จำนวน 2 คน ผู้ประกอบอาชีพทำข้าวเม่า จำนวน 10 คน ผู้สูงอายุในหมู่บ้าน จำนวน 2 คน คณะกรรมการหมู่บ้าน จำนวน 3 คน เยาวชนในหมู่บ้าน จำนวน 3 คน ข้อมูลที่ได้นำมาวิเคราะห์เนื้อหา

การทำข้าวเม่าของชาวบ้านแก่งโพธิ์

การทำข้าวเม่าของชาวบ้านแก่งโพธิ์เป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ โดยในสมัยก่อนจะทำข้าวเม่าเพื่อรับประทานในครัวเรือนและทำข้าวเม่าเพื่อถวายพระภิกษุในวันสำคัญทางศาสนาเท่านั้น ต่อมาชาวบ้านคิดว่าข้าวเม่ามีคุณค่าทางอาหารสูงและอร่อย และมีคนรับประทานมากขึ้นซึ่งในการทำข้าวเม่าในสมัยโบราณจะใช้มีอนวดเมล็ดข้าวและใช้เท้าเหยียบครกกระเดื่องในการตำข้าว การที่จะได้ข้าวเม่านั้นต้องใช้เวลานานและใช้แรงกายเป็นอย่างมาก แต่ปัจจุบันได้มีการพัฒนาใช้เครื่องปั่นนวดข้าว

แทนการนวดข้าวด้วยมือ และใช้เครื่องยนตร์รถไถนามาประยุกต์เป็นครกกระเดื่องแบบไฮเทคในการตำข้าวแทนการใช้คนเหยียบครกกระเดื่อง ซึ่งทำให้ประหยัดแรงงานและสามารถผลิตข้าวมาได้อย่างรวดเร็วกว่าแต่ก่อนที่ผ่านมา สำหรับวิธีการทำข้าวเม่านั้นพอสรุปขั้นตอนในการทำได้อยู่ 3 ขั้นตอน คือ (1) การตากกล้า โดยจะเริ่มตากกล้าในเดือนมีนาคม เพาะต้นกล้าอยู่ประมาณ 1 เดือน แล้วนำไปปักดำประมาณกลางเดือนเมษายน-พฤษภาคม นับจากวันปักดำไปประมาณ 120 วัน ก็จะเริ่มทำข้าวเม่าได้ โดยพันธุ์ข้าวที่ใช้ทำข้าวเม่าจะใช้พันธุ์ข้าวเหนียว เช่น กข.6 สันป่าตองดอ ข้าวหางอี กข.10 (2) การต้มและคั่วข้าวให้สุก ในขั้นตอนนี้จะคั่วข้าวโดยจะคลุกขณะเม็ดข้าวที่เต็มรวงไม่แก่และไม่อ่อนเกินไป เมื่อเกี่ยวข้าวมาแล้วก็จะนวดเอาเมล็ดข้าว แล้วนำเมล็ดข้าวมาแช่น้ำในโอ่งเพื่อคัดเอาเมล็ดที่ลีบออก (เมล็ดฟ่อ) ให้เหลือแต่เมล็ดข้าวที่สมบูรณ์ จากนั้นนำไปต้มในกระทะให้สุกประมาณ 30-40 นาที แล้วเทน้ำออกเหลือแต่เมล็ดข้าวจึงนำไปคั่วต่อให้แห้งกว่าเมล็ดข้าวใช้ได้หรือยังโดยเมล็ดข้าวจะไม่ติดเปลือกหรือติดมือแล้วเทออกจากกระทะ (3) การตำข้าว เมื่อคั่วเมล็ดข้าวเรียบร้อยแล้วขั้นตอนต่อไปจะเป็นการตำข้าวซึ่งครั้งแรกเรียกว่า ตำเปลือก โดยการเทข้าวเปลือกที่คั่วแล้วลงในครกประมาณ 10 กิโลกรัม ตำประมาณ 15-20 นาที และนำมาพักเอาเกลบออก ครั้งที่สองเรียกว่า ตำก้อง ประมาณ 15 นาที เอาเกลบออกส่วนครั้งที่สามเรียกว่า ตำซ้อม จะตำประมาณ 15 นาที แล้วนำเอาเกลบออกจนหมด ก็จะได้ข้าวเม่าที่น่ารับประทาน โดยจะเหลือข้าวเม่าอยู่ประมาณ 4-6 กิโลกรัม สำหรับการทำข้าวเม่ารับประทานนั้น สามารถรับประทานได้เลยหรือจะแช่น้ำกะทิ มะพร้าว หรืออาจจะทำข้าวเม่าแปรรูป เช่น ข้าวเม่ากระยาสารท ข้าวเม่าขนม บำปิ่นทอด ข้าวเม่าทอด หรือกาสะแมข้าวเม่า สำหรับการเปรียบเทียบรายได้ระหว่างการทำข้าวเม่ากับการทำข้าวนาปีปรากฏว่า ในหนึ่งไร่จะทำข้าวเม่าได้ประมาณ 300 กิโลกรัม เฉลี่ยราคาขายกิโลกรัมละ 50 บาท คิดเป็นเงิน 15,000 บาทต่อไร่ ส่วนการทำข้าวนาปีหนึ่งไร่จะได้ข้าวประมาณ 400-450 กิโลกรัม ซึ่งจะขายข้าวได้ประมาณ 4,000 บาท เมื่อเปรียบเทียบแล้วจะเห็นได้ว่ารายได้จากการทำข้าวเม่าต่อพื้นที่ 1 ไร่ จะต่างกันประมาณ 11,000 บาท

จากกระบวนการดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปได้ว่าการทำข้าวเม่าของชาวบ้านแก่งโพธิ์เป็นการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งสามารถส่งเสริมให้เป็น

อาชีพของคนในหมู่บ้านได้อย่างมั่นคงเมื่อเปรียบเทียบกับการทำงานปี และวิธีการทำข้าวเม่าของชาวบ้านแก่งโพธิ์เมื่อเปรียบเทียบกับแต่ก่อนได้มีการประยุกต์เครื่องมือเพื่อให้การทำข้าวเม่าเป็นไปอย่างรวดเร็ว สามารถลดแรงงานและต้นทุนในการผลิตยิ่งกว่านั้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่ายังสามารถสร้างงานและรายได้ให้คนในหมู่บ้าน

การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่าของบ้านแก่งโพธิ์

1. ขั้นตอนการค้นหาคำความรู้

จากการสนทนากลุ่ม ได้มีผลการศึกษาที่เป็นความเห็นร่วมของการสนทนากลุ่มเกี่ยวกับการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่าของบ้านแก่งโพธิ์ ในขั้นตอนการค้นหาคำความรู้ว่าในการค้นหาคำรู้นี้สามารถค้นหาได้จากความรู้ที่ฝังลึกในตัวบุคคลในหมู่บ้าน ซึ่งได้รับมาจากการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษและประสบการณ์ในการทำข้าวเม่า โดยสามารถค้นหาได้จากผู้สูงอายุในหมู่บ้านปราชญ์ชาวบ้าน และผู้ประกอบอาชีพการทำข้าวเม่า ส่วนความรู้ที่เด่นชัดซึ่งได้จัดทำไว้ในรูปแบบของเอกสารนั้นจะไม่สามารถค้นหาได้ เนื่องจากปัจจุบันยังไม่มีมีการดำเนินการจัดทำไว้เป็นลายลักษณ์อักษร

2. ขั้นตอนการรวบรวมความรู้

ในขั้นตอนการรวบรวมความรู้พบว่าชาวบ้านยังไม่ได้มีการรวบรวมความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่า ปัจจุบันความรู้นี้จะกระจายอยู่ในตัวบุคคลที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากพ่อแม่หรือจากประสบการณ์ในการทำข้าวเม่า หากต้องการที่จะรวบรวมเห็นควรให้เทศบาลตำบลน้ำคำเป็นแกนหลักในการดำเนินการ โดยจะเรียกชาวบ้านที่มีองค์ความรู้ดังกล่าวมาร่วมเสวนา อธิบาย เล่าความและแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับการทำข้าวเม่าเพื่อรวบรวมและจดบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรให้คงอยู่คู่กับท้องถิ่นต่อไป

3. ขั้นตอนการนำความรู้มาใช้และการถ่ายทอดความรู้

ในขั้นตอนการนำความรู้มาใช้และการถ่ายทอดความรู้พบว่าชาวบ้านแก่งโพธิ์ได้นำความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่ามาใช้ในการประกอบอาชีพซึ่งสามารถสร้างงานสร้างรายได้ให้คนในหมู่บ้านได้เป็นอย่างดี เพราะเมื่อเปรียบเทียบกับการทำนาเพื่อขายข้าวกับการทำนาเพื่อทำข้าวเม่าขายจะเห็นได้ว่าการทำนา เพื่อทำข้าวเม่าจะ

สามารถสร้างรายได้ดีกว่าการทำนาเพื่อขายข้าว ประกอบกับบ้านแก่งโพธิ์มีจุดเด่นที่มีระบบชลประทานจากสถานีสูบน้ำด้วยไฟฟ้าที่อยู่ในความดูแลของเทศบาลตำบลน้ำคำที่สามารถส่งจ่ายน้ำให้ชาวบ้านทำการเกษตรได้ตลอดทั้งปี ในส่วนการถ่ายทอดความรู้นั้นยังไม่เป็นการถ่ายทอดที่เป็นการทั่วไป กล่าวคือเป็นการถ่ายทอดกันเฉพาะในครอบครัวหรือครัวเรือนเท่านั้น โดยการบอกเล่าวิธีการทำข้าวเม่า และการให้ร่วมฝึกปฏิบัติทำข้าวเม่า

ปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่าของบ้านแก่งโพธิ์

1. ขั้นตอนการค้นหาความรู้

ปัญหาในขั้นตอนการค้นหาความรู้คือ ปัจจุบันชาวบ้านยังไม่เคยมีการจัดเก็บหรือบันทึกภูมิปัญญานี้ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ทำให้ไม่สามารถค้นหาความรู้เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างสะดวกสบายต้องไปสอบถามกับผู้สูงอายุในหมู่บ้าน ปราชญ์ชาวบ้านและผู้ประกอบอาชีพการทำข้าวเม่าเท่านั้น โดยได้เสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาว่าควรจะมีการค้นหาความรู้จากผู้รู้แล้วรวบรวมหรือบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร โดยให้เทศบาลตำบลน้ำคำเป็นผู้ดำเนินการดังกล่าวเนื่องจากมีความพร้อมทั้งทางด้านบุคลากรและเครื่องมือเครื่องใช้ ตลอดถึงงบประมาณในการดำเนินการ

2. ขั้นตอนการรวบรวมความรู้

ปัญหาในขั้นตอนการรวบรวมความรู้คือ ปัจจุบันความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่าได้กระจัดกระจายอยู่ในตัวบุคคล ซึ่งประกอบด้วยผู้สูงอายุในหมู่บ้าน ปราชญ์ชาวบ้านและผู้ประกอบอาชีพทำข้าวเม่าและยังไม่เคยมีการรวบรวมความรู้เนื่องจากไม่มีบุคคลดำเนินการ โดยผู้ร่วมการสนทนาได้เสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาว่าควรจะให้เทศบาลตำบลน้ำคำเป็นผู้ดำเนินการ โดยให้มีการรวบรวมความรู้และบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ในรูปแบบของหนังสือ ตำราหรือบันทึกไว้ในแผ่นซีดี และนำไปประชาสัมพันธ์ในระบบอินเทอร์เน็ตหรืออาจจัดตั้งเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนของหมู่บ้านเพื่อรวบรวมองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของหมู่บ้านในด้านต่างๆ ไว้ให้ผู้สนใจได้ศึกษาเรียนรู้

3. ขั้นตอนการนำความรู้มาใช้และการถ่ายทอดความรู้

ในขั้นตอนการนำความรู้มาใช้และการถ่ายทอดความรู้คือ ชาวบ้านมีปัญหาในการนำความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่ามาใช้ในประเด็น ไม่มีหน่วยงานราชการที่จะมาส่งเสริมการประกอบอาชีพในเรื่องเงินทุนและส่งเสริมความรู้ในเรื่องการแปรรูปผลิตภัณฑ์และการเพิ่มมูลค่าให้ผลิตภัณฑ์ข้าวเม่า

สรุปและข้อเสนอแนะ

จากที่กล่าวไปแล้วข้างต้นสามารถสรุปผลได้ว่าชาวบ้านมีปัญหาในการรวบรวมและการจัดเก็บความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่า เนื่องจากปัจจุบันยังไม่มีสถาบันที่ทักไว้เป็นลายลักษณ์อักษร การค้นหาความรู้ที่เด่นชัดในรูปแบบของเอกสารหรือตำราที่ไม่สามารถดำเนินการได้ เนื่องจากยังไม่มีใครเก็บบันทึกไว้ ส่วนปัญหาในการนำความรู้มาใช้ประโยชน์พบว่ามีปัญหาในการต่อยอดความรู้เกี่ยวกับการแปรรูปผลิตภัณฑ์และการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ เนื่องจากชาวบ้านไม่มีความรู้และในประเด็นการถ่ายทอดความรู้ยังไม่มี การถ่ายทอดความรู้ที่เป็นอย่างแพร่หลาย โดยมีการถ่ายทอดเฉพาะในครัวเรือนเท่านั้น ทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่าของบ้านแก่งโพธิ์ไม่เป็นที่รู้จักกับประชาชนโดยทั่วไป ดังนั้นเทศบาลควรดำเนินการดังต่อไปนี้

(1) ควรมีการบันทึกและจัดเก็บข้อมูลความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่าไว้ในรูปแบบของหนังสือ เอกสารหรือตำรา เพื่อให้ง่ายต่อการศึกษาสำหรับผู้สนใจโดยทั่วไป

(2) ควรมีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่าไปประชาสัมพันธ์ทางอินเทอร์เน็ต เพื่อเป็นการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่าให้เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย

(3) ควรส่งเสริมให้ประชาชนบ้านแก่งโพธิ์ทำอาชีพข้าวเม่าตลอดทั้งปี เนื่องจากมีจุดเด่นในเรื่องระบบชลประทาน ทั้งนี้เพราะข้าวเม่านอกฤดูกาลน่าจะมีราคาขายดีกว่าฤดูกาลปกติ

(4) ควรมีการส่งเสริมเงินลงทุนในการประกอบอาชีพให้กับประชาชน

(5) ควรมีการส่งเสริมความรู้เกี่ยวกับการแปรรูปผลิตภัณฑ์ข้าวเม่า และการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ข้าวเม่า เพื่อสร้างความหลากหลายในตลาดให้กับผู้บริโภค

การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการทำข้าวฮางของกลุ่มผลิตข้าวฮาง
เทศบาลตำบลปลาไหล

Management of Traditional Wisdom: The Case of the “Hang” Rice Production
Group in Pla Loh Tambon

จักรวาล จันทรหล้า¹

ชลิต ชัยครรชิต²

บทคัดย่อ

รายงานนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการจัดการภูมิปัญญาในการทำข้าวฮาง ในเขตเทศบาลตำบลปลาไหล อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร ข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้บริหารและสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนข้าวฮางหอมทองปัญหาที่เก็บรวบรวมได้นำมาวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการศึกษาพบว่า การทำข้าวฮางเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้รับการสั่งสม และถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ เดิมการทำข้าวฮางเกิดขึ้นจากแนวคิดและวัตถุประสงค์ในการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนข้าวที่ไม่พอบริโภคภายในครัวเรือน แต่ปัจจุบันวัตถุประสงค์ในการทำข้าวฮางได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมไปเป็นเพื่อการค้า โดยลักษณะและรูปแบบการถ่ายทอดความรู้ที่ยังคงคล้ายๆ กับรูปแบบที่มีในอดีต โดยผ่านการบอกเล่า การทำให้ดู การฝึกปฏิบัติและลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง แต่ในส่วนของ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการเผยแพร่ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวฮาง ที่ได้ขยายวงกว้างขึ้น และเกิดการสร้างและขยายเครือข่ายความรู้และการผลิตข้าวฮาง ส่วนหนึ่งเกิดจากการให้ความช่วยเหลือจากหน่วยงานของรัฐ ทั้งด้านงบประมาณ การสนับสนุนส่งเสริมให้กลุ่มได้ดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง และการนำเทคโนโลยีสารสนเทศด้านการสื่อสารมาใช้ ซึ่งช่วยให้การดำเนินงานของกลุ่มประสบผลสำเร็จ และเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวฮางได้ดำรงไว้และสืบทอดไปยังคนรุ่นหลังต่อไป

Abstract

This research had the objective of studying the management of traditional wisdom by the Hang Rice Production Group in Pla Loh Tambon, Warichapoom District of Sakon Nakhon

¹ นักศึกษาหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์; อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

Province. Data were collected by in-depth interviews with senior officers and members of the Hang Rice Group

This study found that the traditional wisdom about Hang rice farming has been passed down through many generations. These methods of rice management arose during periods of rice shortage in the past. While there are no longer critical rice shortages, this brand of rice has market value because of an emerging demand for Hang rice. This has provided motivation to preserve the methods and wisdom of cultivating Hang rice through demonstrations, word-of-mouth, training, and individual practice. The spread of these techniques has produced an information network on Hang rice farming. The government has provided financial support for this information exchange and the formation of community rice groups. Modern communication and sharing technology is being used to spread and preserve these traditional rice farming methods.

คำสำคัญ: การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่น

Keyword: Management of Traditional Wisdom

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การจัดการความรู้ (Knowledge Management) เป็นอีกแนวทางสำคัญในการที่จะช่วยในการรวบรวมองค์ความรู้ วิธีการตลอดจนกระบวนการสืบทอดและการดำรงไว้ให้มีความต่อเนื่อง อีกทั้งยังการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่ใช้ในการพัฒนาจากฐานความรู้ที่เป็นทุนทางภูมิปัญญาของท้องถิ่น สิ่งที่สำคัญในการพัฒนาท้องถิ่นคือการศึกษาระบบการเรียนรู้และการถ่ายทอดกระบวนการผลิตจากฐานของภูมิปัญญาโดยเฉพาะอย่างยิ่งการผลิตข้าวฮาง ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมในวิถีเกษตรของกลุ่มคนในพื้นที่จังหวัดสกลนคร ในปัจจุบันในทางวิชาการพบว่า “ข้าวฮาง” เป็นผลผลิตที่มีคุณค่าทางโภชนาการ และได้มีการส่งเสริมให้ท้องถิ่นพัฒนาการผลิตอย่างต่อเนื่อง

ในประเทศไทย ข้าวไม่ได้เป็นเพียงอาหารและพืชเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ข้าวยังมีส่วนสำคัญในการกำหนดวิถีชีวิต และวัฒนธรรมของไทยมาตั้งแต่อดีต สิ่งเหล่านี้แฝงอยู่ในความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งกลุ่มชนในแต่ละสังคมได้กำหนดระเบียบแบบแผนขึ้น โดยอาจจะมีการมีวิธีแตกต่างกันออกไปบ้างตามวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้นๆ

ปัจจุบันที่มีการทำนาได้หลายครั้งในรอบปี เกษตรกรส่วนใหญ่มุ่งทำนาเพื่อขายข้าวเป็นสินค้าหลัก สินค้าข้าวนอกจากการขายในรูปของข้าวเปลือกและข้าวสารแล้ว ยังมีการค้นคว้าวิจัยการแปรรูปเพื่อให้เป็นสินค้าที่สามารถเพิ่มมูลค่าอีกเป็นจำนวนมากและผลิตภัณฑ์แปรรูปนั้นมาจากการค้นคว้าวิจัยให้เป็นผลิตภัณฑ์ใหม่ส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งมาจากภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือจากที่มีอยู่ในตลาดท้องถิ่น มีการใช้เทคโนโลยีบรรจผลิตภัณฑ์ที่สวยงาม สามารถเก็บได้นานยิ่งกว่าเดิม การขนส่งที่สะดวกสบาย ทำให้มีตลาดสินค้าที่กว้างมากยิ่งขึ้น ซึ่งผลิตภัณฑ์จากข้าวในประเทศไทยสามารถแบ่งเป็นกลุ่มหลักๆ ได้ 6 กลุ่มดังนี้ กลุ่มที่ 1 อาหารที่ทำจากข้าวได้แก่ ข้าวสำเร็จรูปพร้อมรับประทาน บรรจุกระป๋อง โจ๊กบรรจุกระป๋อง รัชูปข้าวกล้องสำเร็จรูปพร้อมรับประทาน ข้าวเหนียวกระป๋อง กลุ่มที่ 2 อาหารที่ทำจากแป้งข้าว ได้แก่ เส้นก๋วยเตี๋ยว เส้นหมี่ ก๋วยจั๊บ เส้นขนมจีน ใบเมี่ยง เส้นพาสต้า สปาเก็ตตี้ ผงแป้งสำหรับผลิตยา อาหารสำเร็จรูป กึ่งสำเร็จรูปที่ทำจากแป้งข้าวอื่นๆ กลุ่มที่ 3 น้ำมันพืชจากข้าว ได้แก่ น้ำมันรำข้าวต่างๆ กลุ่มที่ 4 ขนมที่ทำจากข้าวได้แก่ ข้าวหอมมะลิกรอบปรุงรส แครกเกอร์ คูกี้ ซาลาเปา ครั้วของท์ ไอศกรีม ขนมทอด ข้าวตัง ข้าวพอง ขนมปัง ฯลฯ กลุ่มที่ 5 เครื่องดื่มที่ทำจากข้าว ได้แก่ น้ำมันข้าว นำนมข้าวยาคู นำนมข้าวชนิดผง ชาใบข้าว ัญญาหารสำหรับชงดื่ม ไวน์ข้าวและกลุ่มที่ 6 อื่นๆ ได้แก่ อาหารเสริม แชมพู สบู่ น้ำมันนวด ครีมบำรุงผิว ถ่านแกลบ ปู๋ยถ่าน เป็นต้น

การผลิตและแปรรูปผลิตภัณฑ์ที่ได้จากข้าวมีอยู่มากมายดังที่กล่าวไว้ข้างต้น ซึ่งการแปรรูปและผลิตข้าวฮาง ก็เป็นการแปรรูปข้าวอีกรูปแบบหนึ่งที่ได้นำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมมาต่อยอดสร้างคุณค่า โดยในพื้นที่เทศบาลตำบลปลาไหล ข้าวฮาง ได้สร้างงานสร้างรายได้ให้กับชุมชนและกลุ่มที่ทำการผลิต เดิม “ข้าวฮาง” เป็นภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นจากการแก้ไขปัญหาในการดำเนินชีวิตของชาวภูไท ที่ประสบปัญหาขาดแคลนข้าวที่ใช้ในการบริโภคจึงได้นำข้าวที่ยังไม่แก่จัดมาแปรรูปเพื่อบริโภคในครัวเรือน เนื่องจากสมัยก่อนคนภูไท นิยมอยู่อาศัยบนพื้นที่สูงตามเชิงเขา หุบคอย ตั้งบ้านเรือนพึ่งภูเขา ส่วนด้านหน้าเป็นที่ราบลุ่ม มีสายน้ำไหลผ่าน จึงมักมีพื้นที่ทำนายน้อย ผลิตข้าวไม่พอกินตลอดปี จึงจำเป็นต้องหาวิธีที่จะเอาข้าวที่ยังยืนต้นเขียวอยู่แต่มีรวงค้อมแล้วมานึ่งกินไปพลางก่อนที่ข้าวใหม่จะให้ผลผลิตออกมาตามฤดูกาล ปัจจุบันข้าวฮางไม่ได้ผลิตเพียงเพื่อ

บริโภคภายในครัวเรือนเพียงอย่างเดียวแต่ยังสามารถต่อยอดและพัฒนารูปแบบเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพ ซึ่งจากการวิจัยพบว่าข้าวฮางมีคุณค่าทางสารอาหารสูง โดยข้าวฮางมีวิตามินบี 1 มากกว่าข้าวขาว 4 เท่า ช่วยป้องกันโรคเหน็บชามีธาตุเหล็กมากกว่าข้าวขาว 2 เท่า มีโปรตีนมากกว่าข้าวขาวถึง 20-30 % ช่วยซ่อมแซมส่วนที่สึกหรอ มีเกลือแร่และวิตามินช่วยป้องกันโรคโลหิตจาง วิตามินอีในจมูกข้าวช่วยไม่ให้แก่เร็ว มีซิลิเนียมช่วยป้องกันโรคมะเร็งและเบาหวาน มีสารกาบาใช้รักษาโรคเกี่ยวกับประสาท เช่น โรคลมชักนอนไม่หลับ จากสรรพคุณของข้าวฮางดังกล่าวซึ่งตอบสนองความต้องการของกลุ่มผู้บริโภคที่สนใจด้านอาหารเพื่อสุขภาพและนิยมที่จะซื้อ ข้าวฮางไว้บริโภค โดยเฉพาะสินค้าข้าวฮาง ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนข้าวฮางหอมทองสกลทวาปี ซึ่งเป็นกลุ่มผลิตข้าวฮางในเขตพื้นที่เทศบาลตำบลปลาไหล ที่มีขอยอดการสั่งซื้อและสามารถจำหน่ายผลิตภัณฑ์ข้าวฮางได้จำนวนมาก การจำหน่ายข้าวฮางของกลุ่มมีวางจำหน่ายทั้งในชุมชน และจำหน่ายอยู่หลายจังหวัด รวมทั้งศูนย์การค้าหลายๆแห่งในกรุงเทพฯ เป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ระดับ 5 ดาว ที่กำลังเป็นที่ต้องการของตลาด แต่ภูมิปัญญาการผลิตข้าวฮาง ในพื้นที่เทศบาลตำบลปลาไหลยังอยู่ในวงแคบ เนื่องจากมีกลุ่มที่ร่วมกันดำเนินงานผลิตและแปรรูปผลิตภัณฑ์ข้าวฮาง ที่เป็นกลุ่มหลักเพียงกลุ่มเดียวคือกลุ่มวิสาหกิจชุมชนข้าวฮางหอมทองสกลทวาปี

แม้ว่าข้าวฮางที่ผลิตจากกลุ่มวิสาหกิจชุมชนข้าวฮางหอมทองสกลทวาปี ที่อยู่ในพื้นที่เทศบาลตำบลปลาไหลจะเป็นผลิตภัณฑ์ที่เป็นที่นิยม กลุ่มที่ผลิตข้าวฮางเป็นกลุ่มที่ประสบความสำเร็จสูง เนื่องจากกลุ่มมีสมาชิกที่เพิ่มขึ้นจากเดิมเมื่อเริ่มก่อตั้งกลุ่มที่มีสมาชิกประมาณสามสิบกว่าคน ปัจจุบันมีมากกว่าร้อยคนและมีขอยอดจำหน่ายข้าวฮางในปี 2553 ที่ผ่านมามีมูลค่ามากกว่า 2,300,000 บาท หลังหักค่าใช้จ่ายทั้งหมดแล้ว มีกำไรสุทธิกว่า 957,000 บาท มีขอยอดจำหน่ายที่เพิ่มมากขึ้นกว่า 4 เท่า จากช่วงปี พ.ศ. 2545-2547 ที่มีรายได้ปีละประมาณ 450,000-500,000 บาท จากผลประกอบการอาจมองว่ามีแนวโน้มที่สดใส แต่ทว่าหากมองในด้านของการรักษาและดำรงไว้ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นการผลิตข้าวฮางยังน่าเป็นห่วงอยู่มาก เนื่องจากภูมิปัญญาดังกล่าวมีผู้ที่มีความรู้หรือกลุ่มที่มีความรู้ด้านการผลิตข้าวฮางมีน้อย และกลุ่มดังกล่าวเป็นกลุ่มหลักในพื้นที่ซึ่งสมาชิกของกลุ่มส่วนมากเป็นผู้สูงอายุ จึงมีความเสี่ยงสูงมากที่จะทำให้ภูมิปัญญาที่มีค่าน้อยลง

หรือสูญหายไป จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องพิจารณาถึงเครื่องมือหรือแนวทางที่จะทำ ให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวสางให้สามารถสืบสานไปยังคนรุ่นหลังซึ่งการจัดการความรู้ก็ เป็นอีกแนวทางหนึ่งที่จะช่วยให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวสางได้รับการสืบสานและดำรงไว้ ให้คนรุ่นหลังต่อไป การศึกษานี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการจัดการความรู้ภูมิปัญญา ท้องถิ่นข้าวสาง ในเขตเทศบาลตำบลปลาไหล อำเภวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร ในด้าน ลักษณะและแนวทางในการเผยแพร่ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวสาง เพื่อจะได้นำผลของ การศึกษามาปรับใช้ในการพัฒนากลุ่มและเป็นแนวทางพัฒนาให้กลุ่มองค์กรอื่น ให้ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไป

วิธีการศึกษา

การศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มเป้าหมาย 2 กลุ่ม คือ 1. สมาชิกกลุ่ม วิสาหกิจชุมชนข้าวสางหอมทองสกลทวาปี บ้านนาบ่อ ตำบลปลาไหล อำเภวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร จำนวน 15 คน และ 2. คณะกรรมการบริหารกลุ่ม วิสาหกิจชุมชนข้าวสางหอมทองสกลทวาปี บ้านนาบ่อ ตำบลปลาไหล จำนวน 5 คน ข้อมูลที่ได้ผู้ศึกษานำมาวิเคราะห์เนื้อหา

องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวสาง

ความเป็นมาของการผลิตข้าวสาง “ข้าวสาง” สะท้อนภูมิปัญญาด้านการดำรงชีวิต และการถนอมอาหารของชนเผ่าภูไท อำเภวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร ซึ่งสร้างบ้านเรือน แหล่งทำกินใกล้แหล่งน้ำ และมีอาชีพทำนาเป็นหลัก เนื่องจากการทำนาที่ต้องอาศัย ธรรมชาติเป็นหลักหากสภาพภูมิอากาศปีใดที่ฝนดีก็ได้ข้าวมาก สามารถเก็บไว้ รับประทานจนถึงฤดูเก็บเกี่ยว แต่ถ้าหากปีใดที่เกิดภาวะฝนแล้งผลผลิตข้าวได้น้อยข้าวที่ เก็บในยุ้งฉางมีน้อยและหมดก่อนข้าวใหม่ที่ออกมา ทำให้ข้าวไม่พอบริโภคถึงสิ้นปี จึง ได้คิดหาวิธีที่จะนำเอาข้าวที่ยังไม่ถึงระยะพลับพลึง มาแช่น้ำแล้วนึ่งจากนั้นนำข้าวที่ได้ ไปกะทะเปลือกซึ่งสมัยก่อนจะนำไปตำด้วยครกกระเดื่องหรือครกมือ เมื่อได้ข้าวจาก การกะทะเปลือกแล้วก็นำมาคัดแยกสิ่งเจือปนออกจากเมล็ดข้าว นำข้าวที่ได้เก็บรักษาไว้ เมื่อจะรับประทานก็นำข้าวดังกล่าวมาแช่น้ำและนึ่งรับประทานต่อไป ซึ่งนับเป็นวิธีการ

หนึ่งในการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนข้าวได้ในสมัยก่อนการทำข้าวสางจะใช้ข้าวเหนียว โดยการนำข้าวไฮ้หรือข้าวเหนียวช่วงที่ข้าวยังไม่แก่จัดช่วงเดือน ตุลาคมถึงต้นเดือน พฤศจิกายนซึ่งตอนนั้นข้าวมีบริโภคในชุมชนไม่พอจะเกี่ยวมาแล้วห่อด้วยส้อม สองวัน จากนั้นเอาข้าวออกจากกรวงโดยการชูดหรือเหยียบออกแล้วมาแช่และนำมาหนึ่งจากนั้นนำไปตำในครกกระเดื่องหรือครกมือ เลือกสิ่งเจือปนออกแล้วก็เก็บไว้เพื่อบริโภค ดำเนิน ข้าวสางนี้ไม่ใช่เป็นของประเทศไทยแต่แรกเริ่ม หากแต่ว่าเป็นของประเทศลาว เนื่องจาก คนลาวที่อพยพมาเกิดเป็นเป็นผู้ริเริ่มข้าวสางที่อยู่ในพื้นที่ในปัจจุบัน

ปัจจุบันกระบวนการผลิตข้าวสางของกลุ่มได้เกิดการเรียนรู้ลองผิดลองถูกเกิด การผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ากับการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ช่วยในการแปรรูป พัฒนาคุณภาพผลผลิต เพิ่มกำลังการผลิต ทำให้สามารถปรับตัวและเพิ่มศักยภาพในการ แข่งขันของกลุ่มให้สูงขึ้น ซึ่งขั้นตอนและกระบวนการในการผลิตข้าวสางของกลุ่มมีดังนี้ 1) การคัดสรรวัตถุดิบในการผลิตข้าวสาง 2) ขั้นตอนการเก็บรักษาข้าว 3) ขั้นตอนการแช่ ข้าวเปลือก 4) ขั้นตอนการนึ่งข้าว 5) ขั้นตอนการผึ่ง 6) ขั้นตอนการกะเทาะเปลือก 7) ขั้นตอนการคัดแยกเมล็ด 8) ขั้นตอนการบรรจุผลิตภัณฑ์

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวสาง

การศึกษาการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวสางของกลุ่มวิสาหกิจ ชุมชนข้าวสางหอมทองสกลทวาปีได้ศึกษาในประเด็นหลักๆ ดังนี้ 1) ลักษณะการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวสางของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนข้าวสางหอมทองสกล ทวาปี 2) การจัดเก็บและการเผยแพร่ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวสาง 3) กลุ่มองค์กร ที่มีส่วนต่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ 4) การสร้างเครือข่ายและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่ม องค์กรที่มีลักษณะการดำเนินงานคล้ายกัน

ลักษณะการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวสางของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ข้าวสางหอมทองสกลทวาปี

ภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวสาง เดิมเกิดจากสภาพปัญหาการขาดแคลนข้าวที่ไว้ใช้ บริโภคในครัวเรือนจึงได้คิดวิธีการและแนวทางที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าว ซึ่งการถ่ายทอด เป็นไปในรูปแบบจากรุ่นสู่รุ่นโดยกระบวนการถ่ายทอดนั้น ผู้ถ่ายทอดคือ ปู่ย่า ตายายและ

มารดา ผู้รับการถ่ายทอด คือ ลูกหลาน หรือผู้สนใจการทำข้าวสาข วิธีการถ่ายทอดโดยการบอกเล่าพูดคุยและการลงมือปฏิบัติจริง ปัจจุบันภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวสาขในพื้นที่เทศบาลตำบลปลาไหลหรือหลายๆ ที่ที่มีการผลิตข้าวสาข ที่มีเป้าหมายที่แตกต่างไปจากเดิมคือเป็นไปเพื่อการค้า โดยการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวสาขที่มีการพัฒนาต่อยอดเพื่อเพิ่มมูลค่าสร้างรายได้ให้กับผู้ที่ทำการผลิต กลุ่มวิสาหกิจชุมชนข้าวสาขหอมทองสกลทวาปี เป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่ทำการผลิตข้าวสาข โดยเริ่มก่อตั้งกลุ่มและทำการผลิตตั้งแต่ปี พ.ศ. 2541 ซึ่งแต่ละคนก็เป็นผู้ที่มีความรู้ด้านการผลิตข้าวสาขที่ได้รับมาจากคนรุ่นก่อน แต่การผลิตสมาชิกแต่ละคนจะทำการผลิตที่บ้านของตนเองขาดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้การทำงานและการผลิตข้าวสาขร่วมกัน ทำให้คุณภาพของข้าวสาขมีความแตกต่างกัน

ต่อมาในปี 2547 ได้มีการจัดหาที่ตั้งของกลุ่มเพื่อผลิตข้าวสาขร่วมกันของสมาชิก การเรียนรู้การทำข้าวสาขของสมาชิกภายในกลุ่มจากผู้ที่มีความรู้ภายในกลุ่ม ผู้สมาชิกที่เพิ่งมาร่วมงานที่ยังไม่มีความรู้ผ่านกระบวนการทำงาน และขั้นตอนของการผลิตข้าวสาข ร่วมกันการพัฒนาปรับปรุงวิธีการบางขั้นตอนเพื่อแก้ไขปัญหาและข้อจำกัดเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ และประสิทธิผลในการผลิต เช่น การกะเทาะข้าวเปลือกที่จากเดิมใช้การกะเทาะเปลือกด้วยการตำด้วยครก ต่อมาใช้การสีด้วยเครื่องสีข้าวกลิ้ง การนำเตาเศรษฐกิจมาใช้แทนเตาที่มีอยู่เดิมได้เพิ่มกำลังการผลิตของกลุ่มและช่วยให้ประหยัดค่าใช้จ่ายในการจัดซื้อไม้มาทำเชื้อเพลิง การนำผ้าพลาสติกที่ป้องกันแสง ยูวี มาใช้ในขั้นตอนของการตากข้าวช่วยให้สามารถตากข้าวได้ในขณะที่มีฝนตก ก็เป็นการพัฒนาปรับปรุงกระบวนการผลิตข้าวสาขซึ่งเกิดจากการเรียนรู้และการแก้ไขปัญหาของกลุ่ม

การจัดเก็บและการเผยแพร่ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวสาข

ในการจัดเก็บความรู้ ได้มีการจัดทำชุดของความรู้ ซึ่งเป็นรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ ของสำนักงานกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร โครงการวิจัย การศึกษารูปแบบและแนวทางการผลิตข้าวสาขเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลสินค้าการเกษตรเพื่อขาย และหนังสือประวัติและผลงานของนางสุพรรณิ ร่มเกษ ประธานกลุ่มเป็นบุคคลที่ได้รับการเสนอชื่อเข้ารับปริญญาวิตยา ศาสตรมหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาการจัดการอุตสาหกรรมเกษตร ของมหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนครประจำปีการศึกษา 2552

เป็นหนังสือที่มีเนื้อหาด้านความเป็นมาของภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวสาง ประวัติความเป็นมา และวิวัฒนาการของกลุ่ม รวมถึงขั้นตอนวิธีการในการผลิตข้าวสาง ซึ่งเป็นชุดของความรู้ ที่เมื่อหน่วยงานภาครัฐหรือองค์กรอื่นที่มาศึกษาดูงานสามารถนำไปศึกษาหาความรู้ด้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวสางได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ทางกลุ่มยังมีในส่วนของแผ่นพับที่ อธิบายถึงขั้นตอนการผลิตข้าวสางของกลุ่ม

กลุ่มองค์กรที่มีส่วนต่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

ปัจจุบันผลิตภัณฑ์ข้าวสางหอมทองสกลทวาปี ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนข้าวสาง หอมทองสกลทวาปี เริ่มเป็นที่รู้จักเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากหน่วยงานภาครัฐได้ให้การ ส่งเสริมการดำเนินงานของกลุ่มให้มีความต่อเนื่องและสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นด้านงบประมาณที่ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากจังหวัดสกลนคร ด้านการ พัฒนาความรู้ด้านการจัดการของกลุ่ม ด้านการตลาด จากหน่วยงานพัฒนาชุมชนอำเภอ วาริชภูมิและเกษตรอำเภอ วาริชภูมิ การเผยแพร่ความรู้ผ่านช่องทางสื่อต่างๆ โดยเฉพาะ สื่อสารมวลชน ได้แก่ หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ หรือว่าอินเทอร์เน็ตที่เป็นการเผยแพร่ ข้อมูลข่าวสารที่มีความรวดเร็วและเป็นไปอย่างกว้างขวาง ตัวอย่างการเผยแพร่ข้อมูลด้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวสาง เช่น ในหนังสือพิมพ์ไทยรัฐประจำวันศุกร์ที่ 17 สิงหาคม 2550 ในสัปดาห์ ทำได้ไม่จนที่กล่าวถึงข้าวสาง วัฒนธรรมภูไทที่สืบสานอาหารเพื่อสุขภาพ หนังสือพิมพ์มติชนรายวัน ประจำวันอาทิตย์ที่ 22 กุมภาพันธ์ 2552 หน้าที่ 10 ซึ่งได้ กล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวสางและกระบวนการผลิตข้าวสางของกลุ่ม และที่นำเสนอ ผ่านสถานีโทรทัศน์สีกองทัพบกช่อง 7 และสถานีโทรทัศน์รวมการเฉพาะกิจช่อง 11 เป็น ต้น ทำให้กลุ่มผู้ที่มีความสนใจในด้านอาหารเพื่อสุขภาพได้รับทราบข้อมูลผ่านสื่อได้ซื้อ ข้าวสางไว้สำหรับบริโภค ปัจจุบันกลุ่มมียอดขายซื้อข้าวสางเป็นจำนวนมากแต่เนื่องจาก กำลังการผลิตข้าวสางของกลุ่มยังมีน้อยจึงต้องสร้างเครือข่ายในการผลิตและเกิดการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวสางเพิ่มมากขึ้น การสร้างเครือข่ายและการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่มองค์กรที่มีลักษณะการดำเนินงานคล้ายกัน

ปัจจุบันการผลิตข้าวสางของกลุ่มยังไม่เพียงพอกับความต้องการของตลาด เนื่องจากกำลังการผลิตยังมีน้อยเมื่อเทียบกับความต้องการของตลาด ดังนั้นจึงจำเป็นที่

ทางกลุ่มต้องสร้างเครือข่ายที่อยู่ในพื้นที่ และนอกพื้นที่เพื่อผลิตข้าวฮางส่งให้กับกลุ่มใหญ่คือกลุ่มวิสาหกิจชุมชนข้าวฮางหอมทองสกลทวาปี ซึ่งกลุ่มที่เป็นเครือข่ายมีทั้งสิ้นจำนวน 33 กลุ่มทั้งในและนอกพื้นที่ตำบลปลาไหล ที่มีอยู่ในพื้นที่ เช่น กลุ่มเครือข่ายผลิตข้าวหอมทองบ้านพังฮอ หมู่ที่ 1 กลุ่มเครือข่ายผลิตข้าวหอมทองบ้านจั่ว หมู่ที่ 2 กลุ่มเครือข่ายผลิตข้าวหอมทองบ้านผักตบ หมู่ที่ 7 และกลุ่มเครือข่ายผลิตข้าวหอมทองบ้านคงคำโพธิ์ หมู่ที่ 11 ส่วนนอกพื้นที่ตำบลปลาไหล เช่น กลุ่มเครือข่ายผลิตข้าวหอมทองบ้านกุดพร้าว หมู่ที่ 7 ตำบลวาริชภูมิ กลุ่มเครือข่ายผลิตข้าวหอมทองบ้านจำปา หมู่ที่ 5 ตำบลหนองลาด กลุ่มเครือข่ายผลิตข้าวหอมทองบ้านค้อเขียว หมู่ที่ 1 ตำบลค้อเขียว กลุ่มเครือข่ายผลิตข้าวหอมทองบ้านหนองกง หมู่ที่ 4 ตำบลคำบ่อ เป็นต้น การผลิตข้าวฮางของกลุ่มเครือข่ายเพื่อให้มาตรฐานและคุณภาพการผลิตเดียวกันจึงต้องมีการเรียนรู้ถึงกระบวนการในการผลิตข้าวฮาง โดยการมาเรียนรู้จากกลุ่ม ณ ที่ทำการของกลุ่ม หรือไม่ก็เป็นการเชิญสมาชิกของกลุ่มไปเป็นวิทยากรเพื่อสอนขั้นตอนการผลิตถึงที่ทำการของกลุ่มตนเอง ไม่เฉพาะแต่การเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้กับกลุ่มองค์กรที่อยู่ในหรือนอกพื้นที่ในด้านของการเรียนรู้จากกลุ่มอื่นนั้น ได้มีการเดินทางเพื่อไปศึกษาดูงานของกลุ่มเกษตรกรทำนาบากเรือ จังหวัดยโสธร เพื่อศึกษาถึงกระบวนการผลิตและการตลาดของกลุ่มและได้นำมาพัฒนาและประยุกต์ใช้ภายในกลุ่ม

ดังนั้นกล่าวโดยสรุปการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวฮาง ในอดีตเป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนข้าวที่ใช้บริโภคในครัวเรือนเป็นการเรียนรู้จากปู่ ย่า ตา ยาย พ่อแม่ มาสู่รุ่นลูกหลานโดยผ่านการบอกเล่าและเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง แม้ว่าปัจจุบันภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวฮางจะมีเป้าหมายทางการค้า ทำให้ต้องมีการปรับปรุงและพัฒนาเทคโนโลยีการผลิต ลักษณะการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ยังเป็นไปในลักษณะของการบอกเล่าและการปฏิบัติงานจริง แต่การเรียนรู้ในปัจจุบันจะเรียนรู้ได้รวดเร็วและขยายวงกว้างมากกว่า เนื่องจากปัจจัยที่มีความสำคัญ ได้แก่ สื่อสารมวลชนไม่ว่าจะเป็นหนังสือพิมพ์ โทรทัศน์หรืออินเทอร์เน็ตที่เป็นสื่อในการเผยแพร่ความรู้ให้ประชาชนได้รับทราบข้อมูลข่าวสารต่างๆ อย่างกว้างขวาง การนำเสนอข้อมูลด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวฮาง ผ่านสื่อได้เป็นส่วนช่วยให้กลุ่มและผลิตภัณฑ์ของกลุ่มเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง ส่งผลให้ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มสามารถจำหน่ายและ

สร้างรายได้ให้กับกลุ่มเป็นจำนวนมากและไม่สามารถผลิตได้ทันตามความต้องการของตลาด ดังนั้นกลุ่มจึงได้สร้างเครือข่ายในการเรียนรู้และผลิตข้าวฮาง ร่วมกันกับกลุ่มทั้งที่อยู่ในและนอกพื้นที่ตำบลปลาไหล และจะเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวฮางได้คงอยู่สืบไป

แนวทางเผยแพร่ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวฮาง ของกลุ่มผลิตข้าวฮางในเขตเทศบาลตำบลปลาไหล อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร ด้านการวิจัย เก็บรวบรวม องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวฮาง

จากการดำเนินงานของกลุ่มที่ผ่านมาไม่น้อยกว่า 13 ปีเปรียบเสมือนห้องทดลองที่มีสมาชิกกลุ่มทุกคนเป็นนักวิจัยได้ร่วมกันค้นคว้าวิจัยด้านการผลิตและแปรรูปผลิตภัณฑ์ข้าวฮาง โดยมีการลองผิดลองถูกและต่อยอดความรู้ที่ได้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นการผลิตข้าวฮางที่มีอยู่แต่เดิม เพื่อให้การผลิตข้าวฮางของกลุ่มมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลเพิ่มมากขึ้น การลองผิดลองถูกดังกล่าวยังได้สร้างให้เกิดนวัตกรรมที่นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่กลุ่มของตนเองและกลุ่มอื่น อีก เช่น การทำเตาเสริมธุรกิจที่ใช้เกลบเป็นเชื้อเพลิงที่มีส่วนช่วยในการลดต้นทุนการผลิต และการเพิ่มประสิทธิภาพในการนึ่งข้าวด้วย ในขั้นตอนของการผึ่งข้าวที่ได้นำผ้าพลาสติกที่ป้องกันแสงยูวี มาใช้ช่วยให้การตากข้าวในช่วงที่มีฝนได้และช่วยให้ข้าวมีกลิ่นหอมเพิ่มมากขึ้น ในส่วนของการรวบรวมข้อมูลและองค์ความรู้ ได้มีการทำวิจัยและจัดทำเป็นรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ของสำนักงานกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกรโครงการวิจัย การศึกษารูปแบบและแนวทางการผลิตข้าวฮางเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลสินค้าการเกษตรเพื่อขาย และหนังสือประวัติผลและผลงานของนางสุพรรณิ ร่มเกษ บุคคลที่ได้รับการเสนอชื่อเข้ารับปริญญา วิทยาศาสตรมหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาการจัดการอุตสาหกรรมเกษตรของมหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร ประจำปีการศึกษา 2552 เป็นหนังสือที่มีเนื้อหา ด้านความเป็นมาของภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวฮาง ประวัติความเป็นมาและวิวัฒนาการของกลุ่มรวมถึงขั้นตอนวิธีการในการผลิตข้าวฮางซึ่งเป็นชุดของความรู้ที่เมื่อหน่วยงานภาครัฐหรือองค์กรอื่นที่มาศึกษาดูงานสามารถนำไปศึกษาหาความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นการผลิตข้าวฮางได้เป็นอย่างดี และยังมีในส่วนของบทความที่ลงในหนังสือพิมพ์ หรือ

อินเทอร์เน็ตที่สามารถสืบค้นข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวฮางของกลุ่มได้สะดวก รวดเร็ว และเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้การเผยแพร่ความรู้ของกลุ่มเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

ด้านกระบวนการถ่ายทอดความรู้ และการเผยแพร่ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ข้าวฮางของ กลุ่มผลิตข้าวฮาง ในเขตเทศบาลตำบลปลาไหล อำเภวาริชภูมิ จังหวัด สกลนคร

1. ด้านกระบวนการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวฮาง

1.1 การทำให้คู่เป็นตัวอย่าง ถือว่าเป็นวิธีการถ่ายทอดของผู้อาวุโส โดยเป็นตัวอย่างของคนในครอบครัว ญาติพี่น้องชุมชนเดียวกันในการถ่ายทอดภูมิปัญญาข้าวฮางของกลุ่ม เมื่อมีสมาชิกใหม่ที่เข้ามาทำงานร่วมกันกับกลุ่ม การสอนงานเพื่อให้รู้ถึงขั้นตอนของการผลิตที่มีความยุ่งยาก จะมีผู้อาวุโสหรือผู้ที่ชำนาญงานเป็นผู้สาธิตวิธีการทำพร้อมกับอธิบายให้ฟัง เพื่อให้สมาชิกใหม่ได้เกิดการเรียนรู้จากการสังเกตจดจำ ต่อจากนั้นก็จะเป็นการฝึกปฏิบัติโดยให้ผู้อาวุโสเป็นพี่เลี้ยงคอยกำกับดูแลจนกว่าจะสามารถปฏิบัติได้ดีแล้ว ก็ให้ทำงานได้ตามปกติไม่ต้องคอยกำกับดูแลอีก

1.2 การคิดร่วมกัน เป็นอีกหนึ่งในกระบวนการของการถ่ายทอดความรู้ เป็นการกระตุ้นให้สมาชิกในกลุ่มได้แสดงความรู้สึกลึกและความคิดเห็นต่อประเด็นต่างๆ มีการแลกเปลี่ยน และเสนอความเห็นอย่างมีเหตุผลเปิดโอกาสถ่ายทอดภูมิปัญญาซึ่งกันและกัน โดยกลุ่มได้มีการจัดประชุมคณะกรรมการบริหาร เดือนละหนึ่งครั้ง เพื่อเป็นการพูดคุยถึงประเด็นปัญหาในการทำงาน แนวทางการพัฒนาปรับปรุงขั้นตอนกระบวนการผลิต เพื่อนำไปพัฒนาการทำงานของกลุ่ม ซึ่งการจัดประชุมเป็นการเปิดโอกาสให้คณะกรรมการได้มีส่วนในการแสดงความคิดเห็นอย่างกว้างขวาง ดังนั้นจึงเป็นเวทีที่สร้างให้เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของกลุ่ม

1.3 การสร้างสรรค์กิจกรรมหรือการทำงานร่วมกัน เป็นการปรับปรุงการทำงานที่เกิดจากสภาพปัญหาและแนวคิดการพัฒนาที่จะปรับปรุงการทำงานของกลุ่มให้ดีขึ้น เช่นสภาพปัญหาการขาดแคลนไม้มาทำเชื้อเพลิงและต้องจัดซื้อในราคาที่สูง กลุ่มได้คิดค้นและผลิตเตาเศรษฐกิจที่ใช้แกลบเป็นเชื้อเพลิง การนำผ้าพลาสติกที่สามารถป้องกันแสง ยูวี มาใช้สามารถฝังข้าวได้ในขณะที่ฝนตกและยังช่วยให้ข้าวมีกลิ่นหอมเพิ่มมากขึ้น

ไม่เฉพาะแต่การสร้างสรรค์กิจกรรมหรือผลงานของกลุ่ม การขยายเครือข่ายระดับกลุ่มก็ทำให้เกิดการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาที่หลากหลายและนำมาพัฒนากิจกรรมที่กระทำอยู่ให้มีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้นได้

1. 4 การบรรยาย เป็นกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวฮางจากสมาชิกกลุ่มที่มีความรู้และประสบการณ์หรือปราชญ์ชาวบ้านทางด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวฮาง ซึ่งจากผลงานและความสำเร็จของกลุ่ม ประธานกลุ่มและสมาชิกกลุ่มบางคนได้ถูกรับเชิญให้ไปเป็นวิทยากร เพื่อบรรยายให้กับกลุ่มที่มีความสนใจในด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวฮาง หรือหน่วยงานราชการที่เชิญไปร่วมบรรยายเช่น หน่วยงานพัฒนาชุมชนอำเภอวาริชภูมิ หน่วยงานเกษตรอำเภอวาริชภูมิ ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนหรือหน่วยงานเทศบาลตำบลปลาไหล เป็นต้น

การเผยแพร่ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวฮาง

การเผยแพร่ความรู้เป็นอีกแนวทางหนึ่งที่มีผลต่อการดำรง และรักษาไว้ของภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวฮาง เช่นกรณีศึกษา กลุ่มวิสาหกิจชุมชนข้าวฮางหอมทอง สกลทวาปี ที่หน่วยงานภาครัฐและเอกชนได้มีส่วนช่วยในการเผยแพร่ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวฮาง ให้เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง โดยผ่านช่องทางการสื่อสารต่างๆ เช่น หนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต จากการนำเสนอถึงคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวฮางที่ตอบสนองความต้องการของกลุ่มคนที่นิยมรับประทานอาหารเพื่อสุขภาพ ได้ส่งผลให้ตลาดข้าวฮางของกลุ่มเปิดกว้างสร้างให้เกิดมูลค่าจากยอดการสั่งซื้อผลิตภัณฑ์ข้าวฮางของกลุ่มเป็นจำนวนมากและเกินกำลังการผลิตที่มีอยู่ จำเป็นที่กลุ่มต้องสร้างและขยายเครือข่ายเพื่อเพิ่มกำลังการผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด ดังนั้นจึงปฏิเสธไม่ได้ว่าการเผยแพร่ความรู้ เป็นแนวทางที่สำคัญมากต่อการดำรงไว้และการขยายเครือข่ายความรู้ ของภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวฮางของกลุ่มอีกด้วย

สรุปและข้อเสนอแนะ

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนข้าวฮางหอมทองสกลทวาปี เป็นแบบอย่างที่ดีในด้านการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้กลุ่มองค์กรได้ศึกษาเรียนรู้และพัฒนากลุ่มและ

องค์กรต่อไป กลุ่มควรมีการเผยแพร่ความรู้โดยสนับสนุนให้บุตร หลานสมาชิก หรือคนรุ่นใหม่ที่อยู่ในชุมชน ได้ร่วมเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวฮาง จากประสบการณ์การทำงานร่วมกับกลุ่มให้เพิ่มมากขึ้น กลุ่มควรมีการนำเทคโนโลยีสารสนเทศ เช่น คอมพิวเตอร์ และการเชื่อมต่อกับระบบเครือข่ายคอมพิวเตอร์ หรืออินเทอร์เน็ต มาใช้ในการดำเนินงานเพิ่มมากขึ้นพร้อมทั้งการพัฒนาสมาชิกกลุ่มที่มีศักยภาพในการใช้เทคโนโลยีดังกล่าว โดยไม่ต้องรอรับการช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐซึ่งจะช่วยให้การเผยแพร่ความรู้ได้ต่อเนื่องมากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

“การก้าวสู่องค์กรแห่งการเรียนรู้.”[ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:

<http://www.dmsc.moph.go.th/km/kcorner/docs/knowledgebase.doc> 2549.

ทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์.2548.องค์การแห่งการเรียนรู้:จากแนวคิดสู่การปฏิบัติ.

กรุงเทพฯ:แซทโพร่ พรินติ้ง.

“นักวิจัย มข. พบวิธีผลิตข้าวกล้องงอก ได้สาร GABA สูง รสชาติดี ถูกปากผู้บริโภคจริง
ใจ คนรักสุขภาพ.”. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:

<http://www.news.kku.ac.th/kkunews/content/view/1398/40/2552>.

“แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น.”. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:

<http://wipaporn99.multiply.com/journal/item/9/9/2552>.

การจัดการความรู้เรื่องการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของศูนย์ข้าวชุมชนตำบลดงใหญ่

Knowledge Management of Production of Rice Seed by the Dong Yai Tambon Community Rice Center

อารมณ แก้วศรีสุข¹
พิรสิทธิ์ คำนวนศิลป์²

บทคัดย่อ

รายงานนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการจัดการความรู้เรื่องการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของศูนย์ข้าวชุมชนตำบลดงใหญ่ อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกคณะกรรมการกลุ่มผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว จำนวน 20 คน

ผลการศึกษาพบว่า การจัดการความรู้เรื่องการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของศูนย์ข้าวชุมชน กลุ่มมีการสร้างความรู้จากการพูดคุย ปรัชญาหรือจากผู้มีประสบการณ์หรือมีความรู้เดิม และได้รับความรู้เพิ่มจากผู้เชี่ยวชาญ จากการฝึกอบรม ศึกษาดูงาน รวมทั้งการปฏิบัติงานจริงในพื้นที่ การถ่ายทอดและการแลกเปลี่ยนความรู้ เป็นการถ่ายทอดจากคนสู่คนโดยการพูดคุย ให้คำชี้แนะ จากผู้มีประสบการณ์ ทั้งนี้สมาชิกผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว มีการประยุกต์ใช้ความรู้เกี่ยวกับการลดต้นทุนการผลิต ลดการใช้สารเคมีโดยใช้ปุ๋ยพืชสดพอเพียงปรับปรุงบำรุงดิน สภาพปัญหาที่พบมากที่สุดคือปัญหากล้วยธรรมชาติ ส่งผลให้เกิดความเสียหายทางผลผลิต เช่น ปัญหาอุทกภัย โรคและแมลงศัตรูพืช รองลงมาคือ ปัญหาพื้นที่แปลงผลิตเมล็ดพันธุ์ เช่น ที่ตั้งแปลง แหล่งน้ำ การเก็บเกี่ยว ดังนั้น แนวทางการสร้างเสริมกระบวนการจัดการความรู้เรื่องการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของศูนย์ข้าวชุมชนที่ควรดำเนินการ เพื่อให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น คือ 1) พัฒนาบุคลากรด้านการบริหาร ให้กำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย และวัตถุประสงค์ ร่วมกันที่ชัดเจน 2) จัดทำแหล่งเรียนรู้ของชุมชน รวบรวมองค์ความรู้ เป็นหนังสือ เอกสาร วิดีโอและซีดี เป็นต้น เพื่อใช้ถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนความรู้และเก็บรักษาความรู้ และ 3) ส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ เช่น การอบรม การประชุม และการจัดเวทีประชาคม เป็นต้น

Abstract

This research had the objective of studying knowledge management in the production of rice seed by the Dong Yai Tambon Community Rice Center in Pimai District of Nakhon Ratchasima Province. Data were collected by in-depth interviews with 20 members of the Community Rice Center committee.

¹ นักศึกษาหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น

² รองศาสตราจารย์; อาจารย์ประจำวิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น

This study found that knowledge management of the production of rice seed by the Community Center involves word-of-mouth, consultation with experienced persons, traditional wisdom, expert advice, training, study tours, and field implementation. Transfer of knowledge occurs through inter-personal communication. Farmers benefit through the reduced investment costs, reduced use of chemical fertilizer, and substitution with compost and organic fertilizer which enriches the soil. The most common problem faced by the Center members is natural disasters which destroy crops. These events include floods and epidemics of pests. Other challenges are related to location of farm plots and water resources. Recommendations for improving the performance of the Center include the following: (1) Improve management skills of administrators and define a clearer vision, mission, target and objectives of the Center; (2) Establish centers of learning in the community with the collection of local knowledge, reference documents, videos, CDs, etc., to spread and sustain the local wisdom; and (3) Support for exchange of experience through training, meetings and public forums.

คำสำคัญ: การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว

Keyword: Production of Rice Seed

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ข้าวเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศไทยจากการส่งออกข้าวโลกในปี พ.ศ. 2550 สูงถึง 28.92 ล้านตันข้าวสาร ประเทศที่ส่งออกข้าวมากที่สุดยังคงเป็นประเทศไทยประมาณ 9.0 ล้านตัน รองลงมาได้แก่ประเทศเวียดนาม อินเดีย สหรัฐอเมริกา ปากีสถานและจีน ตามลำดับ (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2551)

ข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าประเทศไทยมีประเทศคู่แข่งที่สำคัญหลายประเทศ และมีโอกาสพัฒนาศักยภาพและคุณภาพได้เท่าเทียมกับประเทศไทย ซึ่งประเทศไทยยังประสบปัญหาและอุปสรรคการส่งออกข้าวไทยหลายด้าน เช่น ขาดความสามารถในการแข่งขันทางด้านราคาจากการที่ต้นทุนการผลิตสูงกว่าประเทศคู่แข่ง การกีดกันทางการค้าด้วยมาตรการภาษี และมาตรการที่มีใช้ภายในรูปแบบต่างๆ และการแข่งขันการส่งออกข้าวกับประเทศคู่แข่ง โดยเฉพาะข้าวคุณภาพต่ำต้องแข่งขันกับประเทศเวียดนาม

และปากีสถานที่มีราคาส่งออกต่ำกว่าข้าวของไทย ประเทศผู้ซื้อที่ประสบปัญหาทางการเงินต้องการซื้อข้าวในรูปของสินเชื่อ จึงเกิดความเสี่ยงในการชำระเงินโดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาวะเศรษฐกิจโลกที่ถดถอย ในขณะที่บางประเทศต้องอาศัยการซื้อขายผ่านนายหน้าผู้ค้าระหว่างประเทศ รวมทั้งความผันผวนของอัตราแลกเปลี่ยนทำให้ประเทศผู้นำเข้าต่างๆ หันไปสั่งซื้อข้าวคุณภาพเกรดรองลงมาซึ่งมีราคาต่ำแทน (กรมการค้าต่างประเทศสำนักบริหารการค้าข้าว, 2554)

ศูนย์ข้าวชุมชนจึงมีบทบาทสำคัญที่จะพัฒนาคุณภาพข้าวไทยให้คงอยู่คู่คนไทย และเป็นจุดที่กระจายได้ทุกพื้นที่อย่างทั่วถึงทุกชุมชนซึ่งศูนย์ข้าวชุมชน คือ องค์กรเกษตรกรที่รวมตัวกันเพื่อทำหน้าที่ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวภายใต้คำแนะนำของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการผลิตเมล็ดพันธุ์คุณภาพดีในชุมชนเป็นศูนย์กลางการพัฒนาข้าวในชุมชน อีกทั้งเป็นการพัฒนาเกษตรกรให้มีความรู้ด้านการผลิตข้าวอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งประเทศไทยมีปัญหาด้านคุณภาพผลผลิตไม่สม่ำเสมอ ทำให้จำหน่ายได้ราคาต่ำ ส่งผลให้เกษตรกรมีรายได้ต่ำ เมื่อเปรียบเทียบกับทำการเกษตรอื่นๆ ปัญหาที่เป็นสาเหตุสำคัญคือ 1) การขาดแคลนระบบชลประทานที่ดี เพราะพื้นที่ชลประทานมีเพียงร้อยละ 25 2) ความอุดมสมบูรณ์ของดินต่ำและมีปัญหาทั้งดินเค็ม ดินเปรี้ยว และการขาดการบำรุงดูแลรักษาดินให้คงความอุดมสมบูรณ์ทำให้สภาพดินมีความเสื่อมโทรม 3) การขาดแคลนเมล็ดพันธุ์ข้าวที่มีคุณภาพดี ซึ่งปัญหาการขาดแคลนเมล็ดพันธุ์คุณภาพดีเป็นปัญหาที่มีความสำคัญในการทำนาและยังไม่สามารถแก้ปัญหาให้แก่เกษตรกรได้ 4) เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่ตระหนักถึงผลดีที่จะได้จากการใช้เมล็ดพันธุ์ข้าวคุณภาพดียังคงใช้เมล็ดพันธุ์เดิมอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ ส่วนหนึ่งเกิดจากแหล่งจำหน่ายเมล็ดพันธุ์ที่เกษตรกรต้องการนั้นอยู่ไกลหาซื้อได้ยากและมีราคาสูง 5) ต้นทุนการผลิตข้าวของเกษตรกรค่อนข้างสูง ในสถานะที่ราคาน้ำมันสูงขึ้นจะมีผลต่อต้นทุนการผลิตข้าวในปีค่อนข้างมาก (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2550)

ศูนย์ข้าวชุมชนตำบลคงใหญ่ได้ก่อตั้งตั้งขึ้นครั้งแรก ณ บ้านโนนโงงโคง หมู่ที่ 2 ตำบลคงใหญ่ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษการจัดตั้งศูนย์ข้าวชุมชน มีดังนี้ 1) เพื่อส่งเสริมการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวคุณภาพดีให้เพียงพอและกระจายเมล็ดพันธุ์ดีสู่เกษตรกรอย่างทั่วถึง และต่อเนื่องตลอดไป 2) เพื่อพัฒนาองค์กรเกษตรกรชาวนาให้มีความเข้มแข็งพึ่งพา

ตนเองได้อย่างยั่งยืน ดังนั้นศูนย์ข้าวชุมชนจึงมีบทบาทสำคัญต่อชุมชนตำบลคงใหญ่ นอกจากจะเป็นแหล่งผลิตเมล็ดพันธุ์ดียังเป็นการส่งเสริมให้เกษตรกรมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นในหลายๆ ด้าน เช่น ศูนย์รวมของหมู่บ้าน เป็นแหล่งรายได้ เป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับเกษตรกร การก่อตั้งศูนย์ข้าวชุมชนตำบลคงใหญ่ เป็นการดำเนินการแบบบูรณาการของหลายส่วนราชการได้แก่ สำนักส่งเสริมการผลิตข้าว กรมการข้าว กรมส่งเสริมการเกษตร โดยเกษตรกรทุกคนเป็นสมาชิก และมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศูนย์ผ่านคณะกรรมการศูนย์ บริหารงานโดยเกษตรกรทุกคนเป็นสมาชิกและมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศูนย์ผ่านคณะกรรมการศูนย์ ซึ่งบริหารงานโดยอาศัยระเบียบข้อบังคับที่ชัดเจน รวมทั้งการมีส่วนร่วมจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและผู้นำชุมชนทุกฝ่าย

ปัจจุบันการดำเนินการของกลุ่มศูนย์ข้าวชุมชนพบสภาพปัญหาหลายอย่าง ได้แก่

- 1) ปัญหาราคาเมล็ดพันธุ์หลักมีราคาแพงกว่าท้องตลาดประมาณ 30-40% ซึ่งสมาชิกผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ต้องซื้อเมล็ดพันธุ์ทุกปี
- 2) ปัญหาการเก็บเกี่ยวเมล็ดพันธุ์เนื่องจากการผลิตเมล็ดพันธุ์ เพื่อจำหน่ายเป็นพันธุ์ขยายจำเป็นต้องเก็บเกี่ยวด้วยมือหรือด้วยรถเกี่ยวที่ต้องผ่านการล้างเครื่องยนต์ซึ่งในการปฏิบัติของเกษตรกรค่อนข้างทำได้ยาก เนื่องจากการเก็บเกี่ยวขึ้นอยู่กับเจ้าของธุรกิจรถเกี่ยวที่ต้องแข่งกับเวลาและพื้นที่และการล้างรถเป็นการทำให้สูญเสียเวลา ดังนั้นการเก็บเกี่ยวแปลงพันธุ์ทุกครั้งสมาชิกต้องรวมกลุ่มกันเป็นเขตพื้นที่ และเก็บเกี่ยวพร้อมกันตามเขตพื้นที่ทำให้การเก็บเกี่ยวต้องใช้เวลานาน
- 3) สมาชิกผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์สูญเสียกำลังใจในการผลิตเมล็ดพันธุ์สำหรับผู้ที่จะตรวจมาตรฐานเมล็ดพันธุ์หลังการเก็บเกี่ยวแล้ว ไม่ผ่านมาตรฐานทำให้สมาชิกบางรายลาออกจากการเป็นสมาชิก
- 4) ปัญหาการขนส่ง เนื่องจากพื้นที่ผลิตเมล็ดพันธุ์ของตำบลคงใหญ่ อำเภอโศก ห่างจากศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวจังหวัดนครราชสีมาประมาณ 70 กิโลเมตร ทำให้เกษตรกรต้องสูญเสียค่าขนส่งที่แพงขึ้น
- 5) ปัญหาการเบิกจ่ายเงินค่าเมล็ดพันธุ์เนื่องจากสมาชิกศูนย์ข้าวชุมชนที่ผลิตเมล็ดพันธุ์ผ่านมาตรฐานเมล็ดพันธุ์ เมื่อจัดส่งเมล็ดพันธุ์ให้กับศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวจังหวัดนครราชสีมาแล้วซึ่งเป็นส่วนงานราชการการเบิกจ่ายใช้เวลานาน
- 6) ปัญหาภัยธรรมชาติ เช่น ในปี พ.ศ. 2552 ที่ผ่านมา เกษตรกรผู้ผลิตแปลงพันธุ์ในเขตตำบลคงใหญ่ ประสบปัญหาการระบาดของเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาล และปี พ.ศ. 2553 ภัยพิบัติจากอุทกภัยช่วงเดือนตุลาคม พ.ศ. 2553 ที่รุนแรงที่สุดพื้นที่แปลง

พันธุ์ของเกษตรกรเสียหายโดยสิ้นเชิงนับว่าเป็นปัญหาที่สำคัญมากสำหรับเกษตรกร การศึกษากระบวนการจัดการความรู้เรื่องการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของศูนย์ข้าวชุมชนตำบล ดงใหญ่ รวมทั้งแนวทางการสร้างเสริมกระบวนการจัดการความรู้เรื่องการผลิตเมล็ดพันธุ์ ข้าวชุมชนตำบลดงใหญ่ รวมทั้งผลประโยชน์ที่ประชาชนได้รับจากศูนย์ข้าวชุมชนตำบล ดงใหญ่ เพื่อรวบรวมเป็นองค์ความรู้และแหล่งเรียนรู้ของชุมชนแก่ประชาชนและผู้ที่ สนใจต่อไปจึงเป็นวัตถุประสงค์สำคัญของการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้

วิธีการศึกษา

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นศูนย์ข้าวชุมชนตำบลดงใหญ่ อำเภอพิมาย จังหวัด นครราชสีมา ประกอบด้วยกลุ่มผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว จำนวน 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มบ้าน โนนโชนโรง กลุ่มบ้านใหม่โนนโชนโรง กลุ่มบ้านรัตนภพ และกลุ่มบ้านดงใหญ่ จำนวนทั้งสิ้น 20 คน รวบรวมข้อมูลโดยการสนทนากลุ่มเกี่ยวกับการบริหารจัดการ ความรู้ การบริหารศูนย์ข้าวชุมชน กระบวนการจัดการความรู้ การผลิต เมล็ดพันธุ์ข้าว และแนวทางการสร้างเสริมกระบวนการจัดการความรู้เรื่องการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของ ศูนย์ข้าวชุมชนตำบลดงใหญ่

ผลการศึกษา

กระบวนการจัดการความรู้เรื่องการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของศูนย์ข้าวชุมชน

จากสถานการณ์การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของเกษตรกรในตำบลดงใหญ่ ซึ่ง เกษตรกรส่วนใหญ่ยังคงทำนาตามรูปแบบเดิมอยู่คือ ใช้เมล็ดพันธุ์ข้าวที่เก็บเกี่ยวไว้มาใช้ เพาะปลูกขยายพันธุ์ต่อไปในฤดูกาลถัดไป สิ่งนี้เองทำให้ผลผลิตข้าวที่เกษตรกรผลิตได้มีการ ปนสูง คุณภาพต่ำราคาจำหน่ายต่ำ องค์การบริหารส่วนตำบลดงใหญ่ นำร่องการดำเนิน โครงการศูนย์ผลิตข้าวชุมชนขึ้น จึงเป็นครั้งแรกที่มีการจัดการกลุ่มเป็นระบบขึ้น และเริ่ม มีการจัดการความรู้เป็นเครื่องมือในการบูรณาการการทำงานร่วมกันในหลายหน่วยงาน ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบลดงใหญ่ สำนักงานเกษตรอำเภอพิมาย ศูนย์เมล็ดพันธุ์ ข้าวนครราชสีมา และศูนย์วิจัยข้าวจังหวัดนครราชสีมาซึ่งองค์กรต่างๆ ต้องอาศัยความ เข้าใจในการจัดการความรู้เรื่องการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวและตระหนักถึงการทำงานร่วมกัน

แบบบูรณาการ เพื่อให้เกิดสัมพันธภาพที่ดีระหว่างกัน สามารถเชื่อมโยงการทำงานอย่างมีเอกภาพ

การจัดการความรู้เรื่องการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของศูนย์ข้าวชุมชนตำบลคงใหญ่ ได้มีการดำเนินงานดังนี้

1. การสร้างความรู้ ศูนย์ข้าวชุมชนตำบลคงใหญ่ เริ่มสร้างความรู้ซึ่งแบ่งแนวทางการกำหนดความรู้ออกเป็น 2 แนวทางคือ 1) กลุ่มเริ่มต้นจากการพูดคุย ปรึกษาหารือกัน ซึ่งมีเกษตรกรบางกลุ่มที่ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวอยู่แล้วและมีประสบการณ์พอสมควรคือมีความรู้เดิมอยู่แล้วพัฒนาความรู้เดิมโดยศึกษาวิธีการจากผู้ประสบความสำเร็จจากนั้นก็ทดลองทำตาม ปัญหาที่เกิดขึ้น คือ สมาชิกขาดการวิเคราะห์ด้านความรู้ความเข้าใจในการผลิต 2) การได้รับการฝึกอบรมจากผู้ที่มีความเชี่ยวชาญ และการศึกษาดูงานของสมาชิกผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ นอกจากนี้สมาชิกผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ได้ตรวจเยี่ยมแปลงพันธุ์ของสมาชิกพร้อมกับเจ้าหน้าที่ผู้เชี่ยวชาญในการตรวจคัดพันธุ์ปน และร่วมกันกำหนดองค์ความรู้

การสร้างความรู้ โดยจากการรวมตัวกันเพราะเห็นปัญหา ปรึกษาหารือวางแผนสร้างยุทธศาสตร์ ยุทธวิธี เข้าแก้ปัญหาวิกฤติของคุณภาพเมล็ดพันธุ์ข้าว แนวทางการจัดการสร้างองค์ความรู้นำไปสู่การปฏิบัติ การแสวงหาความรู้ของกลุ่มผลิตเมล็ดพันธุ์ของศูนย์ข้าวชุมชน ตำบลคงใหญ่ ในช่วงเริ่มต้น ผลการศึกษาพบว่า เริ่มต้นด้วยการฝึกอบรมจากหน่วยงานของภาครัฐ และการศึกษาดูงานตามสถานที่ต่างๆ เป็นอันดับแรก ซึ่งส่วนนี้เป็นการแสวงหาความรู้จากภายนอก รองลงมาคือ การนำความรู้เดิมที่มีอยู่หรือที่เรียกว่าภูมิปัญญามาพัฒนาปรับปรุงใช้ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและสภาพกาลปัจจุบัน ตลอดจนมีการสอบถามผู้รู้ที่เชี่ยวชาญแล้วจดจำมาปฏิบัติ การแสวงหาความรู้จากการศึกษาเอกสารหนังสือต่างๆ วิทยุ โทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต วิดีโอ หรือวิธีใดมีน้อยที่สุด เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่มีการศึกษาในระดับประถมศึกษาเท่านั้น เกษตรกรส่วนมากไม่มีการพัฒนาด้านการอ่านเลยหรือไม่มีเวลาในการศึกษา กลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวขาดเงินทุนในการแสวงหาความรู้ของกลุ่มจากการฝึกอบรม การศึกษาดูงาน การสาธิต สถานที่ศึกษาดูงานตั้งอยู่ในสภาพพื้นที่ที่แตกต่างจากสภาพพื้นที่ของเกษตรกร และที่สำคัญเกษตรกรจดจำความรู้ได้ไม่หมด หรือได้มาเพียงบางส่วนเท่านั้นทำให้ไม่สามารถประยุกต์ใช้ความรู้ได้

2. การถ่ายทอดและการแลกเปลี่ยนความรู้ เป็นกระบวนการที่สำคัญยิ่งในการจัดการความรู้ ผลการศึกษาวิจัยพบว่า ศูนย์ข่าวชุมชนต้องการที่จะบรรลุเป้าหมายต่างๆ ที่ตั้งไว้จึงมีแนวทางการดำเนินการแลกเปลี่ยนความรู้ กลุ่มผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวจัดรูปแบบกลุ่มที่จะสร้างคนให้มีจิตสำนึกในอันที่จะหาแนวทางแก้ไขปัญหา การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ นั้นที่สำคัญต้องดำเนินการผ่านคน ผ่านกระบวนการระหว่างคน นั่นคือการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีให้แก่เหล่าสมาชิก โดยผ่านการส่งเสริมหรือเจ้าหน้าที่ผู้เชี่ยวชาญคอยให้ความรู้ ฝึกทักษะด้านการผลิตเพื่อให้สมาชิกได้สามารถนำไปขยายผลหรือนำไปปฏิบัติ ประยุกต์ใช้หรือสามารถพัฒนาเป็นองค์ความรู้ใหม่ ทั้งนี้หากมีการจัดการที่ดีก็สามารถทำให้ความรู้แฝงและความรู้ฝังลึกไปเป็นความรู้ที่เปิดเผยได้ ซึ่งผลการศึกษาพบว่า การใช้กระบวนการเปิดใจยอมรับความรู้ใหม่ๆ และยอมปฏิบัติตามความรู้ที่ได้รับคุ้ยปรึกษา กัน ด้วยใจรวมกลุ่มกันทำงานหากทำได้อย่างมีคุณภาพก็จะเป็นการยกระดับความรู้ขึ้นไปเอง

ปัญหาอุปสรรคในการถ่ายทอดและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ พบว่า การถ่ายทอดความรู้จากการฝึกอบรมจากเจ้าหน้าที่คอยให้คำชี้แนะ หรือไม่สามารถจดจำรายละเอียดของเนื้อหาแล้วนำมาปรับประยุกต์ใช้กับการผลิตของตนได้ แต่เกษตรกรบางรายรับรู้แต่ไม่ปฏิบัติตามไม่ยอมรับความรู้ที่ได้รับ

3. การประยุกต์ใช้ความรู้ ผลการวิจัยพบว่า เกษตรกรผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของศูนย์ข่าวชุมชนตำบลงิ้วใหญ่ นำข้อมูลความรู้ที่ได้มาจากกระบวนการแสวงหาและยึดกุมความรู้มาเป็นแนวทางในการฝึกปฏิบัติ พัฒนาปรับปรุงหาความรู้เพิ่มเติม ผสมผสานกับความรู้เดิมที่มีอยู่ จนพัฒนาเป็นองค์ความรู้ให้เป็นองค์ความรู้เฉพาะของกลุ่ม ภาครัฐเข้ามาช่วยในการพัฒนาความรู้ตลอดจนสามารถส่งเสริมให้สมาชิกนำไปประยุกต์ใช้กับพื้นที่ของตนเองได้ ปัญหาที่เกิดจากการประยุกต์ใช้ความรู้คือ เกษตรกรทั้งหมดที่เป็นสมาชิกผลิตเมล็ดพันธุ์ มีการนำเอาความรู้ไปประยุกต์ใช้เกือบทั้งหมด แต่บางส่วนมีการประยุกต์ใช้ความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดมาเหมือนกันแต่ยังไม่ทั้งหมดนั่นคือบางคนยังปฏิบัติได้ไม่ครบทุกขั้นตอน คือในบางครั้งยังคงต้องปรับเปลี่ยนตามสภาพพื้นที่เช่น จำนวนเมล็ดพันธุ์ที่ใช้ต่อไร่สูงกว่ามาตรฐานกำหนดให้ เพราะเกษตรกรผู้เป็นสมาชิกจะต้องหว่านเมล็ดพันธุ์ไว้เพื่อหอยกักดินต้นข้าว และการปรับปรุงบำรุงดินโดยใช้ปุ๋ยพืชสดปอเทืองปลูกหลังการเก็บเกี่ยวเมล็ดพันธุ์เป็นการเพิ่มธาตุอาหารให้แก่ดิน และ

เกษตรกรได้รายได้เพิ่มจากการขายเมล็ดพันธุ์ปอเทือง รวมทั้งภาครัฐเข้ามาช่วยในการพัฒนาความรู้ตลอดจนสามารถส่งเสริมให้สมาชิกนำไปประยุกต์ใช้กับท้องถิ่นของตัวเองได้ ปัญหาที่เกิดจากการใช้ความรู้ คือ สมาชิกขาดความเสถียร ความสามัคคีที่จะร่วมพัฒนาความรู้ของกลุ่ม ทำให้ไม่สามารถใช้ความรู้และพัฒนาความรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้ผู้ทำงานด้วยทักษะฝีมือและความชำนาญในกระบวนการผลิตสุดท้ายเครื่องมือไม่เพียงพอในการใช้และพัฒนาความรู้

4. ผลที่เกิดจากการประยุกต์ใช้ความรู้ การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวเป็นวิธีการผลิตเมล็ดพันธุ์ที่ได้มาตรฐานเมล็ดพันธุ์ได้แก่ เมล็ดพันธุ์ป่นสิ่งเจือปน ความชื้นและข้าวแดง รวมถึงคุณภาพทางห้องปฏิบัติการความงอก ลักษณะทางกายภาพทางเมล็ดพันธุ์ตลอดจนขั้นตอนการผลิตถึงการขนส่งเมล็ดพันธุ์ กลุ่มได้นำความรู้ที่ได้มาประยุกต์ใช้ในการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว ซึ่งเกษตรกรใช้เมล็ดพันธุ์ดีทุกปีในการเพาะปลูก ส่งผลให้ข้าวที่เกษตรกรปลูกมีความสม่ำเสมอของเมล็ดพันธุ์สูง การปนของเมล็ดพันธุ์อื่นน้อยมาก รวมทั้งปัญหาวัชพืชในแปลงพันธุ์ก็มีน้อยเป็นการลดการใช้สารเคมีกำจัดวัชพืช และปัญหาโรคและแมลงน้อยเนื่องจากการเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์ทุกปีเป็นการตัดวงจรโรคและแมลงศัตรูพืชและเมล็ดพันธุ์ที่ใช้มีความต้านทานโรคสูงผลตอบแทนต่อไร่สูงและราคาจำหน่ายเมล็ดพันธุ์สูงกว่าท้องตลาดทำให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้น นอกจากนี้ชุมชนมีแหล่งผลิตเมล็ดพันธุ์ดีอยู่ในชุมชนทำให้มีการกระจายพันธุ์ไปสู่ชุมชนใกล้เคียง

สภาพปัญหาการบริหารจัดการศูนย์ข้าวชุมชนตำบลงิ้วใหญ่

การจัดการศูนย์ข้าวชุมชนตำบลงิ้วใหญ่พบว่า กลุ่มผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวมีจุดมุ่งหมายโดยรวม เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ให้ได้คุณภาพผ่านมาตรฐานการผลิตเมล็ดพันธุ์ได้ผลตอบแทนที่คุ้มค่าการลงทุนและมีเมล็ดพันธุ์ดีในชุมชนกลุ่มมีการบริหารในรูปแบบคณะกรรมการ ประกอบด้วยประธาน 1 คน เภรัญญิก 1 คน เลขานุการ 1 คน และกรรมการ 2 คน ซึ่งพบสภาพปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหาการบริหารจัดการศูนย์ข้าวชุมชนตำบลงิ้วใหญ่ อำเภอยะผิงจังหวัดนครราชสีมา มีดังนี้

1. ปัญหาสมาชิก พบว่า สมาชิกมีการลาออกมาก หรือมีการเปลี่ยนแปลงของสมาชิกบ่อย ส่งผลให้การบริหารจัดการกลุ่มขาดความต่อเนื่อง สมาชิกเองได้รับความรู้

ไม่ครบถ้วน ปัญหาพบมากที่สุดด้านสมาชิกคือ สมาชิกขาดความตั้งใจ อดทนและขาดวินัยในตนเอง จากปัญหาดังกล่าวได้ข้อเสนอแนะแนวทางการแก้ไขปัญหามาคือ ประธานกลุ่มมีบทบาทสำคัญมากที่ทำความเข้าใจกับสมาชิกภายในกลุ่มถึงกฎระเบียบของกลุ่ม ให้คำชี้แนะวิธีปฏิบัติและทำเป็นแบบอย่างให้สมาชิกดู นอกจากนี้ประธานกลุ่มยังเป็นผู้คัดเลือกสมาชิกเข้ากลุ่ม

2. **พื้นที่แปลงผลิตเมล็ดพันธุ์** พบว่า ปัญหาที่ส่งผลต่อคุณภาพเมล็ดพันธุ์สูงสุดคือ การเก็บเกี่ยวและแหล่งน้ำของระบบชลประทาน เพราะเกษตรกรมีการผลิตข้าวหลายพันธุ์ เมื่อเก็บเกี่ยวทำให้มีการปนกันสูง และการจ่ายน้ำในเขตพื้นที่ จากปัญหาดังกล่าวได้ข้อเสนอแนะจากสมาชิกควรมีการรวมกลุ่มผลิตเมล็ดพันธุ์ตามเขตพื้นที่เพื่อให้ง่ายกับการเก็บเกี่ยว และการจัดการน้ำรวมถึงการตรวจแปลงพันธุ์ นอกจากนี้ศูนย์ข้าวชุมชนควรมีรถเกี่ยวส่วนกลางที่ใช้เก็บเกี่ยวเฉพาะเมล็ดพันธุ์ ซึ่งเป็นการสนับสนุนจาก อปท. หรือหน่วยงานราชการอื่นๆ

3. **การตลาดและราคาผลผลิตพบว่าราคาเมล็ดพันธุ์ของศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าว นครราชสีมาที่รับซื้อจากเกษตรกรยังคงต่ำเมื่อเทียบกับตลาด** เพราะต้นทุนการผลิตสูง และการขนส่งเมล็ดพันธุ์ยุ่งยาก การเบิกจ่ายเงินต้องใช้เวลาาน จากปัญหาดังกล่าวได้ข้อเสนอแนะในการแก้ไขปัญหาวีว่า ศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวควรจัดรถขนส่งเมล็ดพันธุ์ให้กับเกษตรกรหรือมีค่าขนส่งที่ชัดเจนและศูนย์ฯ ควรมีเจ้าหน้าที่จัดเรียงกระสอบให้ไม่จำเป็นที่เกษตรกรต้องจัดหาไปทำให้สิ้นเปลืองเวลาและค่าจ้าง

4. **คุณภาพเมล็ดพันธุ์** พบว่าปัญหาคุณภาพเมล็ดพันธุ์หลักที่นำมาให้เกษตรกรขยายพันธุ์มีการปนสูงทำให้โอกาสที่เกษตรกรผลิตแล้วไม่ผ่านสูง ปัญหาการตรวจสอบใช้เวลาานเกษตรกรต้องเสียเวลาคอย จากปัญหาดังกล่าวได้ข้อเสนอแนะในการแก้ไขปัญหาคือ อปท. สนับสนุนเครื่องเป่าเมล็ดพันธุ์ให้กับกลุ่มผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวเป่าเมล็ดดิบและสิ่งเจือปน ต้องการให้ ศูนย์ฯ รับซื้อเมล็ดพันธุ์ที่มีเปอร์เซ็นต์ความชื้นเกิน แต่ให้หักจำนวนน้ำหนักแทนการให้ชนเมล็ดพันธุ์กลับไปตากใหม่เสียเวลาและค่าใช้จ่ายสูงมาก ไม่คุ้มค่า

5. **ภัยธรรมชาติ** พบว่า ภัยธรรมชาติเป็นปัญหาที่รุนแรงมากและส่งผลให้ผลผลิตเกิดความเสียหาย เช่น ปัญหาอุทกภัย ปัญหาภัยแล้งรวมถึงปัญหาด้านโรคและ

แมลงศัตรูพืชระบาด จากปัญหาดังกล่าวได้ข้อเสนอแนะในการแก้ไขปัญหา เกษตรกรต้องมีการวางแผนการปลูกข้าว และใช้วิธีการทางธรรมชาติในการป้องกันโรคและแมลงศัตรูพืช

6. หน่วยงานราชการ พบว่า หน่วยงานภาครัฐทำงานช้าเพราะมีขั้นตอนมาก เช่นการสั่งซื้อเมล็ด รวมถึงการเบิกจ่ายเงินนาน จากปัญหาดังกล่าวได้ข้อเสนอแนะในการแก้ไขปัญหาคือ ให้ อปท. จัดเงินกองทุนกู้ยืมในการจัดซื้อเมล็ดพันธุ์และปุ๋ยรวมทั้งให้ศูนย์ฯ รับซื้อเมล็ดพันธุ์ในราคาสูงกว่าราคาท้องตลาด 20–30 เปอร์เซ็นต์

แนวทางการสร้างเสริมกระบวนการจัดการความรู้เรื่องการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของศูนย์ข้าวชุมชนตำบลงิ้วใหญ่ อำเภอนิคมพัฒนา จังหวัดนครราชสีมา

1. การสร้างความรู้ กลุ่มมีความประสงค์ให้ อปท. เข้ามาฝึกอบรมและมีส่วนร่วมในการพัฒนาความสามารถในการบริหารจัดการบุคลากร ให้มีความชัดเจนด้านการบริหารจัดการต่างๆ มีผู้นำระดับองค์กรที่เป็นศูนย์รวมของทุกกลุ่มโดยให้กลุ่มต่างๆ เป็นเครือข่ายมีการนำจุดมุ่งหมาย วิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย และวัตถุประสงค์ ขององค์กรมากำหนดความรู้ ที่ต้องการใช้ เพื่อให้มีการจัดการความรู้ มีจุดมุ่งหมายที่ชัดเจน

2. การถ่ายทอดและการแลกเปลี่ยนความรู้ กลุ่มมีความประสงค์ให้ อปท. จัดแหล่งเรียนรู้ชุมชนเพื่อให้ผู้ที่สนใจเข้ามาแสวงหาและจัดเก็บความรู้และควมมีการจัดเก็บและรวบรวมความรู้อย่างเป็นระบบระเบียบมากขึ้น เช่น การจัดเก็บเป็นเอกสารเป็นวีดิโอ ซีดี หรือหนังสือผลงานเพื่อให้มีการจัดการความรู้จากแหล่งที่หลากหลายและจากการศึกษาได้ข้อสรุปว่า ควรมีบุคลากรที่ทำหน้าที่จัดเก็บและรวบรวมความรู้ โดยเฉพาะเพื่อนำมาใช้ง่าย และเป็นประโยชน์ต่อกลุ่มมากที่สุด กลุ่มมีความประสงค์ให้ อปท. จัดอบรมสมาชิกในกลุ่มและผู้สนใจให้มีการพัฒนาทักษะในการจัดลำดับขั้นตอนการแลกเปลี่ยนความรู้ ให้มีมากขึ้น

3. การประยุกต์ใช้ความรู้ กลุ่มมีความประสงค์ให้องค์กรบริหารส่วนตำบลเข้ามาเสริมสร้างการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวโดยลดการใช้สารเคมี เช่น มีการส่งเสริมการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ในตำบลใช้เองจำหน่ายให้สมาชิกด้วยกันเอง รวมถึงการส่งเสริมการปรับปรุงดินโดยใช้ปุ๋ยพืชสดโดยจัดเป็นกองทุนเมล็ดพันธุ์ปุ๋ยพืชสดให้สมาชิกรนำไปปลูกเพื่อเพิ่ม

ป้อนให้แก่ดินที่ประหยัดและสะดวกที่สุด ส่งเสริมการใช้วิธีในการป้องกันและกำจัดโรค และแมลงศัตรูพืชเป็นการลดการใช้สารเคมีที่ส่งเสริมให้มีการผลิตเมล็ดพันธุ์ที่ยั่งยืน

สรุปและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยถึงกระบวนการจัดการความรู้ และสภาพปัญหาการบริหารจัดการศูนย์ข้าวชุมชนตำบลคงใหญ่ อำเภอยะผา จังหวัดนครราชสีมาสามารถสรุปได้ดังนี้คือ

1) กลุ่มควรมีการจัดทำกฎระเบียบของกลุ่มที่เป็นลายลักษณ์อักษร โดยสมาชิกร่วมกันกำหนดข้อตกลง เพื่อให้สมาชิกรับทราบกฎกติกาของกลุ่มร่วมกันและมีแนวปฏิบัติเหมือนกันทุกกลุ่ม และควรมีการคัดเลือกกลุ่มที่จะเป็นศูนย์กลางที่จะประสานกลุ่มเครือข่ายต่างๆ ให้มีแนวปฏิบัติที่สอดคล้องกัน หรือง่ายในการติดต่อประสานงานต่างๆ

2) กลุ่มควรมีการจัดทำเขตพื้นที่ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวโดยแบ่งตามพันธุ์ที่ผลิตเพื่อให้ง่ายกับการเก็บเกี่ยวและการจัดการน้ำ การตัดตอนพันธุ์ปน รวมถึงการตรวจแปลงพันธุ์ของเจ้าหน้าที่และสมาชิกภายในกลุ่ม

3) ศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวควรจัดรถขนส่งเมล็ดพันธุ์ให้กับเกษตรกรหรือมีค่าขนส่งที่ชัดเจน และควรมีเจ้าหน้าที่จัดเรียงกระสอบให้ไม่จำเป็นที่เกษตรกรต้องจัดหาไปทำให้สิ้นเปลืองเวลาและค่าจ้าง

4) เกษตรผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ควรคิดหาวิธีเพื่อลดต้นทุนในการผลิตเมล็ดพันธุ์ เช่น การใช้ปลูกปุ๋ยพืชสดหลังฤดูเก็บเกี่ยวข้าว เพื่อลดการใช้ปุ๋ยเคมีในการปรับปรุงบำรุงดินก่อนปลูกข้าวและมีการนำศัตรูธรรมชาติของข้าวคือ หอยเชอรี่มาผลิตเป็นน้ำหมักชีวภาพเพื่อใช้เป็นปุ๋ยในนาข้าว นอกจากนี้ในการป้องกันและกำจัดแมลงศัตรูพืชควรใช้สารสกัดชีวภาพที่ผลิตได้เอง เป็นการลดการใช้สารเคมีและปลอดภัยต่อสิ่งมีชีวิต

5) เกษตรกรควรมีการวางแผนการปลูกให้เหมาะสมกับพื้นที่ เช่น นาห่ม ควรพืชข้าวที่มีอายุการเก็บเกี่ยวยาวนานที่ดอนควรมีการปลูกข้าวที่อายุสั้น เพื่อง่ายในการจัดการน้ำและลดความเสี่ยงจากปัญหาภัยธรรมชาติ

6) เกษตรกรผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ต้องมีจิตสำนึกอยู่เสมอว่าทุกขั้นตอนมีโอกาสให้เกิดการปนของเมล็ดพันธุ์ความใส่ใจในการผลิต ความขยัน อดทน คือสิ่งที่จะทำให้การปฏิบัติงานประสบผลสำเร็จ

หน่วยงานชลประทาน ซึ่งมีบทบาทที่สำคัญมากเพราะพื้นที่ร้อยละ 80 เป็นพื้นที่ในเขตชลประทาน ดังนั้นหากไม่มีการบริหารจัดการน้ำที่ดีของกลุ่มผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ผลประสบความสำเร็จน้อย ปัจจุบันประชาชนไม่มีโอกาสในการบริหารจัดการน้ำเท่าที่ควร หน่วยงานชลประทานควรมีการกำหนดนโยบายส่งเสริมพื้นที่เขตชลประทานทุกสัมฤทธิ์ให้เป็นดินแดนแห่งข้าวหอมมะลิ โดยมีการวางแผนการปล่อยน้ำ เพื่อให้การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการผลิตข้าวหอมมะลิ

ศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวจังหวัดนครราชสีมาซึ่งหน่วยงานดังกล่าวมีความสำคัญทั้งในกระบวนการผลิตและการรับซื้อเมล็ดพันธุ์ข้าว หน่วยงานดังกล่าวควรมีการปรับกระบวนการให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและช่วยเหลือเกษตรกรให้มากกว่านี้ เช่น ระบบการจัดซื้อเมล็ดพันธุ์ ราคาเมล็ดพันธุ์ที่รับซื้อต่ำและราคาขายเมล็ดพันธุ์ให้เกษตรกรแพง ควรปรับนโยบายให้เกษตรกรยืมเมล็ดพันธุ์ไปปลูก เพื่อลดภาระค่าใช้จ่ายของเกษตรกร และมีการจัดรถขนส่งเมล็ดพันธุ์ให้กับเกษตรกร

เอกสารอ้างอิง

กรมการค้าต่างประเทศ. 2554. ปัญหาและอุปสรรคการส่งออกข้าวของไทย. [ออนไลน์].

เข้าถึง แหล่งได้จาก: [http://www.dft.go.th/the_fites/\\$/8/leve/4/wtrinter50.doc](http://www.dft.go.th/the_fites/$/8/leve/4/wtrinter50.doc)

เมื่อวันที่ 7 มีนาคม 2554 .

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. 2550. กระดูกสันหลังของชาติดกับทิศทางราคาข้าว.

วารสารเศรษฐกิจการเกษตร, 7(10), 41-42.

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. 2551. สถานการณ์และแนวโน้มสินค้าเกษตรที่สำคัญ ปี

2551. กรุงเทพฯ : สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร.

การพัฒนาระบบการดำเนินงานด้านการเกษตรขององค์การบริหารส่วนตำบลถนนโพธิ์

Improvement of Agricultural Methods by the Tanon Pho Tambon Administrative Organization

วิไลวรรณ เหล็กกงสันเทียะ¹

สุวल्ली เปี่ยมปิติ²

บทคัดย่อ

รายงานนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อหาแนวทางในการพัฒนาระบบการดำเนินงานด้านการเกษตรให้ มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น โดยการสัมภาษณ์ผู้บริหารท้องถิ่นเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับงานด้านการเกษตร และเกษตรกร

ผลการศึกษาพบว่า องค์การบริหารส่วนตำบลถนนโพธิ์ มีรูปแบบการดำเนินงานด้านการเกษตร 5 ขั้นตอน คือ 1) รวบรวมโครงการ 2) จัดทำแผนพัฒนา 3) เสนอที่ประชุมสภาท้องถิ่นเพื่อ ขออนุมัติงบประมาณ 4) ดำเนินโครงการ 5) สรุปผลการดำเนินงาน ซึ่งการดำเนินงานด้านการเกษตร ในช่วงปีงบประมาณ 2548-2553 ได้ประสบปัญหาหลายด้านเนื่องจากการขาดการวางแผน ขาด งบประมาณและบุคลากร ดังนั้นเพื่อให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น จึงเสนอแนวทางการ พัฒนาระบบดำเนินการเกษตร ในด้านวิธีการทำงาน ควรปรับลดขั้นตอนการทำงานและเพิ่มการ ประชาสัมพันธ์ ด้านโครงสร้างหน่วยงาน ควรจัดตั้งส่วนส่งเสริมการเกษตรและใช้กลไกการทำงาน เป็นทีม ด้านงบประมาณควรจัดสรรงบประมาณด้านการเกษตรให้มากขึ้นและมีการจัดตั้งกองทุนด้าน การเกษตรระดับตำบล ด้านระบบบริหารงานบุคคล ควรสรรหาบุคลากรเพิ่มเติมและพัฒนาบุคลากร อย่างต่อเนื่อง ด้านการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์และค่านิยม ผู้บริหารท้องถิ่นต้องให้ความสำคัญใน การพัฒนาด้านการเกษตรให้มากขึ้น โดยการสร้างระบบงานให้ทันสมัยนำระบบอินเทอร์เน็ตความเร็ว สูงมาใช้และการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม คือมีการแต่งตั้งตัวแทนเกษตรกรทุก หมู่บ้านเป็นคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการ และถ่ายทอดเทคโนโลยีการ เกษตรประจำตำบลมีระบบ รับฟังความคิดเห็นของประชาชน และจัดตั้งกลุ่มอาสาสมัครทางการเกษตร

Abstract

This research had the objective of producing guidelines for the improvement of agricultural practices for increased efficiency by the Tanon Pho Tambon Administrative

¹ นักศึกษาหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น

² รองศาสตราจารย์; อาจารย์ประจำวิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น

Organization (TAO). Data were collected by interviews with local administrators and staff associated with agriculture.

This study found that the TAO follows five steps in agricultural activity: (1) Compilation of project ideas; (2) Production of the development plan; (3) Presentation of the plan at a local council meeting to request approval and funding; (4) Implementation of the projects; and (5) Summary of the project results. Agricultural production during 2005 to 2010 experienced many challenges due to poor planning, lack of budget and manpower. Thus, to address these challenges, recommendations are offered for the improvement of agriculture. There should be a streamlining in the steps and procedures while increasing public relations. There should be an agricultural support function in the TAO which applies a team approach mechanism. There should be more budget to support agriculture with community cooperatives at the Tambon level. There should be more staff and capacity building for existing staff on a regular basis. The local administrators need to instill a sense of importance of improving agricultural efficiency as a core community value. There should be modern systems which use information from the Internet to increase speed of innovation and increase local participation. There should be representatives of farmers on service-center committees and better dissemination of technology. The Tambon agricultural officer should solicit opinions from the community and form a group of agriculture volunteers.

คำสำคัญ: การเกษตรแบบมีส่วนร่วม

Keyword: Agricultural Water Resources

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การถ่ายโอนภารกิจอำนาจหน้าที่ของส่วนราชการให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กำหนดเป็นกฎหมายใช้บังคับให้ส่วนราชการและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องได้ถือปฏิบัติให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีผลผูกพันให้ส่วนราชการ 50 กรม (เดิม) ต้องถ่ายโอน 245 ภารกิจ ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งในส่วนของกรมส่งเสริมการเกษตรมีภารกิจที่ต้องถ่ายโอนให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จำนวน 10 ภารกิจ โดยองค์การบริหารส่วนตำบลถนนโพธิ์ อำเภอนโนนไทย จังหวัดนครราชสีมา ได้รับมอบภารกิจถ่ายโอนด้านการเกษตร เมื่อปี 2548 แล้วจำนวน 9 ภารกิจ และ อบต.ได้เริ่ม

ดำเนินงานด้านการเกษตร โดยทำการบรรจุโครงการ/กิจกรรมด้านการเกษตรที่ได้รับการถ่ายโอนในแผนพัฒนาสามปีและข้อบัญญัติงบประมาณรายจ่ายประจำปีทุกปี การดำเนินงานด้านการเกษตรจะอยู่ภายใต้อำนาจหน้าที่ของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีเกษตรชุมชน และศูนย์บริการฯ ยังให้บริการด้านการเกษตรทั้งในรูปแบบการให้คำปรึกษาแนะนำ การอบรมและเป็นแหล่งรวบรวมเมล็ดพันธุ์เพื่อแจกจ่ายเกษตรกร รวมถึงเป็นศูนย์ประสานงานการให้ความช่วยเหลือแก่เกษตรกรเมื่อเกิดภัยพิบัติ ทางธรรมชาติกับพืชผลทางการเกษตร และการเป็นผู้ประสานงานการขึ้นทะเบียนประกันรายได้พืชเศรษฐกิจหลัก 3 ชนิด (ข้าว ข้าวโพด มันสำปะหลัง) ของเกษตรกร

แต่การดำเนินงานด้านการเกษตรของ อบต.ถนนโพธิ์ ตลอดระยะเวลา 6 ปีที่ผ่านมา ในการสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้แก่เกษตรกรกลับไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร และยังเกิดปัญหาในการดำเนินงานหลายด้าน (องค์การบริหารส่วนตำบลถนนโพธิ์, 2553) อาทิ เช่น ปัญหาด้านการบริหารจัดการโครงการไม่บรรลุวัตถุประสงค์ โดยเฉพาะการจัดทำโครงการประเภทมีเงื่อนไขการส่งคืน เช่น โครงการแปลงผลิตเมล็ดพันธุ์ เกษตรกรไม่สามารถผลิตเมล็ดพันธุ์คืนให้แก่ทาง อบต.ได้ เนื่องจากการเกิดภัยธรรมชาติในพื้นที่ตำบลถนนโพธิ์ในช่วงปี 2548 – 2553 ทั้งภัยแล้งและน้ำท่วมส่งผลให้แปลงผลิตเมล็ดพันธุ์และพื้นที่การเกษตรได้รับความเสียหายจนไม่สามารถให้ผลผลิตได้ เกษตรกรจึงไม่มีเมล็ดพันธุ์ส่งใช้ให้แก่ อบต. ตามบันทึกข้อตกลงของโครงการ หรือบางโครงการเกษตรกรไม่สามารถดำเนินการตามข้อตกลงได้ ทำให้งบประมาณที่ใช้ในการดำเนินโครงการไม่เกิดประโยชน์ต่อเกษตรกรและ อบต.ตามที่ควรจะเป็น

โครงสร้างการบริหารงานการเกษตรซ้ำซ้อน ไม่มีความชัดเจนเกี่ยวกับอำนาจหน้าที่และผู้รับผิดชอบหลัก เนื่องจากเมื่อมีการถ่ายโอนภารกิจจากกรมส่งเสริมการเกษตรให้แก่ อบต.แล้ว แต่การดำเนินงานการเกษตรในหลายเรื่อง อบต.กลับไม่มีอำนาจหน้าที่ในการตัดสินใจแต่สำนักงานเกษตรอำเภอยังคงทำหน้าที่เช่นเดิม เช่น การจัดทำแผนพัฒนาการเกษตร การขึ้นทะเบียนเกษตรกร เป็นต้น ทั้งที่เมื่อมีการถ่ายโอนแล้ว อบต.ควรเป็นหน่วยงานหลักในการดำเนินการโดยมีสำนักงานเกษตรอำเภอเป็นพี่เลี้ยงหรือผู้ให้ความรู้วิชาการแต่ในการดำเนินการจริง อบต. กลับมีหน้าที่เป็นเพียงผู้ช่วยสำนักงานเกษตรอำเภอ บางครั้งมีการทำงานซ้ำซ้อนกันในบางเรื่อง เช่น การจัดเก็บข้อมูล

การเกษตร ที่มีการจัดเก็บ 2 หน่วยงาน ทำให้ข้อมูลไม่ตรงกัน ทำให้ประชาชนเกิดความสับสนในการรับบริการ ติดต่อผิดสถานที่ ทำให้เสียเวลา เกิดความไม่พอใจต่อระบบงานราชการ

คณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล และเกษตรกรในพื้นที่ไม่ให้ความสำคัญในการดำเนินกิจกรรม/โครงการของศูนย์บริการฯ เท่าที่ควรดูได้จากการเข้าร่วมประชุมเพื่อจัดทำแผนพัฒนาสามปีของ อบต. ที่มีการเสนอโครงการด้านการเกษตรเพียงปีละ 2 หรือ 3 โครงการเท่านั้น ทำให้การจัดทำโครงการด้านการเกษตรไม่ครอบคลุมความต้องการและปัญหาของเกษตรกรในพื้นที่อย่างแท้จริง

บุคลากรด้านการเกษตรมีไม่เพียงพอ เนื่องจากอบต.มีเจ้าหน้าที่ด้านการเกษตรเพียง 1 คน รับผิดชอบเกษตรกรในตำบล จำนวน 579 ครัวเรือน (1,423 คน) ทำให้การบริการบางเรื่อง เช่น การตรวจสอบพื้นที่การเกษตรเสียหายมีความล่าช้าไม่ทันการเมื่อถูกจำกัดเวลาทำให้การตรวจสอบไม่ทั่วถึง เกิดความผิดพลาดของข้อมูล รวมถึงการติดตามประเมินผลโครงการเกษตรของเจ้าหน้าที่ไม่ทั่วถึง ซึ่งปัญหาดังกล่าวอาจทำให้เกษตรกรและหน่วยงาน อบต. ได้รับความเสียหาย

งบประมาณในการดำเนินงานไม่เพียงพอทั้งงบการจัดทำโครงการ งบประมาณด้านวัสดุอุปกรณ์ เทคโนโลยีที่จำเป็น โดยเฉพาะคอมพิวเตอร์และระบบอินเทอร์เน็ต รวมถึงไม่มีสถานที่ทำงานของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร ซึ่งปัจจุบันต้องใช้สถานที่ร่วมกับสำนักปลัด อบต. เนื่องจากในช่วงปี 2548 – 2553 งบประมาณด้านการเกษตรได้รับการจัดสรรน้อย คือสูงสุดไม่เกินร้อยละ 1.85 ของงบประมาณรายจ่ายทั้งหมด (ปี 2548 ได้รับงบประมาณ 140,000 บาท ปี 2549 ได้รับงบประมาณ 120,000 บาท ปีงบประมาณ 2550 ได้รับงบประมาณ 220,000 บาท ปีงบประมาณ 2551 ได้รับงบประมาณ 190,000 บาท ปีงบประมาณ 2552 ได้รับงบประมาณ 120,000 บาท ปีงบประมาณ 2553 ได้รับงบประมาณ 95,000 บาท) ปัญหาดังกล่าวส่งผลให้การให้บริการเกิดความล่าช้า การดำเนินงานขาดความต่อเนื่อง ไม่สามารถตอบสนองหรือแก้ไขปัญหาแก่เกษตรกรในพื้นที่ได้อย่างทั่วถึง

ปัญหาการดำเนินงานการเกษตรที่เกิดขึ้นส่งผลให้เกษตรกรได้รับความเสียหาย และขาดความเชื่อมั่นในการรับบริการด้านการเกษตรจาก อบต. ด้วยเหตุนี้ การที่จะทำให้ การดำเนินงานด้านการเกษตรของ อบต. มีมาตรฐานมากขึ้น เพื่อให้เกษตรกรได้รับการ บริการที่มีคุณภาพ มีประโยชน์ช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรให้ดีขึ้นอย่างเป็น รูปธรรมและยั่งยืน ควรมีการศึกษาการพัฒนาระบบการดำเนินงานด้านการเกษตรของ องค์การบริหารส่วนตำบลถนนโพธิ์ อำเภอโนนไทย จังหวัดนครราชสีมา โดยเพื่อศึกษา ปัญหาเกี่ยวกับการดำเนินงานด้านการเกษตรขององค์การบริหารส่วนตำบลถนนโพธิ์ อำเภอโนนไทย จังหวัดนครราชสีมา และศึกษาแนวทางการแก้ปัญหาและการพัฒนา ระบบการดำเนินงานด้านการเกษตรให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

วิธีดำเนินการศึกษา

วิธีการศึกษาในครั้งนี้เริ่มต้นจากการสัมภาษณ์เชิงลึก กลุ่มเป้าหมาย ซึ่ง ประกอบด้วย คณะผู้บริหาร อบต. จำนวน 4 คน เจ้าหน้าที่สำนักงานเกษตรอำเภอ โนนไทย จำนวน 10 คน และผู้รับผิดชอบงานการเกษตร อบต. จำนวน 2 คน จากนั้นนำ ข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เนื้อหาเพื่อชี้ให้เห็นว่าปัจจุบันองค์การบริหารส่วนตำบลมีการ ดำเนินงานด้านการเกษตรอย่างไร มีจุดที่จะต้องปรับปรุงอย่างไร แล้วนำไปสู่การ เสนอแนะแนวทางในการพัฒนาระบบอย่างไร

การดำเนินงานด้านการเกษตรของ อบต.ถนนโพธิ์ สามารถสรุปเป็นภาพรวม ได้ ดังนี้

ภาพที่ 1 แสดงวิธีการดำเนินงานด้านการเกษตรขององค์การบริหารส่วนตำบลถนนโพธิ์

ในการที่จะปรับปรุงระบบการดำเนินงานด้านการเกษตรขององค์การบริหารส่วนตำบลจำเป็นต้องรู้ก่อนว่าปัจจุบันเกษตรกรมีปัญหาและความต้องการอย่างไร รวมทั้งระบบการดำเนินงานที่ อบต. ทำอยู่ในปัจจุบันมีจุดอ่อน จุดแข็งอย่างไร

จากการศึกษาปัญหาด้านการเกษตร และความต้องการในการแก้ปัญหาเกี่ยวกับการดำเนินงานของเกษตรกร พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความต้องการในการแก้ไขปัญหาด้านการเกษตร อันดับแรก คือ ปัญหาด้านเศรษฐกิจ โดยมีความต้องการให้แก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจในเรื่อง ราคาผลผลิตไม่แน่นอน ขาดเงินทุนในการทำการเกษตร และปัจจัยการผลิต เช่น เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย มีราคาแพง อันดับสองต้องการแก้ไขปัญหาด้านกายภาพ ในเรื่องแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรไม่เพียงพอ ประสพภัยธรรมชาติ และดินขาดความอุดมสมบูรณ์ อันดับสามต้องการแก้ไขปัญหาด้านการติดต่อประสานงาน การเกษตรกับองค์การบริหารส่วนตำบล ในเรื่องงบประมาณด้านการเกษตรไม่เพียงพอ ผู้บริหาร อบต. ให้ความสำคัญด้านการเกษตรน้อย ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาการเกษตรบุคลากรด้านการเกษตรมีไม่เพียงพอ และการบริการข้อมูลและประชาสัมพันธ์ด้านการเกษตรไม่เพียงพอ อันดับสี่ต้องการแก้ปัญหาด้านสังคม ในเรื่องการขาดความรู้ทางวิชาการเกษตรใหม่ๆ และอันดับที่ห้าต้องการแก้ปัญหาด้านชีวภาพ ในเรื่องผลผลิตต่ำและคุณภาพไม่ดี ขาดแคลนปัจจัยการผลิต และมีการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีต่างๆ ปริมาณมาก

ปัญหาต่างที่เกษตรกรกล่าวมาข้างต้นสามารถวิเคราะห์ได้ดังนี้คือ ปัญหาเศรษฐกิจ โดยเฉพาะในเรื่องราคาผลผลิตไม่แน่นอน ปัญหาดังกล่าวส่วนหนึ่งอาจมีสาเหตุมาจากกลไกตลาด สภาพเศรษฐกิจของประเทศและสภาพเศรษฐกิจโลกที่อยู่ในภาวะซบเซาติดต่อกันหลายปี แต่อีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ราคาผลผลิตทางการเกษตรไม่แน่นอนอาจมาจากปัญหาผลผลิตต่ำและคุณภาพไม่ดีทำให้ถูกกดราคารับซื้อและเมื่อพิจารณาความเชื่อมโยงของผลการศึกษาทำให้เห็นความสัมพันธ์ได้ว่าการที่ผลผลิตต่ำและคุณภาพไม่ดี อาจเป็นผลมาจากปัญหาด้านกายภาพในเรื่องแหล่งน้ำด้านการเกษตรไม่เพียงพอ เพราะน้ำถือเป็นปัจจัยที่สำคัญในการทำการเกษตรเมื่อน้ำขาดน้ำผลผลิตก็ลดลง

และในช่วง 7 ปีที่ผ่านมาในพื้นที่ตำบลถนนโพธิ์ ได้ประสบปัญหาภัยธรรมชาติทั้งน้ำท่วม ฝนแล้งสลับสับเปลี่ยนกันทุกปี ส่งผลให้ผลผลิตการเกษตรได้รับความเสียหายจำนวนมาก รวมถึงการที่เกษตรกรขาดความรู้ทางวิชาการเกษตรใหม่ๆ ในการปรับปรุง กระบวนการผลิตให้ได้ผลผลิตคุณภาพดีและมีปริมาณมาก ก็ส่งผลให้ได้ผลผลิตต่ำและคุณภาพไม่ดีเช่นกัน และเมื่อต้องการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ข้างต้นทั้งระบบไม่ว่าจะเป็นด้านชีวภาพในเรื่องผลผลิตต่ำคุณภาพไม่ดี ด้านเศรษฐกิจในเรื่องราคาผลผลิตไม่แน่นอน ด้านสังคมในเรื่องการขาดความรู้ทางวิชาการเกษตรใหม่ๆ ด้านการติดต่อประสานงานกับ อบต. ในเรื่องงบประมาณไม่เพียงพอ และด้านกายภาพในเรื่องแหล่งน้ำทางการเกษตร ไม่เพียงพอ ปัญหาเหล่านี้ล้วนต้องใช้งบประมาณจำนวนมากในการแก้ไข โดยเฉพาะการสร้างแหล่งน้ำให้เพียงพอซึ่งองค์การบริหารส่วนตำบลถนนโพธิ์ ยังไม่มีงบประมาณในการดำเนินการ ทำให้ปัญหาดังกล่าว ยังคงสร้างภาระให้แก่เกษตรกรมาจนถึงปัจจุบัน

นอกจากนี้ จากการวิเคราะห์เอกสารข้อมูลการดำเนินงานการเกษตรของ อบต. ถนนโพธิ์ ได้ค้นพบปัญหาหรือข้อบกพร่องของระบบการดำเนินงานด้านการเกษตรของ อบต.ถนนโพธิ์ คือ

- 1) การขาดการประชาสัมพันธ์ที่ดี เอกสารหรือประชาสัมพันธ์ให้เกษตรกร เข้าใจระบบการดำเนินงานมีน้อยทำให้เกษตรกรบางส่วนยังไม่เข้าใจวิธีการและขั้นตอนการทำงานด้านการเกษตรของหน่วยงานราชการไม่ดีเท่าที่ควร
- 2) การติดตามประเมินผลโครงการหลายโครงการขาดความต่อเนื่อง ทำให้งบประมาณบางส่วนสูญเสียไปโดยเปล่าประโยชน์ เช่น โครงการจัดตั้งกลุ่มอาชีพเพื่อ พัฒนารายได้ ซึ่งมีการจัดตั้งกลุ่มอาชีพตามความต้องการของประชาชนในหมู่บ้านๆ ละ 1 กลุ่ม ในช่วงปีแรกที่มีการติดตามประเมินผลจาก อบต. ทุกกลุ่มมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง แต่ภายหลังจาก 1 ปี อบต.ไม่ได้ทำการติดตามการดำเนินการของทุกกลุ่ม ทำให้หลายกลุ่มได้ทยอยหยุดการดำเนินการลงจนในปัจจุบันเหลือเพียง 2 กลุ่มที่ยังคงดำเนินกิจกรรมอยู่ คือ กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านถนนโพธิ์ และกลุ่มตัดเย็บชุดชั้นในโบราณ บ้านหลุมปูน
- 3) ปัญหาการขาดการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชนในการดำเนินงาน การเกษตร ซึ่งจากการพิจารณาโครงการ/กิจกรรมตามแผนพัฒนาการเกษตรประจำตำบล

พบว่า โครงการส่วนใหญ่ (โดยเฉลี่ยร้อยละ 76) มาจากหนังสือสั่งการของทางราชการ และจากนโยบายผู้บริหาร ส่วนโครงการที่มาจากความต้องการของประชาชนจริงๆ มีเพียงไม่กี่โครงการเท่านั้น และในการประชุมจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรประจำปี ก็มีผู้เข้าร่วมประชุมน้อยกว่าเป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยผู้เข้าประชุมส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มผู้นำชุมชน ส่งผลให้การดำเนินโครงการต่างๆ มักไม่ตรงกับปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของเกษตรกรหรือประชาชนในพื้นที่

4) ปัญหาด้านข้อกฎหมายที่เกี่ยวกับงานการเกษตรตามหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ไม่มีความชัดเจน เช่น กรณีศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลมีการถ่ายโอนศูนย์ฯ ให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น แต่ศูนย์บริการฯ ไม่สามารถจ่ายเงินค่าตอบแทนคณะกรรมการศูนย์บริการฯ ได้ เนื่องจากมีหนังสือจากกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น แจ้งว่าอยู่ในระหว่างการดำเนินการออกกฎหมาย ท้องถิ่นทุกแห่งจึงไม่สามารถดำเนินการจ่ายค่าตอบแทนคณะกรรมการศูนย์บริการฯ ได้

5) การปฏิบัติหน้าที่ซ้ำซ้อนกับสำนักงานเกษตรอำเภอ เช่น การจัดเก็บข้อมูลด้านการเกษตรซึ่งทั้ง อบต. และสำนักงานเกษตรอำเภอ มีการจัดเก็บข้อมูลเช่นเดียวกัน แต่ข้อมูลที่ได้รับกลับไม่ตรงกันทำให้ข้อมูลที่ได้ขาดความน่าเชื่อถือและสร้างความเบื่อหน่ายให้แก่เกษตรกรผู้กรอกข้อมูล

6) ปัญหาความล่าช้าในการปฏิบัติงานซึ่งมีสาเหตุ 2 ประการ คือ 1) ล่าช้าเพราะงบประมาณถูกโอนจัดสรรมาช้าทำให้การดำเนินโครงการบางอย่างพ้นช่วงเวลาที่จะทำได้ เช่น โครงการปลูกพืชก่อนหลังนา ซึ่งต้องทำในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ ถึงเมษายน แต่ อบต. ยังไม่มีงบประมาณเข้ามาจึงไม่สามารถทำได้ 2) ล่าช้าเพราะจำนวนบุคลากรไม่เพียงพอ ซึ่งจะเกิดขึ้นในช่วงที่เกิดปัญหาภัยพิบัติในพื้นที่ เช่น ภัยแล้ง น้ำท่วม ซึ่งบุคลากรเพียงคนเดียวต้องรับหน้าที่ออกพื้นที่ตรวจสอบความเสียหาย รับแจ้งความเสียหาย และประมวลผลข้อมูล ทำให้เกิดความล่าช้าในการจัดส่งข้อมูลไปยังหน่วยงานเหนือขึ้นไปในการขอความช่วยเหลือ

7) ปัญหาด้านงบประมาณไม่เพียงพอ พบว่างบประมาณด้านการเกษตรของ อบต. ถนนโพธิ์ได้รับการจัดสรรน้อยที่สุด เมื่อเทียบกับภารกิจทั้งหมดของ อบต. คือ

ประมาณร้อยละ 1.85 ของงบประมาณรายจ่ายทั้งหมด ซึ่งสวนทางกับจำนวนเกษตรกรในตำบลที่มีจำนวนมากกว่าอาชีพอื่น คือ ครัวเรือนในตำบลถนนโพธิ์มีทั้งสิ้น 728 ครัวเรือน เป็นครัวเรือนเกษตรกรถึง 579 ครัวเรือน จึงทำให้งบประมาณไม่เพียงพอต่อการส่งเสริมพัฒนาการเกษตรอย่างทั่วถึงและครอบคลุมทุกด้าน

8) แนวทางสู่การปฏิบัติงานในการพัฒนาระบบงานด้านการเกษตรปฏิบัติการ จำนวน 7 ด้าน ดังนี้

วิธีการทำงาน เสนอแนะแนวทางหรือมาตรการในการพัฒนา ดังนี้

(1) ใช้ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลเป็นกลไกในการดำเนินงานและให้บริการทางการเกษตร

(2) พิจารณาปรับลดขั้นตอนในการให้บริการ เพื่อให้เกิดความรวดเร็ว คล่องตัว ในการให้บริการประชาชน เช่น มีการมอบอำนาจ การอนุญาตและสั่งการต่างๆ ให้เสร็จสิ้น ณ จุดให้บริการเดียวกัน

(3) จัดทำคู่มือประชาสัมพันธ์ เกี่ยวกับบทบาท หน้าที่ และขั้นตอนการติดต่อ งานด้านการเกษตรให้ประชาชนรับทราบ

(4) ปรับปรุงระบบการประเมินผลการดำเนินงาน โดยให้มีการกำหนดตัวชี้วัด ในการติดตามประเมินผลทั้งด้านการบริหารจัดการ คุณภาพการบริการ ความพึงพอใจ ความคุ้มค่า ปัญหา อุปสรรคและแนวทางแก้ไข และให้มีการสรุปผลการดำเนินงาน ประจำปีรายงานต่อผู้บริหารท้องถิ่นและที่ประชุมสภาท้องถิ่น

(5) มีระบบรับเรื่องราวร้องทุกข์ที่มีประสิทธิภาพ เพื่อช่วยแก้ปัญหาและเป็นที่พึ่งยามประชาชนเดือดร้อน

(6) รวบรวมระเบียบ ข้อบังคับทางกฎหมายที่เป็นอุปสรรคในการปฏิบัติงานเพื่อ เสนอให้กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น พิจารณาทบทวน ปรับปรุงแก้ไข หรือยกเลิก

(7) นำข้อสรุปของปัญหาและความต้องการจากผลการศึกษาครั้งนี้ ทั้งด้าน เศรษฐกิจ สังคม กายภาพ ชีวภาพ และการติดต่อประสานงานกับ อบต. ไปจัดทำโครงการ เพื่อดำเนินการแก้ไขปรับปรุงต่อไป หากปัญหาใดเกินศักยภาพของ อบต. ให้พิจารณา ดำเนินการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น อบจ. กรมส่งเสริม

การเกษตร กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กรมทรัพยากรน้ำ เป็นต้นในการขอรับการสนับสนุนทั้งด้านงบประมาณและด้านวิชาการ

โครงสร้างหน่วยงาน เสนอแนะแนวทางหรือมาตรการในการพัฒนา ดังนี้

(1) ควรแต่งตั้งผู้บริหารท้องถิ่นเป็นประธานกรรมการของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล เพื่อเป็นการส่งเสริมให้ผู้บริหารท้องถิ่นให้ความสำคัญกับการพัฒนาด้านการเกษตรมากขึ้น

(2) จัดการประชุมเพื่อทบทวนโครงสร้างการดำเนินงานการเกษตรระหว่าง อบต. และสำนักงานเกษตรอำเภอ เพื่อลดความซ้ำซ้อนในการปฏิบัติงาน โดยการเปลี่ยนเป็นรูปแบบทำงานเชิงบูรณาการ ใช้กลไกการทำงานเป็นทีม

งบประมาณ เสนอแนะแนวทางหรือมาตรการในการพัฒนา ดังนี้

(1) มีการกระจายงบประมาณให้ครบทุกหมู่บ้าน เพื่อให้เกิดความเสมอภาค

(2) ประสานความร่วมมือเชิงบูรณาการกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น อบจ. กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กรมส่งเสริมการเกษตร เป็นต้น เพื่อขอรับการสนับสนุนงบประมาณในส่วนที่เกินศักยภาพของ อบต.

(3) ส่งเสริมให้มีการจัดตั้งกองทุนด้านการเกษตรระดับตำบลเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรด้านปัจจัยการผลิต โดยให้เกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมในการลงทุนและบริหารจัดการ

(4) วางแผนการใช้จ่ายงบประมาณการเกษตร เพื่อป้องกันปัญหาการปฏิบัติงานที่เกิดจากความล่าช้าของงบประมาณ

ระบบบริหารงานบุคคล เสนอแนะแนวทางหรือมาตรการในการพัฒนา ดังนี้

(1) ควรสรรหาบุคลากรด้านการเกษตรเพิ่มเติม เพื่อให้เพียงพอต่อการให้บริการ

(2) พัฒนาศักยภาพการเกษตรให้มีความรู้และทักษะในการปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่อง

การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์และค่านิยม เสนอแนะแนวทางหรือมาตรการในการพัฒนา ดังนี้

(1) ผู้บริหารท้องถิ่นต้องให้ความสำคัญในการพัฒนาด้านการเกษตรให้มากขึ้น โดยกำหนดนโยบายที่ชัดเจนและนำไปสู่การปฏิบัติ

(2) ควรมีแนวทางเร่งด่วนในการแก้ปัญหาด้านการเกษตรตามความต้องการของประชาชน ในเรื่องราคาผลผลิตไม่แน่นอน แหล่งน้ำด้านการเกษตรไม่เพียงพอ งบประมาณการเกษตรไม่เพียงพอ การขาดความรู้ทางวิชาการเกษตรใหม่ๆ และผลผลิตต่ำคุณภาพไม่ดี

(3) มีการจัดทำข้อตกลงในการปฏิบัติราชการเพื่อกำหนดเป้าหมายและทิศทางการทำงานให้แก่หน่วยงานและบุคลากร

การสร้างระบบงานให้ทันสมัย เสนอแนะแนวทางหรือมาตรการในการพัฒนา ดังนี้

(1) มีการจัดให้บริการประชาชนในด้านการเกษตรแบบ one stop service โดยให้บริการเบ็ดเสร็จ ณ จุดเดียว

(2) จัดหาและปรับปรุงวัสดุอุปกรณ์ในการให้บริการทางการเกษตร ให้ทันสมัย และเพียงพอต่อความต้องการของประชาชนผู้รับบริการ

(3) นำระบบอินเทอร์เน็ตความเร็วสูงมาใช้ในการให้บริการ

เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม เสนอแนะแนวทางหรือมาตรการในการพัฒนา ดังนี้

(1) มีการแต่งตั้งตัวแทนเกษตรกรทุกหมู่บ้าน เป็นคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล

(2) มีระบบรับฟังความคิดเห็นของประชาชน เช่น เปิดช่องทางรับความคิดเห็นผ่านเว็บไซต์ กล้องรับความคิดเห็น การจัดประชุม เป็นต้น

(3) จัดตั้งกลุ่มอาสาสมัครทางการเกษตรต่างๆ เช่น กลุ่มยุวเกษตรกร กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

แนวทางในการพัฒนาระบบการดำเนินงานด้านการเกษตรของ อบต.ถนนโพธิ์ ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น โดยมีข้อเสนอแนะ

เพื่อให้การพัฒนาระบบการดำเนินงานด้านการเกษตรขององค์การบริหารส่วนตำบล มีเป้าหมายที่ชัดเจนและเป็นแนวทางในการปฏิบัติงานของผู้ที่เกี่ยวข้อง ผู้บริหาร อบต. ควรมีการกำหนดนโยบายในการพัฒนาด้านการเกษตร โดยการสร้างศูนย์บริการ และถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล จัดตั้งส่วนส่งเสริมการเกษตรของ องค์การบริหารส่วนตำบล เพื่อให้เกิดความคล่องตัวในการปฏิบัติงานทั้งด้านงบประมาณ และบริหารจัดการ ควรจัดสรรงบประมาณในการส่งเสริมการเกษตรไม่น้อยกว่าร้อยละ 8 ของงบประมาณรายจ่ายประจำปี ส่งเสริมให้ภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานด้านการเกษตร และควรรหาแนวทางเพิ่มจำนวนแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรและพัฒนาคุณภาพผลผลิต

เอกสารอ้างอิง

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ. (2551). **แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการไทย (พ.ศ.2551 - พ.ศ.2555)**. กรุงเทพฯ : สำนักงาน ก.พ.ร.. (เอกสารอัดสำเนา)

องค์การบริหารส่วนตำบลถนนโพธิ์. (2553). **แผนพัฒนาการเกษตร (2553-2555)**.

นครราชสีมา : อบต.ถนนโพธิ์. (เอกสารอัดสำเนา).

องค์การบริหารส่วนตำบลถนนโพธิ์. (2553). **แผนพัฒนาสามปี (2553-2555)**.

นครราชสีมา:

อบต.ถนนโพธิ์. (เอกสารอัดสำเนา).

เอกชัย โอเจริญ. (2548). **ต้นแบบระบบส่งเสริมการเกษตรแบบมีส่วนร่วม**. ค้นเมื่อ 15

กุมภาพันธ์. (2554). จาก <http://www.trf.or.th/research/abstract.asp?PROJECTID=RDG4520034>

การบริหารจัดการแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรแบบมีส่วนร่วม

Participatory Management of Agricultural Water Resources

บุญถม สมน้อย¹

ปราโมทย์ ทองกระจ่าย²

บทคัดย่อ

รายงานนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินและพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรในปัจจุบันขององค์การบริหารส่วนตำบลห้วยเหล็ก โดยการสัมภาษณ์คณะผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องขององค์การบริหารส่วนตำบลห้วยเหล็ก ข้าราชการ จากสำนักงานเกษตรอำเภอเมืองอุบลราชธานี และ ตัวแทนของเกษตรกรในตำบลห้วยเหล็ก

ผลการศึกษาพบว่า การจัดแหล่งน้ำองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยเหล็กในปัจจุบันมีการดำเนินการหลายลักษณะ อาทิเช่น ก่อสร้างฝายคอนกรีตเสริมเหล็ก กักเก็บน้ำในลำห้วยปลาแดก และโครงการขุดลอกคลองรับน้ำชลประทานหนองช้างใหญ่ การดำเนินการดังกล่าวแม้จะสร้างความพึงพอใจให้กับเกษตรกร แต่ทว่าควรมีการ ปรับปรุงขุดลอกเป็นลำดับแรกก่อนที่จะพัฒนาแหล่งน้ำประเภทอื่น เพราะจะประหยัดงบประมาณในเรื่องค่าที่ดิน ส่วนวิธีการจัดหาน้ำ สำหรับหมู่บ้านที่ไม่มีแหล่งน้ำ คือ การสร้างแหล่งน้ำขนาดเล็ก เช่น โครงการขุดสระเก็บน้ำตามแนวทางเกษตรทฤษฎีใหม่ และ โครงการขุดเจาะบ่อบาดาลเพื่อการเกษตร

Abstract

This research had the objective to evaluate a participatory approach to water resource management for agriculture and to propose a model for managing these resources by the Khi Lek Tambon Administrative Organization (TAO). Data were collected by interview with the administrative committee and related staff of the TAO, government officials from the Muang District Agriculture Office of Ubon Ratchatani Province and representatives from the population of farmers in the Tambon.

This study found that, at present, many different methods are being used for water resource management in the Tambon. For example, there is construction of small cement weirs, storage of water in the Huay Pla Daek stream, and a project to deepen the Chang Yai irrigation

¹ นักศึกษาหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น

² รองศาสตราจารย์; รองคณบดีฝ่ายวิจัยและประกันคุณภาพการศึกษา คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

canals. Although these measures are approved of by the community, there needs to be a prioritization: The deepening of the canal should come first. Other proposed activities include the construction of a reservoir and digging of wells in areas with no natural sources of water.

คำสำคัญ: การเกษตรแบบมีส่วนร่วม

Keyword: Agricultural Water Resources

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

น้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นสิ่งเอื้อประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งเป็นอาชีพหลักของคนไทย แต่การที่ทำให้มีน้ำใช้ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมได้อย่างเพียงพอนั้นเป็นการยาก เพราะในการทำการเกษตรส่วนใหญ่เกษตรกรอาศัยน้ำจากธรรมชาติ แต่มักประสบปัญหาเสมอ สาเหตุของการขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตร เนื่องจากประชาชนขาดการอนุรักษ์น้ำ อย่างจริงจังและยังไม่มีมีความเข้าใจเรื่องการอนุรักษ์น้ำอย่างแท้จริงดังนั้นระบบนิเวศของกลุ่มน้ำจึงถูกทำลายและเปลี่ยนแปลงป่าไม้ถูกทำลาย ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ฝนตกไม่กระจายสม่ำเสมอ ฝนตกทิ้งช่วงยาวนานหรือบางปีฝนตกน้อย แหล่งน้ำธรรมชาติที่เคยใช้เป็นแหล่งน้ำสำหรับเพาะปลูก เช่น ห้วย หนอง คลอง บึงอยู่ในสภาพดินแข็งและถูกบุกรุกมีแหล่งเก็บกักน้ำไม่เพียงพอสำหรับเก็บน้ำปริมาณมากในฤดูฝนขาดการจัดการน้ำจากกลุ่มน้ำที่มีมากไปใช้ในกลุ่มน้ำที่ขาดแคลน ประชาชนขาดจิตสำนึกในการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ มักไม่บำรุงรักษาแหล่งน้ำที่มีอยู่ (<http://www2.swu.ac.th/royal/book1/b1c2t2.html>, ถาวร ศิริณ, 2545)

ดังนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ที่จะต้องมีระบบการบริหารจัดการ แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร ที่มีประสิทธิภาพ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นหน่วยงานที่ใกล้ชิดประชาชนโดยเฉพาะเกษตรกร ทั้งเป็นองค์กรที่มีบทบาทหน้าที่และภารกิจในการจัดการให้มีน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค และทางการเกษตรโดยกฎหมายและแผนปฏิบัติการ กำหนดขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้กำหนดให้ส่วนราชการมีการถ่ายโอนภารกิจในด้านการบริหารจัดการและการดูแลบำรุงรักษาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตามพระราชบัญญัติสภาพัฒนและ

องค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 มาตรา 68 บัญญัติให้องค์การบริหารส่วนตำบลอาจจัดทำกิจการในเขตองค์การบริหารส่วนตำบล (1) ให้มีน้ำเพื่อการอุปโภค บริโภคและการเกษตร (กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น, ม.ป.ป.)

เพื่อเป็นการส่งเสริมการประกอบอาชีพ ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ของราษฎรที่ประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรมในตำบลให้หลักจึงสมควรที่จะทำการศึกษาการพัฒนา รูปแบบและการบริหารจัดการแหล่งน้ำชุมชนเพื่อการเกษตรแบบมีส่วนร่วม เพื่อตอบสนองความต้องการน้ำเพื่อการเกษตร ของประชาชน อย่างพอเพียงซึ่งสอดคล้องกับกฎหมายและแผนปฏิบัติการกำหนดขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 มาตรา 16 (6) การส่งเสริมการฝึก และการประกอบอาชีพ แต่การพัฒนาแหล่งน้ำจะเกิดประโยชน์อย่างสูงต้องอาศัยการมีส่วนร่วม ในการบริหารจัดการ ของเกษตรกรเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุด (เกื้อกูล มานะสัมพันธ์สกุล, 2547)

วัตถุประสงค์

วัตถุประสงค์ในการศึกษาสิ่งที่มาเสนอแนะแนวทางในการปรับปรุงการบริหารจัดการ แต่การที่จะได้แนวทางดีกว่า จำเป็นที่จะต้องรู้ก่อน ในปัจจุบันอบต. มีการบริหารจัดการน้ำเท่าไร ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเท่าไร

กลุ่มเป้าหมายและวิธีการศึกษา

การศึกษานี้เป็นการรวบรวมข้อมูลลักษณะแหล่งน้ำ สถานการณ์แหล่งน้ำ การใช้ น้ำในแหล่งน้ำ ของประชาชน และข้อมูลการมีส่วนร่วม ของประชาชนในการบริหารจัดการแหล่งน้ำชุมชนเพื่อการเกษตร โดยมุ่งประเด็นดังต่อไปนี้

1. ข้อมูลแหล่งน้ำสาธารณประโยชน์ ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลให้หลัก
2. ข้อมูลการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการแหล่งน้ำชุมชนเพื่อการเกษตร ในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลให้หลัก

กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการศึกษาโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกประกอบด้วย นายก องค์การบริหารส่วนตำบลให้หลัก จำนวน 1 คน รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลให้หลัก จำนวน 2 คน ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลให้หลัก จำนวน 1 คน เจ้าหน้าที่เกษตร ประจำ

ตำบล จำนวน 1 คน นายช่างโยธา จำนวน 1 คน วิศวกรโยธา จำนวน 1 คน เจ้าหน้าที่วิเคราะห์นโยบายและแผน จำนวน 1 คน ประธานกลุ่มเกษตรกรทำนาจีเหล็ก จำนวน 1 คน และ รองประธานกลุ่มเกษตรกรทำนาจีเหล็ก จำนวน 1 คน

ผลการศึกษา

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการ บริหารจัดการแหล่งน้ำชุมชนเพื่อการเกษตร

การมีส่วนร่วมของประชาชนมีความจำเป็นต่อการบริหารจัดการแหล่งน้ำชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบลจีเหล็ก เพราะการแก้ไขปัญหาแหล่งน้ำ หรือจะพัฒนาแหล่งน้ำ ในชุมชน ชุมชนจะต้องมีส่วนร่วม โดยเริ่มตั้งแต่ร่วมเสนอปัญหาหรือร่วมเสนอแนวคิดที่จะพัฒนา ร่วมแสดงความคิดเห็นในการดำเนินการการปฏิบัติและมาตรการควบคุม เพราะชุมชนอยู่กับสภาพพื้นที่รู้สาเหตุของปัญหาเป็นอย่างดี การรู้ถึงสาเหตุของปัญหาทำให้สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างถูกต้อง ตรงตามความต้องการเป็นการสร้างความเข้าใจและมั่นใจให้กับประชาชน ในการดำเนินโครงการพัฒนาหรือการแก้ไขปัญหา การมีส่วนร่วมจะทำให้เกิดความโปร่งใสในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ และเป็นการสร้างเสริมความเข้มแข็งของท้องถิ่น สร้างสัมพันธภาพที่ดีระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและประชาชนในพื้นที่ทำให้ประชาชนมีความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของโครงการ นำไปสู่ความร่วมมือในการบริหารจัดการ และกำหนดมาตรการควบคุมดูแลรักษาแหล่งน้ำในชุมชนให้มีความยั่งยืน ต่อไปในอนาคต

องค์การบริหารส่วนตำบลจีเหล็กได้ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหาร จัดการแหล่งน้ำชุมชน โดยมีการจัดเวทีประชาคมหมู่บ้านทุกหมู่บ้านเป็นประจำทุกปี เพื่อให้ประชาชนได้ร่วมเสนอปัญหาหรือร่วมเสนอแนวคิดที่จะพัฒนา หลังจากประชาชนได้ร่วมเสนอปัญหาหรือแนวทางในการพัฒนาแล้วในขั้นตอนการดำเนินโครงการองค์การบริหารส่วนตำบลจีเหล็กได้ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมโดยการแต่งตั้งผู้แทนชุมชนหรือประชาคม ที่มีความรู้หรือประสบการณ์เกี่ยวกับงานที่จะซื้อหรือจ้างครั้งนั้นตามข้อเสนอของชุมชนหรือประชาคมในเขตพื้นที่ดำเนินการเข้าร่วมเป็นกรรมการอย่างน้อยคณะละสองคนประกอบด้วย คณะกรรมการเปิดซองสอบราคา

คณะกรรมการพิจารณาผลการประกวดราคาและคณะกรรมการตรวจรับพัสดุหรือ
คณะกรรมการตรวจการจ้าง

กระบวนการหรือขั้นตอนการมีส่วนร่วมที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ ในการ
บริหารจัดการแหล่งน้ำชุมชนควรมีกระบวนการที่ส่งเสริม สนับสนุน ชักนำและสร้าง
โอกาสให้ประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนในการดำเนินการซึ่งประชาชนจะต้องเข้าร่วม
ในขั้นตอนต่างๆ คือ

1. การมีส่วนร่วม ในขั้นตอนการค้นปัญหาและสาเหตุของประชาชน
เนื่องจากเหตุผลพื้นฐาน คือ ชาวชนบทประสบปัญหาขอมารู้ปัญหาของตนเองได้ดีที่สุด
2. การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการวางแผนดำเนินการกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา
ปัญหาเหล่านั้น ผู้ที่เลือกแนวทางในการพัฒนาควรเป็นประชาชนในชุมชนนั่นเองไม่ใช่
บุคคลภายนอก เพื่อให้เหมาะสมสอดคล้องกับทรัพยากรกับศักยภาพในการพัฒนาชุมชน
นั้น
3. การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการลงทุน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านแรงงาน การ
ร่วมแรงประกอบกิจกรรมที่จะทำให้ประชาชนมีความผูกพันมากขึ้น และก่อให้เกิด
ความรู้สึกร่วมกันในการเป็นเจ้าของกิจกรรมและผลงานที่ปรากฏซึ่งจะส่งผลให้
ประชาชนบำรุงรักษาให้ดำรงอยู่อย่างสมบูรณ์ และมีประโยชน์
4. การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการติดตามประเมินผลเพื่อค้นคว้า เพื่อหาข้อดี
และข้อบกพร่องเกิดจากการดำเนินกิจกรรม ซึ่งได้นำมาเป็นบทเรียนในการหาหนทาง
ปรับปรุงแก้ไขและเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานต่อไป

**รูปแบบการบริหารจัดการแหล่งน้ำชุมชนเพื่อการเกษตรรูปแบบต่างๆ และการ
บริหารจัดการแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรขององค์การบริหารส่วนตำบลชีเหล็ก ในปัจจุบัน**

รูปแบบในการบริหารจัดการแหล่งน้ำชุมชน เพื่อการเกษตร มีดังต่อไปนี้

1. การขุดเจาะบ่อบาดาลเพื่อการเกษตร
2. การขุดสระเก็บน้ำ
3. การขุดสระในนาข้าว
4. การขุดหนองน้ำ
5. การขุดคลองส่งน้ำ
6. การสร้างอ่างเก็บน้ำ
7. การสร้างสระเก็บน้ำ
8. การขุดลอก ห้วย หนอง คลอง
9. การก่อสร้างฝายทดน้ำ
10. โครงการชลประทานระบบท่อ

ในปัจจุบัน องค์การบริหารส่วนตำบลจีเหล็ก มีการบริหารจัดการแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรดังนี้

ด้านนโยบาย องค์การบริหารส่วนตำบลจีเหล็ก มีนโยบายด้านการพัฒนาแหล่งน้ำ ดังที่ปรากฏในแผนพัฒนาสามปีประจำปี พ.ศ. 2555-2557 ที่ได้มีการกำหนดให้มีการจัดหาแหล่งน้ำ เพื่อการเกษตรในยุทธศาสตร์ การพัฒนาระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการและโครงสร้างพื้นฐานแนวทางการก่อสร้างฝายกักเก็บน้ำปีงบประมาณ พ.ศ. 2555 จำนวน 1 โครงการ ปีงบประมาณ พ.ศ. 2556 จำนวน 1 โครงการและในปีงบประมาณ พ.ศ. 2557 จำนวน 1 โครงการ

ด้านการงบประมาณ องค์การบริหารส่วนตำบลจีเหล็ก ได้จัดตั้งงบประมาณตามแผนพัฒนาสามปีประจำปี พ.ศ. 2555-2557 จำนวน 3 โครงการ ประกอบด้วยในปีงบประมาณ พ.ศ. 2555 ตั้งงบประมาณไว้เป็นเงิน 2,000,000 บาท เพื่อจ่ายเป็นค่าโครงการก่อสร้างคลองส่งน้ำเพื่อการเกษตรจากทุ่งใหญ่-หนองเชียงมอ หมู่ที่ 10 ในปีงบประมาณ พ.ศ. 2556 ตั้งงบประมาณเป็นเงิน 300,000 บาท เพื่อก่อสร้าง/ซ่อมแซมฝายกักเก็บน้ำบริเวณพื้นที่บ้านหนองตอแก้วและบ้านทุ่งคำไผ่และในปีงบประมาณ พ.ศ. 2557 ได้จัดตั้งงบประมาณ เพื่อจัดซื้อเครื่องสูบน้ำเพื่อการเกษตรเป็นเงิน 15,000 บาท นอกจากนี้องค์การบริหารส่วนตำบลจีเหล็กยังรับภาระค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมโครงการพัฒนาแหล่งน้ำให้อยู่ในสภาพที่ใช้การได้

ด้านการปฏิบัติ การบริหารจัดการแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร องค์การบริหารส่วนตำบลจีเหล็ก ให้การสนับสนุนการจัดสรรงบประมาณใช้งบประมาณอย่างมีประสิทธิภาพ และสอดคล้องกับความต้องการของเกษตรกร เช่น โครงการขุดลอกลำห้วยปลาแดกและโครงการขุดลอกเพื่อรับน้ำจากอ่างเก็บน้ำชลประทานหนองช้างใหญ่ที่ขอรับการสนับสนุนเครื่องจักรกลจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุบลราชธานี โดยองค์การบริหารส่วนตำบลจีเหล็ก ออกค่าใช้จ่ายค่าน้ำมันเชื้อเพลิงเป็นการดำเนินโครงการที่ประหยัดงบประมาณของทางราชการกว่าการจ้างเหมา และด้านการปฏิบัติยังมีการจัดทำแผนพัฒนาด้านการพัฒนาแหล่งน้ำ โดยการจัดเวทีประชาคมหมู่บ้าน การจัดทำแผนการบำรุงรักษาแหล่งน้ำ เช่น แผนการขุดลอกแหล่งน้ำเมื่อต้นเงิน แผนการบำรุงรักษาโครงการประเภทฝาย โดยทำการตรวจสอบสภาพและมีการบำรุงรักษาอย่างสม่ำเสมอ ถ้า

พบว่าฝายและตลิ่งที่บริเวณใกล้กับฝายส่วนใดชำรุดก็จะรีบซ่อมแซมทันทีและจะมีการตรวจสอบและทำการซ่อมใหญ่ จนทั่วตลอดทั้งฝายและอาคารในบริเวณที่มีการชำรุดเสียหายให้มีสภาพดีเหมือนเดิม ปีละหนึ่งครั้งเป็นอย่างน้อย ด้านการปฏิบัติอีกด้านก็คือ การส่งเสริมสนับสนุนทางวิชาการ โดยการส่งบุคลากรเข้ารับการฝึกอบรมเพิ่มพูนความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการแหล่งน้ำ นอกจากนี้องค์การบริหารส่วนตำบลก็هلكยังมีการประเมินประสิทธิผลของโครงการต่างๆที่ได้ดำเนินการมาแล้วในเชิงคุณภาพ จากการสอบถามความพึงพอใจของประชาชนในพื้นที่ และมีการจัดทำทะเบียนโครงการพัฒนาแหล่งน้ำทุกประเภทขององค์การบริหารส่วนตำบลให้เล็ก

แนวทางการปรับปรุงการจัดการน้ำ

องค์การบริหารส่วนตำบลให้เล็ก ควรร่วมกับชุมชน ในการดูแลรักษา พัฒนา และบริหารจัดการแหล่งน้ำชุมชนที่มีอยู่ ดังนี้

1. หนองแด้สาธารณประโยชน์ องค์การบริหารส่วนตำบลให้เล็ก ร่วมกับชุมชนบ้านหนองแด้ บริหารจัดการโดยการขุดลอกอย่างสม่ำเสมอ เนื่องจากเป็นหนองน้ำขนาดเล็ก มีพื้นที่รับน้ำน้อย ชุมชนต้องช่วยกันดูแลไม่ให้มีการพังทลายของหน้าดิน โดยการปลูกหญ้าแฝกไว้ริมตลิ่งริมหนอง ตามแนวพระราชดำริ หากเกิดตะกอนทับถม ทำให้ดินเงินก็ต้องแจ้งองค์การบริหารส่วนตำบลให้มาดำเนินการขุดลอก เพื่อให้มีสภาพพร้อมใช้น้ำเพื่อการเกษตรอยู่ตลอด อีกทั้งยังสามารถนำปลาปล่อยเลี้ยงไว้เพื่อเป็นอาหารหรือเพื่อหารายได้ให้กับชุมชน โดยการประกาศขายบัตรให้กับผู้มาจับปลาที่เลี้ยงไว้ซึ่งเป็นที่ยอมรับของนักทอดแหหาปลาในจังหวัดอุบลราชธานี แล้วนำเงินที่จากการขายบัตรมาต่อ ยอดในการซื้อพันธุ์ปลาหรือนำมาพัฒนาแหล่งน้ำต่อไป

2. หนองแคนสาธารณประโยชน์ องค์การบริหารส่วนตำบลให้เล็ก ร่วมกับชุมชนบ้านให้เล็ก บริหารจัดการโดยการขุดลอก หากเกิดตะกอนทับถมทำให้ดินเงินและให้ชุมชนช่วยดูแลรักษา เป็นหูเป็นตา ปลูกหญ้าแฝกป้องกันการพังทลายของหน้าดิน แม้หนองแคนจะไม่ได้ใช้น้ำเพื่อการเกษตร แต่ประชาชนก็ใช้แหล่งน้ำนี้เพื่อการเลี้ยงสัตว์ เนื่องจากเป็นเป็นแหล่งน้ำสาธารณะที่อยู่ใกล้ชุมชนและมีพื้นที่กว้างใหญ่ องค์การบริหารส่วนตำบลให้เล็ก กำลังดำเนินการให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่พักผ่อนหย่อนใจจัดเป็น

สวนสาธารณะ และลานกีฬาเอนกประสงค์เป็นการส่งเสริมให้เยาวชนและประชาชน สนใจการเล่นกีฬาเพื่อสุขภาพ ดังนั้นหนองแคนและบริเวณโดยรอบองค์การบริหารส่วน ตำบลจีเหล็กและชุมชนบ้านจีเหล็กจะต้องร่วมกันดูแลรักษาเรื่องความสะอาด และ รักษาสภาพแวดล้อม

3. ห้วยปลาแดก มีพื้นที่ครอบคลุมสามหมู่บ้าน ประกอบด้วย บ้านจีเหล็ก บ้านหนองตอแก้ว และบ้านทุ่งคำไผ่ ทั้งสามชุมชนต้องร่วมกันบริหารจัดการกับองค์การบริหารส่วนตำบลจีเหล็ก โดยการจัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำ แต่ละกลุ่มแบ่งพื้นที่รับผิดชอบในการใช้น้ำการจัดสรรน้ำ การดูแลรักษา ห้วยปลาแดก สามารถดำเนินการบริหารจัดการได้ ในรูปแบบของการขุดลอกลำห้วย เพื่อเพิ่มพื้นที่รับน้ำการก่อสร้างฝายกักเก็บน้ำ และการบริหารจัดการรูปแบบชลประทานระบบท่อ โดยองค์การบริหารส่วนตำบลจีเหล็กจัดซื้อ เครื่องสูบน้ำและท่อส่งน้ำ ให้กลุ่มผู้ใช้น้ำขี้มเมื่อพืชทางการเกษตรที่ปลูกไว้ขาดน้ำ หรือ ฝนทิ้งช่วง ซึ่งอาจทำให้ผลผลิตทางการเกษตรเสียหาย เพื่อนำไปใช้สูบน้ำจากลำห้วย เข้าแปลงเกษตรของสมาชิกแต่ละกลุ่ม โดยกลุ่มผู้ใช้น้ำออกค่าใช้จ่าย ค่าน้ำมันเชื้อเพลิง

4. หนองควายน้อยสาธารณประโยชน์ องค์การบริหารส่วนตำบลจีเหล็ก ร่วมกับชุมชนบ้านสว่างบริหารจัดการโดยการขุดลอกและชุมชนต้องช่วยกันดูแล บำรุงรักษาไม่ให้มีการพังทลายของหน้าดิน หากชุมชนต้องการเพิ่มพื้นที่รับน้ำก็สามารถ ดำเนินการขุดเพิ่มขนาดได้ เพราะหนองควายน้อยมีขนาดพื้นที่ถึง 8 ไร่ 1 งาน 73 ตารางวา จากสภาพบริบทหนองควายน้อยมีน้ำใช้เพื่อการเกษตรตลอดปี จึงสามารถนำรูปแบบการ บริหารจัดการระบบชลประทานระบบท่อมาใช้ในกรณี ที่พืชที่ปลูกขาดน้ำหรือฝนทิ้งช่วง จากการที่หนองควายน้อยมีน้ำตลอดปี ชุมชนบ้านสว่างได้มีการปล่อยพันธุ์ปลา เพื่อหา รายได้ให้กับชุมชนโดยการขายบัตรให้กับผู้มาจับปลา ซึ่งปฏิบัติมาเป็นประจำทุกปี แต่ละ ปีได้เงินหลายหมื่นบาท แล้วนำเงินที่จากการขายบัตร มาซื้อพันธุ์ปลา ส่วนที่เหลือ นำมา พัฒนาแหล่งน้ำต่อไป

5. หนองหล่มสาธารณประโยชน์บริหารจัดการแหล่งน้ำโดยองค์การบริหาร ส่วนตำบลจีเหล็กร่วมกับชุมชนบ้านหนองตอแก้วบริหารจัดการในรูปแบบการขุดลอก และช่วยกันดูแล บำรุงรักษาไม่ให้มีการพังทลายของหน้าดิน และไม่ปล่อยให้มีการทับถม ของตะกอนจนทำให้หนองตื้นเขิน หนองหล่มสามารถเพิ่มขนาดได้เพราะมีขนาดพื้นที่ 9

ไร่ 1 งาน 51 ตารางวา นอกจากการใช้ประโยชน์จากน้ำเพื่อการเกษตรแล้ว ชุมชนบ้านหนองตอแก้วได้มีการปล่อยพันธุ์ปลา เพื่อเป็นแหล่งอาหารและการหารายได้ให้กับชุมชน

6. ห้วยร่องหิน องค์การบริหารส่วนตำบลชี้แจงให้หลักร่วมกับชุมชนบ้านหนองเสือ โดยชุมชนร่วมในการช่วยดูแลช่วยรักษาสภาพแวดล้อมใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำอย่างอนุรักษ์ ห้วยร่องหิน สามารถดำเนินการบริหารจัดการได้ในรูปแบบของการขุดลอกลำห้วย เพื่อเพิ่มพื้นที่รับน้ำ การก่อสร้างฝายกักเก็บน้ำ และการบริหารจัดการรูปแบบชลประทานระบบท่อ เหมือนลำห้วยปลาแดก

7. ร่องน้ำปายาง บริหารจัดการโดย องค์การบริหารส่วนตำบลชี้แจงให้หลัก ร่วมกับชุมชนบ้านทุ่งใหญ่ เนื่องจากเกษตรกรบ้านทุ่งใหญ่ทำการปลูกพืชผักตลอดปี แหล่งน้ำเพื่อการเกษตรจึงมีความสำคัญต่อชุมชนจึงจะต้องร่วมกันดูแลบำรุงรักษาแหล่งน้ำเป็นอย่างดี ถึงแม้ร่องน้ำปายางจะมีความยาวเพียง 300 เมตร แต่เป็นพื้นที่รับน้ำจากอ่างเก็บน้ำชลประทานหนองช้างใหญ่ จึงทำให้มีน้ำเพื่อการเกษตรตลอด แต่ถ้าหากชุมชนปล่อยปะละเลย ให้มีตะกอนทับถมทำให้คลองตันเงินปริมาณน้ำก็จะไม่เพียงพอต่อการทำเกษตร ร่องน้ำปายางสามารถดำเนินการบริหารจัดการได้ในรูปแบบของการ ขุดลอกเวลาดำเนินเงิน

8. หนองเชียงมอญ สาธารณประโยชน์ องค์การบริหารส่วนตำบลชี้แจงให้หลัก ร่วมกับชุมชนบ้านหนองเชียงมอญบริหารจัดการโดยการขุดลอก เนื่องจากเป็นหนองน้ำขนาดเล็ก มีพื้นที่รับน้ำน้อย ชุมชนต้องช่วยกันดูแลและบำรุงรักษาไม่ให้มีการพังทลายของหน้าดิน โดยการปลูกหญ้าแฝกไว้ริมตลิ่งริมหนอง และนำปลาไปปล่อยเลี้ยงไว้เพื่อเป็นแหล่งอาหารของชุมชน

9. สำหรับหมู่บ้านที่ไม่มีแหล่งน้ำธรรมชาติ หรือเกษตรกรที่มีพื้นที่การเกษตรที่ไม่มีแหล่งน้ำวิธีการจัดหาน้ำคือการสร้างแหล่งน้ำขนาดเล็กได้แก่ สระขุด ซึ่งความเหมาะสมของแหล่งน้ำขนาดเล็กสำหรับชุมชน นอกจากจะมีความประหยัดในการลงทุนแล้ว ยังมีความง่ายในการจัดหาและบริหารจัดการในการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำ การขุดสระน้ำขนาดเล็กกักเก็บน้ำไว้ใช้เพื่อการเพาะปลูกได้ตลอดทั้งปี เพราะถ้าเกษตรกรจะอาศัยแหล่งน้ำจากน้ำฝนเพียงอย่างเดียวคงไม่เพียงพอ ดังนั้น การจัดหาแหล่งน้ำเพื่อมาสนับสนุนการเพาะปลูก โดยการขุดสระเก็บน้ำตามแนวทางเกษตรทฤษฎีใหม่จะสามารถ

ลดปัญหาการขาดแคลนน้ำในฤดูแล้งได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้หากไม่มีที่สาธารณะ ประโยชน์ชุมชนต้องให้ความร่วมมือในการจัดหาพื้นที่ดำเนินการ

10. การจัดหาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรที่เหมาะสมกับพื้นที่การเกษตร ที่ไม่มีแหล่งน้ำผิวดินคือ การขุดเจาะบ่อบาดาลเพื่อการเกษตร เนื่องจากพื้นที่ของตำบลขี้เหล็ก มีระดับน้ำใต้ดินอยู่ไม่ลึกคืออยู่ที่ระดับความลึก 8–12 เมตร เหมาะสำหรับเกษตรกรที่มีพื้นที่การเกษตรน้อยและเป็นโครงการที่มีความประหยัดในการลงทุนแล้วยังมีความง่ายในการจัดหา และบริหารจัดการเกษตรกรสามารถดำเนินการได้ด้วยตนเอง

11. โครงการชลประทานระบบท่อ โครงการนี้ชุมชนต้องร่วมกันบริหารจัดการ โดยการจัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำ ซึ่งกลุ่มจะแบ่งการจัดสรรน้ำโดยการวางระบบท่อไปตามแปลงเกษตร ของสมาชิกกลุ่ม การบริหารจัดการรูปแบบชลประทานระบบท่อ ดำเนินการโดยองค์การบริหารส่วนตำบลขี้เหล็ก จัดซื้อเครื่องสูบน้ำและท่อส่งน้ำให้กลุ่มผู้ใช้น้ำใช้ เมื่อกลุ่มมีความต้องการใช้น้ำ เช่นช่วงที่พืชขาดน้ำ หรือฝนทิ้งช่วง ซึ่งอาจทำให้ผลผลิตทางการเกษตรเสียหาย กลุ่มผู้ใช้น้ำจะใช้เครื่องสูบน้ำจากแหล่งน้ำ เข้าแปลงเกษตรของสมาชิกแต่ละคน โดยกลุ่มผู้ใช้น้ำบริหารจัดการค่าใช้จ่าย คือค่าน้ำมันเชื้อเพลิงในแต่ละกลุ่มเอง

ข้อเสนอแนะ

จากแนวทางการพัฒนาแหล่งน้ำข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการแหล่งน้ำของเกษตรกรถือเป็นปัจจัยที่สำคัญ นำไปสู่การร่วมกันกำหนดการวางแผน ในการพัฒนาแหล่งน้ำและดูแลรักษาด้วยตนเอง เป็นอีกแนวทางหนึ่งที่จะผลักดันให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน เกิดการตัดสินใจและกำหนดนโยบาย ในการพัฒนาแหล่งน้ำร่วมกันอันจะเป็นกระบวนการของการวางแผนที่มีเป้าหมาย มีความรู้สู่การเป็นเจ้าของรับผล ประโยชน์ร่วมกันจะเป็นการลดข้อพิพาทระหว่างเกษตรกรที่ใช้น้ำร่วมกัน ซึ่งการพัฒนาส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการของเกษตรกรผู้ใช้น้ำนี้ทุกๆ ส่วนที่เกี่ยวข้อง เช่น หน่วยงานราชการ เกษตรกรผู้ใช้น้ำและอื่นๆ จำเป็นต้องให้ความสนใจอย่างต่อเนื่อง จึงจะสามารถเรียนรู้ แก้ไข ปัญหาแหล่งน้ำในชุมชนได้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

“การพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร.”[ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <http://www2.swu.ac.th/royal/book1/b1c2t2.html>

กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย. **มาตรฐานการก่อสร้าง
บึงและ บำรุงรักษาแหล่งน้ำ** (ลำดับที่ 107). กรุงเทพมหานคร: ชุมชน
สหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, [ม.ป.ป.].

กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย. **มาตรฐานการบริหารจัดการ
แหล่งน้ำ**. (ลำดับที่ 109). กรุงเทพมหานคร: ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่ง
ประเทศไทย จำกัด, [ม.ป.ป.].

เกื้อกูล มานะสัมพันธ์สกุล. (2547). **กรณีศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลในการชี้วัดความพร้อม
ของโครงการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก**. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิศวกรรมและการบริหารการก่อสร้าง มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอม
เกล้าธนบุรี.

ถาวร ศิริณ. (2545). **ความคิดเห็นต่อการจัดการโครงการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร
ของกรมการองค์การบริหารส่วนตำบลในจังหวัดขอนแก่น**. วิทยานิพนธ์
ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรบัณฑิตวิทยาลัย.
มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

การพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อใช้ในการเกษตรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

Water Resource Development for Agriculture with Community Participation

ภูมิภัทร โกงัน¹

พรพันธุ์ เขมณูอาศัย²

บทคัดย่อ

รายงานนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อหาแนวทางการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อใช้ในการเกษตรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ตำบลแปะ-ระ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดสตูล โดยการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม ผู้ให้ข้อมูลหลักอันประกอบไปด้วย กลุ่มเกษตรกรที่อาศัยน้ำจากคลองรงกาใช้ในการเกษตร กลุ่มผู้บริหารท้องถิ่น กลุ่มผู้บริหาร หัวหน้าส่วนราชการและพนักงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และกลุ่มผู้นำชุมชน รวมทั้งสิ้นจำนวน 38 คน ผลการศึกษาพบว่า

สาเหตุการขาดแคลนน้ำของชุมชนเพื่อใช้ในการเกษตรของชุมชน แบ่งออกเป็น 3 ช่วง ช่วงที่น้ำขาดแคลนมากที่สุดจนไม่สามารถทำการเกษตรได้ จะอยู่ในช่วงระหว่างเดือนมกราคม กุมภาพันธ์-เมษายน การขาดแคลนน้ำในชุมชนเกิดจากแหล่งน้ำธรรมชาติในชุมชนไม่มีป่าต้นน้ำอาศัยเพียงน้ำฝนเพียงอย่างเดียว ไม่มีการบำรุงรักษาระบบชลประทานและขนาดของลำคลองมีขนาดเล็กเกินไปไม่เพียงพอต่อการกักเก็บน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง และระบายน้ำไม่ทันในช่วงฤดูฝน

ดังนั้นท้องถิ่นจะทำการปรับปรุงซ่อมแซมระบบชลประทานที่มีอยู่เดิมให้ใช้การได้ปกติ และการของบประมาณโครงการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรจากรัฐบาล สรรหาพื้นที่สร้างอ่างเก็บน้ำเพื่อรองรับน้ำในฤดูน้ำหลากและเก็บน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง แต่งตั้งคณะกรรมการระดับหมู่บ้านในการดูแลระบบชลประทานประจำหมู่บ้าน และส่งเสริมสนับสนุนให้มีการร่วมแรงกันทำระหว่างคนในชุมชนและหน่วยงานภาครัฐ เช่น โครงการค่ายอาสาสมัครป่า รักษาต้นน้ำลำธารตำบลแปะ-ระ เป้าหมายการดำเนินโครงการเพื่อบรรเทาความเดือดร้อนของเกษตรกรในช่วงฤดูแล้งและกลุ่มเป้าหมายคือประชาชนทั่วไป ช่วยกันทำฝายชะลอน้ำโดยใช้วัสดุที่ได้ในท้องถิ่น

Abstract

This research had the objective to develop guidelines for water resource development for agriculture through community participation in Tambon Pae-Ra, Tha Phae District, Satun Province. Data were collected by interview and focus group discussion with farmers who relied on water from

¹ นักศึกษาลัทธิรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น

² อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยทักษิณ วิทยาเขตสงขลา

the Klong Rangka canal for agriculture, local administrators, community leaders, government officials and staff of the Tambon Administrative Organization (TAO). A total of 38 persons provided data.

Agricultural water shortage in the community can be classified into three types: (1) Too little water to do any agriculture (January through April); (2) Lack of water due to the absence of a watershed area, forcing a reliance on rainwater alone; (3) Inadequate maintenance of the irrigation canals and too small size of the canals, preventing the ability to store water for the dry season, and overflow during periods of heavy rain.

Thus, the community is repairing the irrigation canals and is requesting extra budget for improvement of water resources. The community is trying to locate an area for a reservoir. A committee has been formed to oversee the community's water resources and to mobilize community collaboration with the government agencies in such activities as a Forest Scouts Camp, and a Pae-Ra Watershed Protection Group. The community is attempting to use local resources to repair and expand the canal system.

คำสำคัญ: การพัฒนาแหล่งน้ำ

Keyword: Water Resource Development

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในอดีตคลองรังก้าเป็นลำธารเล็กๆ ที่เกิดจากธรรมชาติ ซึ่งเป็นคลองระบายน้ำจากตำบลอุโดเจริญ อำเภอกวนกาหลง ไหลผ่านตำบลแปะ-ระ และตำบลท่าเรือ อำเภอท่าแพ จังหวัดสตูล ไหลลงสู่ทะเลที่ตำบลท่าเรือ ราษฎรในอดีตใช้น้ำในการเพาะปลูกพืชผักและผลไม้ตามฤดูกาล แต่ในช่วงฤดูแล้งไม่สามารถปลูกพืชผัก ผลไม้ได้เลย เนื่องจากคลองรังก้าเป็นคลองที่เกิดจากการไหลบ่าของน้ำในช่วงฤดูฝน และไม่มีดินน้ำ ในฤดูแล้งจะแห้งขอดเป็นแอ่งๆ อีกทั้งยังมีเศษขยะมูลฝอยที่ไหลตามลำน้ำทำให้เกิดการขวางทางการไหลของน้ำ ทำให้เกิดน้ำท่วมในพื้นที่ตำบลแปะ-ระ ซ้ำๆ ซากๆ ราษฎรในพื้นที่ประสบปัญหาน้ำท่วมพืชสวนไร่นาเสียหายเป็นจำนวนมากในแต่ละปี จนกระทั่งในปี พ.ศ.2537 กรมชลประทานได้ดำเนินการก่อสร้างฝายน้ำล้น เพื่อบรรเทาความเดือดร้อนของราษฎรในพื้นที่ใช้เป็นพื้นที่รองรับน้ำในช่วงฤดูฝน และเป็นพื้นที่เก็บกักน้ำ

ไว้ใช้ในการเกษตรในช่วงฤดูแล้ง แต่ปัญหาการเกิดน้ำท่วม น้ำแล้งยังคงทวีคูณขึ้นเรื่อยๆ เพราะการประกอบอาชีพของราษฎรส่วนใหญ่ในพื้นที่ตำบลแปะ-ระ ยึดอาชีพทำการเกษตรเป็นหลัก จึงทำให้ราษฎรเข้าบุกรุกพื้นที่ป่าทำการเผาป่า ฝังป่าเพื่อทำการเกษตรเพาะปลูกซึ่งเป็นการทำลายธรรมชาติ ทำลายแหล่งน้ำ ประชาชนในพื้นที่ไม่ใส่ใจในการที่จะดูแลแหล่งน้ำ ทำให้ระบบนิเวศของแหล่งน้ำเสื่อมโทรม

ในปัจจุบันคลองรังกายังเป็นคลองหลักที่ประชาชนในตำบลแปะ-ระ หลายหมู่บ้านที่ใช้น้ำจากคลองรังกทำการเกษตร แต่ปัญหาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ยังคงเป็นปัญหาเดิมๆ ที่เพิ่มทวีความรุนแรงขึ้นทุกปี เกษตรกรในพื้นที่เกิดภาวะขาดทุนอย่างต่อเนื่อง และพื้นที่ทางการเกษตรเสียหายจำนวนหลายร้อยไร่ จากภัยน้ำท่วม ภัยแล้ง ถนนหนทางเกิดการชำรุดเสียหาย ไม่สามารถสัญจรไปมาได้สะดวกในปี พ.ศ.2540 ตำบลแปะ-ระ ได้ยกฐานะขึ้นเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล ตามพระราชบัญญัติกำหนดแผนขึ้นตอนการกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นปี พ.ศ. 2542 ได้กำหนดให้มีการถ่ายโอนภารกิจในการจัดบริการสาธารณะของรัฐ ให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยให้ถ่ายโอนภายในระยะเวลา 4 ปี ทั้งนี้ ไม่เกิน 10 ปี (สำหรับกรณีท้องถิ่นที่ยังไม่พร้อม) ตั้งแต่ ปีงบประมาณ 2544 – 2553 และเพื่อให้การดำเนินการถ่ายโอนภารกิจของส่วนราชการ ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นไปตามกำหนด เวลา กรมทรัพยากรน้ำได้ถ่ายโอนภารกิจที่มีในพื้นที่ตำบลแปะ-ระ ให้แก่องค์การบริหารส่วนตำบลแปะ-ระ ดำเนินการสานต่อ จำนวน 13 กิจกรรม และใน 13 กิจกรรมนั้น รวมทั้งได้มีการถ่ายโอนเกี่ยวกับการการดูแลรักษา การปรับปรุงซ่อมแซมและการพัฒนาแหล่งน้ำให้สามารถใช้ในการในสภาพปกติด้วย (หนังสือสั่งการจังหวัดสตูล, 2546) แหล่งน้ำในพื้นที่ตำบลแปะ-ระ หลังได้รับการถ่ายโอนภารกิจ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2546 ไม่ได้รับการดูแลอนุรักษ์แหล่งน้ำในเขตพื้นที่เท่าที่ควร จากองค์การบริหารส่วนตำบลแปะ-ระ ทำให้เกิดผลกระทบหลายประการที่บ่งถึงการทำลายแหล่งน้ำ การเสื่อมโทรมของแหล่งน้ำธรรมชาติในท้องถิ่น ส่วนการปรับปรุงดูแล ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2546 ที่ได้รับการถ่ายโอนภารกิจมานั้น องค์การบริหารส่วนตำบลแปะ-ระ ดำเนินการไม่ได้จัดเก็บข้อมูลแหล่งน้ำ การขึ้นทะเบียนแหล่งน้ำ จึงไม่สามารถรับรู้ รับทราบปัญหาของแหล่งน้ำ หรือระยะเวลาการปรับปรุงซ่อมแซมตามระยะเวลาการใช้งาน การพัฒนาแหล่งน้ำในพื้นที่ตำบลแปะ-ระ จึงเป็น

สิ่งจำเป็นที่องค์การบริหารส่วนตำบลพึงกระทำ เพื่อการพัฒนาตำบล และลดผลกระทบในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านสภาพแวดล้อม ระบบนิเวศทางธรรมชาติถูกทำลาย เกิดภัยแล้ง เกิดอุทกภัย

บทความนี้มุ่งที่จะนำเสนอแนวทางในการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน แต่การจะหาแนวทางในการแก้ไขได้ จำเป็นที่จะต้องรู้ว่าสาเหตุของการขาดแคลนน้ำในชุมชนเป็นอย่างไรบ้าง

วิธีการศึกษา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้กำหนดผู้ให้ข้อมูลหลัก สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม รวมทั้งสิ้น 38 คน แยกดังนี้

1. กลุ่มเกษตรกรที่อาศัยน้ำจากคลองรังกา จำนวน 15 คน ประกอบด้วย ประชาชนที่ประกอบอาชีพสวนยางพารา จำนวน 5 คน ประกอบอาชีพทำสวนผลไม้ จำนวน 5 คน และประกอบอาชีพทำนาจำนวน 5 คน

2. กลุ่มผู้บริหารท้องถิ่น จำนวน 4 คน ประกอบด้วยนายกองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 1 คน รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 2 คน เลขานุการนายกองค์การบริหารส่วนตำบลจำนวน 1 คน

3. กลุ่มผู้บริหารและหัวหน้าส่วนราชการและพนักงานองค์การบริหารส่วนตำบลแปะระ จำนวน 3 คน ได้แก่ ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 1 คน หัวหน้าส่วนโยธา จำนวน 1 คนและเจ้าหน้าที่วิเคราะห์นโยบายและแผน จำนวน 1 คน

4. กลุ่มผู้นำชุมชนในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลแปะระ จำนวน 16 คน กำนันตำบลแปะระ จำนวน 1 คน ผู้ใหญ่บ้านทั้ง 3 หมู่บ้าน จำนวน 3 คน ผู้นำศาสนา จำนวน 4 คน ผู้นำกลุ่มอาชีพ จำนวน 8 คน

การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มเกษตรกรและกลุ่มผู้นำชุมชน สาเหตุการขาดแคลนน้ำของชุมชน เพื่อใช้ในการเกษตรในเขตพื้นที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลแปะระ อำเภอท่าแพ จังหวัดสตูล

การบริหารจัดการเพื่อการพัฒนาแหล่งน้ำ

การพัฒนาแหล่งน้ำหมายถึงการพัฒนาหรือฟื้นฟู อ่างเก็บน้ำ คลอง ลำห้วย ลำธาร แม่น้ำ บึง ทะเลสาบ ให้มีสมรรถนะเก็บกักมากกว่าที่เป็นอยู่หรือมีคุณภาพดีมากยิ่งขึ้นการพัฒนาแหล่งน้ำ ที่สร้างขึ้นใหม่ อาทิเช่น เขื่อน อ่าง ฝายและสระน้ำ การพัฒนาแหล่งน้ำเป็นส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์การจัดการลุ่มน้ำ ดังนั้นหากเกิดขาดแคลนน้ำ จำเป็นต้องจัดหาแหล่งน้ำเพื่อการแก้ปัญหา ตามวัตถุประสงค์ หากแน่ชัดว่าดินของพื้นที่รับน้ำ ไม่สามารถเก็บน้ำได้ต้องทำการพัฒนาดินให้เก็บน้ำได้ การแก้ปัญหาคขาดแคลนน้ำให้กับประชาชนเมื่อเกิดปัญหาภัยแล้งโครงการก่อสร้างขนาดใหญ่ อาทิเช่น การสร้างเขื่อน การสร้างอ่าง ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคมเป็นอันมาก ดังนั้นการพัฒนาแหล่งน้ำในชนบท จึงจำเป็นในการพัฒนาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (เกษมจันทร์แก้ว, 2539: 730)

ในกระบวนการแก้ไขปัญหา แผนการจัดหาน้ำเพื่อการอุปโภคและบริโภค สำหรับหมู่บ้านในท้องถิ่นแห้งแล้งรุนแรงและท้องถิ่นที่มีน้ำกินน้ำใช้ต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐานที่ต้อง การความช่วยเหลือในแต่ละลุ่มน้ำ จะทำการศึกษาและกำหนดแผนงาน โครงการความช่วยเหลือที่เหมาะสม แต่ละท้องถิ่นแต่ละพื้นที่ อาทิเช่น การพัฒนาบ่อน้ำบาดาลเป็นประปาหมู่บ้าน การขุดลอกสระ หนองน้ำธรรมชาติหรือการสร้างสระเก็บน้ำประจำหมู่บ้าน (ปราโมทย์ ไม้กลัด, 2541: 1-9)

การพัฒนาแหล่งน้ำมีรูปแบบการพัฒนาที่หลากหลายสามารถแบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ ได้ 2 ประเภท คือ โครงการพัฒนาแหล่งน้ำผิวดิน ได้แก่ การก่อสร้างเขื่อน ฝาย อ่างเก็บน้ำ สระน้ำ เป็นต้น และโครงการพัฒนาน้ำใต้ดิน ได้แก่ การขุดเจาะบ่อน้ำบาดาลพร้อมเครื่องมือสูบ เช่น บ่อโยก สูบด้วยเครื่องยนต์ สูบด้วยไฟฟ้า การพัฒนาแหล่งน้ำเป็นการจัดหาน้ำเพื่อให้เพียงพอต่อกิจกรรมต่างๆ การอุปโภคและบริโภค การประกอบอาชีพ เช่น การเกษตรกรรม การประมงและการอุตสาหกรรม ดังนั้นจึงได้มีการแบ่งโครงการพัฒนาแหล่งน้ำออกเป็น 2 ประเภท ลำดับแรกเป็นการแบ่งโครงการพัฒนาแหล่งน้ำตามขนาดโครงการประกอบด้วยโครงการก่อสร้างแหล่งน้ำขนาดใหญ่ ขนาดกลางและขนาดเล็ก ลำดับที่ 2 โครงการพัฒนาแหล่งน้ำตามวัตถุประสงค์ต่างๆ เช่น เพื่อ

การชลประทาน การอุปโภคและบริโภค การผลิตพลังงานไฟฟ้า หรือเพื่อการป้องกันและบรรเทาอุทกภัย ภัยแล้ง เป็นต้น (สุรินทร์ สุนทรวรรณ และคณะ, 2552: 7)

การพัฒนาแหล่งน้ำตามชนิดโครงการพัฒนาแหล่งน้ำตามขนาดโครงการแบ่งได้ 3 ประเภท ตามระยะเวลาที่ใช้ก่อสร้างพื้นที่ผิวน้ำ ปริมาณเก็บกักน้ำ และพื้นที่ชลประทาน คือ โครงการขนาดใหญ่ขนาดกลางและขนาดเล็ก โครงการขนาดใหญ่เป็นโครงการอเนกประสงค์ ที่สามารถก่อ ประโยชน์ทางด้านเกษตรกรรมเป็นหลัก ตลอดจนเพื่อการบรรเทาอุทกภัย การอุปโภคและบริโภค การอุตสาหกรรมการผลิตไฟฟ้าพลังน้ำ การคมนาคมและอื่นๆ โครงการขนาดใหญ่จำเป็นต้องมีการจัดทำข้อมูลแหล่งน้ำ ปริมาณการเก็บกักน้ำหรือพื้นที่เก็บกักน้ำเพียงพอต่อความต้องการของประชาชนในพื้นที่ในแต่ละช่วงเวลาของฤดูแล้ง (มิ่งสรรพ ขาวสะอาด และคณะ, 2544: 212 – 213)

การพัฒนาแหล่งน้ำจะเน้นเฉพาะด้านการจัดการลุ่มน้ำที่สำคัญให้ดีขึ้น การปรับปรุงประสิทธิภาพการใช้น้ำ และกระจายการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กให้ทั่วถึงในทุกพื้นที่ที่มีศักยภาพ ซึ่งประกอบไปด้วย 6 แนวทาง (กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2552)

1. สนับสนุนให้มีการประสานแผนการพัฒนาแหล่งน้ำอย่างเป็นระบบลุ่มน้ำ
2. สนับสนุนให้เกิดการปรับปรุงประสิทธิภาพ โครงการแหล่งน้ำขนาดใหญ่และขนาดกลางที่มีอยู่ โดยเน้นการบริหารและการจัดการเพื่อให้การใช้น้ำสำหรับกิจกรรมต่อเนื่องเกิดประโยชน์ในทางเศรษฐกิจมากยิ่งขึ้น
3. สนับสนุนการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กเพื่อการยังชีพขั้นพื้นฐานให้กระจายอย่างทั่วถึง โดยเฉพาะการพัฒนาแหล่งน้ำได้ดินในบริเวณที่มีศักยภาพ
4. สนับสนุนการพัฒนาแหล่งน้ำในบริเวณทรัพยากรแหล่งน้ำที่เสื่อมโทรม
5. สนับสนุนให้องค์กรราษฎร เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการบริหารและการบำรุงรักษาโครงการพัฒนาแหล่งน้ำให้มากขึ้น
6. สนับสนุนให้มีการพัฒนาระบบข้อมูลทรัพยากรแหล่งน้ำ ให้เป็นมาตรฐานเดียวกันระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และสามารถแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกันได้ ทั้งนี้เพื่อการใช้ประโยชน์ร่วมกันในการวางแผนการบริหารและการจัดการ โครงการ

สาเหตุการขาดแคลนน้ำของชุมชนเพื่อใช้ในการเกษตรในเขตพื้นที่ขององค์การบริหาร ส่วนตำบลแปะ-ระ อำเภอกำแพง จังหวัดสตูล

1. ด้านสภาพแหล่งน้ำในแต่ละช่วงการใช้น้ำ สภาพของแหล่งน้ำในแต่ละช่วงการใช้น้ำจากคลองรังกา จะมีปริมาณน้ำแตกต่างกัน โดยสามารถแบ่งออกเป็น 3 ไตรมาส คือ ในช่วงไตรมาสแรกตั้งแต่มกราคม กุมภาพันธ์ มีนาคม เมษายนของทุกปี แหล่งน้ำทางการเกษตรในพื้นที่จะขาดแคลนน้ำไม่สามารถเก็บกักน้ำไว้ใช้ และปริมาณน้ำจะตื้นเขินและบางจุดถึงกับแห้งขอดสามารถเดินข้ามคลองได้ ทำให้เกษตรกรขาดแคลนน้ำในการลดสวนผลไม้ เช่น ทุเรียน ลองกอง เงาะ มังคุด ทำให้พืชเหล่านี้แห้งเหี่ยวและเน่าตาย ไตรมาสที่สอง ตั้งแต่เดือน พฤษภาคม มิถุนายน กรกฎาคม สิงหาคมในไตรมาสนี้จะมีน้ำในแหล่งน้ำมาก เนื่องจากได้รับน้ำจากน้ำฝนและเข้าสู่ช่วงฤดูฝนทำให้มีน้ำมากพอสำหรับการเกษตร หรือบางครั้งมีน้ำมากจนเกินไปทำให้เกิดน้ำเอ่อท่วมพืชสวนไร่นาเป็นบริเวณกว้างในช่วงเดือนกันยายนถึงธันวาคม สาเหตุของการเกิดน้ำท่วมนี้เกิดจากการที่สภาพแหล่งน้ำ ตื้นเขิน กักเก็บน้ำไม่ได้และไม่มีภาครัฐเข้ามาดูแล มีเพียงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้าไปดำเนินการทำฝายทดน้ำขนาดเล็ก ซึ่งไม่สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้ ไตรมาสที่สาม ตั้งแต่เดือนกันยายน ตุลาคม พฤศจิกายน ธันวาคม ปริมาณน้ำยังพอเพียงในการทำเกษตร เพราะเป็นฤดูช่วงปลายฝนต้นหนาว การขาดแคลนน้ำ มีสาเหตุจากการตัดต้นไม้ทำลายป่า ทำให้ฝนไม่ถูกต้องตามฤดูกาล หรือแหล่งน้ำไม่มีต้นไม้อุ้มน้ำไว้ได้และในช่วงฤดูฝน น้ำซึ่งมีปริมาณมากได้พัดพาเอาสิ่งปฏิกูลหรือเศษวัสดุมาขวางทางน้ำไหลทำให้เกิดน้ำท่วมฉับพลัน

ในด้านสภาพของแหล่งน้ำในแต่ละช่วงการใช้น้ำจากคลองรังกา แบ่งออกเป็น 3 ช่วง และมีช่วงที่น้ำขาดแคลนมากที่สุดจนไม่สามารถทำการเกษตรได้ จะอยู่ในช่วงระหว่างเดือนมกราคมถึงเดือนเมษายน ซึ่งแหล่งน้ำธรรมชาติในชุมชนจะแห้งขอด และแหล่งน้ำไม่มีป่าต้นน้ำอาศัยเพียงน้ำฝนเพียงเท่านั้น และขนาดของลำคลองมีขนาดเล็กเกินไป ไม่เพียงพอต่อการกักเก็บน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง และระบายน้ำไม่ทันในช่วงฤดูฝนทำให้เกิดน้ำท่วมพืชสวนไร่นาในฤดูฝน

2. ด้านการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำของคนในชุมชน การใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำของคนในชุมชน ในบริเวณคลองรังกา ในเขตตำบลแปะ-ระ จะแบ่งกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้

น้ำจากคลองรังกาออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ๆ ด้วยกัน คือ กลุ่มเลี้ยงสัตว์ กลุ่มสวนผลไม้ และกลุ่มนาข้าวซึ่งทั้ง 3 กลุ่มนี้จะมีปริมาณการใช้น้ำแตกต่างกัน เช่นกลุ่มเลี้ยงสัตว์จะใช้ปริมาณน้อยกว่ากลุ่มอื่นๆ ส่วนกลุ่มนาข้าวจะใช้น้ำตามฤดูกาลจะไม่ค่อยมีปัญหาเกี่ยวกับการขาดแคลนน้ำแต่จะมีปัญหาน้ำท่วมนาข้าวมากกว่า ในขณะที่กลุ่มเกษตรกรที่ทำสวนผลไม้ เช่น เงาะ ทุเรียน ลองกอง จะมีการสูบน้ำจากคลองรังกาขึ้นมาใช้ประโยชน์มากที่สุดและมีผลกระทบในการขาดแคลนน้ำมากกว่ากลุ่มอื่นๆ ในช่วงฤดูแล้ง

3. ด้านลักษณะการใช้น้ำของคนในชุมชน ลักษณะการใช้น้ำของคนในชุมชน จะแบ่งตามลักษณะการใช้น้ำเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มเกษตรกรที่ใช้น้ำตามฤดูกาล กลุ่มเกษตรกรที่ใช้น้ำแบบชั่วคราว และกลุ่มเกษตรกรที่ใช้น้ำแบบถาวร แต่ละกลุ่มจะมีลักษณะการใช้น้ำแตกต่างกัน อย่างเช่นกลุ่มที่ 1 กลุ่มเกษตรกรที่ใช้น้ำตามฤดูกาล ได้แก่ เกษตรกรที่ทำนาข้าว เกษตรกรที่ปลูกพืชตามฤดูกาล กลุ่มนี้จะใช้วิธีการสูบน้ำหรือทำการผันน้ำจากคลองรังกา เพียงชั่วระยะตามอายุของพืชที่ปลูก ส่วนกลุ่มที่ 2 กลุ่มเกษตรกรที่ใช้น้ำแบบชั่วคราว ได้แก่กลุ่มเกษตรกรที่ทำสวนยางพารา สวนปาล์มน้ำมัน โดยจะสูบน้ำเป็นครั้งคราวในการทำการเกษตร ในช่วงครั้งชั่วคราว และกลุ่มที่ 3 กลุ่มเกษตรกรที่ใช้น้ำแบบถาวร กลุ่มนี้จะใช้น้ำเป็นประจำ ได้แก่ กลุ่มเลี้ยงสัตว์ กลุ่มทำสวนผลไม้ โดยกลุ่ม 2 กลุ่มนี้จะมีความต้องการน้ำแตกต่างกัน กลุ่มเลี้ยงสัตว์จะสูบน้ำไว้ใช้สำหรับให้สัตว์กินและไว้ใช้สำหรับไว้ใช้ในโรงเรือนเลี้ยงสัตว์ ซึ่งมีปริมาณการใช้น้ำน้อยกว่ากลุ่มที่ทำสวนผลไม้ ส่วนกลุ่มผลไม้ มีบางรายที่ทำการผันน้ำเล็กๆ จากคลองรังกาให้ไหลผ่านกลางสวนผลไม้แล้วทำการสูบน้ำรดผลไม้อีกหนึ่งแห่งและการใช้น้ำรดสวนผลไม้ นั้นต้องลดวันละ 3 ชั่วโมงต่อวัน ทำให้การใช้น้ำมากกว่าเกษตรกรผู้ประกอบอาชีพอื่นๆ

กล่าวโดยรวมลักษณะการใช้น้ำของคนในชุมชน ส่วนใหญ่แต่ละคนจะมีวิธีการแตกต่างกันโดยแต่ละอาชีพอย่างเช่น อาชีพทำนาข้าวจะมีวิธีการขุดคูเล็กๆ เพื่อผันน้ำเข้าออกจากคลองรังกาเพื่อใช้ในการทำนาข้าว หรือบางคนจะใช้วิธีการสูบน้ำเข้าในนาข้าวเป็นระยะหรือช่วงเวลาที่ฝนขาดช่วงเท่านั้น ส่วนอาชีพเกษตรกรที่มีมีการใช้น้ำมาอย่างอาชีพทำสวนผลไม้ เช่น เงาะ ทุเรียน ลองกอง มังคุด นั้นจะมีลักษณะการใช้

น้ำโดยใช้วิธีการสูบน้ำขึ้นจากคลองรังกาอย่างน้อยวันละ 3 ชั่วโมงในแต่ละสวน ซึ่งสวนผลไม้มีตลอดแนวสายคลองรังกา ทำให้คลองรังกามีน้ำไม่เพียงพอต่อการทำการเกษตรนอกฤดูกาล ส่วนเกษตรกรกลุ่มเลี้ยงสัตว์ สวนยางพารา สวนปาล์มน้ำมัน เกษตรกรกลุ่มนี้ จะมีลักษณะการใช้น้ำโดยใช้วิธีการสูบน้ำขึ้นจากคลองรังกาเช่นเดียวกัน แต่จะใช้น้ำน้อยกว่าเนื่องจาก สวนยางพารา สวนปาล์มน้ำมันแทบจะใช้น้ำรดในการปลูก ส่วนกลุ่มเลี้ยงสัตว์จะใช้น้ำจากคลองรังกา เพื่อสูบน้ำขึ้นการอุปโภคในโรงเรือนเลี้ยงสัตว์และมีไว้สำหรับให้สัตว์เลี้ยงกินเท่านั้น

วิธีการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อใช้ในการเกษตร

โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ต้องมีการประสานงานระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นร่วมกับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และปลูกจิตสำนึกในการดูแลแหล่งน้ำธรรมชาติในเขตใกล้ชุมชน โดยเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนได้เสนอความคิดเห็นและวิธีการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อใช้ในการเกษตร เพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำในพื้นที่ อย่างเช่น การจัดกิจกรรมร่วมกับชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำใช้ในการเกษตร หรือการระดมทุนจากทั้งภาครัฐและเอกชนในพื้นที่เพื่อดำเนินการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำและเป็นทุนต้นน้ำไว้ใช้ในอนาคต ควรจะมีการระดมสมองของคนในชุมชน โดยการเปิดเวทีประชาคมแรกเปลี่ยนเรียนรู้ของคนในชุมชน โดยวิธีการพัฒนาแหล่งน้ำต้องใช้วัสดุที่หาได้ในท้องถิ่นเป็นส่วนใหญ่ และใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านเช่น การทำเขื่อนดิน โดยใช้แรงงานคนจากอาสาสมัครและเยาวชนภายในหมู่บ้าน หรือสร้างภาคีเครือข่ายกับโรงเรียนระดับมัธยมและโรงเรียนระดับประถมศึกษา เพื่อจัดกิจกรรมพิทักษ์ป่าต้นน้ำลำธาร โดยการสร้างฝายชะลอน้ำขนาดเล็กเป็นช่วงๆ ตลอดสายคลองสายหลักที่ทำการเกษตร เพื่อชะลอการไหลของน้ำและกักเก็บน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง โดยวัสดุส่วนใหญ่ในการทำฝายชะลอน้ำ จะหาวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น เช่น ไม้ไผ่ ทราย วัสดุอื่นๆ ที่สามารถใช้แทนกันได้ ขึ้นอยู่กับภูมิปัญญาท้องถิ่นของแต่ละท้องถิ่น ที่คิดและดัดแปลงวัสดุที่ใกล้ตัวให้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาแหล่งน้ำ

กล่าวโดยสรุปวิธีการพัฒนาแหล่งน้ำจะแบ่งออกได้เป็น 3 ประการ ประการแรก คือ การปลูกจิตสำนึกของคนในชุมชนให้ดูแลแหล่งต้นน้ำธรรมชาติ และประการที่สอง

จัดหาแหล่งน้ำหรือพื้นที่ที่สามารถก่อสร้างอ่างเก็บน้ำเพื่อรองรับน้ำในฤดูฝนแก้ไขปัญหา น้ำท่วมและใช้กักเก็บน้ำไว้ใช้ในการเกษตร ประการที่สามบำรุงรักษาซ่อมแซมระบบชลประทานที่มีอยู่แล้วให้ใช้การได้ตามปกติและขุดลอกคู คลอง ให้มีขนาดที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่การเกษตรในแต่ละชุมชน

นอกจากนี้ต้องมีการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนที่อยู่ในพื้นที่ของคลองรังกาทราบเกี่ยวกับปัญหาการขาดแคลนน้ำใช้ในการเกษตร และรณรงค์ให้ประชาชนรู้จักคุณค่าของแหล่งน้ำเพื่อใช้ในการเกษตร และต้องตั้งกลุ่มรักษาลี้ดงแวดล้อมขึ้นในชุมชนเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดลอมในชุมชน รวมถึงแหล่งน้ำธรรมชาติด้วย และจัดกิจกรรมให้ประชาชนและเยาวชนร่วมกันรักษาแหล่งน้ำ

สรุปและข้อเสนอแนะ

แนวทางการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อใช้ในการเกษตรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนสามารถสรุปได้เป็น 3 แนวทางคือ

1. แนวทางการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อใช้ในการเกษตรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ควรจะจัดเวทีประชาคมระดับหมู่บ้าน ระดับตำบลและระหว่างหลายตำบลที่มีลำคลองไหลผ่าน เพื่อให้ได้รับรู้รับทราบปัญหาต่างๆ ร่วมกัน และช่วยกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ปัญหาเรื่องแหล่งน้ำนี้เป็นปัญหาใหญ่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นคงไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้เพียงลำพัง ต้องมีหลายหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาช่วยในการพัฒนาแหล่ง เช่น ตำบลที่อยู่ต้นน้ำ ตำบลกลางน้ำ ตำบลท้ายน้ำ ทั้ง 3 ตำบลต้องช่วยกันแก้ไขปัญหา ร่วมกัน โดยการผลักดันปัญหาดังกล่าวเข้าสู่แผนพัฒนาตำบลหรือแผนพัฒนาจังหวัด และประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

2. การของบประมาณโครงการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรจากรัฐบาล การเสนอโครงการพัฒนาแหล่งน้ำเข้าในแผนพัฒนาตำบล การของบประมาณสนับสนุนจากหน่วยงานอื่น และการร่วมแรงกันทำระหว่างคนในชุมชนและหน่วยงานภาครัฐ

3. การจัดฝึกอบรมให้ประชาชนทั่วไปรู้คุณค่าของแหล่งน้ำ การรักษา สภาพแวดล้อมทั่วไปของระบบนิเวศแหล่งน้ำ การปลูกจิตสำนึกของคนในชุมชนให้รู้จักการรักษาแหล่งน้ำในชุมชนของตนเอง

นอกจากนี้ ควรมีการศึกษาแนวทางแก้ไขปัญหการขาดแคลนน้ใใช้ในการเกษตรและน้อุปโภคบริโภคแบบมีส่วนร่วมระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีสายคลองติดต่อกันหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่อยู่ใกล้เคียงและควรรศึกษหาพื้นที่ที่เหมาะสมในการก่อสร้างแหล่งน้ขนาดใหญ่ไว้เป็นพื้นที่รับน้ในฤดูฝนและกักเก็บน้ไว้ใช้ในฤดูแล้ง เพื่อแก้ไขปัญหานี้ได้อย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- เกษม จันทร่แก้ว. (2553). หลักการจัดการลุ่มน้. กรุงเทพฯ.
- ปราโมทย์ ไม้กลัด. (2541). การบริหารจัดการทรัพยากรน้. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทยจำกัด.
- มิ่งสรรพ ขาวสะอาด และคณะ. (2544). แผนนโยบายการจัดการน้สำหรับประเทศไทย เล่ม1. สถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาประเทศไทย กรุงเทพฯ.
- สุรินทร์ สุนทรวรรณและคณะ. (2552). วิจัยเรื่องศักยภาพพื้นที่ตำบลขนคาน อำเภอู่่งหว้า จังหวัดสกล เพื่อการพัฒนาแหล่งน้ซึ่งเป็นพื้นที่ไม่มีแหล่งน้จัดธรรมชาติ.
- หนังสือสั่งการจังหวัดสกล. (2546). เรื่องการถ่ายโอนภารกิจระบบชลประทานแหล่งน้ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น.
- องค์การบริหารส่วนตำบลแปะ-ระ. (2554). แผนพัฒนาสามปี 2554 -2556. องค์การบริหารส่วน ตำบลแปะ-ระ.

การบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรแบบบูรณาการขององค์การบริหารส่วนตำบลศรีภิรมย์

Integrated Management of Water for Agriculture by Sri Pirom Tambon

Administrative Organization

สุคนธ์ ทับอาจ¹

จินตนา ลีละไกรวรรณ²

บทคัดย่อ

รายงานนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาการบริหารจัดการแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรแบบ บูรณาการ ในเขตพื้นที่ตำบลศรีภิรมย์ อำเภอรหมพริาม จังหวัดพิษณุโลก โดยการสัมภาษณ์ ผู้แทนประชาชนผู้ ประกอบอาชีพเกษตรกรรม กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เกษตรอำเภอรหมพริามและเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้อง ผล การศึกษาพบว่า แนวทางแก้ไขการบริหารจัดการน้ำ เพื่อการเกษตรของพื้นที่ตำบลศรีภิรมย์ ควรจะมี การบูรณาการของหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ 1) ฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 2 ชลประทาน จังหวัดพิษณุโลก ควรมีการจัดหาแหล่งน้ำจัดสรรและสนับสนุนน้ำให้กับผู้ที่ทำการเกษตรในพื้นที่ ชลประทาน ตลอดปี โดยเฉพาะในฤดูแล้งการให้ความรู้แก่เกษตรกรในการใช้น้ำ การเก็บรักษาน้ำไว้ ใช้น้ำยามจำเป็น การประชาสัมพันธ์ให้ความรู้ ข้อมูลข่าวสารต่างๆ ให้เกษตรกรผู้ใช้น้ำได้รับทราบ อย่างสม่ำเสมอ 2) เกษตรอำเภอรหมพริาม ส่งเสริมการเกษตรตามฤดูกาลเพื่อให้เหมาะสมกับ ปริมาณน้ำ มีการวางแผนการปฏิบัติการในการรองรับและให้ความช่วยเหลือให้ความรู้แก่เกษตรกรผู้ใช้น้ำทั้งในเขตและนอกเขตชลประทาน 3) องค์การบริหารส่วนตำบลศรีภิรมย์ ส่งเสริมและสนับสนุน การบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรด้วยการส่งเสริมและสนับสนุนด้านงบประมาณหรือการวางแผนการปฏิบัติการ การเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผน การแก้ไขปัญหาพร้อม เสนอความคิดเห็น จัดหาแหล่งประโยชน์อื่น ส่งเสริมอาชีพเพื่อทดแทนการทำนาในฤดูแล้ง และ 4) เกษตรกรผู้ใช้น้ำตำบลศรีภิรมย์ มีการสร้างแนวความคิดของการมีส่วนร่วมให้มีความร่วมมือกับภาครัฐ มีการกำหนดหลักเกณฑ์ กฎกติกาการอยู่ร่วมกัน การใช้น้ำร่วมกัน

Abstract

This research had the objective to study a model of integrated management of water resources for agriculture by the Sri Pirom Tambon Administrative Organization (TAO), Prompiman

¹ นักศึกษาหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์; คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

District, Pitsanuloke Province. Data were collected by interview with representatives of the local population of farmers, the Tambon chief, village headmen, the district agricultural officer, and related staff.

This study found that the following integrated action needs to be taken to improve water resource management for agriculture: (1) The Water Distribution and Maintenance Section (#2) of the Provincial Irrigation Department should practice more efficient distribution of water for agriculture throughout the year, especially during the dry season. The Section also needs to educate the local communities in economical water use, and provide regular information and up-dates; (2) The Phrompiman District Agriculture Office needs to support agricultural activity in the different seasons in ways that are consistent with the amount of available water. The office should help communities cope with water shortages and provide assistance to affected farmers; (3) The TAO should provide budget and plans, and ensure full participation in the planning process, the development of solutions to problems, creative thinking, defining alternative sources of water, promoting alternative occupations during the dry seasons; and (4) The farmers who use the water need to develop a framework for collaboration with the government and define principles and rules for sharing and mutual support in water usage.

คำสำคัญ: การบริหารจัดการน้ำ

Keyword: Integrated Management of Water

ความเป็นมาและความสำคัญ

การบริหารจัดการน้ำเป็นวิทยาการอย่างหนึ่งที่สำคัญ เนื่องจากเมื่อระบบเศรษฐกิจและจำนวนประชากรขยายตัวขึ้น ความต้องการน้ำก็เพิ่มขึ้นตามลำดับโดยเฉพาะความต้องการน้ำเพื่อการเกษตรที่จะสนับสนุนให้เป้าหมายในการเพิ่มผลผลิตประสบผลสำเร็จ การบริหารจัดการน้ำที่ถูกต้องและเหมาะสมกับสภาพลมฟ้าอากาศชนิดพืชและปริมาณน้ำต้นทุนที่มีอยู่ที่ต้องนำมาพิจารณาปัจจัยบางอย่างแปรผันไปตามธรรมชาติ ปัจจัยบางอย่างแปรผันไปตามการกระทำของมนุษย์ ซึ่งบางครั้งก็สามารถควบคุมได้บางครั้ง ก็ไม่สามารถควบคุมได้ เช่น สภาพความแห้งแล้งหรืออุทกภัยซึ่งแปรผันไปตามธรรมชาติ อิทธิพลของธรรมชาติเป็นสาเหตุสำคัญที่ก่อให้เกิดความสูญเสียต่อการผลิต และส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจ หรือสภาพะแห้งแล้งหรืออุทกภัย

จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในแต่ละฉบับที่ผ่านมา ได้มีการพยายามที่จะส่งเสริมด้านการเกษตรกรรมซึ่งเป็นผลผลิตส่วนใหญ่ของประเทศให้มีความเจริญก้าวหน้าโดยเฉพาะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่10 (พ.ศ. 2550 - 2554) ได้กำหนดกลยุทธ์โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมประกอบกับกำหนดกรอบยุทธศาสตร์การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ มุ่งไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนมีความมั่นคงให้แก่ประชาชนและกระจายผลประโยชน์สู่ระดับฐานรากได้ดีขึ้น รัฐบาลโดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้มีนโยบายที่จะเชื่อมโยงพื้นที่เพาะปลูกกับระบบชลประทาน เพื่อพัฒนาการใช้ประโยชน์จากที่ดินที่เหมาะสมและมีศักยภาพในการผลิต โดยเฉพาะพื้นที่ชลประทานที่รัฐบาลได้พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในหลายพื้นที่ที่สมควรเร่งรัดพัฒนาการเกษตรให้เหมาะสม และมีประสิทธิภาพสูงสุด มีการกำหนดพื้นที่ส่งเสริมการผลิตหน่วยงานต่างๆ มีการดำเนินงานร่วมกันอย่างเหมาะสม แต่เดิมพื้นที่ชลประทาน จะมีเฉพาะเรื่องการก่อสร้างแหล่งน้ำ การพัฒนา และการจัดหาทรัพยากรน้ำเพิ่มเท่านั้น แต่ยังคงการบริหารจัดการด้านต่างๆ ที่ต่อเนื่อง ขาดการบูรณาการร่วมกันของหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และกลุ่มเกษตรกร

รัฐบาลในปัจจุบันที่มีนโยบายขยายพื้นที่ชลประทานและเพิ่มประสิทธิภาพระบบชลประทาน โดยฟื้นฟูและขุดลอกแหล่งน้ำธรรมชาติรวมทั้งพัฒนาแหล่งน้ำผิวดินและใต้ดิน โดยการก่อสร้างระบบชลประทานขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก เพื่อประโยชน์ในการปรับโครงสร้างภาคการเกษตร การบรรเทาอุทกภัยและภัยแล้ง ทั้งในพื้นที่ชุมชนเมืองและพื้นที่เกษตรกรรม รวมทั้งระบบประปาที่ถูกสุขอนามัย เพื่อการอุปโภคและบริโภคแก่ประชาชนให้ทั่วถึงทุกพื้นที่ เพิ่มประสิทธิภาพการกระจายน้ำโดยการพัฒนาระบบชลประทานในรูปแบบต่างๆ เช่น ชลประทานระบบท่อ รวมถึงการเร่งรัดบริหารจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายใต้การมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชนท้องถิ่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคเอกชน ให้มีความสมดุลของการใช้ประโยชน์การถือครองและการอนุรักษ์ฐานทรัพยากร ที่ดินป่าไม้ สัตว์ป่า ทรัพยากรน้ำ ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง และทรัพยากรธรณี

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นหน่วยงานหนึ่งที่ใกล้ชิดกับประชาชนมาก โดยเฉพาะภาคการเกษตร เป็นองค์กรที่มีบทบาทหน้าที่และภารกิจในการจัดให้มีน้ำเพื่อ

การอุปโภค การบริโภคและทางการเกษตร โดยกฎหมายและแผนปฏิบัติการกำหนดขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้กำหนดให้ส่วนราชการมีการถ่ายโอนภารกิจด้านการบริหารจัดการ และการดูแลบำรุงรักษาแหล่งน้ำ เพื่อการเกษตรให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นระดับหนึ่ง ที่มีบทบาทหน้าที่และภารกิจในการจัดให้มีน้ำเพื่อการอุปโภค บริโภค และการเกษตร เช่นเดียวกับการปกครองส่วนท้องถิ่นอื่นๆ

องค์การบริหารส่วนตำบลศรีภิรมย์ เป็นองค์การบริหารส่วนตำบลขนาดกลาง ตั้งอยู่ในหมู่ที่ 5 ตำบลศรีภิรมย์ อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก สภาพพื้นที่ทั่วไปของตำบลศรีภิรมย์ มีลักษณะเป็นพื้นที่ราบลุ่มมีลำน้ำน่านไหลผ่านจากทิศเหนือลงสู่ทิศใต้ และมีแหล่งน้ำธรรมชาติได้แก่ แม่น้ำ 2 สาย บึง 3 แห่ง คลอง 13 แห่ง ห้วย 1 แห่ง และอื่นๆ 4 แห่ง จึงเหมาะแก่การเกษตรกรรม โดยเฉพาะการทำนา เศรษฐกิจของตำบลศรีภิรมย์ รายได้ส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับภาคการเกษตรมากที่สุดเนื่องจากประชากรร้อยละ 90 ประกอบอาชีพเกษตรกรรมแต่ปัจจุบันสภาพพื้นที่ในเขตตำบลศรีภิรมย์ ประสบปัญหาภัยแล้งในหน้าแล้งและปัญหาน้ำท่วมในหน้าฝนเนื่องจากไม่มีแหล่งกักเก็บน้ำขนาดใหญ่ ทำให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อน เกี่ยวกับผลผลิตการเกษตรและชีวิตประจำวัน ในฤดูแล้งราษฎรผู้ที่ทำการเกษตรมีการแย่งน้ำ กลั่นแกล้งกระทบ นำไปสู่ความขัดแย้งของชุมชนการบริหารจัดการแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรจึงเป็นประเด็นที่สำคัญที่จะต้องดำเนินการและเป็นวัตถุประสงค์ในการศึกษาครั้งนี้

วิธีการศึกษา

การศึกษานี้เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกจากกลุ่มเป้าหมาย 3 กลุ่ม ดังนี้ 1. กลุ่มผู้ใช้น้ำ ได้แก่ ผู้แทนประชาชนผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรม กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน จำนวน 13 หมู่บ้าน เกษตรอำเภอพรหมพิราม 2. กลุ่มบริหารน้ำ ได้แก่ สถานีสูบน้ำด้วยไฟฟ้า องค์การบริหารส่วนตำบลศรีภิรมย์ 3. กลุ่มรักษาน้ำ ได้แก่ สำนักงานชลประทานที่ 3 จังหวัดพิษณุโลก โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 2 รวมผู้ให้ข้อมูลจำนวน 22 คน รวมทั้งการวิเคราะห์ข้อมูล

ประกอบด้วยข้อมูลแสดงพื้นที่ทำการเกษตร ข้อมูลปริมาณน้ำฝน ข้อมูลการเก็บกักน้ำของเขื่อนนเรศวร ข้อมูลการเก็บกักน้ำของเขื่อนสิริกิติ์ ข้อมูลแสดงเทคโนโลยีทางการเกษตรและช่วงระยะเวลาประกอบการ ข้อมูลแสดงจำนวนครัวเรือนและจำนวนประชากร ข้อมูลการใช้น้ำของชาวบ้าน เกษตรกร ที่ใช้อุปโภคบริโภค

ผลการศึกษา

การศึกษากิจการกิจการแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรแบบบูรณาการ ในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลศรีภิรมย์ อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก ผลการศึกษามีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. สภาพทั่วไปของพื้นที่ ด้านพื้นที่พบว่าในพื้นที่ตำบลศรีภิรมย์ ที่ดินส่วนใหญ่ถูกใช้ไปในด้านทำการเกษตรกรรม 69,743 ไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 94.57 ใช้เพื่อการทำนา ทำสวน ส่วนพื้นที่นอกภาคเกษตรรวม 4,007 ไร่ หรือร้อยละ 5.43 ซึ่งใช้เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยที่สาธารณะประโยชน์และอื่นๆ

2. สภาพการกักเก็บของแหล่งน้ำ พบว่า ในพื้นที่ตำบลศรีภิรมย์มีแหล่งน้ำเพื่อทำการเกษตรครอบคลุมทั้งพื้นที่ ได้แก่ ห้วยไก่อ้อ คลองแขง แม่น้ำอ้อม หนองจอก คลองวังซอน คลองคอย แม่น้ำน่าน คลองมะเกลือ คลองหางบึง บึงปลาเนา คลองมะขาม คลองหกสดี บึงทุ่งพระเจ้า คลองมะพลับ คลองบึงธรรมโรง บึงธรรมโรง คลองห้วยคันไถ คลองห้วยชัน คลองวังมะสระ คลองขมิ้น คลองทราย บึงแวง คลองไธ้ไค้ และแม่น้ำยมสายเก่า ซึ่งเกษตรกรสามารถรับน้ำจากคลองต่างๆ เข้าพื้นที่ที่ทำการเกษตรของตนตลอดฤดูกาลผลิต

แหล่งกักเก็บ น้ำทั้ง 24 แห่ง สามารถจำแนกการเข้าไปดำเนินการเข้าไปแก้ไขปรับปรุงได้ดังนี้

1. แหล่งน้ำที่องค์การบริหารส่วนตำบลศรีภิรมย์สามารถดำเนินการแก้ไขปรับปรุงและขุดลอกได้ตามภารกิจที่ได้ถ่ายโอนมาจากชลประทานและต้นกำเนิดหรือปลายทางน้ำ อยู่ในพื้นที่ตำบลศรีภิรมย์ได้แก่ ห้วยไก่อ้อ แม่น้ำอ้อม คลองคอย คลองห้วยชัน คลองบึงธรรมโรง คลองแขง คลองห้วยคันไถ คลองหางบึง บึงปลาเนา คลองมะขาม คลองมะพลับ คลองวังมะสระ คลองขมิ้น คลองทราย คลองไธ้ไค้

2. แหล่งน้ำที่ต้องประสานความร่วมมือกับหน่วยงานโครงการชลประทานพิษณุโลกองค์การบริหารส่วนจังหวัด เนื่องจากต้องใช้งบประมาณมาก และการดำเนินการมีผลกระทบกับพื้นที่ตำบลข้างเคียง โดยต้นน้ำหรือปลายน้ำอยู่ในพื้นที่ตำบลศรีภิรมย์ ได้แก่ คลองวังขอน บึงแวง แม่น้ำยมสายเก่า คลองมะเกลือ และ บึงธรรมโรง

3. แหล่งน้ำที่ต้องประสานความร่วมมือกับโครงการชลประทานพิษณุโลก กรมขนส่งพาณิชย์นาวี เขื่อนนเรศวร เขื่อนสิริกิติ์ ได้แก่ แม่น้ำน่าน

4. แหล่งน้ำที่อยู่นอกเขตพื้นที่ตำบลศรีภิรมย์ บึงทุ่งพระเจ้า คลองหกสถึง คลองหนองจอก

สภาพปัญหาพื้นที่กระทบต่อพื้นที่ทำการเกษตรในตำบลศรีภิรมย์

ตำบลศรีภิรมย์เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำมี แม่น้ำ ห้วย คลอง หนองบึง ต่างมากมาย มีแหล่งน้ำที่เป็นต้นทุนในการทำเกษตรกรรมได้แก่ 1. เขื่อนสิริกิติ์ ทำหน้าที่กักเก็บและปล่อยน้ำในฤดูฝนส่วนในฤดูแล้งทำหน้าที่ผลิตกระแสไฟฟ้าและปล่อยน้ำให้เกษตรกรทำการเกษตรกรรม 2. เขื่อนนเรศวรกักเก็บน้ำและดันน้ำขึ้นเข้าคลองชลประทานให้เกษตรกรทำการเกษตรกรรมตามฤดูกาลโดยผ่านฝายหนองผักกูดหมู่ที่ 10 เพื่อให้เกษตรกรในพื้นที่ได้มีน้ำใช้ โดยการผันน้ำให้แก่พื้นที่เกษตรกรรมในตำบลศรีภิรมย์แบ่งออกเป็นสองฝั่งของแม่น้ำน่าน ได้แก่ฝั่งขวาและฝั่งซ้าย

1. ฝั่งขวาของแม่น้ำน่านมีคลองวังขอนเป็นหัวใจของแหล่งน้ำในพื้นที่เกษตรกรรม โดย คลองวังขอนเป็นคลองที่มีต้นกำเนิดมาจากทุ่งป่ากระดิน ตำบลพญาแมน อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ ไหลผ่านตำบลตลุกเทียม ผ่านตำบลศรีภิรมย์ หมู่ที่ 2,10 ผ่านตำบลวังวน ตำบลหนองแรม ตำบลพรหมพิราม ตำบลท่าช้าง ตำบลบ้านกร่าง ไปบรรจบแม่น้ำยมสายเก่าที่ตำบลบางแก้ว เกษตรกรผู้ใช้น้ำได้แก่ เกษตรหมู่ที่ 2,3,10,12,13 ของตำบลศรีภิรมย์ หน้าแล้งชาวบ้านหมู่ที่ 10 ตำบลศรีภิรมย์จะปิดกั้นฝายหนองผักกูดเพื่อท่อน้ำ น้ำจะดันขึ้นสูงไปให้ชาวบ้านหมู่ที่ 2,3,10,12, 13 ของตำบลศรีภิรมย์และส่วนหนึ่งของตำบลตลุกเทียมไว้ใช้ทำนา

2. ฝั่งซ้ายของแม่น้ำน่าน มีคลองมะเกลือเป็นหัวใจของแหล่งน้ำมีต้นทางน้ำมาจากตำบลบ้านโคน ตำบลนาอิน อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ แหล่งต้นน้ำที่สำคัญได้แก่

คลองหางบึง บึงปลาเนา คลอง มะขาม คลองหกลี้ง บึงทุ่งพระเจ้า คลองมะแผลบ คลองห้วยชัน ไหลมาบรรจบกันที่หมู่ 7 ไหลผ่านหมู่ที่ 7 ตำบลศรีภิรมย์ ผ่านตำบลวงษ์มือง ตำบลมะด้อม ตำบลพรหมพิราม ตำบลหอกลองลงแม่น้ำแควน้อยที่ตำบลหอกลองในฤดูแล้งชาวบ้านหมู่ที่ 7,8,9,11 ต้องรวมตัวกันเพื่อให้ชลประทานปล่อยน้ำเข้าคลองมะเกลือ บริเวณคลองชลประทานหมู่ที่ 7 ของตำบลวงษ์มืองและต้องปิดกั้นฝายวัดส่วนร่วมบารมี เพื่อให้ น้ำดันขึ้นไปให้ชาวบ้านหมู่ที่ 7,8,9,11 และหมู่ที่ 7 ของตำบลวงษ์มือง ดึงน้ำจาก คลองมะเกลือทำนา ในฤดูฝนปีใดที่มีฝนตกลงมากระบายน้ำไม่ทันจะทำให้หมู่ที่ 7,8,9, 11 เกิดน้ำท่วมขังพื้นที่เกษตร

ปัญหาการจัดสรรน้ำของแหล่งน้ำต้นทุน เพราะแหล่งน้ำต้นทุนคือน้ำจากแม่น้ำ น่านที่ไหลมาจากเขื่อนสิริกิติ์และการกักเก็บของเขื่อนนเรศวรมีข้อจำกัดในการจัดสรร น้ำในการทำการเกษตรในฤดูแล้งก็ต้องกักเก็บไว้เพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าตลอดทั้งปี ต้อง ปล่อยไปช่วยผลักดันน้ำเค็มในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา จัดสรรน้ำให้กับพื้นที่เกษตรอื่นที่ ได้รับผลกระทบในฤดูแล้ง

จากสภาพปัญหาการขยายพื้นที่ทำการทำนา ความตื่นเงินของแหล่งกักเก็บน้ำ และข้อจำกัดของแหล่งน้ำต้นทุนที่มาจากภายนอกพื้นที่ตำบลศรีภิรมย์ ทำให้เกษตรกรที่ ทำนาทั้งในตำบลศรีภิรมย์และตำบลข้างเคียงเกิดการแย่งน้ำทำนากันระหว่างพื้นที่ต้นน้ำ กับพื้นที่ปลายน้ำ จึงจำเป็นที่จะต้องดำเนินการศึกษาปัญหาการแย่งน้ำของเกษตรกร เพื่อ หาแนวทางแก้ไขจากผู้ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ตำบลศรีภิรมย์

หน้าที่ของหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการแหล่งน้ำในพื้นที่ตำบลศรีภิรมย์

จากการศึกษาทำให้ได้ข้อมูลและหน้าที่หน่วยงานภาครัฐและภาคประชาชนที่เข้า มาเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการแหล่งน้ำในเขตพื้นที่ตำบลศรีภิรมย์ อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก ดังนี้ ปัญหา

1. ฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 2 มีหน้าที่ รับผิดชอบในการควบคุมดูแล การปฏิบัติงานด้านการส่งน้ำและบำรุงรักษา การจัดสรรและสนับสนุนน้ำจากแม่น้ำน่านที่ ไหลมาจากเขื่อนสิริกิติ์และเขื่อนนเรศวรเข้าคลองต่างๆ ในฤดูแล้งให้กับผู้ที่ทำ การเกษตรในพื้นที่ชลประทานควบคุมการเปิด-ปิดฝายกั้นน้ำ พิจารณาแก้ไขปัญหาความ

ต้องการด้านต่างๆ ของเกษตรกรควบคุมงานก่อสร้าง ซ่อมแซมและปรับปรุงโครงการฯ รายงานสถิติการเพาะปลูกในเขตชลประทาน ดำเนินการจัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำ วางแผนแก้ไข ปัญหาภัยแล้งและอุทกภัย

2. เกษตรอำเภอมิหน้าที่ให้คำแนะนำ ปรึกษากับเกษตรกรในพื้นที่ส่งเสริม เทคนิคการปลูกข้าวและการปลูกพืชชนิดอื่น ที่ชาวบ้านต้องการปลูกที่สอดคล้องกับ แผนการประกันราคาการปลูกพืชที่รัฐบาลประกันราคาและโครงการรับจำนำข้าวในแต่ละปี

3. องค์การบริหารส่วนตำบลศรีภิรมย์ มีหน้าที่ ส่งเสริมและสนับสนุนการบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรด้วยการส่งเสริมและสนับสนุนด้านงบประมาณหรือการวางแผนการปฏิบัติการ มีการวางแผนการปฏิบัติการบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตร จัดอบรมให้ความรู้แก่เกษตรกร จัดศึกษาดูงาน ส่งเสริมอาชีพให้เกษตรกรมีรายได้

4. เกษตรกรผู้ใช้น้ำตำบลศรีภิรมย์ มีหน้าที่ ประกอบอาชีพการเกษตร มีการใช้น้ำจากแหล่งน้ำต่าง ๆ ทั้งจากคลองชลประทาน และแหล่งน้ำธรรมชาติ การปลูกพืชส่วนใหญ่จะเป็นการทำนาปีละ 2-3 ครั้ง ซึ่งเป็นผลผลิตการเกษตรที่มีราคาสูงกว่าผลผลิตการเกษตรอื่น ๆ นโยบายประกันราคาผลผลิตทางการเกษตรและราคารับจำนำข้าวของรัฐบาล ทำให้เกษตรกรสนใจ ขยายพื้นที่ทำการเกษตรจนทำให้เกิดเป็นปัญหาการขาดแคลนน้ำ เป็นสาเหตุทำให้เกิดการแย่งน้ำกัน

ข้อเสนอเพื่อเป็นแนวทางแก้ไขตามบทบาทหน้าที่และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรแบบบูรณาการของพื้นที่ตำบลศรีภิรมย์

หน่วยงาน	บทบาทหน้าที่ (เดิม)	บทบาทหน้าที่ (ข้อเสนอ)
1. ชลประทาน	1. จัดสรรน้ำจากเขื่อนสิริกิติ์และเขื่อนนเรศวร 2. ควบคุมการเปิด-ปิดประตูฝายกั้นน้ำ 3. ก่อสร้างแหล่งกักเก็บน้ำในพื้นที่เดือดร้อน	1. จัดหาแหล่งน้ำอื่นเพิ่มเติม เช่นจากแม่น้ำยมสายเก่า โครงการ เขื่อนผาจุก ขุดลอกขยายแหล่งน้ำธรรมชาติ 2. ให้ความรู้การเก็บน้ำ การใช้น้ำในความจำเป็นฤดูแล้ง 3. การประชาสัมพันธ์การกักเก็บน้ำ และการลดพื้นที่ให้น้ำเพื่อทำการเกษตรของชลประทาน

หน่วยงาน	บทบาทหน้าที่ (เดิม)	บทบาทหน้าที่ (ข้อเสนอ)
2. เกษตรอำเภอ	1. จัดหาพืชเศรษฐกิจปลูกทดแทนเพื่อให้มีรายได้อย่างเพียงพอในฤดูแล้ง 2. ปรับทัศนคติการปลูกพืชของเกษตรกรให้สอดคล้องกับแหล่งน้ำและปริมาณน้ำในฤดูแล้ง 3. เพิ่มเทคนิคการปลูกพืชที่ใช้น้ำน้อยให้ผลผลิตมากและทนต่อโรคและแมลงระบาด 4. นำเสนอนโยบายต่อรัฐบาลเพื่อรณรงค์ให้เกษตรกรปลูกข้าวที่มีคุณภาพโดยให้มีราคาประกันที่สูงขึ้น หรือลดการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีเพื่อสุขภาพของผู้ที่บริโภค	1. ส่งเสริมการเกษตรตามฤดูกาล 2. ประชาสัมพันธ์นโยบายการประกันรายได้โครงการปลูกพืชเศรษฐกิจหรือโครงการรับจำนำข้าว 3. ช่วยเหลือเกษตรกรที่ได้รับภัยพิบัติต่างๆ น้ำท่วม ภัยแล้ง โรคระบาด 4. จัดหาเมล็ดพันธุ์พืชที่ทนต่อโรคและแมลง ปลูกง่าย โตเร็ว ให้ผลผลิตมาก
3. องค์การบริหารส่วนตำบล	1. ส่งเสริมการเกษตรตามฤดูกาล 2. ประชาสัมพันธ์นโยบายการประกันรายได้โครงการปลูกพืชเศรษฐกิจหรือโครงการรับจำนำข้าว 3. ช่วยเหลือเกษตรกรที่ได้รับภัยพิบัติต่างๆ น้ำท่วม ภัยแล้ง โรคระบาด 4. จัดหาเมล็ดพันธุ์พืชที่ทนต่อโรคและแมลง ปลูกง่าย โตเร็ว ให้ผลผลิตมาก	1. จัดหาพืชเศรษฐกิจปลูกทดแทนเพื่อให้มีรายได้อย่างเพียงพอในฤดูแล้ง 2. ปรับทัศนคติการปลูกพืชของเกษตรกรให้สอดคล้องกับแหล่งน้ำและปริมาณน้ำในฤดูแล้ง 3. เพิ่มเทคนิคการปลูกพืชที่ใช้น้ำน้อยให้ผลผลิตมากและทนต่อโรคและแมลงระบาด 4. นำเสนอนโยบายต่อรัฐบาลเพื่อรณรงค์ให้เกษตรกรปลูกข้าวที่มีคุณภาพโดยให้มีราคาประกันที่สูงขึ้น หรือลดการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีเพื่อสุขภาพของผู้ที่บริโภค
4. เกษตรกร	1. การใช้น้ำเพื่อทำการเกษตรแบบไม่มีการกักเก็บและช่วยกันรักษาแหล่งน้ำ 2. ขยายพื้นที่ทำการเกษตรเพื่อให้มีรายได้มากโดยไม่ศึกษาแหล่งน้ำที่จะใช้ 3. การปลูกข้าวที่อายุสั้นเพื่อให้ได้ผล	1. จัดทำแผนเพาะปลูกเพื่อให้เพียงพอต่อการใช้น้ำแต่ละปี 2. ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการทำงานให้ตรงตามฤดูกาล 3. การงดการทํานาเพื่อพักหน้าดินและลดวงจรการเกิดโรคระบาดของ

หน่วยงาน	บทบาทหน้าที่ (เดิม)	บทบาทหน้าที่ (ข้อเสนอ)
	ผลิตเร็วๆ ทำให้คุณภาพต่ำลง 4. การทำนาปีละ 2-3 ครั้งโดยไม่มีการ พักนาดินทำให้ดินเสื่อมสภาพ 5. การใช้ปุ๋ยเคมีเร่งผลผลิต ทำให้ต้นทุน สูง 6. การใช้สารเคมีปราบศัตรูพืชทำให้มีผล ต่อสุขภาพ	แมลงศัตรูพืช 4. การใช้ชีวภาพเพื่อลดค่าใช้จ่าย และฟื้นฟูสภาพดินเสื่อมโทรม 5. ลดการใช้สารเคมี ส่งเสริมการใช้ สารชีวภาพเพื่อลดค่าใช้จ่ายเพราะมี ผลกระทบต่อสุขภาพอย่างมากมาย ต่อเกษตรกรที่ใช้

สรุปและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาปัญหาการแย่งน้ำของเกษตรกรในตำบลศรีภิรมย์ และตำบลข้างเคียง สามารถสรุปปัญหาที่เกิดขึ้นมาเป็นตัวแปร ที่สำคัญในการบริหารจัดการแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรแบบบูรณาการ ในเขตพื้นที่ตำบลศรีภิรมย์ อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก ดังนี้

1. ปัญหาจากการจัดสรรน้ำของแหล่งน้ำต้นทุน เพราะแหล่งน้ำต้นทุน คือน้ำจากแม่น้ำน่านที่ไหลมาจากเขื่อนสิริกิติ์และการกักเก็บของเขื่อนนเรศวรมีข้อจำกัดในการจัดสรรน้ำในการทำการเกษตรในฤดูแล้งก็ต้องกักเก็บไว้เพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าตลอดทั้งปี ต้องปล่อยไปช่วยผลักดันน้ำเค็มในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา จัดสรรน้ำให้กับพื้นที่เกษตรอื่นที่ได้รับผลกระทบในฤดูแล้ง

2. ปัญหาจากสภาพแหล่งน้ำในพื้นที่ตำบลศรีภิรมย์ มีแหล่งน้ำเพื่อทำการเกษตรครอบคลุมทั้งพื้นที่ซึ่งเกษตรกรสามารถรับน้ำจากคลองต่างๆ เข้าพื้นที่ที่ทำการเกษตรของตนตลอดฤดูกาลผลิต แต่คลองส่วนใหญ่มีปัญหาดินเลนมีขนาดเล็ก ไม่สามารถรองรับน้ำและเก็บกักน้ำในฤดูแล้งได้อย่างเพียงพอต่อพื้นที่ที่ใช้น้ำเพื่อทำการเกษตรกรรม ส่วนในฤดูฝนจะทำให้เกิดภาวะน้ำท่วมขังพื้นที่การเกษตรได้เพราะไม่มีแหล่งรับน้ำขนาดใหญ่และระบายน้ำไม่ทัน

3. ปัญหาจากการขยายพื้นที่ทำการเกษตร ในตำบลศรีภิรมย์ พื้นที่ส่วนใหญ่ถูกใช้ไปในด้านทำการเกษตรกรรม 69,743 ไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 94.57 ใช้เพื่อการทำนาข้าวสอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลที่มีโครงการประกันราคาพืชผลทางการเกษตรหรือโครงการรับจำนำข้าวทำให้ข้าวมีราคาแพงกว่าผลผลิตการเกษตรอื่นๆ เมื่อเปรียบเทียบ

ผลผลิตไร่ต่อไร่ ทำให้เกษตรกรนิยมการปลูกข้าวซึ่งเป็นพืชที่มีความต้องการน้ำมากให้ผลผลิตต่อไร่สูง ใช้ระยะเวลาสั้นในหนึ่งปีสามารถทำได้ 2-3 ครั้ง เกษตรในพื้นที่จึงนิยมการทำนาข้าวมากกว่าจะสนใจปลูกพืชชนิดอื่นๆ ที่ให้ผลผลิตต่อไร่และราคาต่ำ ไม่เหมาะสมต่อการลงทุน

ดังนั้น องค์การบริหารส่วนตำบลศรีภิรมย์ ดำเนินการต่อไปนี้

1. แก้ไขแหล่งน้ำที่สำคัญและมีผลกระทบต่อพื้นที่ทำการเกษตรในตำบลศรีภิรมย์ ทั้งในฤดูแล้งและในฤดูฝนมากที่สุดประกอบไปด้วยปัญหาแหล่งน้ำ 3 แห่งซึ่งได้แก่ 1.คลองวังขอน 2. คลองมะเกลือ 3.บึงธรรมโรง

2. เสนอผลการตรวจสอบสภาพของเกษตรกรให้ประชาชนในพื้นที่รับทราบผลเสียของการใช้สารเคมีมากเกินไปทำให้มีปัญหาต่อสุขภาพ เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการตัดสินใจการเลิกใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชและหันมาใช้สารชีวภาพเพื่อลดปัญหาสุขภาพ

3. ใช้งบประมาณในการแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำเพื่อเกษตรนั้น เป็นการแก้ปัญหาได้ในระยะหนึ่งเท่านั้น ไม่สามารถแก้ปัญหาในระยะยาวได้ ดังนั้นเพื่อเป็นการพัฒนาปรับปรุงและส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมการบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรแบบบูรณาการของตำบลศรีภิรมย์อย่างยั่งยืนองค์การบริหารส่วนตำบลศรีภิรมย์ ควรเป็นหน่วยงานหลักในการดำเนินการ โดยเสนอเป็นลักษณะ 2 ทางเลือก คือ

แนวทางที่ 1 การสนับสนุนเกษตรกรให้มีการทำการเกษตรโดยใช้ปรัชญาแบบเศรษฐกิจพอเพียง ปลูกข้าวเพื่อกินที่เหลือไว้ขาย เน้นการใช้ปุ๋ยที่เป็นสารอินทรีย์จากธรรมชาติ และไม่ใช่สารเคมีในการปราบศัตรูพืช ให้ประชาชนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน แบ่งปันและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

แนวทางที่ 2 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจัดให้มีการบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตร แบบกฎข้อบังคับ โดยใช้หลักเกณฑ์การบังคับโดยเกษตรกรด้วยกันเอง ด้วยการแจ้งเป็นหนังสือไปทุกหลังคาเรือนที่มีความประสงค์จะใช้น้ำเพื่อการเกษตร ให้มาประชุมเพื่อคัดเลือกกรรมการกลุ่มผู้ใช้น้ำของทุกหมู่บ้านใครไม่มาประชุมให้ตัดสิทธิเรียกร้องใดๆ ทั้งสิ้นของหมู่บ้าน ให้คณะกรรมการที่ได้รับการคัดเลือกออกกฎข้อบังคับและต้องมีมาตรการหรือข้อบังคับต่างๆ ที่แสดงให้เห็นว่าเมื่อเข้ามามีส่วนร่วมแล้วจะได้ประโยชน์อะไรถ้าไม่เข้ามามีส่วนร่วมจะไม่ได้รับประโยชน์อย่างไร และควรมีการปลูก

จิตสำนึก ทักษะคิดและวิสัยทัศน์การมีส่วนร่วมควบคู่ไปด้วยโดยมีหน่วยงานต่างๆ ให้การสนับสนุนและส่งเสริม

จากนั้น อบต. ต้องมีการติดตามผลไปสู่การปฏิบัติ โดยนำเสนอผลการศึกษาผ่านสภาองค์การบริหารส่วนตำบลศรีภิรมย์ในการแก้ไขปัญหาแหล่งน้ำในพื้นที่ เพื่อลดปัญหาการแย่งน้ำในฤดูแล้งและแก้ปัญหาน้ำท่วมในฤดูฝนซึ่งโครงการแก้ไขปัญหาแหล่งน้ำที่สำคัญในพื้นที่ตำบลศรีภิรมย์ ได้แก่ โครงการขุดลอกคลองวันขอนแก่น โครงการก่อสร้างฝายเก็บน้ำบ้านคลองมะเกลือ และโครงการขุดลอกบึงธรรมชาติแวงให้เป็นแก้มลิงเก็บกักน้ำขนาดใหญ่

การเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการกลุ่มปุ๋ยเกษตรอินทรีย์เมืองยาง

Improving the Efficiency of Administering the Muang Yang Organic Fertilizer Group

เอกชัย ป้อมชัย¹

เกษม นันทชัย²

บทคัดย่อ

รายงานนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อหาแนวทางในการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการ ของกลุ่มปุ๋ยเกษตรอินทรีย์เมืองยาง โดยการสนทนากลุ่มคณะกรรมการบริหารกลุ่มจำนวน 10 คน และสมาชิกกลุ่ม 15 คน

ผลการศึกษา พบว่าแนวทางในการปรับปรุงประสิทธิภาพการบริหารจัดการกลุ่ม ประกอบด้วย การวางแผนการผลิตให้เป็นระบบและครอบคลุมทุกขั้นตอน การสำรวจและจัดเก็บข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่ทำการเกษตร และปริมาณความจำเป็นที่ต้องใช้ปุ๋ยในการทำการเกษตรในแต่ละปี ของสมาชิกกลุ่ม และเกษตรกรในพื้นที่ เพื่อใช้เป็นฐานกำหนดปริมาณการผลิต หาวิธีการลดต้นทุนการผลิตให้ได้มากที่สุด ควรมีการประชุมสอบถามความต้องการใช้ปุ๋ยของกลุ่มสมาชิกก่อนทำการผลิต รวมทั้งสร้างช่องทางการจำหน่ายที่มีประสิทธิภาพ โดยกำหนดให้มีช่องทางการจำหน่ายที่หลากหลาย หามาตรการรองรับหรือต่อสู้ด้านการตลาดกับสินค้าจากภายนอกพื้นที่

Abstract

This research had the objective to produce guidelines to improve the efficiency of administering the Muang Yang Organic Fertilizer Group. Data were collected by focus group discussions with ten of the Group steering committee members and 15 general Group members.

This study found that, to improve the efficiency of administering the Group, there needs to be more systematic planning of production and complete coverage of the all the steps. There need to be surveys and data collection about the cultivable land, and the total area requiring organic fertilizer for each year by the members and farmers. These data will serve as a base for calculating the production requirement, reduce investment costs, and economize. There should be meetings to assess needs for the organic fertilizer by members before production begins. There should be efficient distribution

¹ นักศึกษาหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์; คณบดีคณะเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยขอนแก่น

methods and multiple channels for delivery. There should be measures to resist adverse external market forces.

คำสำคัญ: กลุ่มปุ๋ยเกษตรอินทรีย์

Keyword: Organic Fertilizer Group

ความเป็นมาและความสำคัญ

เมื่อปี พ.ศ. 2544 รัฐบาลได้มีการกำหนดให้การพัฒนาเกษตรอินทรีย์เป็นวาระแห่งชาติ โดยให้ทุกภาคส่วนร่วมมือกันปฏิบัติอย่างจริงจังและต่อเนื่อง เพื่อให้มีการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตที่พึ่งพาการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมี มาเป็นพึ่งพาตนเองในการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ และสารชีวภาพเพื่อใช้เองในประเทศตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง โดยคำนึงถึงทุกมิติ อาทิเช่น มิติของอาหารปลอดภัย มิติความปลอดภัยของเกษตรกร มิติแห่งการฟื้นฟูฟื้นฟูของดิน และทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น โดยรัฐบาลจะส่งเสริมการทำการเกษตรแบบผสมผสาน เกษตรกรรมทางเลือกและเกษตรอินทรีย์ รวมทั้งส่งเสริมการเรียนรู้ให้แก่เกษตรกร ชุมชนเกษตรกรและจะผลักดันให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการผลิตสินค้าเกษตรอินทรีย์ การพัฒนาคุณภาพมาตรฐานแปรรูป และบรรจุภัณฑ์ของสินค้าเกษตรอินทรีย์ในตลาดให้เป็นศูนย์กลางในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งถือเป็นจุดเริ่ม ต้นของการส่งเสริมให้เกษตรกรได้มีโอกาสจัดตั้งกลุ่มผู้ผลิตปุ๋ยอินทรีย์หรือปุ๋ยชีวภาพ ต่อมาก็ได้มีการสานต่อและส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ให้เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น โดยมีการกำหนดและมอบหมาย กระทรวง ทบวง กรม หรือหน่วยงานต่างๆ รับผิดชอบขับเคลื่อนวาระแห่งชาติ และนโยบายให้บรรลุเป้าหมาย อาทิเช่น กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เป็นต้น ซึ่งส่งผลให้มีการอนุมัติโครงการจัดตั้งโรงปุ๋ยประจำอำเภอหรือโครงการหนึ่งอำเภอ หนึ่งโรงปุ๋ย ตามมา

ในช่วงปี พ.ศ. 2547-2548 องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งเป็นหน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานหนึ่งที่มีภารกิจสำคัญที่สุด คือ การเสริมสร้างให้ประชาชนกินดีอยู่ดี จึงจำเป็นต้องมีส่วนรับผิดชอบการดำเนินงานตามนโยบายการส่งเสริมการผลิตและรณรงค์การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ หรือปุ๋ยชีวภาพแก่เกษตรกร เพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามนโยบาย หรือวาระแห่งชาติที่รัฐบาลกำหนด องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองยาง อำเภอเมืองยาง จังหวัด

นครราชสีมา จึงได้มีการกำหนดให้การพัฒนาเกษตรอินทรีย์เป็นพันธกิจการพัฒนาขององค์กร ซึ่งจะส่งผลให้บรรลุวิสัยทัศน์การพัฒนาที่ตั้งไว้คือ “การคมนาคมสะดวก คุณภาพชีวิตที่ดี ผลผลิตการเกษตรปลอดภัย ชุมชนมีรายได้ รักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรม” และได้มีการบรรจุโครงการสนับสนุนกลุ่มผู้ผลิตปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพในเขตตำบล เมืองยางไว้ในแผนพัฒนาสามปี พ.ศ.2548 – 2550 ก่อนบรรจุลงในข้อบัญญัติงบประมาณรายจ่ายประจำปี พ.ศ. 2548 โดยมีกิจกรรมการดำเนินงานตามโครงการ อาทิเช่น การก่อตั้งโรงเรียนสำหรับผลิตปุ๋ย จัดหาและสนับสนุนเครื่องผลิตและอัดเม็ดปุ๋ย การส่งเสริมทางวิชาการ เป็นต้น ประกอบกับได้มีการรณรงค์และเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับประโยชน์ของการใช้ปุ๋ย และกระบวนการก่อตั้งกลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพไปพร้อมๆ กัน (องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองยาง, 2548)

ตำบลเมืองยาง ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่รับผิดชอบของเทศบาลตำบลเมืองยาง อำเภอเมืองยาง จังหวัดนครราชสีมา มีเนื้อที่ทั้งสิ้น 68.54 ตารางกิโลเมตร มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่ม สภาพพื้นที่เป็นดินร่วนผสมดินทรายมีแม่น้ำมูลไหลผ่าน ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาของชุมชนขึ้นอยู่กับการทำนา โดยเกษตรกรยังต้องอาศัยทรัพยากรดินและน้ำเป็นหลัก แต่ปัจจุบันพบว่าเกษตรกรประสบปัญหาคุณภาพของดินเสื่อมสภาพจากการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีต่างๆ เช่นยาปราบศัตรูพืช หรือฮอร์โมนเร่งพืช ติดต่อกันเป็นเวลานานๆ ทำให้ผลผลิตของเกษตรกรในพื้นที่ตำบลเมืองยางตกต่ำ ประกอบกับต้นทุนการผลิตไม่ว่าจะเป็นปุ๋ยเคมี ยากำจัดศัตรูพืช หรือน้ำมันเชื้อเพลิงสำหรับใช้ในเครื่องจักรทางการเกษตรล้วนมีราคาสูงขึ้น ตามมาซึ่งปัญหาความยากจนและหนี้สินของเกษตรกร

อย่างไรก็ตาม ในปี พ.ศ. 2548 ได้มีเกษตรกรกลุ่มหนึ่งที่ได้รวมกลุ่มกันโดยอาศัยความรู้ที่ได้จากการเข้ารับการอบรมจากหน่วยงานต่างๆ เกี่ยวกับการทำการเกษตรอินทรีย์มาร่วมกันผลิตปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ ภายใต้ชื่อ “กลุ่มปุ๋ยเกษตรอินทรีย์เมืองยาง” โดยมีนายโปย บัวนา ประธานกลุ่ม และนายประยูร ลั่นไธสง เลขานุการกลุ่ม เป็นแกนนำในการขับเคลื่อนการก่อตั้งกลุ่มขึ้น ซึ่งองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองยาง (เทศบาลตำบลเมืองยาง ปัจจุบัน) ก็ได้เล็งเห็นความสำคัญของการทำการเกษตรอินทรีย์ซึ่งมีผลดีต่อการฟื้นฟูและปรับปรุงดิน ลดการตกค้างของสารเคมี ก่อให้เกิดความสมดุลของสิ่งแวดล้อม

และระบบนิเวศ เป็นมิตรต่อมนุษย์ และสัตว์ และที่สำคัญเป็นการลดต้นทุนการผลิตของเกษตรกร โดยมุ่งหวังที่จะผลักดันให้เกษตรกรมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นสอดคล้องกับวิสัยทัศน์ขององค์กรในการส่งเสริมการเกษตรกรรม ให้มีความก้าวหน้าและสามารถพึ่งพาตนเองได้ จึงได้สนับสนุนงบประมาณก่อสร้างโรงเรือน และจัดซื้อเครื่องจักรสำหรับผลิตปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ รวมทั้งให้การสนับสนุนด้านอื่นๆ เช่นการประชาสัมพันธ์ และเผยแพร่การดำเนินงานของกลุ่มให้เกษตรกรโดยทั่วไปรู้จัก เป็นต้น กลุ่มจึงเริ่มเปิดรับเกษตรกรเข้าเป็นสมาชิกเพิ่มขึ้น และมีการระดมทุนจากกลุ่มสมาชิกเป็นค่าหุ้น ทำให้กลุ่มมีเงินทุนเพิ่มขึ้น ซึ่งในช่วงปี พ.ศ. 2548–2551 กลุ่มได้มีการกำหนดโครงสร้างกลุ่มและรูปแบบการบริหารจัดการ โดยกำหนดให้มีคณะกรรมการบริหารกลุ่มจำนวน 10 คน มีอำนาจหน้าที่กำหนดปริมาณผลผลิต ลงมือทำการผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ด บริหารงบประมาณและจัดสรรผลตอบแทนจากผลกำไร โดยกลุ่มสามารถผลิตปุ๋ยได้ราวปีการผลิตละ 200-300 กระสอบ (ราวๆ 6 ตัน ต่อปีการผลิต) ผลกำไรที่ได้เมื่อสิ้นปีการผลิต แบ่งเป็นผลตอบแทนคณะกรรมการร้อยละ 40 สมทบเป็นเงินทุนกลุ่มร้อยละ 30 บัณฑิตให้สมาชิกอื่นอีกร้อยละ 20 และกันไว้ใช้เป็นการบริหารจัดการกลุ่ม ร้อยละ 10 อีกทั้งยังกำหนดให้คณะกรรมการบริหารกลุ่มซื้อปุ๋ยได้ในราคาถูกกว่าสมาชิกทั่วไปและบุคคลภายนอกด้วยจนกระทั่งในปี พ.ศ. 2552 กลุ่มได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริหารจัดการในหลายส่วน อาทิเช่น มีการกำหนดให้จำหน่ายปุ๋ยในราคาเท่าเทียมกันและกำหนดอัตราการบินผลกำไรใหม่ มีการกำหนดรูปแบบการผลิตขึ้นใหม่ เช่นมีการจ่ายเงินค่าแรงในการผลิตของแรงงาน มีการเพิ่มปุ๋ยเคมีเข้าไปเป็นส่วนผสมของปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพของกลุ่ม การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตของกลุ่มทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น คณะกรรมการบริหารกลุ่มจึงเสนอให้มีการปรับเพิ่มราคาปุ๋ยสูงขึ้น ทำให้สมาชิกในกลุ่มเริ่มซื้อปุ๋ยของกลุ่มน้อยลงในขณะที่ปริมาณปุ๋ยที่กลุ่มผลิตได้มีปริมาณเพิ่มขึ้นมากกว่าในปีที่ผ่านมาจึงเกิดปัญหาการจำหน่ายปุ๋ยไม่หมด ไม่สามารถสรุปและปิดบัญชีรายรับรายจ่ายได้ ก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นในกลุ่ม ซึ่งมีสภาพปัญหาที่บ่งชี้ได้อย่างชัดเจนในปัจจุบัน ดังนี้

1. ปัญหาปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพของกลุ่มตกค้างจำหน่ายไม่หมด นับตั้งแต่ปีการผลิต พ.ศ. 2552 ทำให้กลุ่มระงับการผลิตปุ๋ยในปีการผลิต พ.ศ. 2553 เพื่อทำการระบายปุ๋ยที่ตกค้างจากปี พ.ศ. 2552

2. ความเชื่อมั่นและความต้องการใช้ปุ๋ยของเกษตรกรลดลง สมาชิกกลุ่มซื้อผลิตภัณฑ์ของกลุ่มน้อยลงโดยเฉพาะในปี พ.ศ. 2553 แม้กลุ่มไม่ได้ทำการผลิตปุ๋ยเพราะต้องการจำหน่ายปุ๋ยที่ตกค้างจากปี พ.ศ. 2552 จำนวน 500 กระสอบเศษๆ ให้หมดแต่สมาชิกกลุ่มหรือเกษตรกรโดยทั่วไปก็ไม่มีผู้ต้องการใช้ปุ๋ยมากนัก ทำให้ต้องลดราคาลงมาทำและต่ำกว่าต้นทุนต่อหน่วยการผลิตจึงสามารถจำหน่ายได้หมด

3. มีสมาชิกกลุ่มจำนวนหลายสิบคนต้องการลาออกจากการเป็นสมาชิกภาพ แต่ยังไม่สามารถลาออกได้เนื่องจากกลุ่มยังไม่สามารถสรุปผลกำไรขาดทุนประจำปี (สิ้นปี 2552 และ 2553) ได้ หากลาออกจะยังไม่ได้เงินค่าหุ้นหรือเงินปันผลคืน

ดังนั้นจากสภาพปัญหา และอุปสรรคที่กลุ่มปุ๋ยเกษตรกรอินทรีย์เมืองยางประสบอยู่จึงจำเป็นต้องที่กลุ่มและเทศบาลตำบลเมืองยาง ซึ่งเป็นหน่วยงานรับผิดชอบกำกับดูแลและให้การสนับสนุน ต้องค้นหาแนวทางปรับปรุงประสิทธิภาพการบริหารจัดการของกลุ่มให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ผู้ศึกษาจึงได้ทำการศึกษาเพื่อให้ทราบว่า การบริหารจัดการของกลุ่มปุ๋ยเกษตรกรอินทรีย์เมืองยางเป็นอย่างไร กลุ่มประสบปัญหา และ อุปสรรคอะไรบ้าง มีสาเหตุหรือปัจจัยมาจากอะไร และมีแนวทางการเสริมสร้างหรือปรับปรุงประสิทธิภาพการบริหารจัดการกลุ่มให้มีความเข้มแข็งและยั่งยืนได้อย่างไร

วิธีการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้ ใช้วิธีการสนทนากลุ่ม เพื่อระดมความคิดเห็น และการสัมภาษณ์เชิงลึก ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ดังนี้

1. กลุ่มที่จะเข้าร่วมจัดทำเวทีระดมสมองได้แก่ คณะกรรมการบริหารกลุ่มจำนวน 1 คน
2. กลุ่มที่จะทำการสัมภาษณ์เชิงลึก ได้แก่ สมาชิกทั่วไปของกลุ่ม จำนวน 15 คน

ผลการศึกษา

สภาพปัญหา สาเหตุและปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการบริหารจัดการกลุ่มปุ๋ยเกษตรกรอินทรีย์เมืองยาง พบว่า ปัญหาที่กระทบต่อการบริหารจัดการกลุ่มปุ๋ยเกษตรกรอินทรีย์เมืองยางมากที่สุด มีอยู่ 2 ประการ คือ

1. ปัญหาความล้มเหลวในการจำหน่ายปุ๋ย

จากผลการสนทนากลุ่มของกรรมการบริหารกลุ่มในเวทีระดมสมองส่วนใหญ่ ซึ่งสอดคล้องกับผลการสัมภาษณ์เชิงลึกส่วนใหญ่เห็นว่าปัญหาการจำหน่ายปุ๋ยที่ไม่มีประสิทธิภาพของกลุ่ม ในช่วงปี พ.ศ. 2552 ถือเป็นปัญหาที่กระทบต่อการดำเนินงานของกลุ่มมากที่สุด เพราะทำให้ไม่สามารถทำการผลิตได้อีกในปี 2553 และทำให้เกษตรกรขาดความเชื่อมั่นในการตัดสินใจใช้ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มในปีต่อมา (2553) จึงจำเป็นต้องขายปุ๋ยแบบเรลถัง (ลดราคาเหลือเท่าราคาต้นทุน) และตามมาซึ่งความขัดแย้งของสมาชิก

2. ปัญหาความต้องการใช้ปุ๋ยของสมาชิกกลุ่มและเกษตรกรที่ลดลง

นอกจากปัญหาความล้มเหลวในการจำหน่ายปุ๋ยของกลุ่ม ซึ่งเป็นปัญหาที่สำคัญที่ส่งผลกระทบต่อการบริหารจัดการกลุ่มมากที่สุดแล้ว ปัญหาความต้องการใช้ปุ๋ยที่ลดลงของสมาชิกกลุ่มและเกษตรกร ถือเป็นปัญหาที่กระทบต่อการกลุ่มเป็นอย่างมากเช่นกัน เนื่องจากส่งผลให้ปุ๋ยที่กลุ่มผลิตไม่มีตลาดรองรับหรือทำให้เกิดอุปทานมากกว่าอุปสงค์

สาเหตุและปัจจัยที่ทำให้กลุ่มประสบปัญหา

สำหรับสาเหตุและปัจจัยที่ทำให้กลุ่มประสบปัญหาการจำหน่ายปุ๋ยไม่มีประสิทธิภาพ และปัญหาความต้องการใช้ปุ๋ยที่ลดลงของสมาชิกกลุ่มและเกษตรกร พบว่ามีสาเหตุและปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดปัญหา ดังนี้

ปัจจัยภายใน ประกอบด้วย

1) ผลผลิตที่กลุ่มผลิตขึ้นมีปริมาณมากกว่าความจำเป็นและความต้องการใช้ปุ๋ยของสมาชิกกลุ่มและเกษตรกรในพื้นที่ กล่าวคือ กลุ่มทำการผลิตปุ๋ยโดยไม่มีการสำรวจความจำเป็นและความต้องการใช้ปุ๋ยของสมาชิกกลุ่มหรือเกษตรกรในพื้นที่ ทำให้ไม่สามารถคาดการณ์ปริมาณปุ๋ยที่กลุ่มจะผลิตได้พอและไม่เกินความต้องการหรือความจำเป็นต้องใช้ปุ๋ยของสมาชิกและเกษตรกรในพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2) สมาชิกกลุ่มและเกษตรกรขาดความเชื่อมั่นในคุณภาพปุ๋ยของกลุ่ม และต้องการใช้ปุ๋ยเคมีมากกว่าเพราะเห็นผลเร็วกว่า รวมทั้งการปรับเปลี่ยนสัดส่วนวัตถุดิบหรือมีการเพิ่มปุ๋ยสูตรเดี่ยวเข้าไปเป็นส่วนผสม ทำให้ราคาสูงขึ้นหรือใกล้เคียงกับราคาปุ๋ยเคมี เกษตรกรบางส่วนจึงมองว่าปุ๋ยที่กลุ่มผลิตขาดคุณสมบัติการเป็นปุ๋ยอินทรีย์เพราะ

มีปัญหามีเป็นส่วนผสมด้วย ประกอบกับราคาผลิตภัณฑ์กลุ่มที่สูงขึ้นหรือมีราคาใกล้เคียงกับปัญหามี จึงเป็นแรงเหวี่ยงให้สมาชิกหรือเกษตรกรหันกลับไปใช้ปัญหามีแทน

3) ขาดการวางแผนการผลิตที่เป็นระบบกล่าวคือกลุ่มขาดการสำรวจ และเปรียบเทียบแหล่งวัตถุดิบราคาถูกและไม่มีกระบวนการจัดหาวัตถุดิบที่เหมาะสม ทำให้ต้นทุนที่ใช้ในการผลิตสูงขึ้นและขาดการเตรียมการผลิตที่ดี โดยเฉพาะการจัดหาวัตถุดิบที่จะใช้ในการผลิตปุ๋ย กลุ่มต้องใช้งบประมาณสูงขึ้นในการจัดซื้อเพราะไม่มีแหล่งวัตถุดิบในพื้นที่ การจัดซื้อวัตถุดิบของคณะกรรมการไม่สามารถซื้อในราคาต่ำกว่าท้องตลาดทั่วไปได้ และการทยอยซื้อตามความจำเป็นก็เป็นสาเหตุให้เกิดต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้นด้วย

4) กลุ่มขาดการวางแผนการตลาดที่มีประสิทธิภาพกล่าวคือ กลุ่มไม่มีการวางแผนการขายที่ชัดเจน ไม่สามารถกำหนดหรือระบุปริมาณและแหล่งรองรับผลผลิตของกลุ่มได้อย่างชัดเจน จึงเป็นลักษณะการผลิตเพื่อรอจำหน่าย

5) กลุ่มขาดช่องทางการจำหน่ายที่หลากหลายและมีประสิทธิภาพ กล่าวคือ กลุ่มมีรูปแบบการขายที่จำกัดเป็นการรอลูกค้ามาขอซื้อ ไม่มีการนำผลผลิตของกลุ่มไปนำเสนอลูกค้า หรือไม่มีระบบส่งเสริมการขายที่ดี

6) กลุ่มขาดระบบการประชาสัมพันธ์หรือสร้างอัตลักษณ์ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มที่มีประสิทธิภาพ กล่าวคือกลุ่มไม่มีรูปแบบหรือกระบวนการโฆษณาประชาสัมพันธ์สินค้าให้เกษตรกรรู้จักและเชื่อมั่นในคุณภาพปุ๋ยของกลุ่ม หรือรูปแบบที่มีอยู่ไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร

ปัจจัยภายนอก ประกอบด้วย

ผลกระทบจากโครงการกองทุนหมู่บ้าน ที่เกิดมาจากนโยบายหมู่บ้านอยู่ดีมีสุขที่รัฐบาลอนุมัติในปี 2552 การที่อำเภอเมืองยางได้มีการผลักดันให้ทุกหมู่บ้านบรรจุโครงการไว้ในแผนงาน ซึ่งในรายละเอียดการดำเนินงานกำหนดให้เกษตรกรในหมู่บ้านสามารถซื้อปุ๋ยในราคาถูกกว่าท้องตลาด และมีข้อแม้ว่าหากหมู่บ้านใดไม่บรรจุโครงการนี้ไว้ในแผนงานตามโครงการอยู่ดีมีสุข จะไม่ได้รับการอนุมัติงบประมาณ ถือเป็นสาเหตุและปัจจัยที่กระทบกับการจำหน่ายผลผลิตของกลุ่มอย่างมาก เพราะทำให้ผลผลิตของ

กลุ่มที่ผลิตขึ้นจำนวนมากไม่สามารถจำหน่ายได้ เพราะมีราคาแพงกว่า และไม่ได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มผู้นำหมู่บ้าน และส่วนราชการ

สภาพดินฟ้าอากาศและปริมาณน้ำในแต่ละปี จากผลการศึกษาพบว่าปริมาณการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ของเกษตรกรในแต่ละปีจะมากหรือน้อยมีปัจจัยด้านสภาพดินฟ้าอากาศหรือสภาพน้ำเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย กล่าวคือในปีการการทำนาใดพื้นที่ตำบลเมืองยางมีปริมาณน้ำไม่เหมาะสม เกิดฝนทิ้งช่วง เกษตรกรหรือสมาชิกกลุ่มก็มักจะมีความต้องการใช้ปุ๋ยอินทรีย์น้อยกว่าปกติ ถือเป็นสาเหตุและปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการจัดการด้านการตลาดของกลุ่มเป็นอย่างมากและควบคุมได้ยากที่สุด

แนวทางการปรับปรุงประสิทธิภาพการบริหารจัดการกลุ่มให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

สำหรับแนวทางการปรับปรุงประสิทธิภาพการบริหารจัดการกลุ่มให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น โดยแบ่งออกเป็น

1. การปรับปรุงแก้ไขด้านการบริหารจัดการผลิต

แนวทางที่ 1 กลุ่มควรมีการวางแผนการผลิตให้เป็นระบบและครอบคลุมทุกขั้นตอน อาทิเช่น ให้มีการสำรวจและเปรียบเทียบแหล่งวัตถุดิบที่มีราคาต่ำที่สุด ควรมีการคำนวณปริมาณวัตถุดิบที่จำเป็นต้องใช้ในการผลิตในรอบหนึ่งปี และจัดซื้อในคราวเดียวกันหรือซื้อในแหล่งเดียวกัน เป็นต้น สอดคล้องกับความเห็นส่วนใหญ่ของผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึกและข้อสรุปในเวทีสนทนากลุ่มคณะกรรมการบริหาร

แนวทางที่ 2 กลุ่มควรมีการสำรวจและจัดเก็บข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่ทำการเกษตรและปริมาณความจำเป็นที่ต้องใช้ปุ๋ยในการทำการเกษตรในแต่ละปีของสมาชิกกลุ่ม และเกษตรกรในพื้นที่ เพื่อใช้เป็นฐานกำหนดปริมาณการผลิต

แนวทางที่ 3 กลุ่มควรหาวิธีการลดต้นทุนการผลิตให้ได้มากที่สุด เพื่อควบคุมราคาปุ๋ยไม่ให้สูงมากขึ้นอีก เช่น การยกเลิกระบบการจ้างแรงงานในการผลิต เป็นระบบการกำหนดจ่ายเงินปันผลบางส่วนให้กับสมาชิกที่เข้าไปทำการผลิตเหมือนกับในอดีตหรือกำหนดให้สมาชิกที่เข้าไปทำการผลิตสามารถซื้อปุ๋ยได้ในราคาถูกกว่าสมาชิกทั่วไป (ราคาหักต้นทุนค่าแรง) สอดคล้องกับความเห็นบางส่วนของผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึก

2. การปรับปรุงแก้ไขด้านการบริหารจัดการด้านการตลาด

แนวทางที่ 1 กลุ่มควรมีการประชุมสอบถามความต้องการใช้ปุ๋ยของกลุ่มสมาชิก ก่อนทำการผลิต และอาจกำหนดระเบียบข้อบังคับให้สมาชิกกลุ่มทุกคนต้องซื้อปุ๋ยของกลุ่มในปริมาณขั้นต่ำคนละ 3 – 5 กระสอบต่อปีการผลิตเป็นอย่างน้อย หากไม่ซื้อให้กำหนดมาตรการบังคับ เช่น ให้ขับออกจากการเป็นสมาชิกกลุ่ม หรือไม่ให้ได้รับเงินปันผล

แนวทางที่ 2 ให้มีการสร้างช่องทางการจำหน่ายที่มีประสิทธิภาพ โดยกำหนดให้มีช่องทางการจำหน่ายที่หลากหลาย เช่น การให้ค่าตอบแทนหรือเปอร์เซ็นต์การขายแก่ผู้ขาย การส่งผลิตภัณฑ์ไปวางจำหน่ายในร้านขายปุ๋ยทั่วไป (ขายส่ง)

แนวทางที่ 3 กลุ่มควรกำหนดช่องทางการประชาสัมพันธ์และสร้างความน่าเชื่อถือในผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม อาทิเช่น

(1) การจัดทำแปลงสาธิตการทำนาโดยใช้ปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพของกลุ่ม เปรียบเทียบกับการใช้ปุ๋ยเคมี

(2) การจัดชุดออกประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ คุณสมบัติปุ๋ยของกลุ่มและรายละเอียดต่างๆ ในการจัดจำหน่ายของกลุ่ม เช่น ราคาปุ๋ย ปริมาณการใช้ปุ๋ยต่อไร่ที่สมควรใช้เพื่อให้ได้ผลสูงสุด หรือระยะเวลาที่เหมาะสมสำหรับการใช้ปุ๋ย

(3) การแจกจ่ายผลิตภัณฑ์ให้เกษตรกรทั่วไปทดลองใช้ และ

(4) การขยายปริมาณสมาชิกกลุ่มให้เพิ่มมากยิ่งขึ้น

แนวทางที่ 4 กลุ่มควรหามาตรการรองรับหรือต่อสู้ด้านการตลาดกับสินค้าจากภายนอกพื้นที่ อาทิเช่น การขอความร่วมมือหน่วยงานภาครัฐ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกสภาเทศบาลในการช่วยส่งเสริมสนับสนุนการดำเนินงานของกลุ่มในทุกๆ ด้าน เช่น ช่วยกีดกันหรือไม่ส่งเสริมให้มีการนำสินค้าจากภายนอกพื้นที่เข้ามาจำหน่ายในหมู่บ้าน เป็นต้น

3. ให้มีการพัฒนาศักยภาพคณะกรรมการบริหารกลุ่มให้มีความรู้ความชำนาญในการบริหารจัดการองค์กรหรือกลุ่มมากยิ่งขึ้น เพื่อให้สมาชิกหรือเกษตรกรทั่วไปเกิดความเชื่อมั่นในการบริหารกลุ่มให้มีความมั่นคง อันจะทำให้เกษตรกรทั่วไปต้องการสมัครเข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่มมากยิ่งขึ้น นำมาซึ่งการเพิ่มหรือขยายฐานรองรับผลิตภัณฑ์

ของกลุ่มได้อีกทางหนึ่ง โดยเทศบาลตำบลเมืองยางอาจเป็นผู้รับผิดชอบจัดฝึกอบรมและศึกษาดูงาน หรือการสนับสนุนบุคลากรเข้าไปร่วมเป็นที่ปรึกษาหรือกรรมการบริหารกลุ่ม เพื่อคอยให้การช่วยเหลือสนับสนุนด้านวิชาการ หรือระบบการเงินการบัญชีแก่กลุ่ม สอดคล้องกับความเห็นส่วนใหญ่ของผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึกที่เสนอให้เทศบาลตำบลเมืองยางเข้าไปมีส่วนสนับสนุนและควบคุมดูแลกลุ่มเพื่อให้กลุ่มเกิดความน่าเชื่อถือว่าจะสามารถยืนหยัดอยู่ได้ต่อไป เช่น ให้มีสนับสนุนด้านบุคลากร และงบประมาณในการพัฒนาศักยภาพการบริหารจัดการกลุ่ม เป็นต้น

4. ให้มีการปรับปรุงกระบวนการมีส่วนร่วมของกลุ่ม เพื่อให้สมาชิกกลุ่มมีความภาคภูมิใจและเกิดสำนึกสำนึกในการเป็นสมาชิกกลุ่ม หรือเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม นำไปสู่ความรับผิดชอบต่อกลุ่ม เมื่อเกิดปัญหาการจัดการด้านการตลาด การจำหน่ายสินค้าไม่หมด ควรเปิดโอกาสให้สมาชิกกลุ่มทุกคนเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหา เพื่อหาทางออกร่วมกัน เป็นต้น

5. กลุ่มควรมีการปรับปรุงโครงสร้างองค์กร และระเบียบข้อบังคับกลุ่มให้เหมาะสม เพื่อให้การบริหารงานต่างๆเกิดความคล่องตัวและมีประสิทธิภาพ กลุ่มควรมีการปรับปรุงโครงสร้างองค์กรและระเบียบข้อบังคับกลุ่มให้ชัดเจน คณะกรรมการบริหารกลุ่มจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาความรู้และประสบการณ์ด้านการบริหารจัดการกลุ่มเพิ่มขึ้น ควรมีการแบ่งงานให้ชัดเจนและรับผิดชอบต่องานที่ตนรับผิดชอบอย่างเต็มที่ และควรกำหนดวาระการดำรงตำแหน่งของคณะกรรมการที่ชัดเจน อีกทั้งกลุ่มจะต้องยึดระเบียบข้อบังคับเป็นแนวทางการดำเนินงานอย่างเคร่งครัดด้วย ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นส่วนใหญ่ของคณะกรรมการบริหารกลุ่มและกลุ่มตัวอย่างที่ให้สัมภาษณ์เชิงลึก

ข้อเสนอแนะ

สำหรับข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการปรับปรุงประสิทธิภาพการบริหารจัดการกลุ่ม ปุ๋ยเกษตรอินทรีย์เมืองยาง อำเภอเมืองยาง จังหวัดนครราชสีมาในครั้งนี้ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะสำหรับเทศบาลตำบลเมืองยาง

1.1 เทศบาลตำบลเมืองยาง ควรมีการกำหนดแผนงานโครงการงบประมาณเพื่อให้การส่งเสริมและสนับสนุนกลุ่มผู้เกษตรอินทรีย์เมืองยางในทุกๆ ด้าน โดยเฉพาะด้านการพัฒนาศักยภาพการบริหารจัดการกลุ่มของคณะกรรมการบริหารกลุ่ม ให้มีความรู้ และทักษะเฉพาะที่เกี่ยวข้องในหน้าที่ การจัดฝึกอบรมให้ความรู้และศึกษาดูงานในกลุ่มที่ประสบความสำเร็จ เป็นต้น

1.2 เทศบาลตำบลเมืองยางควรให้การสนับสนุนบุคลากร หรือ มอบหมายเจ้าหน้าที่รับผิดชอบเป็นผู้ประสานงานและเป็นที่ปรึกษาแก่กลุ่มในด้านต่างๆ อย่างชัดเจน

1.3 ควรหามาตรการหรือวิธีการในการกีดกันผลิตภัณฑ์จากภายนอกพื้นที่ รวมทั้งส่งเสริมสนับสนุนให้เกษตรกรในพื้นที่ใช้ปุ๋ยอินทรีย์ของกลุ่ม เพื่อให้ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มได้เปรียบทางการค้า และการตลาด

2. ข้อเสนอแนะสำหรับคณะกรรมการบริหารกลุ่ม

เพื่อให้สามารถกำจัดสาเหตุ และปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญหาความล้มเหลวด้านการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของกลุ่มและปัญหาความต้องการใช้ปุ๋ยลดลงของสมาชิกและเกษตรกรในพื้นที่ ผู้ศึกษาจึงได้มีข้อเสนอแนะสำหรับกลุ่มดังนี้

2.1 กลุ่มควรมีการปรับปรุงประสิทธิภาพการจัดการผลิต ดังนี้ ให้มีการสำรวจหรือประเมินอุปสงค์หรือความต้องการใช้ผลิตภัณฑ์กลุ่มของสมาชิกกลุ่ม และเกษตรกรในพื้นที่ก่อนทำการผลิต ควรมีการสำรวจแหล่งวัตถุดิบราคาประหยัด และทำการจัดซื้อในปริมาณมากๆ และในคราวเดียวกัน กลุ่มควรหาวิธีการลดต้นทุนการผลิตให้ได้มากที่สุด เพื่อควบคุมราคาปุ๋ยไม่ให้สูงมากขึ้นอีก เช่น การยกเลิกระบบการจ้างแรงงานในการผลิต เป็นระบบการกำหนดจ่ายเงินปันผลบางส่วนให้กับสมาชิกที่เข้าไปทำการผลิตเหมือนกับในอดีตหรือกำหนดให้สมาชิกที่เข้าไปทำการผลิตสามารถซื้อปุ๋ยได้ในราคาถูกกว่าสมาชิกทั่วไป (ราคาหักต้นทุนค่าแรง)

2.2 กลุ่มควรมีการปรับปรุงประสิทธิภาพด้านการจัดการตลาด ดังนี้ ควรมีการประชุมสอบถามความต้องการใช้ปุ๋ยของกลุ่มสมาชิกก่อนทำการผลิต ให้มีการสร้างช่องทางการจำหน่ายที่มีประสิทธิภาพ และหลากหลาย เช่น การให้คำตอบแทนหรือ

เปอร์เซ็นต์การขายแก่ผู้ขาย การส่งผลิตภัณฑ์ไปวางจำหน่ายในร้านขายปุ๋ยทั่วไป (ขายส่ง) ควรสร้างช่องทางการประชาสัมพันธ์และสร้างความน่าเชื่อถือในผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม อาทิ เช่น การจัดทำแปลงสาธิตการทำนาโดยใช้ปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพของกลุ่ม เปรียบเทียบกับการใช้ปุ๋ยเคมี

การจัดชุดออกปะชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ คุณสมบัติปุ๋ยของกลุ่มและรายละเอียดต่างๆในการจัดจำหน่ายของกลุ่ม เช่น ราคาปุ๋ย ปริมาณการใช้ปุ๋ยต่อไร่ที่สมควรใช้เพื่อให้ได้ผลสูงสุด หรือระยะเวลาที่เหมาะสมสำหรับการใช้ปุ๋ย การแจกจ่ายผลิตภัณฑ์ให้เกษตรกรทั่วไปทดลองใช้ และ การขยายปริมาณสมาชิกกลุ่มให้เพิ่มมากยิ่งขึ้น

ควรหามาตรการรองรับหรือต่อสู้ด้านการตลาดกับสินค้าจากภายนอกพื้นที่ อาทิเช่น การขอความร่วมมือหน่วยงานภาครัฐ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกสภาเทศบาลในการช่วยส่งเสริมสนับสนุนการดำเนินงานของกลุ่มในทุกๆด้าน เช่น ช่วยกีดกันหรือไม่ส่งเสริมให้มีการนำสินค้าจากภายนอกพื้นที่เข้ามาจำหน่ายในหมู่บ้าน เป็นต้น

2.3 กลุ่มควรมีการกำหนดระเบียบข้อบังคับให้มีความชัดเจนครอบคลุมทุกมิติ และขับเคลื่อนกลุ่มหรือบริหารกลุ่มภายใต้ระเบียบข้อบังคับที่กำหนดไว้อย่างเคร่งครัด

2.4 คณะกรรมการบริหารกลุ่มควรได้รับการพัฒนาศักยภาพในการบริหารจัดการกลุ่มมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะผู้ที่รับผิดชอบด้านการเงินการบัญชีจำเป็นต้องศึกษาหรือขอรับคำแนะนำในการปฏิบัติงานเพื่อเพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์ให้มากยิ่งขึ้น ทั้งนี้กลุ่มอาจขอรับความร่วมมือจากหน่วยงานราชการ หรือเทศบาลตำบลเมืองยางในการสนับสนุนบุคลากรเพื่อทำหน้าที่ในการติดตามตรวจสอบบัญชี หรือเป็นที่ปรึกษาด้านการเงินการบัญชีให้แก่กลุ่ม

เอกสารอ้างอิง

องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองยาง. (2548). แผนพัฒนาสามปี พ.ศ. 2548-2550. จังหวัดนครราชสีมา.

การบริหารจัดการศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไผ่

Management of a Center for Support and Agricultural Technology in

Tambon Phai

เบญจมาศ แสงใส¹

พิชญ์ สมพอง²

บทคัดย่อ

รายงานนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการบริหารจัดการและองค์ประกอบที่เกื้อหนุนให้ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยี การเกษตรประจำตำบลไผ่ ประสบผลสำเร็จจนได้รับรางวัลศูนย์ที่มีผลงานดีเด่นประจำปี 2551 ของจังหวัดยโสธร โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลไผ่ คณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไผ่ และคณะกรรมการกลุ่มส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชนบ้านนาเรียง

ผลการศึกษาพบว่าการบริหารจัดการศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไผ่มีนโยบายการวางแผน และการบริหารจัดการที่ชัดเจน และมีโครงการ การจัดการที่เป็นระบบเกี่ยวกับ 1) การบริหารจัดการด้านบุคลากร 2) การบริหารจัดการด้านงบประมาณ 3) การบริหารจัดการด้านบริการ 4) การบริหารจัดการด้านวัสดุอุปกรณ์ โดยมีองค์ประกอบที่เกื้อหนุนทำให้ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไผ่ประสบความสำเร็จคือ 1) คณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไผ่มีความเข้มแข็ง 2) การมีส่วนร่วมของเกษตรกร ผู้นำชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในพื้นที่ 3) การบริหารจัดการที่ดีในด้านบุคลากร ด้านงบประมาณ ด้านบริการ ด้านวัสดุอุปกรณ์ ปฏิบัติตาม กฎ ระเบียบ มีขั้นตอนการดำเนินงานที่ชัดเจน มีการประชุมวางแผนการดำเนินงาน ทุกเดือนแบ่งงานมอบหมายหน้าที่ชัดเจน 4) การประสานงานที่ดี 5) ความสามัคคี ร่วมมือร่วมใจในการทำงาน ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

Abstract

This research had the objective to study the management of a Center for Support and Agricultural Technology in Tambon Phai in Yasothorn Province. The study examined the factors which might explain why the Center received a distinguished achievement award in 2008. Data were collected by in-depth interview with administrators of the Phai Tambon Administrative

¹ นักศึกษาหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น

² รองศาสตราจารย์; อาจารย์ประจำวิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น

Organization (TAO), members of the Center management committee, and members of the Na Riang Village committee for rice seed promotion.

The results of this study are that the Center has clear policy, plans and management. The Center has systematic project management related to the following: (1) Personnel; (2) Budget; (3) Services; and (4) Materials and equipment. Factors related to the particular success of the Center include the following: (1) Strong management committee; (2) Participation of farmers, community leaders and related local agencies; (3) Good management of personnel, budget, services, materials and equipment, and implementation according to laws and procedures, with clear steps of implementation, monthly planning meetings, and clear delegation of responsibility; (4) Good coordination; and (5) Solidarity, unity, and team spirit of the Center.

คำสำคัญ: การบริหารจัดการศูนย์บริการ

Keyword: Management of a Center for Support

ความเป็นมาและความสำคัญ

ภายใต้แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐที่ส่งเสริมการรวมตัวของเกษตรกร เพื่อวางแผนพัฒนา การเกษตรโดยหลักการที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมคิดวิเคราะห์ และตัดสินใจในการกำหนดแผนการพัฒนาพื้นที่ด้วยตนเอง เพื่อให้ตอบสนองต่อปัญหาและความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์จึงได้จัดตั้งศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลขึ้น เพื่อเป็นศูนย์กลางให้เกษตรกรได้เข้ามามีส่วนร่วมคิด วิเคราะห์ วางแผนและบริหารจัดการแผนด้วยตนเอง โดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ทำหน้าที่ในการสนับสนุนด้านการบริการ และถ่ายทอดเทคโนโลยีทั้งด้านพืช ปศุสัตว์ ประมง รวมทั้งการให้ข้อมูลข่าวสารการเกษตรที่สำคัญแก่เกษตรกรในลักษณะบูรณาการ ณ จุดเดียว คือที่ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล ในการจัดตั้งศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล จะไม่เน้นในด้านของอาคาร สิ่งก่อสร้าง แต่จะเน้นด้านความสำคัญของชุมชนเป็นหลัก

วัตถุประสงค์ของการจัดตั้งศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล

1. ปรับเปลี่ยนกระบวนการในการพัฒนาการเกษตรที่ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสถาบันเกษตรกรและชุมชน มีโอกาสและมีส่วนร่วมในการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืนด้วยตนเองและสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนในลักษณะบูรณาการ

2. ปรับเปลี่ยนกระบวนการทำงานของส่วนราชการในกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในระดับท้องถิ่น

3. เพิ่มศักยภาพของชุมชนในการวางแผนและพัฒนาตนเอง ในด้านการพัฒนาการเกษตรเสนอแนะให้มีการใช้ประโยชน์จากงบประมาณจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการพัฒนาการเกษตรรวมทั้งส่งเสริมการออมและระดมทุนของชุมชนเพื่อการลงทุนทางธุรกิจ

องค์การบริหารส่วนตำบลไผ่ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดยโสธร เป็นองค์การบริหารส่วนตำบลขนาดกลางมีพื้นที่ทั้งหมด 26.36 ตารางกิโลเมตร มีจำนวนประชากร 1,471 คนครัวเรือน ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยอาชีพหลัก คือ ทำนา อาชีพเสริม คือ ทำไร่มันสำปะหลัง เพาะเห็ด ไร่ยางพารา ฯลฯ ซึ่งทำรายได้ให้กับเกษตรกรไม่แพ้อาชีพหลัก ยุทธศาสตร์การพัฒนาของตำบลไผ่จะเน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจการเกษตรเป็นแหล่งที่มาของรายได้ของประชาชนในพื้นที่

ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไผ่ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดยโสธร จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2542 เพื่อรองรับการดำเนินงานตามนโยบายปรับปรุงระบบส่งเสริมการเกษตรของกรมส่งเสริมการเกษตรในการใช้ศูนย์บริการ และถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล (สบกต.) เป็นกลไกในการขับเคลื่อนงานพัฒนาการเกษตรในพื้นที่ โดยใช้อาคารสถานที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลไผ่ ในการดำเนินงานบริการเกษตรกรในพื้นที่จนถึงปี พ.ศ. 2549 องค์การบริหารส่วนตำบลไผ่ ได้รับการถ่ายโอนภารกิจศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการ เกษตรประจำตำบลไผ่จากกรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ตามพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 และประกาศคณะกรรมการการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2543 ซึ่งการรับโอนภารกิจดังกล่าวทำให้องค์การบริหารส่วนตำบลไผ่ ได้บริหารจัดการศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลอย่างเต็มตัวปี พ.ศ. 2551 การ

ดำเนินงานของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟ ได้รับรางวัลศูนย์ฯที่มีผลงานดีเด่นประจำปี 2551 ระดับจังหวัดยโสธร นำมาซึ่งความภาคภูมิใจ และชื่อเสียงแก่คณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟ และองค์การบริหารส่วนตำบลไฟเป็นอย่างมาก

จากรางวัลแห่งความภาคภูมิใจดังกล่าว จึงควรศึกษาถึงการบริหารจัดการศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟที่ประสบผลสำเร็จ และองค์ประกอบเกื้อหนุนที่ส่งผลต่อความสำเร็จดังกล่าว เพื่อเป็นข้อมูลให้หน่วยงานภาครัฐและเอกชนสามารถนำข้อมูลหรือผลการวิจัยที่ได้วิเคราะห์แล้ว ไปประยุกต์ใช้ประโยชน์ในการบริหารจัดการศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟให้ประสบผลสำเร็จเช่นเดียวกับศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟต่อไป

วิธีการศึกษา

วิธีดำเนินการศึกษาพื้นที่ในการดำเนินการคือศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟ ซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่รับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลไฟ อำเภอรามมูล จังหวัดยโสธร กลุ่มเป้าหมายในการศึกษารั้งนี้ แบ่งได้ 3 กลุ่ม คือผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลไฟ จำนวน 2 ราย ได้แก่ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลไฟ ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลไฟ คณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟ จำนวน 10 ราย รวมทั้ง กลุ่มส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชนบ้านนาเรียง จำนวน 7 ราย วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้บริหารและคณะกรรมการบริหารศูนย์ และสนทนากลุ่มกับสมาชิกกลุ่มส่งเสริมผลิตพันธุ์ข้าวชุมชน บ้านนาเรียง

ผลการศึกษา

การดำเนินงานของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟ มีการแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟ จำนวน 20 คน ซึ่งจะถูกคัดเลือกจากผู้นำแต่ละหมู่บ้าน เพื่อการติดต่อ

ประสานงาน ประชาสัมพันธ์ หรือแม้แต่เป็นผู้สะท้อนปัญหา ความต้องการของเกษตรกร ในหมู่บ้านตนเอง จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการ ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลได้ สามารถแบ่งการบริหาร จัดการได้ 4 ด้าน รายละเอียดมีดังนี้

ด้านบุคลากร

ในการบริหารจัดการด้านบุคลากรของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร ประจำตำบลได้ ประกอบด้วย

1. การแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการ เกษตรประจำตำบลได้ จะต้องคัดเลือกผู้นำจากทุกหมู่บ้านเพื่อเป็นตัวแทนของหมู่บ้าน นั้นๆ และจะมีการประชุมเพื่อหาแนวทางในการดำเนินงาน หรืองานบริการของ ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลได้ ทุกเดือน

2. คณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำ ตำบลได้ แต่ละคนจะได้รับการมอบหมายหน้าที่ แบ่งงานรับผิดชอบอย่างชัดเจนตาม ความถนัด ความพร้อมและความสามารถของคณะกรรมการแต่ละคน เพื่อการดำเนินงาน ที่เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด

3. การพัฒนาศักยภาพของคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการ และถ่ายทอด เทคโนโลยีการ เกษตรประจำตำบลได้ เช่น การศึกษาดูงานนอกสถานที่ การฝึกอบรม เพิ่มเติมความรู้ประสบการณ์ในการดำเนินงาน ฯลฯ

ด้านงบประมาณ

การบริหารจัดการงบประมาณของศูนย์บริการ และถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร ประจำตำบลได้ สามารถสรุปได้ดังนี้

1. โครงการที่จะได้รับการจัดสรรงบประมาณสนับสนุนจากองค์การบริหาร ส่วนตำบลได้ จะต้องผ่านการประชาคมหมู่บ้าน/ตำบล และจะต้องบรรจุอยู่ในแผนพัฒนา สามปีขององค์การบริหารส่วนตำบล เพื่อนำมาพิจารณาจัดทำเป็นข้อบัญญัติงบประมาณ รายจ่ายประจำปี

2. งบประมาณที่ได้รับจัดสรรจากกรมส่งเสริมการเกษตร หรือจากภาครัฐ/ เอกชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เกษตรกรในพื้นที่ ซึ่งศูนย์บริการและถ่ายทอด

เทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟ จะมีเอกสารที่ชัดเจน ถูกต้องตามระเบียบ หรือ หนังสือสั่งการที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเลขานุการศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร ประจำตำบลไฟ จะจัดทำหนังสือขอรับเงินอุดหนุนจากหน่วยงานข้างต้น เป็นกรณีไป

3. การเบิก-จ่าย งบประมาณ จะต้องแต่งตั้งคณะกรรมการเบิก-จ่าย งบประมาณ อย่างชัดเจน ดำเนินการตามระเบียบ กฎหมาย ที่เกี่ยวข้อง

4. การบริหารจัดการด้านงบประมาณของศูนย์บริการและถ่ายทอด เทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟ โปร่งใส สามารถตรวจสอบได้

ด้านการจัดการ

ด้านการให้บริการเกษตรกรในพื้นที่ตำบลไฟ ของศูนย์บริการและถ่ายทอด เทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟ มีดังนี้คือ

1. การรับบริการโดยตรงจากศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยี การเกษตรประจำตำบลไฟจะมีขั้นตอนในการบริการคือประชาสัมพันธ์ นัดหมาย เกษตรกรมารับบริการ โดยมีช่องทางในการดำเนินการดังกล่าว ดังนี้ 1. ประสานผ่าน คณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟ ซึ่ง จะเป็นผู้นำแต่ละหมู่บ้าน 2. ติดต่อด้วยตนเองที่ศูนย์บริการ 3. มีผู้รับจดหมายไว้หน้า ศูนย์บริการ 4. ทางโทรศัพท์ 5. ทางe-mail:aggiesaimoon@ hotmail.com” นอกจากนี้ เกษตรกรเข้ารับการบริการตามแผนงานที่วางไว้ ในการรับบริการจะแยกออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) รับบริการด้านวิชาการ เช่น ฐานข้อมูลทางการเกษตร เอกสาร ตำรา คู่มือ ฯลฯ เกษตรกรจะต้องมีบัตรประจำตัวและลงทะเบียนในการยืม-ส่ง หนังสือ ศูนย์บริการ และถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟ จะให้บริการด้านข้อมูลอยู่ 2 ประเภท คือ ข้อมูลมือ 1 หมายถึง ฐานข้อมูลทางการเกษตร การขึ้นบัญชีเกษตรกร ตำรา เอกสาร คู่มือวิชาการต่าง ๆ ซึ่งจะได้รับการบริการทันทีที่มาติดต่อ เพราะข้อมูลมือ 1 นี้ จะอยู่ที่ศูนย์ ประเภทที่ 2 คือ ข้อมูล มือ 2 หมายถึง ข้อมูลที่ไม่มีหรือไม่มีอยู่ที่ศูนย์ ซึ่ง เลขานุการศูนย์ฯ จะติดต่อประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง หรือ ค้นหาทางสื่อ อินเทอร์เน็ต เพื่อจะนำข้อมูลนั้นมาให้กับเกษตรกร” และ 2) รับบริการด้านปัจจัยการผลิต เช่น วัตถุดิบในการดำเนินงาน เมล็ดพืชต่างๆ เกษตรกรจะต้องได้รับการคัดเลือกจาก

คณะกรรมการหมู่บ้านเสียก่อน แล้วจึงมาลงทะเบียน และเซ็นรับปัจจัยการผลิต ซึ่งจะได้รับ การสนับสนุนจากหน่วยเหนือ

2. การติดตามประเมินผล คณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟ จะมีการประชุมเพื่อกำหนดการออกติดตามประเมินผล อย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาปรับปรุง หรือแก้ไข เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงานต่อไป การบริการนอกศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟ ในการบริการนอกศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟ คือการให้บริการในพื้นที่หมู่บ้านที่เสนอมา คณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟ จะนัดหมายกับเกษตรกรในพื้นที่ ที่จะดำเนินกิจกรรมนั้น เช่น สาธิตการเพาะเห็ดหลิน สาธิตการผลิตข้าวปลอดภัยจากสารพิษ ฯลฯ

ดำเนินกิจกรรมตามลำดับขั้น คณะกรรมการบริหารศูนย์จะมีการประเมินความพึงพอใจจากเกษตรกรที่เข้าร่วมรับบริการด้วย จากการดำเนินการบริการนอกศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟ ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากเกษตรกรในพื้นที่ เกษตรกรมีความตื่นตัว อยากรู้ อยากเห็นอยากพัฒนาตัวเอง ซึ่งส่งผลให้การดำเนินงานของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟ บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้”

ในการบริการของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟ สามารถสรุปได้ดังนี้ 1) คณะกรรมการจะประชุม ร่วมกันหาแนวทาง กำหนดการดำเนินงาน แผนงาน โครงการ ขั้นตอนการดำเนินงานที่ชัดเจน 2) ในการบริการเกษตรกรในพื้นที่ จะมีขั้นตอนการดำเนินงานที่ชัดเจน มีการลงทะเบียน มีบัตรประจำตัวรับบริการ 3) มีการติดตามประเมินผลการทำงานต่างๆ เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาปรับปรุงแก้ไข ในการดำเนินงานต่อไป

ด้านวัสดุอุปกรณ์

ด้านตัวอาคารสถานที่ตั้งของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟ เป็นอาคารที่มั่นคง ซึ่งองค์การบริหารส่วนตำบลไฟได้จัดสร้างการบริหารจัดการด้านวัสดุอุปกรณ์ คณะกรรมการบริหารศูนย์จะมีการประชุมวางแผนกำหนด

ขั้นตอนในการบริการ ด้านวัสดุอุปกรณ์อย่างชัดเจนมีทะเบียนคุมในการยืม ถ้าเป็นปัจจัยการผลิตที่ให้กับเกษตรกรเลย จะต้องมีการลงทะเบียนรับ ที่ทำการศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไว้

วัสดุอุปกรณ์ประจำศูนย์บริการ เช่น คอมพิวเตอร์ โด้ะ แก้อื้อ ป้ายประชาสัมพันธ์ กระดานไวท์บอร์ด ป้ายไว้นิเทศประชาสัมพันธ์เรื่องต่างๆ ทางศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลได้จัดสรรงบประมาณในการจัดซื้อ ถังน้ำเย็น น้ำชา กาแฟ เพื่อบริการเกษตรกรที่มาใช้บริการติดต่อประสานงาน ส่วนวัสดุอุปกรณ์เกี่ยวกับปัจจัยการผลิตศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล จะได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบล และ กรมส่งเสริมการเกษตรจะต้องมีการลงทะเบียน เบิก-จ่ายอย่างชัดเจน

ในการบริหารจัดการด้านวัสดุอุปกรณ์ของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล สามารถสรุปได้ดังนี้

1. ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล จะขึ้นทะเบียนพัสดุของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไว้ เช่น กลุ่มมือ ตำรา เอกสารวิชาการต่างๆ ฯลฯ
2. ในการเบิก-จ่ายวัสดุอุปกรณ์จะต้องมีการลงทะเบียน เซ็นรับเบิก-จ่าย

องค์ประกอบที่เกื้อหนุนที่ทำให้ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล อำเภอรามมูล จังหวัดยโสธร ประสบผลสำเร็จ มีต่อไปนี้

1. คณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยี การเกษตรประจำตำบล มีความเข้มแข็งพร้อมขับเคลื่อนงานบริการของศูนย์ เป็นปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล ประสบผลสำเร็จจนได้รับรางวัลศูนย์ที่มีผลงานดีเด่นประจำปี 2551 ของจังหวัดยโสธร เพราะเป็นคณะทำงานที่เข้มแข็ง ได้รับการฝึกอบรมพัฒนาตนเองอยู่เสมอมีการบริหารจัดการที่ดี คือ มีการประชุมวางแผนงาน แบ่งงานกันทำมอบหมายอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบ มีระเบียบวินัยในการทำงาน มีความสามัคคี ร่วมมือร่วมใจกันทำงาน และที่ขาดไม่ได้คือการติดตามประเมินผล เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาปรับปรุงแก้ไขในการดำเนินงานครั้งต่อไป

2. การมีส่วนร่วมของเกษตรกร ผู้นำชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ ในการดำเนินงานของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟ้ เกษตรกรในพื้นที่ ผู้นำชุมชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานเกษตรอำเภอทรายมูล สำนักงานปศุสัตว์อำเภอทรายมูล ฯลฯ ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีไม่ว่าจะเป็นการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ปัญหาซึ่งเกษตรกรในพื้นที่ที่มีความตื่นตัวในการพัฒนาศักยภาพของตนเอง

3. การบริหารจัดการที่ดีในการบริหารจัดการศูนย์บริการ และถ่ายทอด เทคโนโลยีการ เกษตรประจำตำบล สามารถแบ่งได้ 4 ด้าน คือ ด้านบุคลากร ด้านงบประมาณ ด้านบริการ ด้านวัสดุอุปกรณ์

ในการบริหารทั้ง 4 ด้าน ข้างต้น ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร ประจำตำบล ได้ดำเนินการตามกฎ ระเบียบ มีขั้นตอนการดำเนินงานที่ชัดเจน มีการประชุม วางแผนการดำเนินงานทุกเดือน แบ่งงานมอบหมายหน้าที่ชัดเจน

4. การประสานงานที่ดี ในการติดต่อประสานงานขอความช่วยเหลือร่วมมือใน การดำเนินงานต่างๆ เลขานุการคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอด เทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟ้ จะมีศักยภาพในการติดต่อประสานงานอย่างสูง เป็นบุคคลที่ได้รับการยกย่อง ส่งผลให้ได้รับรางวัลเลขานุการศูนย์บริการและถ่ายทอด เทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล ดีเด่นระดับจังหวัด

ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟ้ ได้รับความช่วยเหลือ จากองค์กรที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลไฟ้สำนักงาน เกษตรอำเภอทรายมูลสำนักงาน เกษตรจังหวัดยโสธร แม้กระทั่งหน่วยเหนือคือ กรมส่งเสริมการเกษตร ที่ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับเกษตรกรรมให้ความช่วยเหลือเกษตรกร การติดต่อประสานงานก็มีส่วน ในการส่งผลให้ศูนย์บริการและถ่ายทอด เทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟ้ ประสบผลสำเร็จ เช่น ประสานงานการดำเนินงาน โครงการต่างๆ ประสานงานการของงบประมาณ

5. ความสามัคคี ร่วมมือร่วมใจในการทำงาน ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ส่งผล ให้การดำเนินงานทุกอย่างบรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ “สามัคคี คือ พลัง”

การมีส่วนร่วมและความสามัคคี ร่วมมือร่วมใจกัน ถือเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้ ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไฟ้ประสบความสำเร็จ แม้จะมี

การวางแผนงานที่ดี โครงการที่ดี นโยบายที่ดี แต่ถ้าขาดความร่วมมือจากเกษตรกร ผู้นำ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ก็ไม่สามารถดำเนินการดังกล่าวให้ประสบผลสำเร็จได้

สรุปและข้อเสนอแนะ

การบริหารจัดการศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการ เกษตรประจำตำบลไฟ นโยบายและการวางแผน การบริหารจัดการศูนย์บริการและถ่ายทอด เทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลที่ชัดเจนการบริหารจัดการศูนย์บริการและถ่ายทอด เทคโนโลยีการ เกษตรประจำตำบลไฟ มีโครงการ การจัดการที่เป็นระบบเกี่ยวกับ การ บริหารจัดการด้านบุคลากร การบริหารจัดการด้านงบประมาณ การบริหารจัดการด้าน บริการ การบริหารจัดการด้านวัสดุอุปกรณ์

องค์ประกอบที่เกื้อหนุนที่ทำให้ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร ประจำตำบลไฟ ประสบผลสำเร็จ คือ

1. คณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำ ตำบลไฟ มีความเข้มแข็ง
2. การมีส่วนร่วมของเกษตรกร ผู้นำชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในพื้นที่
3. การบริหารจัดการที่ดีในด้านบุคลากร ด้านงบประมาณ ด้านบริการ ด้านวัสดุ อุปกรณ์ ปฏิบัติตาม กฎ ระเบียบ มีขั้นตอนการดำเนินงานที่ชัดเจนมีการประชุมวางแผนการดำเนินงานทุกเดือนแบ่งงานมอบหมายหน้าที่ชัดเจน
4. การประสานงานที่ดี
5. ความสามัคคี ร่วมมือร่วมใจในการทำงาน ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

แนวทางการบริหารจัดการกลุ่มผลิตปุ๋ยหมักชีวภาพอัดเม็ด บ้านเหล่าใหญ่

Guidelines for Management of an Organic Fertilizer Pellet Group in Lao Yai Village

สมปอง จันทรเก¹

สุจินต์ สิมารักษ์²

บทคัดย่อ

รายงานนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อหาแนวทางในการปรับปรุงการบริหารจัดการกลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ด บ้านเหล่าใหญ่เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสนทนากลุ่มผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลสมาชิกสภาท้องถิ่นและคณะกรรมการกลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพ ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ดบ้านเหล่าใหญ่ ควรจะมีการเสริมสร้างลักษณะการบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลเพื่อก้าวไปสู่การเป็นองค์กรต้นแบบต่อไป สมาชิกต้องมีส่วนร่วมและจิตสำนึกในการแสดงความเป็นเจ้าของทั้งกำลังร่างกายแรงใจ และการระดมทุนเพื่อพัฒนากลุ่มเป็นธุรกิจชุมชน การที่กลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ดมีการบริหารการตลาดที่ถาวรสามารถผลิต และจำหน่ายสินค้าได้ตลอดทั้งปีก็จะทำให้กลุ่มอาชีพมีการพัฒนาในทุกๆ ด้าน นอกจากนี้ ควรมีการวางแผนงาน การพัฒนาคุณภาพของสินค้าให้ได้มาตรฐาน การดำเนินงานตามแผน การประเมินผลแผน สมาชิกมีภาวะผู้นำสามารถพัฒนางานทดแทนกันได้องค์กรมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง องค์การบริหารส่วนตำบลควรส่งเสริมให้กลุ่ม มีความเข้มแข็งพึ่งพาตัวเองได้ มากกว่าที่จะพึ่งงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลอย่างเดียว

Abstract

This research had the objective to develop guidelines for the improvement of management of an organic fertilizer pellet production group in Lao Yai Village. Data were collected by focus group discussion with members of the Tambon Administrative Organization (TAO), TAO council members, and members of the organic fertilizer group.

This study found that the fertilizer group needs to improve efficiency of management and effectiveness in order to become a model organization. There needs to be participation of group members and a sense of ownership by all. The members need to work together to develop the group

¹ นักศึกษาหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น

² รองศาสตราจารย์; อาจารย์ประจำวิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น

into a village enterprise with a sustainable market for the group's products year-round. There needs to be policy and planning for quality improvement of the products so they are up to standard. The group members should be able to complement each other's skills in improving the group. The TAO should support the group to be strong and self-reliant rather than relying solely on the TAO.

คำสำคัญ: กลุ่มผลิตปุ๋ยหมักชีวภาพอัดเม็ด

Keyword: Organic Fertilizer Pellet Group

ความเป็นมาและความสำคัญ

การทำการเกษตรในปัจจุบัน ใช้ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้า เช่นการใช้พันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ที่ให้ผลผลิตสูง การใช้สารเคมีทางการเกษตรจำพวกปุ๋ยเคมี สารเคมีกำจัดศัตรูพืช และฮอร์โมนพืชสังเคราะห์ ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ได้กลายเป็นนโยบายและแนวทางหลักของการพัฒนา นโยบายส่งเสริมการทำการเกษตร ของประเทศไทย เนื่องจากแนวคิดในเรื่องผลตอบแทนที่เน้นความสามารถในการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรเป็นจำนวนมากมีผลตอบแทนสูงกับผู้ผลิตได้กลายเป็นแนวทางหลัก ในการเลือกรูปแบบการผลิตทางการเกษตร การทำเกษตรแผนใหม่ทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมและความเสื่อมโทรมของทรัพยากร ธรรมชาติได้ชัดเจนได้แก่ ปัญหาการพังทลายของหน้าดิน ดินเสื่อมความอุดมสมบูรณ์ เกษตรกรรมแผนใหม่ที่มุ่งเน้นเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรโดยการใช้ปุ๋ยเคมีเป็นจำนวนมากและใช้ติดต่อกันเป็นระยะเวลานานทำให้เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของโครงสร้างดิน และดินขาดความอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากการใช้ปุ๋ยเคมีไม่ใช้การบำรุงดิน แต่เป็นการอัดแร่ธาตุอาหารให้แก่พืช โดยไม่มีการเติมอินทรีย์วัตถุเพิ่มลงในดิน และการใช้ปุ๋ยเคมียังเร่งอัตราการสลายตัวของอินทรีย์วัตถุในดิน ทำให้โครงสร้างของดินเสื่อมลง ดินจึงกระด้างมีการอัดตัวแน่น ไม่อุ้มน้ำในฤดูแล้ง การทำเกษตรแผนใหม่ในปัจจุบันเป็นการทำการเกษตรที่ต้องพึ่งปัจจัยภายนอก เพื่อนำมาเพิ่มผลผลิตให้ได้เป็นจำนวนมาก แต่ไม่ได้หมายความว่าเกษตรกรจะประสบความสำเร็จทางเศรษฐกิจเสมอไป ในทางตรงกันข้าม กลับพบว่าเกษตรกรที่ทำการเกษตรแผนใหม่จำนวนมากประสบปัญหาภาวะขาดทุนและ

หนี้สิน เกิดความล้มเหลวทางเศรษฐกิจเนื่องมาจากต้นทุนการผลิตที่สูง([http://ibc.rid.go.th/web/culturesys .htm](http://ibc.rid.go.th/web/culturesys.htm))

ด้วยเหตุนี้รัฐบาล ได้มีนโยบายโครงการ 1 อำเภอ 1 ไร่ปลูกอินทรีฯ ได้วางนโยบายส่งเสริมให้เกษตรกรลด ละ เลิกใช้ปุ๋ยเคมีและหันมาใช้ปุ๋ยอินทรีย์เพิ่มขึ้น กับให้มีการตั้งโรงงานปุ๋ยอินทรีย์-ชีวภาพในทุกอำเภอทั่วประเทศ (<http://www.agric-prod.mju.ac.th/web-veg/article/new164.html> ประกอบกับกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น ได้มีหลักการและแนวทางการส่งเสริมอาชีพโดยการส่งเสริมสนับสนุน การรวมกลุ่มเพื่อสร้างความเข้มแข็งในอาชีพ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความรู้ทักษะในการประกอบอาชีพที่เหมือนกันหรือใกล้เคียงกัน อันเป็นประโยชน์ ต่อการพัฒนาอาชีพ และส่งเสริมกลุ่มอาชีพในท้องถิ่นที่มีอยู่แล้วในพื้นที่รับผิดชอบให้มีความเข้มแข็งและยั่งยืน

องค์การบริหารส่วนตำบลวัฒนา อำเภอสตงาว จังหวัดสกลนครเป็น 1 ใน 5 องค์การปกครองท้องถิ่นในเขตอำเภอ สตงาว ที่ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมโดยเฉพาะการทำนา แต่จากการประชุมประชาคมตามหมู่บ้านต่างๆ พบว่า ปัญหาที่ประชาชนประสบมากที่สุดในการทำนาคือต้นทุน ในการผลิตสูงขึ้นเรื่อยๆ ได้ผลผลิตไม่คุ้มกับการลงทุนโดย เฉพาะต้นทุนจากการซื้อปุ๋ยเคมี ซึ่งมีราคาแพงตามราคาน้ำมันที่ปรับเพิ่มขึ้น จากการเปลี่ยนแปลงของระบบการผลิตทางการเกษตร เช่นการปลูกข้าวมีการนำเครื่องจักรเข้ามาใช้แทนแรงงานคนและแรงงานสัตว์มากขึ้น โดยเปลี่ยนจากการใช้แรงงานคนในการเกี่ยวและนวดข้าวก็หันมาใช้รถเกี่ยวนวดข้าวแทน และการใช้แรงงานจากวัว ควายในการไถนาก็เปลี่ยนมาใช้รถไถนาแทน เพื่อให้เกิดความรวดเร็วและประหยัดแรงงาน เนื่องจากในปัจจุบันแรงงานภาคการเกษตรมีจำนวนน้อยลง จากการอพยพย้ายถิ่นเข้าไปทำงานในเมืองใหญ่ๆ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงไปของระบบการผลิตเช่นนี้ มีผลให้ ต้นทุนในการผลิตที่เพิ่มขึ้นแต่ผลผลิตที่ได้กลับมีจำนวนลดลง ในขณะที่พื้นที่ในการผลิตกับมีจำนวนเท่าเดิม เนื่องจากต้องลงทุนในการซื้อรถไถนาหรือจ้างรถไถนา จ้างแรงงานในการดำนา ซื้อรถเกี่ยวนวดข้าวหรือจ้าง ซื้อปุ๋ยเคมีทดแทนปุ๋ยคอกที่เคยได้จากมูลสัตว์ที่เลี้ยงไว้ใช้แรงงานและ ซื้อยาฆ่าหญ้าเนื่องจากไม่มีวัว ควาย ที่คอยช่วยกำจัดหญ้าในไร่ นา ทำให้หญ้ามีการแพร่ขยายพันธุ์เพิ่มมากขึ้น บ้านเหล่าใหญ่ หมู่ 2 มี

การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิต ทางเกษตร เช่นเดียวกับที่อื่นๆ เริ่มมีการซื้อรถไถเดินตามเข้ามาใช้แทนแรงงานวัว ควาย และมีจำนวนเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ในขณะนี้เกือบทุกครัวเรือนมีรถไถนาเดินตามวัว ควาย ที่เคยเลี้ยงไว้ใช้แรงงานก็มีการขายออกไปเพื่อนำเงินมาซื้อรถไถเดินตาม สิ่งที่เคยตรกรสูญเสียไปโดยไม่รู้ตัวคือปุ๋ยที่เคยได้จากมูลสัตว์ที่เลี้ยงไว้ใช้แรงงาน และอาศัยสัตว์เลี้ยงเหล่านั้นช่วยในการกำจัดหญ้าในนา นอกจากนี้แรงงานในครัวเรือนมีจำนวนน้อยลงเนื่องจากการอพยพไปทำงานต่างถิ่น (รายงานการสำรวจ จปฐ. ตำบลวัฒนาปี, 2553)

ชุมชนบ้านเหล่าใหญ่ หมู่ 2 ตำบลวัฒนา อำเภอสังขาร จังหวัดสกลนคร ได้ตระหนักในสถานการณ์ที่ต้นทุนในการปลูกข้าวจากการซื้อปุ๋ยเคมีราคาแพงทำให้ชาวบ้านไม่มีเงินทุนเพียงพอในการซื้อปุ๋ยเคมีเพื่อปรับปรุงผลผลิตให้เพิ่มขึ้น มีการนำเสนอปัญหาและความต้องการของส่วนรวม จากการประชุมเกษตรกรส่วนใหญ่เสนอให้มีและได้ก่อตั้งกลุ่มผลิตปุ๋ยหมักชีวภาพเพื่อแก้ปัญหาปุ๋ยเคมีราคาแพงและช่วยเหลือสมาชิกที่ไม่มีเงินทุนในการซื้อปุ๋ยเคมี ซึ่งครั้งแรกของการก่อตั้งมีสมาชิกเพียง 15 คน ในปี 2545 มีเงินต้นทุนจากการรวบรวมเงินหุ้นกันเพื่อผลิตและแจกจ่ายจ่ายกันในหมู่ สมาชิก ต่อมาจึงมีผู้สมัครเข้าร่วม เป็นสมาชิกเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ รวมทั้งก็สามารถเพิ่มผลผลิตได้เพิ่มขึ้นทุกปี เมื่อกลุ่มเริ่มเข้มแข็ง จึงขอรับการสนับสนุนจากทาง องค์การบริหารส่วนตำบลวัฒนาในปี 2547 ได้งบประมาณในการก่อสร้างโรงผลิตปุ๋ยชีวภาพจำนวน 1 หลัง งบประมาณ 100,000 บาท และเครื่องอัดเม็ดปุ๋ยชีวภาพ 1 เครื่อง งบประมาณ 45,000 บาท ในปี 2548

จากการส่งเสริมการผลิตปุ๋ยชีวภาพให้กับทั้ง 9 หมู่บ้านขององค์การบริหารส่วนตำบลวัฒนา พบว่าบ้านเหล่าใหญ่ หมู่ 2 เป็นกลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ดที่มีความเข้มแข็งที่สุด แต่ก็ยังมีจุดอ่อนหลายประการ จึงเกิดคำถามว่าทำไมในหมู่บ้านอื่นจึงไม่เข้มแข็ง บทเรียนของหมู่ที่ 2 บ้านเหล่าใหญ่ สำคัญและควรที่มาเป็นตัวอย่างในการพัฒนากลุ่มอื่น อย่างไรก็ตาม การที่จะนำกลุ่ม ของบ้านเหล่าใหญ่เป็นตัวอย่าง จึงจำเป็นที่จะต้องเข้าใจ ความเป็นมา การบริหารจัดการ จุดอ่อน จุดแข็งของกลุ่มนี้ก่อนจึงสามารถนำบทเรียนมาเป็นแหล่งเรียนรู้ สำหรับกลุ่มปุ๋ยชีวภาพอื่นได้ บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอลักษณะการบริหารจัดการของกลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ด บ้านเหล่าใหญ่

ตำบลพัฒนา อำเภอส่องดาว จังหวัดสกลนคร เพื่อศึกษาปัจจัยที่ทำให้กลุ่มประสบความสำเร็จและ อุปสรรคในการบริหารจัดการของกลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ดบ้านเหล่าใหญ่ ตำบลพัฒนา อำเภอส่องดาว จังหวัดสกลนคร และเพื่อศึกษาแนวทางการปรับปรุงการบริหารจัดการและแนวทางการพัฒนาไปสู่กลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพกลุ่มอื่นในตำบลพัฒนา อำเภอส่องดาว จังหวัดสกลนคร

วิธีดำเนินการศึกษา

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ได้รวบรวมข้อมูลจาก บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลพัฒนา สมาชิกและคณะกรรมการกลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ดบ้านเหล่าใหญ่ ตำบลพัฒนา อำเภอส่องดาว จังหวัดสกลนคร จำนวน 20 คน โดยคัดเลือกจาก ตัวแทนของกรรมการแต่ละฝ่าย เช่น ประธานกลุ่ม กรรมการฝ่ายผลิต กรรมการฝ่ายการตลาด กรรมการเหรัญญิก และตัวแทนสมาชิก โดยศึกษาจากการสัมภาษณ์เชิงลึกและสนทนากลุ่ม

ผลการศึกษา

กลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ดบ้านเหล่าใหญ่ มีสมาชิกส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรที่ต้องการได้ผลผลิตไปใช้ในพื้นที่ทำการเกษตรของตนเอง ปัจจุบันมีสมาชิกทั้งหมดจำนวน 39 คน แรงจูงใจในการเข้าร่วมกลุ่มคือ เพื่อต้องการผลผลิตไปในการเกษตรเพิ่มพูนรายได้ โดยใช้เวลาวางหลังช่วงเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตร ทำการผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ด แต่ทว่าก็ประสบปัญหาเรื่องต้นทุนในการปลูกข้าวจากการซื้อปุ๋ยเคมีราคาแพงทำให้ไม่มีเงินทุนเพียงพอในการซื้อปุ๋ยเคมีเพื่อปรับปรุงผลผลิตให้เพิ่มขึ้น ต่อมาเมื่อมีการออกจัดทำประชาคม เพื่อรับทราบปัญหาและความต้องการเพื่อนำไปจัดทำแผนพัฒนาตำบล โดยมีเจ้าหน้าที่จากองค์การบริหารส่วนตำบลพัฒนา โดยการเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมประชุม เสนอปัญหาและความต้องการของตนเองแล้วช่วยกันเสนอคิดหาวิธีแก้ไขปัญหาร่วมกัน จากการประชุมของเกษตรกรส่วนใหญ่เสนอให้มีและได้ก่อตั้งกลุ่มผลิตปุ๋ยหมักชีวภาพเพื่อนำมาใช้ทดแทนปุ๋ยเคมีราคาแพง แก้ปัญหาทำให้สภาพดินเสื่อมโทรม และช่วยเหลือสมาชิกที่ไม่มีเงินทุนในการซื้อปุ๋ยเพื่อเพิ่มผลผลิต กลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ด บ้านเหล่าใหญ่ จัดตั้ง ขึ้นครั้งแรก เมื่อวันที่ 25 ตุลาคม 2547 ซึ่งครั้งแรก

ของการก่อตั้งมีสมาชิกเพียง 15 คน มีเงินต้นทุนจากการรวบรวมเงินหุ้นกันรายละ 100 บาท และเงินสนับสนุน จากองค์การบริหารส่วนตำบล วัฒนาจำนวน 5,000 บาท เพื่อทำการผลิตและแจกจ่ายจ่ายกันในหมู่ สมาชิก ต่อมาจึงมีผู้สมัครเข้าร่วม เป็นสมาชิกเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ รวมทั้งสามารถเพิ่มผลผลิตได้ทุกปี

ด้านแรงงาน

การแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบของสมาชิกกลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ด พบว่า มีการแบ่งโครงสร้างหน้าที่ในการบริหารจัดการกลุ่ม เช่น ประธาน กรรมการด้านต่างๆ เลขานุการ ผู้รับผิดชอบงานการเงินและบัญชี เป็นต้น แต่ไม่ได้แบ่งหน้าที่ในการผลิตกันอย่างชัดเจน เพราะกลุ่มยังมีขนาดเล็ก และสมาชิกบางคนยังไม่สามารถมาทำงานได้ให้เต็มเวลาทุกวัน สมาชิกทุกคนจึงช่วยกันปฏิบัติหน้าที่ทุกๆ ด้านให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ แต่เนื่องกลุ่มผลิตปุ๋ยหมักชีวภาพอัดเม็ดมีเวลาในการผลิต เพียง ปีละ 2-3 เดือน ในช่วงเดือน กุมภาพันธ์-เมษายน เท่านั้น ไม่ได้ทำต่อเนื่องทั้งปี เมื่อผลิตปุ๋ยเสร็จสิ้นแบ่งปันผลผลิตกันไป ใครจะจำหน่ายสามารถนำไปจำหน่ายเองแล้วนำเงินต้นทุนคืนเข้ากลุ่มเช่นเดียวกับคนก็นำปุ๋ยไปใช้ในไร่นาของตนเอง ก็เป็นโอกาสที่ได้ซื้อปุ๋ยในราคาถูก กลุ่มไม่ได้ดำเนินการผลิตอย่างต่อเนื่อง สาเหตุเพราะสมาชิกทุกคนประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนาเป็นหลัก

ด้านการเงิน

องค์การบริหารส่วนตำบลวัฒนา และศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนได้ให้การสนับสนุนงบประมาณอุดหนุนแก่กลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ด เพื่อนำไปใช้ในการดำเนินงาน โดยจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ และนำไปบริหารงานของกลุ่ม ค่าตอบแทนของกลุ่มจัดในรูปแบบของการแบ่งปันผลผลิตนำไปจัดจำหน่ายเองหรือ แล้วนำเงินทุนคืนให้กลุ่มเท่าจำนวนเงินทุนก่อนการผลิต ในแต่ละปี ใช้เงินลงทุนในการจัดซื้อวัตถุดิบ 20,000 บาท จัดทำปุ๋ยแล้ว ได้ผลผลิตปุ๋ยจำนวน 2,000 กระสอบๆ ละ 40 กิโลกรัม ราคาจำหน่าย กระสอบละ 250 บาท สมาชิก ทั้งหมด 40 คน แบ่งปันกันได้ปุ๋ยคนละ 50 กระสอบ คิดเป็นเงิน 12,500 บาท สมาชิกที่นำไปใช้ในไร่นาสามารถลดต้นทุนในการซื้อปุ๋ยได้ปีละไม่น้อยส่วนสมาชิกที่นำไปขาย ก็สามารถเป็นรายได้ที่ดีให้กับสมาชิกเอง ทางกลุ่มได้จัดทำบัญชี สรุปเป็นผลงานโดยสมาชิกกลุ่มได้รับความพึงพอใจในผลตอบแทนที่ได้จาก

กลุ่มถึงแม้จะไม่ได้เป็นตัวเงิน แต่ปัญาก็เป็น ปัจจัยที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของการประกอบอาชีพเกษตรกร

ด้านวัสดุอุปกรณ์

จากการสัมภาษณ์ พบว่า แหล่งจัดซื้อวัตถุดิบของกลุ่มนั้น ซื้อมาจากตลาดอำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร โรงน้ำตาลเริ่มอุดม อำเภอหนองหาร จังหวัดอุดรธานี ซึ่งเป็นพื้นที่ใกล้เคียง วัตถุดิบบางส่วนหาเองได้ในท้องถิ่น สมาชิกนำมารวบรวมกันในพื้นที่ที่ไม่มีปัญหาในการจัดซื้อวัตถุดิบ ไม่มีปัญหาที่อุปกรณ์เครื่องมือไม่ครบ ไม่ทันสมัย การจัดซื้อวัตถุดิบของกลุ่ม ยังไม่ประสบปัญหาขาดแคลนวัตถุดิบ เพราะมีวัตถุดิบมากมายในพื้นที่ หากเครื่องมือ อุปกรณ์ชำรุดเสียหาย สมาชิกในกลุ่มสามารถซ่อมแซมหรือแก้ไขปัญหาในกลุ่มได้ เพราะมีสมาชิกบางส่วนก็มีความรู้ทางช่างอยู่บ้าง หากเกินความสามารถจะส่งซ่อม หรือให้ช่างเข้ามาดูแลโดยคิดรวมในค่าบริหารจัดการ

ด้านการจัดการ

มีการประชุมกลุ่ม ชี้แจงในเรื่องแจ้งผลการดำเนินงานประจำปีของกลุ่ม และเตรียมการ ผลิตปุ๋ย แต่ไม่ได้จัดประชุมทุกเดือน เนื่องจากการดำเนินการผลิตปุ๋ยทำปีละ 1 ครั้ง ในการแก้ไขปัญหา จะยึดมติที่ประชุม เห็นชอบ มีการแจ้งผลการดำเนินงานให้กับสมาชิกได้เข้าใจ ปีละครั้ง กลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ด ทำการประชาสัมพันธ์ผ่านหอกระจายข่าวประจำหมู่บ้านหรือสถานีวิทยุชุมชน แต่จะทำในกรณี ที่มีสมาชิกต้องการจำหน่ายปุ๋ยเท่านั้น แต่ก็จะมีน้อยมากเพราะส่วนใหญ่สมาชิกด้วยกันรับซื้อไว้ใช้เอง

ปัญหาของกลุ่มผลิตปุ๋ยหมักชีวภาพอัดเม็ดบ้านเหล่าใหญ่ได้แก่

1. ด้านคน สมาชิกมีอาชีพเกษตรกร (ทำนา ทำสวนยางพารา) เป็นอาชีพหลัก ไม่มีเวลาที่จะลงมาทำงานส่วนรวม โดยเฉพาะประธานและกรรมการ ไม่มีเวลาที่จะมารณรงค์ ให้สมาชิกมาทำงานร่วมกัน ซึ่งเคยมีความพยายามที่จะขอลาออก แต่สมาชิกเห็นว่า นายอำเภอ ไชยศรี มีความรู้ความสามารถ จึงมีคนเสนอชื่อ และที่ประชุมยกมือเลือกได้คนเดิม

2. ด้านอาคารสถานที่ โรงปุ๋ยมีขนาดเล็ก และลานตากปุ๋ยแคบ

- 3.ด้านประโยชน์ตอบแทน สมาชิกยังต้องการที่จะใช้ผลผลิตเพิ่ม เพื่อนำไปใช้และจัดจำหน่าย
- 4.ด้านงบประมาณ มีน้อยและจำนวนจำกัด ทำให้ผลิตสินค้าได้ไม่มาก
- 5.ด้านความรู้และทักษะในการผลิต และ นวัตกรรม

แนวทางในการปรับปรุงการบริหารจัดการของกลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ดบ้านเหล่าใหญ่ ด้านคน เงิน วัสดุอุปกรณ์ และด้านการจัดการ

จากการสนทนากลุ่ม สรุปและสามารถแยกแนวทางการพัฒนาและการปรับปรุงการบริหารจัดการกลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ดบ้านเหล่าใหญ่ที่จะดำเนินการต่อไป ได้ดังนี้

1. องค์การบริหารส่วนตำบลพัฒนา จะดำเนินการส่งเสริมสนับสนุน ทางด้านงบประมาณเพื่อเป็นทุนเพิ่มเติมในการผลิตให้ได้สินค้า ปริมาณมากขึ้น พร้อมทั้งช่วยเหลือประชาสัมพันธ์ หาดตลาดรองรับสินค้าในรูปแบบของกลุ่ม เพื่อเป็นแรงจูงใจให้สมาชิก เกิดความรู้สึกเชื่อมั่น ในความเข้มแข็งของกลุ่มเพื่อความยั่งยืนต่อไป โดยมอบให้งานพัฒนาชุมชนไปดำเนินงาน
2. องค์การบริหารส่วนตำบลพัฒนา ควรเป็นพี่เลี้ยงในการจัดโครงการอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับเทคนิคการผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ดและการจัดการบรรจุภัณฑ์
3. กลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ดบ้านเหล่าใหญ่ ต้องรับสมาชิกเพิ่มเพื่อเป็นการระดมทุนและขยายกำลังการผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ด
4. องค์การบริหารส่วนตำบลพัฒนา ควรเป็นพี่เลี้ยงในการจัดโครงการอบรมจัดอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการบริหารงาน และประสานงานในการประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ดในระดับอำเภอ และจังหวัดต่อไป
5. จัดระบบการบริหารจัดการให้กับกลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ดในการขยายกิจการให้เป็นธุรกิจ
6. พัฒนาเครื่องมือ เครื่องใช้ วัสดุอุปกรณ์ให้ทันสมัย ทุนแรง ทุนระยะเวลาในการผลิตให้กับกลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ด

7. กลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ด และสมาชิกต้องมีส่วนร่วมและจิตสำนึกในการแสดงความเป็นเจ้าของเพื่อพัฒนากลุ่มเล็กๆ เป็นธุรกิจชุมชน ทั้งกำลังร่างกาย แรงใจ และการระดมทุน เพื่อขยายกิจการหรือปรับปรุง

จะเห็นว่า จากการสนทนากลุ่มเรื่องการบริหารจัดการการผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ด เป็นการสนทนาเพื่อหาข้อสรุปในการหาแนวทางแก้ไข และปรับปรุงการบริหารงานของกลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ด เพื่อชักได้นำไปปรับปรุงและแก้ไขให้การบริหารดีขึ้นเป็นกลุ่มที่เข้มแข็ง มีผู้นำที่มีความเสียสละ ตั้งใจทำงาน มุ่งมั่นที่จะทำให้กลุ่มมีศักยภาพเพียงพอที่จะบริหารจัดการตนเองได้ในอนาคต มีการจัดทำบัญชีรับ-จ่าย ที่มีคุณภาพ โปร่งใส ตรวจสอบได้ มีสินค้าที่คุณภาพแพร่หลาย เป็นที่รู้จัก มีตลาดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ ให้เป็นกลุ่มอาชีพที่เข้มแข็งมีการพัฒนาจากอาชีพเสริมกลายเป็นอาชีพหลักของกลุ่ม และในการสืบทอดไปสู่คนรุ่นต่อไปสามารถนำไปเป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินงานร่วมกับชุมชน เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในเขตตำบลพัฒนาให้ดีขึ้นต่อไป

สรุปและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาที่นำเสนอไปแล้วนั้น พบว่ากลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ดบ้านเหล่าใหญ่ ควรจะมีการเสริมสร้างลักษณะการบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล เพื่อก้าวไปสู่การเป็นองค์กรต้นแบบต่อไป สมาชิกต้องมีส่วนร่วมและจิตสำนึกในการแสดงความเป็นเจ้าของเพื่อพัฒนากลุ่มเล็กๆ เป็นธุรกิจชุมชน ทั้งกำลังร่างกาย แรงใจ และการระดมทุน เพื่อขยายกิจการหรือปรับปรุง เพราะนับว่าเป็นปัญหาสำคัญของกลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ด ซึ่งหากทางกลุ่มมีการบริหารที่ดีเป็นระบบและการตลาดที่ถาวรสามารถผลิตและจำหน่ายสินค้าได้ตลอดทั้งปี ก็จะทำให้กลุ่มอาชีพมีการพัฒนาในทุกๆด้าน เช่นการผลิตอย่างต่อเนื่องจำหน่ายสินค้าได้ส่งผลให้กลุ่มมีเงินทุนหมุนเวียนและมีความเข้มแข็งและมั่นคง ในการดำเนินการในครั้งนี้อาจได้รับความร่วมมือจากหลาย ๆ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องคอยให้คำแนะนำในการให้ความรู้ใหม่ๆ ให้กับทางกลุ่มอาชีพ และองค์การบริหารส่วนตำบลพัฒนา ต้องเป็นหน่วยงานหลัก จัดฝึกอบรมให้กับกลุ่มฯ(สมาชิก) เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพให้กับกลุ่มฯ (สมาชิกทุก ๆ คน)

ข้อเสนอแนะ

นอกจากนี้และทางกลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ด ควรมีการวางแผนนโยบาย วางแผนงาน การพัฒนาคุณภาพของสินค้าให้ได้มาตรฐาน การดำเนินงานตามแผน การประเมินผลแผน สมาชิกมีภาวะผู้นำ สามารถพัฒนางานทดแทนกันได้ องค์กรมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประธานหรือคณะกรรมการควรมีความเสียสละเวลา และสร้างความรู้สึกรักอยากเป็นเจ้าของธุรกิจ ควรวางแผนทางการตลาดและ หาช่องทางการตลาดเพิ่มขึ้น การพัฒนาคุณภาพของสินค้าให้ได้มาตรฐานด้านการพัฒนาเทคนิค และ ความรู้องค์การบริหารส่วนตำบลพัฒนาควรเป็นผู้ดำเนินการจัดทำโครงการพัฒนา เช่น โครงการฝึกอบรมเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและศึกษาดูงานสมาชิกกลุ่มอาชีพ โครงการฝึกอบรมส่งเสริมและพัฒนาระบบการบริหารจัดการกลุ่ม อปท. ควรเปลี่ยนแปลง ลักษณะการให้การสนับสนุนจากการให้การอุดหนุน งบประมาณหรือจัดอบรมอย่างเดียว เป็นการส่งเสริมให้กลุ่ม มีความเข้มแข็งพึ่งพาตัวเองได้ ผู้วิจัยในฐานะเป็นเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นที่รับผิดชอบงานส่งเสริมกลุ่มอาชีพสามารถนำจุดอ่อนของกลุ่มที่วิจัยไปเป็นแนวทางแก้ไข เพื่อให้กลุ่มอาชีพมีความเข้มแข็งและยั่งยืนต่อไปได้

เอกสารอ้างอิง

สมาคมนิสิตเก่ามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. นโยบายส่งเสริมการใช้ปุ๋ยอินทรีย์. สืบค้น

เมื่อ 18 เมษายน 2554 <http://www.agric-prod.mju.ac.th/web-veg/article/new164.htm>

อานัฐ ตันโช. ระบบเกษตรในประเทศไทย: การเกษตรแผนปัจจุบันหรือเกษตรเคมี.

สืบค้นเมื่อ 18 เมษายน 2554 <http://ibc.rid.go.th/wed/culturesys.htm>

องค์การบริหารส่วนตำบลพัฒนา. 2553. รายงานสำรวจความจำเป็นพื้นฐานประจำปี

2553 สกลนคร: องค์การบริหารส่วนตำบลพัฒนา.

การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำข้าวเม่าของบ้านแก่งโพธิ์

Management of Traditional Wisdom in the Production of Pounded, Unripe Rice

(Khao Mao) by the Gang Pho Village

รัชพล ท้าวนาง¹

คุณ โทจันทร์²

บทคัดย่อ

รายงานนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาการจัดการภูมิปัญญาการทำข้าวเม่าของบ้านแก่งโพธิ์ ตำบลน้ำก่ำ อำเภอดุพนม จังหวัดนครพนม โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจาก ตัวแทนประชาชนในบ้านแก่งโพธิ์ ซึ่งประกอบด้วยปราชญ์ชาวบ้านด้านการทำข้าวเม่า ผู้ประกอบอาชีพทำข้าวเม่า ผู้สูงอายุในหมู่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้านและเยาวชนในหมู่บ้าน จำนวน 20 คน

ผลการศึกษา พบว่า ชาวบ้านแก่งโพธิ์ไม่เคยรวบรวมความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่า โดยความรู้จะกระจายอยู่ตามตัวบุคคลในหมู่บ้าน ซึ่งได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษและได้จากประสบการณ์ในการทำข้าวเม่าอีกทั้ง ยังไม่ได้รับการส่งเสริมหรือสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การแปรรูปและเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ข้าวเม่าให้มีความหลากหลาย ทำให้การใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาดังกล่าวเกิดประโยชน์ได้อย่างไม่เต็มที่ดังนั้นการจัดเก็บความรู้ภายในเหล่านี้ให้เป็นระบบ รวมทั้งประสานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเทศบาลตำบลน้ำก่ำเป็นผู้ดำเนินการจัดการอบรมให้ความรู้ในการแปรรูปและเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ข้าวเม่าให้มีความหลากหลาย รวมถึงส่งเสริมการถ่ายทอดความรู้และประชาสัมพันธ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่าให้เป็นที่รู้จักต่อประชาชนโดยทั่วไป

Abstract

This research had the objective to study the management of traditional wisdom of Khao Mao rice production in Gang Pho Village, Tambon Namgum, That Panom District, Nakorn Panom Province. Data were collected from representatives of the local community including those with traditional wisdom of the methods, Khao Mao rice farmers, the elderly, members of the village committee and youth. A total of 20 persons provided data.

¹ นักศึกษาลัทธิรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น

² รองศาสตราจารย์; อาจารย์ประจำวิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น

This study found that the Gang Pho villagers had never documented the traditional wisdom of the community regarding Khao Mao rice production. The knowledge was shared among a range of individuals and passed down through many generations. Over time, the methods of Khao Mao production were refined and improved to produce a variety of types with higher value and demand. However, this process needed to be documented and shared with others through training. The local Tambon office helped with this process of documenting the traditional wisdom, helping to add value, and disseminating the traditional wisdom widely.

คำสำคัญ: การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่น

Keyword: Management of Traditional Wisdom

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ตำบลน้ำคำ อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม ก็เป็นอีกท้องถิ่นหนึ่งที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มากมายหลากหลายลักษณะยกตัวอย่างเช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นการปลูกพืชผัก ริมฝั่งแม่น้ำโขง ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำนา ภูมิปัญญาท้องถิ่นการเลี้ยงสัตว์ ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำไร่ ภูมิปัญญาท้องถิ่นการจักสานผลิตภัณฑ์ด้วยไม้ไผ่ ภูมิปัญญาท้องถิ่นการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมอันดี สืบ 12 คลอง 14 และงานบุญประเพณีประจำปี ภูมิปัญญาท้องถิ่นการรับประทานผักพื้นบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่า และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมในการดำรงชีวิตเพื่อแก้ปัญหาหรืออ่อนวอน เพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ในการเพาะปลูก และเพื่อเพิ่มผลิตผลทางการเกษตร เป็นต้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆ เหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นภูมิปัญญาที่ทรงคุณค่าและมีความสำคัญ ทั้งนี้ในบรรดาภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆ ที่ได้กล่าวมานั้นมีภูมิปัญญาท้องถิ่นประเภทหนึ่งที่สามารถสร้างงานสร้างรายได้ที่มั่นคงให้กับประชาชนในท้องถิ่น สามารถพัฒนาเป็นอาชีพและส่งเสริมให้เป็นวิสาหกิจชุมชนได้ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นคือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่า โดยในตำบลน้ำคำนั้นยังมีการทำข้าวเม่ากันอยู่บ้างในหมู่บ้านแก่งโพธิ์ หมู่ที่ 2 ตำบลน้ำคำ อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม

ภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มาตรา 289 กำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอำนาจหน้าที่บำรุงรักษาสีลปะ จาริตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นประกอบกับพระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2496 แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 10 พ.ศ. 2542 มาตรา 50(8) ให้เทศบาลมีหน้าที่ต้องทำในเขตเทศบาลคือ “บำรุงสีลปะ จาริตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น”

เทศบาลตำบลน้ำคำมีอำนาจหน้าที่โดยตรงในการบำรุงสีลปะ จาริตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นแล้ว จึงควรให้ความสำคัญในการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่าซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่ทรงคุณค่า ทั้งนี้โดยการรวบรวมความรู้และเผยแพร่ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่าให้ประชาชนได้ทราบและส่งเสริมเงินทุนในการประกอบอาชีพ ประชาสัมพันธ์และจัดหาตลาด รวมถึงการจัดอบรมให้ความรู้ในการทำข้าวเม่าวิธีการแปรรูป การพัฒนาผลิตภัณฑ์รวมถึงบรรจุภัณฑ์ให้เป็นที่ต้องการของตลาดผู้บริโภค หากได้รับการส่งเสริมเช่นนี้แล้วเชื่อว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่าจะเป็นอาชีพที่สามารถสร้างงาน สร้างรายได้ให้ประชาชนในท้องถิ่นได้อย่างยั่งยืน

สภาพปัญหาในปัจจุบันพบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่าไม่ได้รับความสนใจจากคนในท้องถิ่นอย่างแพร่หลายทั้งๆ ที่คนในตำบลน้ำคำก็ประกอบอาชีพทำนาอยู่แล้ว นอกจากนี้ตำบลน้ำคำยังมีจุดเด่นคือ มีสถานีสูบน้ำด้วยไฟฟ้าที่อยู่ในความรับผิดชอบของเทศบาลตำบลน้ำคำจำนวน 5 สถานีที่สามารถบริการสูบน้ำจากแม่น้ำโขงส่งจ่ายน้ำให้กับประชาชน สามารถทำการเกษตรได้ตลอดทั้งปีและประชาชนก็สามารถปลูกข้าวเพื่อทำข้าวเม่าได้ตลอดทั้งปีด้วยเช่นกัน แต่ในปัจจุบันพบว่ามีการทำข้าวเม่าประกอบเป็นอาชีพเฉพาะในหมู่บ้านแก่งโพธิ์เท่านั้น และบุคคลที่สืบทอดภูมิปัญญาการทำข้าวเม่าส่วนใหญ่เป็นวัยผู้ใหญ่และผู้สูงอายุ ชาวชนคนรุ่นใหม่ไม่สนใจในอาชีพการทำข้าวเม่าและจากการสอบถามจากคนในหมู่บ้าน พบว่าส่วนใหญ่ไม่รู้ด้วยซ้ำว่าการทำข้าวเม่ามีวิธีการทำอย่างไร ซึ่งการทำข้าวเม่าถือว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์และสืบทอดไปสู่รุ่นลูกหลาน ประกอบกับปัจจุบันยังไม่มีรวบรวมความรู้หรือการจัดการความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่าที่เป็นรูปธรรมและยังไม่มี

หน่วยงานใดที่จะมาจัดการความรู้ดังกล่าว หากไม่มีผู้ใดหรือหน่วยงานใดมาให้ความสำคัญในการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่าเกรงว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้จะสูญหายไปจากตำบลน้ำคำ อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม และยากต่อการสืบทอดต่อคนรุ่นหลังหรือไม่สามารถสืบทอดต่อไปได้ และอาจสูญหายไปในที่สุด หากมีการศึกษาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่าแล้ว เชื่อว่าจะมีผลดีโดยตรงต่อประชาชนชาวบ้านแก่งโพธิ์ และประชาชนตำบลน้ำคำโดยรวมกล่าวคือ จะมีการจัดเก็บความรู้ การสร้างความรู้ การถ่ายทอดความรู้ การแบ่งปันความรู้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการใช้องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่า ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมให้เป็นอาชีพหรือเป็นวิสาหกิจชุมชน สามารถส่งเสริมการลงทุนได้ทำให้ประชาชนมีอาชีพสามารถสร้างงานสร้างรายได้ ทั้งนี้ยังสามารถที่จะต่อยอดหรือเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ข้าวเม่าให้มีความหลากหลายในผลิตภัณฑ์ โดยการแปรรูปหรือปรับปรุงบรรจุภัณฑ์ให้ตรงกับความต้องการของตลาดและสามารถขยายตลาดจากระดับอำเภอ ระดับจังหวัด ระดับภาค หรือระดับประเทศต่อไป รายงานนี้จึงมุ่งที่จะศึกษาการจัดการภูมิปัญญาในการทำข้าวเม่าของบ้านแก่งโพธิ์

วิธีการศึกษา

การศึกษานี้ดำเนินการโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มเป้าหมายซึ่งมีจำนวนทั้งสิ้น 20 คน ดังนี้ ปราชญ์ชาวบ้านด้านการทำข้าวเม่า จำนวน 2 คน ผู้ประกอบอาชีพทำข้าวเม่า จำนวน 10 คน ผู้สูงอายุในหมู่บ้าน จำนวน 2 คน คณะกรรมการหมู่บ้าน จำนวน 3 คน เยาวชนในหมู่บ้าน จำนวน 3 คน ข้อมูลที่ได้นำมาวิเคราะห์เนื้อหา

การทำข้าวเม่าของชาวบ้านแก่งโพธิ์

การทำข้าวเม่าของชาวบ้านแก่งโพธิ์เป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ โดยในสมัยก่อนจะทำข้าวเม่าเพื่อรับประทานในครัวเรือนและทำข้าวเม่าเพื่อถวายพระภิกษุในวันสำคัญทางศาสนาเท่านั้น ต่อมาชาวบ้านคิดว่าข้าวเม่ามีคุณค่าทางอาหารสูงและอร่อย และมีคนรับประทานมากขึ้นซึ่งในการทำข้าวเม่าในสมัยโบราณจะใช้มีอนวดเมล็ดข้าวและใช้เท้าเหยียบครกกระเดื่องในการตำข้าว การที่จะได้ข้าวเม่านั้นต้องใช้เวลานานและใช้แรงกายเป็นอย่างมาก แต่ปัจจุบันได้มีการพัฒนาใช้เครื่องปั่นนวดข้าว

แทนการนวดข้าวด้วยมือ และใช้เครื่องยন্ত্রรถไถนามาประยุกต์เป็นครกกระเดื่องแบบไฮเทคในการตำข้าวแทนการใช้คนเหยียบครกกระเดื่อง ซึ่งทำให้ประหยัดแรงงานและสามารถผลิตข้าวมาได้อย่างรวดเร็วกว่าแต่ก่อนที่ผ่านมา สำหรับวิธีการทำข้าวเม่านั้นพอสรุปขั้นตอนในการทำได้อยู่ 3 ขั้นตอน คือ (1) การตกกล้า โดยจะเริ่มตกกล้าในเดือนมีนาคม เพาะต้นกล้าอยู่ประมาณ 1 เดือน แล้วนำไปปักดำประมาณกลางเดือนเมษายน-พฤษภาคม นับจากวันปักดำไปประมาณ 120 วัน ก็จะเริ่มทำข้าวเม่าได้ โดยพันธุ์ข้าวที่ใช้ทำข้าวเม่าจะใช้พันธุ์ข้าวเหนียว เช่น กข.6 สันป่าตองค้อ ข้าวหางอี กข.10 (2) การต้มและคั่วข้าวให้สุก ในขั้นตอนนี้จะคั่วข้าวโดยจะดูลักษณะเมล็ดข้าวที่เต็มรวงไม่แก่และไม่อ่อนเกินไป เมื่อเกี่ยวข้าวมาแล้วก็จะนวดเอาเมล็ดข้าว แล้วนำเมล็ดข้าวมาแช่น้ำในโอ่งเพื่อคัดเอาเมล็ดที่ลีบออก (เมล็ดฟ่อ) ให้เหลือแต่เมล็ดข้าวที่สมบูรณ์ จากนั้นนำไปต้มในกระทะให้สุกประมาณ 30-40 นาที แล้วเทน้ำออกเหลือแต่เมล็ดข้าวจึงนำไปคั่วต่อให้แห้งกว่าเมล็ดข้าวใช้ได้หรือยังโดยเมล็ดข้าวจะไม่ติดเปลือกหรือติดมือแล้วเทออกจากกระทะ (3) การตำข้าว เมื่อคั่วเมล็ดข้าวเรียบร้อยแล้วขั้นตอนต่อไปจะเป็นการตำข้าวซึ่งครั้งแรกเรียกว่า ตำเปลือก โดยการเทข้าวเปลือกที่คั่วแล้วลงในครกประมาณ 10 กิโลกรัม ตำประมาณ 15-20 นาที และนำมาพักเอาเกลบออก ครั้งที่สองเรียกว่า ตำก้อง ประมาณ 15 นาที เอาเกลบออกส่วนครั้งที่สามเรียกว่า ตำซ้อม จะตำประมาณ 15 นาที แล้วนำเอาเกลบออกจนหมด ก็จะได้ข้าวเม่าที่น่ารับประทาน โดยจะเหลือข้าวเม่าอยู่ประมาณ 4-6 กิโลกรัม สำหรับการทำข้าวเม่ารับประทานนั้น สามารถรับประทานได้เลยหรือจะแช่น้ำกะทิ มะพร้าว หรืออาจจะทำข้าวเม่าแปรรูป เช่น ข้าวเม่ากระยาสารท ข้าวเม่าขนม บำปิ่นทอด ข้าวเม่าทอด หรือกาสะแมข้าวเม่า สำหรับการเปรียบเทียบรายได้ระหว่างการทำข้าวเม่ากับการทำข้าวนาปีปรากฏว่า ในหนึ่งไร่จะทำข้าวเม่าได้ประมาณ 300 กิโลกรัม เฉลี่ยราคาขายกิโลกรัมละ 50 บาท คิดเป็นเงิน 15,000 บาทต่อไร่ ส่วนการทำข้าวนาปีหนึ่งไร่จะได้ข้าวประมาณ 400-450 กิโลกรัม ซึ่งจะขายข้าวได้ประมาณ 4,000 บาท เมื่อเปรียบเทียบแล้วจะเห็นได้ว่ารายได้จากการทำข้าวเม่าต่อพื้นที่ 1 ไร่ จะต่างกันประมาณ 11,000 บาท

จากกระบวนการดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปได้ว่าการทำข้าวเม่าของชาวบ้านแก่งโพธิ์เป็นการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งสามารถส่งเสริมให้เป็น

อาชีพของคนในหมู่บ้านได้อย่างมั่นคงเมื่อเปรียบเทียบกับการทำงานปี และวิธีการทำข้าวเม่าของชาวบ้านแก่งโพธิ์เมื่อเปรียบเทียบกับแต่ก่อนได้มีการประยุกต์เครื่องมือเพื่อให้การทำข้าวเม่าเป็นไปอย่างรวดเร็ว สามารถลดแรงงานและต้นทุนในการผลิตยิ่งกว่านั้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่ายังสามารถสร้างงานและรายได้ให้คนในหมู่บ้าน

การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่าของบ้านแก่งโพธิ์

1. ขั้นตอนการค้นหาคำความรู้

จากการสนทนากลุ่ม ได้มีผลการศึกษาที่เป็นความเห็นร่วมของการสนทนากลุ่มเกี่ยวกับการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่าของบ้านแก่งโพธิ์ ในขั้นตอนการค้นหาคำความรู้ในการค้นหาคำรู้นี้สามารถค้นหาได้จากความรู้ที่ฝังลึกในตัวบุคคลในหมู่บ้าน ซึ่งได้รับมาจากการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษและประสบการณ์ในการทำข้าวเม่า โดยสามารถค้นหาได้จากผู้สูงอายุในหมู่บ้านปราชญ์ชาวบ้าน และผู้ประกอบอาชีพการทำข้าวเม่า ส่วนความรู้ที่เด่นชัดซึ่งได้จัดทำไว้ในรูปแบบของเอกสารนั้นจะไม่สามารถค้นหาได้ เนื่องจากปัจจุบันยังไม่มีมีการดำเนินการจัดทำไว้เป็นลายลักษณ์อักษร

2. ขั้นตอนการรวบรวมความรู้

ในขั้นตอนการรวบรวมความรู้พบว่าชาวบ้านยังไม่ได้มีการรวบรวมความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่า ปัจจุบันความรู้นี้จะกระจายอยู่ในตัวบุคคลที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากพ่อแม่หรือจากประสบการณ์ในการทำข้าวเม่า หากต้องการที่จะรวบรวมเห็นควรให้เทศบาลตำบลน้ำคำเป็นแกนหลักในการดำเนินการ โดยจะเรียกชาวบ้านที่มีองค์ความรู้ดังกล่าวมาร่วมเสวนา อธิบาย เล่าความและแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับการทำข้าวเม่าเพื่อรวบรวมและจดบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรให้คงอยู่คู่กับท้องถิ่นต่อไป

3. ขั้นตอนการนำความรู้มาใช้และการถ่ายทอดความรู้

ในขั้นตอนการนำความรู้มาใช้และการถ่ายทอดความรู้พบว่าชาวบ้านแก่งโพธิ์ได้นำความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่ามาใช้ในการประกอบอาชีพซึ่งสามารถสร้างงานสร้างรายได้ให้คนในหมู่บ้านได้เป็นอย่างดี เพราะเมื่อเปรียบเทียบกับการทำนาเพื่อขายข้าวกับการทำนาเพื่อทำข้าวเม่าขายจะเห็นได้ว่าการทำนา เพื่อทำข้าวเม่าจะ

สามารถสร้างรายได้ดีกว่าการทำนาเพื่อขายข้าว ประกอบกับบ้านแก่งโพธิ์มีจุดเด่นที่มีระบบชลประทานจากสถานีสูบน้ำด้วยไฟฟ้าที่อยู่ในความดูแลของเทศบาลตำบลน้ำก่ำที่สามารถส่งจ่ายน้ำให้ชาวบ้านทำการเกษตรได้ตลอดทั้งปี ในส่วนการถ่ายทอดความรู้นั้นยังไม่เป็นการถ่ายทอดที่เป็นการทั่วไป กล่าวคือเป็นการถ่ายทอดกันเฉพาะในครอบครัวหรือครัวเรือนเท่านั้น โดยการบอกเล่าวิธีการทำข้าวเม่า และการให้ร่วมฝึกปฏิบัติทำข้าวเม่า

ปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่าของบ้านแก่งโพธิ์

1. ขั้นตอนการค้นหาความรู้

ปัญหาในขั้นตอนการค้นหาความรู้คือ ปัจจุบันชาวบ้านยังไม่เคยมีการจัดเก็บหรือบันทึกภูมิปัญญานี้ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ทำให้ไม่สามารถค้นหาความรู้เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างสะดวกสบายต้องไปสอบถามกับผู้สูงอายุในหมู่บ้าน ปราชญ์ชาวบ้านและผู้ประกอบอาชีพการทำข้าวเม่าเท่านั้น โดยได้เสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาว่าควรจะมีการค้นหาความรู้จากผู้รู้แล้วรวบรวมหรือบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร โดยให้เทศบาลตำบลน้ำก่ำเป็นผู้ดำเนินการดังกล่าวเนื่องจากมีความพร้อมทั้งทางด้านบุคลากรและเครื่องมือเครื่องใช้ ตลอดจนงบประมาณในการดำเนินการ

2. ขั้นตอนการรวบรวมความรู้

ปัญหาในขั้นตอนการรวบรวมความรู้คือ ปัจจุบันความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่าได้กระจัดกระจายอยู่ในตัวบุคคล ซึ่งประกอบด้วยผู้สูงอายุในหมู่บ้าน ปราชญ์ชาวบ้านและผู้ประกอบอาชีพทำข้าวเม่าและยังไม่เคยมีการรวบรวมความรู้เนื่องจากไม่มีบุคคลดำเนินการ โดยผู้ร่วมการสนทนาได้เสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาว่าควรจะให้เทศบาลตำบลน้ำก่ำเป็นผู้ดำเนินการ โดยให้มีการรวบรวมความรู้และบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ในรูปแบบของหนังสือ ตำราหรือบันทึกไว้ในแผ่นซีดี และนำไปประชาสัมพันธ์ในระบบอินเทอร์เน็ตหรืออาจจัดตั้งเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนของหมู่บ้านเพื่อรวบรวมองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของหมู่บ้านในด้านต่างๆ ไว้ให้ผู้สนใจได้ศึกษาเรียนรู้

3. ขั้นตอนการนำความรู้มาใช้และการถ่ายทอดความรู้

ในขั้นตอนการนำความรู้มาใช้และการถ่ายทอดความรู้คือ ชาวบ้านมีปัญหาในการนำความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่ามาใช้ในประเด็น ไม่มีหน่วยงานราชการที่จะมาส่งเสริมการประกอบอาชีพในเรื่องเงินทุนและส่งเสริมความรู้ในเรื่องการแปรรูปผลิตภัณฑ์และการเพิ่มมูลค่าให้ผลิตภัณฑ์ข้าวเม่า

สรุปและข้อเสนอแนะ

จากที่กล่าวไปแล้วข้างต้นสามารถสรุปผลได้ว่าชาวบ้านมีปัญหาในการรวบรวมและการจัดเก็บความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่า เนื่องจากปัจจุบันยังไม่มีสถาบันที่ทักไว้เป็นลายลักษณ์อักษร การค้นหาความรู้ที่เด่นชัดในรูปแบบของเอกสารหรือตำราที่ไม่สามารถดำเนินการได้ เนื่องจากยังไม่มีใครเก็บบันทึกไว้ ส่วนปัญหาในการนำความรู้มาใช้ประโยชน์พบว่ามีปัญหาในการต่อยอดความรู้เกี่ยวกับการแปรรูปผลิตภัณฑ์และการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ เนื่องจากชาวบ้านไม่มีความรู้และในประเด็นการถ่ายทอดความรู้ยังไม่มี การถ่ายทอดความรู้ที่เป็นอย่างแพร่หลาย โดยมีการถ่ายทอดเฉพาะในครัวเรือนเท่านั้น ทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่าของบ้านแก่งโพธิ์ไม่เป็นที่รู้จักกับประชาชนโดยทั่วไป ดังนั้นเทศบาลควรดำเนินการดังต่อไปนี้

(1) ควรมีการบันทึกและจัดเก็บข้อมูลความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่าไว้ในรูปแบบของหนังสือ เอกสารหรือตำรา เพื่อให้ง่ายต่อการศึกษาสำหรับผู้สนใจโดยทั่วไป

(2) ควรมีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่าไปประชาสัมพันธ์ทางอินเทอร์เน็ต เพื่อเป็นการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำข้าวเม่าให้เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย

(3) ควรส่งเสริมให้ประชาชนบ้านแก่งโพธิ์ทำอาชีพข้าวเม่าตลอดทั้งปีเนื่องจากมีจุดเด่นในเรื่องระบบชลประทาน ทั้งนี้เพราะข้าวเม่านอกฤดูกาลน่าจะมีราคาขายดีกว่าฤดูกาลปกติ

(4) ควรมีการส่งเสริมเงินลงทุนในการประกอบอาชีพให้กับประชาชน

(5) ควรมีการส่งเสริมความรู้เกี่ยวกับการแปรรูปผลิตภัณฑ์ข้าวเม่า และการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ข้าวเม่า เพื่อสร้างความหลากหลายในตลาดให้กับผู้บริโภค

การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการทำข้าวฮางของกลุ่มผลิตข้าวฮาง
เทศบาลตำบลปลาไหล

Management of Traditional Wisdom: The Case of the “Hang” Rice Production
Group in Pla Loh Tambon

จักรวาล จันทรหล้า¹

ชลิต ชัยครรชิต²

บทคัดย่อ

รายงานนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการจัดการภูมิปัญญาในการทำข้าวฮาง ในเขตเทศบาลตำบลปลาไหล อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร ข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้บริหารและสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนข้าวฮางหอมทองปัญหาที่เก็บรวบรวมได้นำมาวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการศึกษาพบว่า การทำข้าวฮางเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้รับการสั่งสม และถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ เดิมการทำข้าวฮางเกิดขึ้นจากแนวคิดและวัตถุประสงค์ในการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนข้าวที่ไม่พอบริโภคภายในครัวเรือน แต่ปัจจุบันวัตถุประสงค์ในการทำข้าวฮางได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมไปเป็นเพื่อการค้า โดยลักษณะและรูปแบบการถ่ายทอดความรู้ที่ยังคงคล้ายๆ กับรูปแบบที่มีในอดีต โดยผ่านการบอกเล่า การทำให้ดู การฝึกปฏิบัติและลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง แต่ในส่วนของ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการเผยแพร่ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวฮาง ที่ได้ขยายวงกว้างขึ้น และเกิดการสร้างและขยายเครือข่ายความรู้และการผลิตข้าวฮาง ส่วนหนึ่งเกิดจากการให้ความช่วยเหลือจากหน่วยงานของรัฐ ทั้งด้านงบประมาณ การสนับสนุนส่งเสริมให้กลุ่มได้ดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง และการนำเทคโนโลยีสารสนเทศด้านการสื่อสารมาใช้ ซึ่งช่วยให้การดำเนินงานของกลุ่มประสบผลสำเร็จ และเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวฮางได้ดำรงไว้และสืบทอดไปยังคนรุ่นหลังต่อไป

Abstract

This research had the objective to study the management of traditional wisdom by the “Hang” Rice Production Group in Pla Loh Tambon, Warichapoom District of Sakon Nakorn

¹ นักศึกษาหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์; อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

Province. Data were collected by in-depth interviews with senior officers and members of the Hang Rice Group

This study found that the traditional wisdom about Hang rice farming has been passed down through many generations. This method of rice management arose during periods of rice shortage in the past. While there are no longer critical rice shortages, this brand of rice has market value because of an emerging demand for Hang rice. This has provided motivation to preserve the methods and wisdom of cultivating Hang rice through demonstrations, word-of-mouth, training, and individual practice. The spread of this technique has produced an information network on Hang rice farming. The government has provided financial support for this information exchange and the formation of community rice groups. Modern communication and sharing technology is being used to spread and preserve this traditionally wise rice farming method.

คำสำคัญ: การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่น

Keyword: Management of Traditional Wisdom

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การจัดการความรู้(Knowledge Management) เป็นอีกแนวทางสำคัญในการที่จะช่วยในการรวบรวมองค์ความรู้ วิธีการตลอดจนกระบวนการสืบทอดและการดำรงไว้ให้มีความต่อเนื่อง อีกทั้งยังการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่ใช้ในการพัฒนาจากฐานความรู้ที่เป็นทุนทางภูมิปัญญาของท้องถิ่น สิ่งที่สำคัญในการพัฒนาท้องถิ่นคือการศึกษาระบบการเรียนรู้และการถ่ายทอดกระบวนการผลิตจากฐานของภูมิปัญญาโดยเฉพาะอย่างยิ่งการผลิตข้าวฮาง ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมในวิถีเกษตรของกลุ่มคนในพื้นที่จังหวัดสกลนคร ในปัจจุบันในทางวิชาการพบว่า “ข้าวฮาง” เป็นผลผลิตที่มีคุณค่าทางโภชนาการ และได้มีการส่งเสริมให้ท้องถิ่นพัฒนาการผลิตอย่างต่อเนื่อง

ในประเทศไทย ข้าวไม่ได้เป็นเพียงอาหารและพืชเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ข้าวยังมีส่วนสำคัญในการกำหนดวิถีชีวิต และวัฒนธรรมของไทยมาตั้งแต่อดีต สิ่งเหล่านี้แฝงอยู่ในความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งกลุ่มชนในแต่ละสังคมได้กำหนดระเบียบแบบแผนขึ้น โดยอาจจะมีการมีวิธีแตกต่างกันออกไปบ้างตามวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้นๆ

ปัจจุบันที่มีการทำนาได้หลายครั้งในรอบปี เกษตรกรส่วนใหญ่มุ่งทำนาเพื่อขายข้าวเป็นสินค้าหลัก สินค้าข้าวนอกจากการขายในรูปของข้าวเปลือกและข้าวสารแล้ว ยังมีการค้นคว้าวิจัยการแปรรูปเพื่อให้เป็นสินค้าที่สามารถเพิ่มมูลค่าอีกเป็นจำนวนมากและผลิตภัณฑ์แปรรูปนั้นมาจากการค้นคว้าวิจัยให้เป็นผลิตภัณฑ์ใหม่ส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งมาจากภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือจากที่มีอยู่ในตลาดท้องถิ่น มีการใช้เทคโนโลยีบรรจผลิตภัณฑ์ที่สวยงาม สามารถเก็บได้นานยิ่งกว่าเดิม การขนส่งที่สะดวกสบาย ทำให้มีตลาดสินค้าที่กว้างมากยิ่งขึ้น ซึ่งผลิตภัณฑ์จากข้าวในประเทศไทยสามารถแบ่งเป็นกลุ่มหลักๆ ได้ 6 กลุ่มดังนี้ กลุ่มที่ 1 อาหารที่ทำจากข้าวได้แก่ ข้าวสำเร็จรูปพร้อมรับประทาน บรรจุกระป๋อง โจ๊กบรรจุกระป๋อง รัญพืชข้าวกล้องสำเร็จรูปพร้อมรับประทาน ข้าวเหนียวกระป๋อง กลุ่มที่ 2 อาหารที่ทำจากแป้งข้าว ได้แก่ เส้นก๋วยเตี๋ยว เส้นหมี่ ก๋วยจั๊บ เส้นขนมจีน ใบเมี่ยง เส้นพาสต้า สปาเก็ตตี้ ผงแป้งสำหรับผลิตยา อาหารสำเร็จรูป กึ่งสำเร็จรูปที่ทำจากแป้งข้าวอื่นๆ กลุ่มที่ 3 น้ำมันพืชจากข้าว ได้แก่ น้ำมันรำข้าวต่างๆ กลุ่มที่ 4 ขนมที่ทำจากข้าวได้แก่ ข้าวหอมมะลิกรอบปรุงรส แครกเกอร์ คูกี้ ซาลาเปา ครั้วของท์ ไอศกรีม ขนมทอด ข้าวตัง ข้าวพอง ขนมปัง ฯลฯ กลุ่มที่ 5 เครื่องดื่มที่ทำจากข้าว ได้แก่ น้ำมันข้าว นำนมข้าวยาคุ นำนมข้าวชนิดผง ชาใบข้าว ัญญาหารสำหรับชงดื่ม ไวน์ข้าวและกลุ่มที่ 6 อื่นๆ ได้แก่ อาหารเสริม แชมพู สบู่ น้ำมันนวด ครีมบำรุงผิว ถ่านแกลบ ปุ๋ยถ่าน เป็นต้น

การผลิตและแปรรูปผลิตภัณฑ์ที่ได้จากข้าวมีอยู่มากมายดังที่กล่าวไว้ข้างต้น ซึ่งการแปรรูปและผลิตข้าวฮาง ก็เป็นการแปรรูปข้าวอีกรูปแบบหนึ่งที่ได้นำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมมาต่อยอดสร้างคุณค่า โดยในพื้นที่เทศบาลตำบลปลาโหล ข้าวฮาง ได้สร้างงานสร้างรายได้ให้กับชุมชนและกลุ่มที่ทำการผลิต เดิม “ข้าวฮาง” เป็นภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นจากการแก้ไขปัญหาในการดำเนินชีวิตของชาวภูไท ที่ประสบปัญหาขาดแคลนข้าวที่ใช้ในการบริโภคจึงได้นำข้าวที่ยังไม่แก่จัดมาแปรรูปเพื่อบริโภคในครัวเรือน เนื่องจากสมัยก่อนคนภูไท นิยมอยู่อาศัยบนพื้นที่สูงตามเชิงเขา หุบคอย ตั้งบ้านเรือนพึ่งภูเขา ส่วนด้านหน้าเป็นที่ราบลุ่ม มีสายน้ำไหลผ่าน จึงมักมีพื้นที่ทำนายน้อย ผลิตข้าวไม่พอกินตลอดปี จึงจำเป็นต้องหาวิธีที่จะเอาข้าวที่ยังยืนต้นเขียวอยู่แต่มีรวงค้อมแล้วมานึ่งกินไปพลางก่อนที่ข้าวใหม่จะให้ผลผลิตออกมาตามฤดูกาล ปัจจุบันข้าวฮางไม่ได้ผลิตเพียงเพื่อ

บริโภคภายในครัวเรือนเพียงอย่างเดียวแต่ยังสามารถต่อยอดและพัฒนารูปแบบเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพ ซึ่งจากการวิจัยพบว่าข้าวฮางมีคุณค่าทางสารอาหารสูง โดยข้าวฮางมีวิตามินบี 1 มากกว่าข้าวขาว 4 เท่า ช่วยป้องกันโรคเหน็บชามีธาตุเหล็กมากกว่าข้าวขาว 2 เท่า มีโปรตีนมากกว่าข้าวขาวถึง 20-30 % ช่วยซ่อมแซมส่วนที่สึกหรอ มีเกลือแร่และวิตามินช่วยป้องกันโรคโลหิตจาง วิตามินอีในจมูกข้าวช่วยไม่ให้แก่เร็ว มีซิลิเนียมช่วยป้องกันโรคมะเร็งและเบาหวาน มีสารกาบาใช้รักษาโรคเกี่ยวกับประสาท เช่น โรคลมชักนอนไม่หลับ จากสรรพคุณของข้าวฮางดังกล่าวซึ่งตอบสนองความต้องการของกลุ่มผู้บริโภคที่สนใจด้านอาหารเพื่อสุขภาพและนิยมนึ่งจะซื้อ ข้าวฮางไว้บริโภค โดยเฉพาะสินค้าข้าวฮาง ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนข้าวฮางหอมทองสกลทวาปี ซึ่งเป็นกลุ่มผลิตข้าวฮางในเขตพื้นที่เทศบาลตำบลปลาไหล ที่มียอดการสั่งซื้อและสามารถจำหน่ายผลิตภัณฑ์ข้าวฮางได้จำนวนมาก การจำหน่ายข้าวฮางของกลุ่มมีวางจำหน่ายทั้งในชุมชน และจำหน่ายอยู่หลายจังหวัด รวมทั้งศูนย์การค้าหลายๆแห่งในกรุงเทพฯ เป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ระดับ 5 ดาว ที่กำลังเป็นที่ต้องการของตลาด แต่ภูมิปัญญาการผลิตข้าวฮาง ในพื้นที่เทศบาลตำบลปลาไหลยังอยู่ในวงแคบ เนื่องจากมีกลุ่มที่ร่วมกันดำเนินงานผลิตและแปรรูปผลิตภัณฑ์ข้าวฮาง ที่เป็นกลุ่มหลักเพียงกลุ่มเดียวคือกลุ่มวิสาหกิจชุมชนข้าวฮางหอมทองสกลทวาปี

แม้ว่าข้าวฮางที่ผลิตจากกลุ่มวิสาหกิจชุมชนข้าวฮางหอมทองสกลทวาปี ที่อยู่ในพื้นที่เทศบาลตำบลปลาไหลจะเป็นผลิตภัณฑ์ที่เป็นที่นิยม กลุ่มที่ผลิตข้าวฮางเป็นกลุ่มที่ประสบความสำเร็จสูง เนื่องจากกลุ่มมีสมาชิกที่เพิ่มขึ้นจากเดิมเมื่อเริ่มก่อตั้งกลุ่มที่มีสมาชิกประมาณสามสิบกว่าคน ปัจจุบันมีมากกว่าร้อยคนและมียอดจำหน่ายข้าวฮางในปี 2553 ที่ผ่านมามีมูลค่ามากกว่า 2,300,000 บาท หลังหักค่าใช้จ่ายทั้งหมดแล้ว มีกำไรสุทธิกว่า 957,000 บาท มียอดจำหน่ายที่เพิ่มมากขึ้นกว่า 4 เท่า จากช่วงปี พ.ศ. 2545-2547 ที่มีรายได้ปีละประมาณ 450,000-500,000 บาท จากผลประกอบการอาจมองว่ามีแนวโน้มที่สดใส แต่ทว่าหากมองในด้านของการรักษาและดำรงไว้ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นการผลิตข้าวฮางยังน่าเป็นห่วงอยู่มาก เนื่องจากภูมิปัญญาดังกล่าวมีผู้ที่มีความรู้หรือกลุ่มที่มีความรู้ด้านการผลิตข้าวฮางมีน้อย และกลุ่มดังกล่าวเป็นกลุ่มหลักในพื้นที่ซึ่งสมาชิกของกลุ่มส่วนมากเป็นผู้สูงอายุ จึงมีความเสี่ยงสูงมากที่จะทำให้ภูมิปัญญาที่มีค่าน้อยลง

หรือสูญหายไป จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องพิจารณาถึงเครื่องมือหรือแนวทางที่จะทำ ให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวฮางให้สามารถสืบสานไปยังคนรุ่นหลังซึ่งการจัดการความรู้ก็ เป็นอีกแนวทางหนึ่งที่จะช่วยให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวฮางได้รับการสืบสานและดำรงไว้ ให้คนรุ่นหลังต่อไป การศึกษานี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการจัดการความรู้ภูมิปัญญา ท้องถิ่นข้าวฮาง ในเขตเทศบาลตำบลปลาไหล อำเภวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร ในด้าน ลักษณะและแนวทางในการเผยแพร่ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวฮาง เพื่อจะได้นำผลของ การศึกษามาปรับใช้ในการพัฒนากลุ่มและเป็นแนวทางพัฒนาให้กลุ่มองค์กรอื่น ให้ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไป

วิธีการศึกษา

การศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มเป้าหมาย 2 กลุ่ม คือ 1. สมาชิกกลุ่ม วิสาหกิจชุมชนข้าวฮางหอมทองสกลทวาปี บ้านนาบ่อ ตำบลปลาไหล อำเภวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร จำนวน 15 คน และ 2. คณะกรรมการบริหารกลุ่ม วิสาหกิจชุมชนข้าวฮางหอมทองสกลทวาปี บ้านนาบ่อ ตำบลปลาไหล จำนวน 5 คน ข้อมูลที่ได้ผู้ศึกษานำมาวิเคราะห์เนื้อหา

องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวฮาง

ความเป็นมาของการผลิตข้าวฮาง “ข้าวฮาง” สะท้อนภูมิปัญญาด้านการดำรงชีวิต และการถนอมอาหารของชนเผ่าภูไท อำเภวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร ซึ่งสร้างบ้านเรือน แหล่งทำกินใกล้แหล่งน้ำ และมีอาชีพทำนาเป็นหลัก เนื่องจากการทำนาที่ต้องอาศัย ธรรมชาติเป็นหลักหากสภาพภูมิอากาศปีใดที่ฝนดีก็ได้ข้าวมาก สามารถเก็บไว้ รับประทานจนถึงฤดูเก็บเกี่ยว แต่ถ้าหากปีใดที่เกิดภาวะฝนแล้งผลผลิตข้าวได้น้อยข้าวที่ เก็บในยุ้งฉางมีน้อยและหมดก่อนข้าวใหม่ที่ออกมา ทำให้ข้าวไม่พอบริโภคถึงสิ้นปี จึง ได้คิดหาวิธีที่จะนำเอาข้าวที่ยังไม่ถึงระยะพลับพลึง มาแช่น้ำแล้วนำขึ้นนำข้าวที่ได้ ไปกะทะเพาะเปลือกซึ่งสมัยก่อนจะนำไปตำด้วยครกกระเดื่องหรือครกมือ เมื่อได้ข้าวจาก การกะทะเปลือกแล้วก็นำมาคัดแยกสิ่งเจือปนออกจากเมล็ดข้าว นำข้าวที่ได้เก็บรักษาไว้ เมื่อจะรับประทานก็นำข้าวดังกล่าวมาแช่น้ำและนึ่งรับประทานต่อไป ซึ่งนับเป็นวิธีการ

หนึ่งในการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนข้าวได้ในสมัยก่อนการทำข้าวฮางจะใช้ข้าวเหนียว โดยการนำข้าวไฮ้หรือข้าวเหนียวช่วงที่ข้าวยังไม่แก่จัดช่วงเดือน ตุลาคมถึงต้นเดือน พฤศจิกายนซึ่งตอนนั้นข้าวมีบริโภคนิยมในชุมชนไม่พอจะเกี่ยวมาแล้วห่อด้วยส้อม สองวัน จากนั้นเอาข้าวออกจากกรวงโดยการชูดหรือเหยียบออกแล้วมาแช่น้ำมาหนึ่งจากนั้นนำไปตำในครกกระเดื่องหรือครกมือ เลือกสิ่งเจือปนออกแล้วก็เก็บไว้เพื่อบริโภค ดำเนิน ข้าวฮางนี้ไม่ใช่เป็นของประเทศไทยแต่แรกเริ่ม หากแต่ว่าเป็นของประเทศลาว เนื่องจาก คนลาวที่อพยพมาเกิดเป็นเป็นผู้ริเริ่มข้าวฮางที่อยู่ในพื้นที่ในปัจจุบัน

ปัจจุบันกระบวนการผลิตข้าวฮางของกลุ่มได้เกิดการเรียนรู้ลองผิดลองถูกเกิด การผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ากับการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ช่วยในการแปรรูป พัฒนาคุณภาพผลผลิต เพิ่มกำลังการผลิต ทำให้สามารถปรับตัวและเพิ่มศักยภาพในการ แข่งขันของกลุ่มให้สูงขึ้น ซึ่งขั้นตอนและกระบวนการในการผลิตข้าวฮางของกลุ่มมีดังนี้ 1) การคัดสรรวัตถุดิบในการผลิตข้าวฮาง 2) ขั้นตอนการเก็บรักษาข้าว 3) ขั้นตอนการแช่ ข้าวเปลือก 4) ขั้นตอนการนึ่งข้าว 5) ขั้นตอนการผึ่ง 6) ขั้นตอนการกะเทาะเปลือก 7) ขั้นตอนการคัดแยกเมล็ด 8) ขั้นตอนการบรรจุผลิตภัณฑ์

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวฮาง

การศึกษาการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวฮางของกลุ่มวิสาหกิจ ชุมชนข้าวฮางหอมทองสกลทวาปีได้ศึกษาในประเด็นหลักๆ ดังนี้ 1) ลักษณะการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวฮางของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนข้าวฮางหอมทองสกล ทวาปี 2) การจัดเก็บและการเผยแพร่ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวฮาง 3) กลุ่มองค์กร ที่มีส่วนต่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ 4) การสร้างเครือข่ายและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่ม องค์กรที่มีลักษณะการดำเนินงานคล้ายกัน

ลักษณะการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวฮางของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ข้าวฮางหอมทองสกลทวาปี

ภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวฮาง เดิมเกิดจากสภาพปัญหาการขาดแคลนข้าวที่ไว้ใช้ บริโภคในครัวเรือนจึงได้คิดวิธีการและแนวทางที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าว ซึ่งการถ่ายทอด เป็นไปในรูปแบบจากรุ่นสู่รุ่นโดยกระบวนการถ่ายทอดนั้น ผู้ถ่ายทอดคือ ปู่ย่า ตายายและ

มารดา ผู้รับการถ่ายทอด คือ ลูกหลาน หรือผู้สนใจการทำข้าวสาข วิธีถ่ายทอดโดยการบอกเล่าพูดคุยและการลงมือปฏิบัติจริง ปัจจุบันภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวสาขในพื้นที่เทศบาลตำบลปลาไหลหรือหลายๆ ที่ที่มีการผลิตข้าวสาข ที่มีเป้าหมายที่แตกต่างไปจากเดิมคือเป็นไปเพื่อการค้า โดยการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวสาขที่มีการพัฒนาต่อยอดเพื่อเพิ่มมูลค่าสร้างรายได้ให้กับผู้ที่ทำการผลิต กลุ่มวิสาหกิจชุมชนข้าวสาขหอมทองสกลทวาปี เป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่ทำการผลิตข้าวสาข โดยเริ่มก่อตั้งกลุ่มและทำการผลิตตั้งแต่ปี พ.ศ. 2541 ซึ่งแต่ละคนก็เป็นผู้ที่มีความรู้ด้านการผลิตข้าวสาขที่ได้รับมาจากคนรุ่นก่อน แต่การผลิตสมาชิกแต่ละคนจะทำการผลิตที่บ้านของตนเองขาดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้การทำงานและการผลิตข้าวสาขร่วมกัน ทำให้คุณภาพของข้าวสาขมีความแตกต่างกัน

ต่อมาในปี 2547 ได้มีการจัดหาที่ตั้งของกลุ่มเพื่อผลิตข้าวสาขร่วมกันของสมาชิก การเรียนรู้การทำข้าวสาขของสมาชิกภายในกลุ่มจากผู้ที่มีความรู้ภายในกลุ่ม สู่สมาชิกที่เพิ่งมาร่วมงานที่ยังไม่มีความรู้ผ่านกระบวนการทำงาน และขั้นตอนของการผลิตข้าวสาข ร่วมกันการพัฒนาปรับปรุงวิธีการบางขั้นตอนเพื่อแก้ไขปัญหาและข้อจำกัดเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ และประสิทธิผลในการผลิต เช่น การกะเทาะข้าวเปลือกที่จากเดิมใช้การกะเทาะเปลือกด้วยการตำด้วยครก ต่อมาใช้การสีด้วยเครื่องสีข้าวกลิ้ง การนำเตาเศรษฐกิจมาใช้แทนเตาที่มีอยู่เดิมได้เพิ่มกำลังการผลิตของกลุ่มและช่วยให้ประหยัดค่าใช้จ่ายในการจัดซื้อไม้มาทำเชื้อเพลิง การนำผ้าพลาสติกที่ป้องกันแสง ยูวี มาใช้ในขั้นตอนของการตากข้าวช่วยให้สามารถตากข้าวได้ในขณะที่มีฝนตก ก็เป็นการพัฒนาปรับปรุงกระบวนการผลิตข้าวสาขซึ่งเกิดจากการเรียนรู้และการแก้ไขปัญหาของกลุ่ม

การจัดเก็บและการเผยแพร่ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวสาข

ในการจัดเก็บความรู้ ได้มีการจัดทำชุดของความรู้ ซึ่งเป็นรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ ของสำนักงานกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร โครงการวิจัย การศึกษารูปแบบและแนวทางการผลิตข้าวสาขเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลสินค้าการเกษตรเพื่อขาย และหนังสือประวัติและผลงานของนางสุพรรณิ ร่มเกษ ประธานกลุ่มเป็นบุคคลที่ได้รับการเสนอชื่อเข้ารับปริญญาวิทยา ศาสตรมหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาการจัดการอุตสาหกรรมเกษตร ของมหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนครประจำปีการศึกษา 2552

เป็นหนังสือที่มีเนื้อหาด้านความเป็นมาของภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวสาง ประวัติความเป็นมา และวิวัฒนาการของกลุ่ม รวมถึงขั้นตอนวิธีการในการผลิตข้าวสาง ซึ่งเป็นชุดของความรู้ ที่เมื่อหน่วยงานภาครัฐหรือองค์กรอื่นที่มาศึกษาดูงานสามารถนำไปศึกษาหาความรู้ด้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวสางได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ทางกลุ่มยังมีในส่วนของแผ่นพับที่ อธิบายถึงขั้นตอนการผลิตข้าวสางของกลุ่ม

กลุ่มองค์กรที่มีส่วนต่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

ปัจจุบันผลิตภัณฑ์ข้าวสางหอมทองสกลทวาปี ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนข้าวสาง หอมทองสกลทวาปี เริ่มเป็นที่รู้จักเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากหน่วยงานภาครัฐได้ให้การ ส่งเสริมการดำเนินงานของกลุ่มให้มีความต่อเนื่องและสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นด้านงบประมาณที่ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากจังหวัดสกลนคร ด้านการ พัฒนาความรู้ด้านการจัดการของกลุ่ม ด้านการตลาด จากหน่วยงานพัฒนาชุมชนอำเภอ วาริชภูมิและเกษตรอำเภอ วาริชภูมิ การเผยแพร่ความรู้ผ่านช่องทางสื่อต่างๆ โดยเฉพาะ สื่อสารมวลชน ได้แก่ หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ หรือว่าอินเทอร์เน็ตที่เป็นการเผยแพร่ ข้อมูลข่าวสารที่มีความรวดเร็วและเป็นไปอย่างกว้างขวาง ตัวอย่างการเผยแพร่ข้อมูลด้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวสาง เช่น ในหนังสือพิมพ์ไทยรัฐประจำวันศุกร์ที่ 17 สิงหาคม 2550 ในสัปดาห์ ทำได้ไม่จนที่กล่าวถึงข้าวสาง วัฒนธรรมภูไทที่สืบสานอาหารเพื่อสุขภาพ หนังสือพิมพ์มติชนรายวัน ประจำวันอาทิตย์ที่ 22 กุมภาพันธ์ 2552 หน้าที่ 10 ซึ่งได้ กล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวสางและกระบวนการผลิตข้าวสางของกลุ่ม และที่นำเสนอ ผ่านสถานีโทรทัศน์สีกองทัพบกช่อง 7 และสถานีโทรทัศน์รวมการเฉพาะกิจช่อง 11 เป็น ต้น ทำให้กลุ่มผู้ที่มีความสนใจในด้านอาหารเพื่อสุขภาพได้รับทราบข้อมูลผ่านสื่อได้ซื้อ ข้าวสางไว้สำหรับบริโภค ปัจจุบันกลุ่มมียอดขายข้าวสางเป็นจำนวนมากแต่เนื่องจาก กำลังการผลิตข้าวสางของกลุ่มยังมีน้อยจึงต้องสร้างเครือข่ายในการผลิตและเกิดการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวสางเพิ่มมากขึ้น การสร้างเครือข่ายและการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่มองค์กรที่มีลักษณะการดำเนินงานคล้ายกัน

ปัจจุบันการผลิตข้าวสางของกลุ่มยังไม่เพียงพอกับความต้องการของตลาด เนื่องจากกำลังการผลิตยังมีน้อยเมื่อเทียบกับความต้องการของตลาด ดังนั้นจึงจำเป็นที่

ทางกลุ่มต้องสร้างเครือข่ายที่อยู่ในพื้นที่ และนอกพื้นที่เพื่อผลิตข้าวฮางส่งให้กับกลุ่มใหญ่คือกลุ่มวิสาหกิจชุมชนข้าวฮางหอมทองสกลทวาปี ซึ่งกลุ่มที่เป็นเครือข่ายมีทั้งสิ้นจำนวน 33 กลุ่มทั้งในและนอกพื้นที่ตำบลปลาไหล ที่มีอยู่ในพื้นที่ เช่น กลุ่มเครือข่ายผลิตข้าวหอมทองบ้านพังฮอ หมู่ที่ 1 กลุ่มเครือข่ายผลิตข้าวหอมทองบ้านจั่ว หมู่ที่ 2 กลุ่มเครือข่ายผลิตข้าวหอมทองบ้านผักตบ หมู่ที่ 7 และกลุ่มเครือข่ายผลิตข้าวหอมทองบ้านคงคำโพธิ์ หมู่ที่ 11 ส่วนนอกพื้นที่ตำบลปลาไหล เช่น กลุ่มเครือข่ายผลิตข้าวหอมทองบ้านกุดพร้าว หมู่ที่ 7 ตำบลวารีขุมิ กลุ่มเครือข่ายผลิตข้าวหอมทองบ้านจำปา หมู่ที่ 5 ตำบลหนองลาด กลุ่มเครือข่ายผลิตข้าวหอมทองบ้านค้อเขียว หมู่ที่ 1 ตำบลค้อเขียว กลุ่มเครือข่ายผลิตข้าวหอมทองบ้านหนองกง หมู่ที่ 4 ตำบลคำบ่อ เป็นต้น การผลิตข้าวฮางของกลุ่มเครือข่ายเพื่อให้มาตรฐานและคุณภาพการผลิตเดียวกันจึงต้องมีการเรียนรู้ถึงกระบวนการในการผลิตข้าวฮาง โดยการมาเรียนรู้จากกลุ่ม ณ ที่ทำการของกลุ่ม หรือไม่ก็เป็นการเชิญสมาชิกของกลุ่มไปเป็นวิทยากรเพื่อสอนขั้นตอนการผลิตถึงที่ทำการของกลุ่มตนเอง ไม่เฉพาะแต่การเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้กับกลุ่มองค์กรที่อยู่ในหรือนอกพื้นที่ในด้านของการเรียนรู้จากกลุ่มอื่นนั้นได้มีการเดินทางเพื่อไปศึกษาดูงานของกลุ่มเกษตรกรทำนาบากเรือ จังหวัดยโสธร เพื่อศึกษาถึงกระบวนการผลิตและการตลาดของกลุ่มและได้นำมาพัฒนาและประยุกต์ใช้ภายในกลุ่ม

ดังนั้นกล่าวโดยสรุปการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวฮาง ในอดีตเป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนข้าวที่ใช้บริโภคในครัวเรือนเป็นการเรียนรู้จากปู่ ย่า ตา ยาย พ่อแม่ มาสู่รุ่นลูกหลานโดยผ่านการบอกเล่าและเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง แม้ว่าปัจจุบันภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวฮางจะมีเป้าหมายทางด้านการค้า ทำให้ต้องมีการปรับปรุงและพัฒนาเทคโนโลยีการผลิต ลักษณะการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ยังเป็นไปในลักษณะของการบอกเล่าและการปฏิบัติงานจริง แต่การเรียนรู้ในปัจจุบันจะเรียนรู้ได้รวดเร็วและขยายวงกว้างมากกว่า เนื่องจากปัจจัยที่มีความสำคัญ ได้แก่ สื่อสารมวลชนไม่ว่าจะเป็นหนังสือพิมพ์ โทรทัศน์หรืออินเทอร์เน็ตที่เป็นสื่อในการเผยแพร่ความรู้ให้ประชาชนได้รับทราบข้อมูลข่าวสารต่างๆ อย่างกว้างขวาง การนำเสนอข้อมูลด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวฮาง ผ่านสื่อได้เป็นส่วนช่วยให้กลุ่มและผลิตภัณฑ์ของกลุ่มเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง ส่งผลให้ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มสามารถจำหน่ายและ

สร้างรายได้ให้กับกลุ่มเป็นจำนวนมากและไม่สามารถผลิตได้ทันตามความต้องการของตลาด ดังนั้นกลุ่มจึงได้สร้างเครือข่ายในการเรียนรู้และผลิตข้าวฮาง ร่วมกันกับกลุ่มทั้งที่อยู่ในและนอกพื้นที่ตำบลปลาไหล และจะเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวฮางได้คงอยู่สืบไป

แนวทางเผยแพร่ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวฮาง ของกลุ่มผลิตข้าวฮางในเขตเทศบาลตำบลปลาไหล อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร ด้านการวิจัย เก็บรวบรวม องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวฮาง

จากการดำเนินงานของกลุ่มที่ผ่านมาไม่น้อยกว่า 13 ปีเปรียบเสมือนห้องทดลองที่มีสมาชิกกลุ่มทุกคนเป็นนักวิจัยได้ร่วมกันค้นคว้าวิจัยด้านการผลิตและแปรรูปผลิตภัณฑ์ข้าวฮาง โดยมีการลองผิดลองถูกและต่อยอดความรู้ที่ได้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นการผลิตข้าวฮางที่มีอยู่แต่เดิม เพื่อให้การผลิตข้าวฮางของกลุ่มมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลเพิ่มมากขึ้น การลองผิดลองถูกดังกล่าวยังได้สร้างให้เกิดนวัตกรรมที่นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่กลุ่มของตนเองและกลุ่มอื่น อีก เช่น การทำเตาเศรษฐกิจที่ใช้แก๊สเป็นเชื้อเพลิงที่มีส่วนช่วยในการลดต้นทุนการผลิต และการเพิ่มประสิทธิภาพในการนึ่งข้าวด้วย ในขั้นตอนของการผึ่งข้าวที่ได้นำผ้าพลาสติกที่ป้องกันแสงยูวี มาใช้ช่วยให้การตากข้าวในช่วงที่มีฝนได้และช่วยให้ข้าวมีกลิ่นหอมเพิ่มมากขึ้น ในส่วนของการรวบรวมข้อมูลและองค์ความรู้ ได้มีการทำวิจัยและจัดทำเป็นรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ของสำนักงานกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร โครงการวิจัย การศึกษารูปแบบและแนวทางการผลิตข้าวฮางเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลสินค้าการเกษตรเพื่อขาย และหนังสือประวัติผลและผลงานของนางสุพรรณิ ร่มเกษ บุคคลที่ได้รับการเสนอชื่อเข้ารับปริญญา วิทยาศาสตรมหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาการจัดการอุตสาหกรรมเกษตรของมหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร ประจำปีการศึกษา 2552 เป็นหนังสือที่มีเนื้อหา ด้านความเป็นมาของภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวฮาง ประวัติความเป็นมาและวิวัฒนาการของกลุ่ม รวมถึงขั้นตอนวิธีการในการผลิตข้าวฮางซึ่งเป็นชุดของความรู้ที่เมื่อหน่วยงานภาครัฐหรือองค์กรอื่นที่มาศึกษาดูงานสามารถนำไปศึกษาหาความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นการผลิตข้าวฮางได้เป็นอย่างดี และยังมีในส่วนของบทความที่ลงในหนังสือพิมพ์ หรือ

อินเทอร์เน็ตที่สามารถสืบค้นข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวฮางของกลุ่มได้สะดวก รวดเร็ว และเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้การเผยแพร่ความรู้ของกลุ่มเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

ด้านกระบวนการถ่ายทอดความรู้ และการเผยแพร่ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ข้าวฮางของ กลุ่มผลิตข้าวฮาง ในเขตเทศบาลตำบลปลาไหล อำเภวาริชภูมิ จังหวัด สกลนคร

1. ด้านกระบวนการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวฮาง

1.1 การทำให้คู่เป็นตัวอย่าง ถือว่าเป็นวิธีการถ่ายทอดของผู้อาวุโส โดยเป็นตัวอย่างของคนในครอบครัว ญาติพี่น้องชุมชนเดียวกันในการถ่ายทอดภูมิปัญญาข้าวฮางของกลุ่ม เมื่อมีสมาชิกใหม่ที่เข้ามาทำงานร่วมกันกับกลุ่ม การสอนงานเพื่อให้รู้ถึงขั้นตอนของการผลิตที่มีความยุ่งยาก จะมีผู้ที่อาวุโสหรือผู้ที่ชำนาญงานเป็นผู้สาธิตวิธีการทำพร้อมกับอธิบายให้ฟัง เพื่อให้สมาชิกใหม่ได้เกิดการเรียนรู้จากการสังเกตจดจำ ต่อจากนั้นก็จะเป็นการฝึกปฏิบัติโดยให้ผู้อาวุโสเป็นพี่เลี้ยงคอยกำกับดูแลจนกว่าจะสามารถปฏิบัติได้ดีแล้ว ก็ให้ทำงานได้ตามปกติไม่ต้องคอยกำกับดูแลอีก

1.2 การคิดร่วมกัน เป็นอีกหนึ่งในกระบวนการของการถ่ายทอดความรู้ เป็นการกระตุ้นให้สมาชิกในกลุ่มได้แสดงความรู้สึกละและความคิดเห็นต่อประเด็นต่างๆ มีการแลกเปลี่ยน และเสนอความเห็นอย่างมีเหตุผลเปิดโอกาสถ่ายทอดภูมิปัญญาซึ่งกันและกัน โดยกลุ่มได้มีการจัดประชุมคณะกรรมการบริหาร เดือนละหนึ่งครั้ง เพื่อเป็นการพูดคุยถึงประเด็นปัญหาในการทำงาน แนวทางการพัฒนาปรับปรุงขั้นตอนกระบวนการผลิต เพื่อนำไปพัฒนาการทำงานของกลุ่ม ซึ่งการจัดประชุมเป็นการเปิดโอกาสให้คณะกรรมการได้มีส่วนในการแสดงความคิดเห็นอย่างกว้างขวาง ดังนั้นจึงเป็นเวทีที่สร้างให้เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของกลุ่ม

1.3 การสร้างสรรค์กิจกรรมหรือการทำงานร่วมกัน เป็นการปรับปรุงการทำงานที่เกิดจากสภาพปัญหาและแนวคิดการพัฒนาที่จะปรับปรุงการทำงานของกลุ่มให้ดีขึ้น เช่นสภาพปัญหาการขาดแคลนไม้มาทำเชื้อเพลิงและต้องจัดซื้อในราคาที่สูง กลุ่มได้คิดค้นและผลิตเตาเศรษฐกิจที่ใช้แกลบเป็นเชื้อเพลิง การนำผ้าพลาสติกที่สามารถป้องกันแสง ยูวี มาใช้สามารถผึ่งข้าวได้ในขณะที่ฝนตกและยังช่วยให้ข้าวมีกลิ่นหอมเพิ่มมากขึ้น

ไม่เฉพาะแต่การสร้างสรรค์กิจกรรมหรือผลงานของกลุ่ม การขยายเครือข่ายระดับกลุ่มก็ทำให้เกิดการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาที่หลากหลายและนำมาพัฒนากิจกรรมที่กระทำอยู่ให้มีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้นได้

1. 4 การบรรยาย เป็นกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวสางจากสมาชิกกลุ่มที่มีความรู้และประสบการณ์หรือปราชญ์ชาวบ้านทางด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวสาง ซึ่งจากผลงานและความสำเร็จของกลุ่ม ประธานกลุ่มและสมาชิกกลุ่มบางคนได้ถูกรับเชิญให้ไปเป็นวิทยากร เพื่อบรรยายให้กับกลุ่มที่มีความสนใจในด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวสาง หรือหน่วยงานราชการที่เชิญไปร่วมบรรยายเช่น หน่วยงานพัฒนาชุมชนอำเภอวาริชภูมิ หน่วยงานเกษตรอำเภอวาริชภูมิ ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนหรือหน่วยงานเทศบาลตำบลปลาไหล เป็นต้น

การเผยแพร่ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวสาง

การเผยแพร่ความรู้เป็นอีกแนวทางหนึ่งที่มีผลต่อการดำรง และรักษาไว้ของภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวสาง เช่นกรณีศึกษา กลุ่มวิสาหกิจชุมชนข้าวสางหอมทอง สกลทวาปี ที่หน่วยงานภาครัฐและเอกชนได้มีส่วนช่วยในการเผยแพร่ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวสาง ให้เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง โดยผ่านช่องทางการสื่อสารต่างๆ เช่น หนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต จากการนำเสนอถึงคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวสางที่ตอบสนองความต้องการของกลุ่มคนที่นิยมรับประทานอาหารเพื่อสุขภาพ ได้ส่งผลให้ตลาดข้าวสางของกลุ่มเปิดกว้างสร้างให้เกิดมูลค่าจากยอดการสั่งซื้อผลิตภัณฑ์ข้าวสางของกลุ่มเป็นจำนวนมากและเกินกำลังการผลิตที่มีอยู่ จำเป็นที่กลุ่มต้องสร้างและขยายเครือข่ายเพื่อเพิ่มกำลังการผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด ดังนั้นจึงปฏิเสธไม่ได้ว่าการเผยแพร่ความรู้ เป็นแนวทางที่สำคัญมากต่อการดำรงไว้และการขยายเครือข่ายความรู้ ของภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวสางของกลุ่มอีกด้วย

สรุปและข้อเสนอแนะ

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนข้าวสางหอมทองสกลทวาปี เป็นแบบอย่างที่ดีในด้านการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้กลุ่มองค์กรได้ศึกษาเรียนรู้และพัฒนากลุ่มและ

องค์กรต่อไป กลุ่มควรมีการเผยแพร่ความรู้โดยสนับสนุนให้บุตร หลานสมาชิก หรือคนรุ่นใหม่ที่อยู่ในชุมชน ได้ร่วมเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวสาข จากประสบการณ์การทำงานร่วมกับกลุ่มให้เพิ่มมากขึ้น กลุ่มควรมีการนำเทคโนโลยีสารสนเทศ เช่น คอมพิวเตอร์ และการเชื่อมต่อกับระบบเครือข่ายคอมพิวเตอร์ หรืออินเทอร์เน็ต มาใช้ในการดำเนินงานเพิ่มมากขึ้นพร้อมทั้งการพัฒนาสมาชิกกลุ่มที่มีศักยภาพในการใช้เทคโนโลยีดังกล่าว โดยไม่ต้องรอรับการช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐซึ่งจะช่วยให้การเผยแพร่ความรู้ได้ต่อเนื่องมากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

“การก้าวสู่องค์กรแห่งการเรียนรู้.”[ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:

<http://www.dmsc.moph.go.th/km/kcorner/docs/knowledgebase.doc> 2549.

ทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์.2548.องค์กรแห่งการเรียนรู้:จากแนวคิดสู่การปฏิบัติ.
กรุงเทพฯ:แซทโพร่ พรินติ้ง.

“นักวิจัย มข. พบวิธีผลิตข้าวกล้องงอก ได้สาร GABA สูง รสชาติดี ถูกปากผู้บริโภคจริง
ใจ คนรักสุขภาพ.”. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:

<http://www.news.kku.ac.th/kkunews/content/view/1398/40/2552>.

“แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น.”. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:

<http://wipaporn99.multiply.com/journal/item/9/9/2552>.

การจัดการความรู้เรื่องการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของศูนย์ข้าวชุมชนตำบลดงใหญ่

Knowledge Management of Production of Rice Seed by the Dong Yai Tambon Community Rice Center

อารมณ แก้วศรีสุข¹
พิรสิทธิ์ คำนวนศิลป์²

บทคัดย่อ

รายงานนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการจัดการความรู้เรื่องการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของศูนย์ข้าวชุมชนตำบลดงใหญ่ อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกคณะกรรมการกลุ่มผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว จำนวน 20 คน

ผลการศึกษาพบว่า การจัดการความรู้เรื่องการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของศูนย์ข้าวชุมชน กลุ่มมีการสร้างความรู้จากการพูดคุย ปรัชญาหรือจากผู้มีประสบการณ์หรือมีความรู้เดิม และได้รับความรู้เพิ่มจากผู้เชี่ยวชาญ จากการฝึกอบรม ศึกษาดูงาน รวมทั้งการปฏิบัติงานจริงในพื้นที่ การถ่ายทอดและการแลกเปลี่ยนความรู้ เป็นการถ่ายทอดจากคนสู่คนโดยการพูดคุย ให้คำชี้แนะ จากผู้มีประสบการณ์ ทั้งนี้สมาชิกผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว มีการประยุกต์ใช้ความรู้เกี่ยวกับการลดต้นทุนการผลิต ลดการใช้สารเคมีโดยใช้ปุ๋ยพืชสดเพื่อปรับปรุงบำรุงดิน สภาวะปัญหาที่พบมากที่สุดคือปัญหากล้วยธรรมชาติ ส่งผลให้เกิดความเสียหายทางผลผลิต เช่น ปัญหาอุทกภัย โรคและแมลงศัตรูพืช รองลงมาคือ ปัญหาพื้นที่แปลงผลิตเมล็ดพันธุ์ เช่น ที่ตั้งแปลง แหล่งน้ำ การเก็บเกี่ยว ดังนั้น แนวทางการสร้างเสริมกระบวนการจัดการความรู้เรื่องการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของศูนย์ข้าวชุมชนที่ควรดำเนินการ เพื่อให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น คือ 1) พัฒนาบุคลากรด้านการบริหาร ให้กำหนดควมวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย และวัตถุประสงค์ ร่วมกันที่ชัดเจน 2) จัดทำแหล่งเรียนรู้ของชุมชน รวบรวมองค์ความรู้ เป็นหนังสือ เอกสาร วิดีโอและซีดี เป็นต้น เพื่อใช้ถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนความรู้และเก็บรักษาความรู้ และ 3) ส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ เช่น การอบรม การประชุม และการจัดเวทีประชาคม เป็นต้น

Abstract

This research had the objective to study knowledge management of production of rice seed by the Dong Yai Tambon Community Rice Center in Pimai District of Nakornratchasima Province. Data were collected by in-depth interview with 20 members of the Community Rice Center committee.

¹ นักศึกษาหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น

² รองศาสตราจารย์; อาจารย์ประจำวิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น

This study found that knowledge management of production of rice seed by the community Center involves word-of-mouth, consultation with experienced persons, traditional wisdom, expert advice, training, study tours, and field implementation. Transfer of knowledge occurs through inter-personal communication. Farmers benefit through the reduced investment costs, reduced use of chemical fertilizer, and substitution with compost and organic fertilizer which enriches the soil. The most common problem faced by the Center members is natural disasters which destroy crops. These events include floods and epidemics of pests. Other challenges are related to location of farm plots and water resources. Recommendations for improving the performance of the Center include the following: (1) Improve management skills of administrators, and define a more clear vision, mission, target and objectives of the Center; (2) Establish centers of learning in the community with compilation of local knowledge, reference documents, video and CDs, etc., to spread and sustain the local wisdom; and (3) Support for exchange of experience through training, meetings and public forums.

คำสำคัญ: การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว

Keyword: Production of Rice Seed

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ข้าวเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศไทยจากการส่งออกข้าวโลกในปี พ.ศ. 2550 สูงถึง 28.92 ล้านตันข้าวสาร ประเทศที่ส่งออกข้าวมากที่สุดยังคงเป็นประเทศไทยประมาณ 9.0 ล้านตัน รองลงมาได้แก่ประเทศเวียดนาม อินเดีย สหรัฐอเมริกา ปากีสถานและจีน ตามลำดับ (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2551)

ข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าประเทศไทยมีประเทศคู่แข่งที่สำคัญหลายประเทศ และมีโอกาสพัฒนาศักยภาพและคุณภาพได้เท่าเทียมกับประเทศไทย ซึ่งประเทศไทยยังประสบปัญหาและอุปสรรคการส่งออกข้าวไทยหลายด้าน เช่น ขาดความสามารถในการแข่งขันทางด้านราคาจากการที่ต้นทุนการผลิตสูงกว่าประเทศคู่แข่ง การกีดกันทางการค้าด้วยมาตรการภาษี และมาตรการที่มีโทษภายในรูปแบบต่างๆ และการแข่งขันการส่งออกข้าวกับประเทศคู่แข่ง โดยเฉพาะข้าวคุณภาพต่ำต้องแข่งขันกับประเทศเวียดนามและปากีสถานที่มีราคาส่งออกต่ำกว่าข้าวของไทย ประเทศผู้ซื้อที่ประสบปัญหาทาง

การเงินต้องการซื้อข้าวในรูปของสินเชื่อ จึงเกิดความเสี่ยงในการชำระเงิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาวะเศรษฐกิจโลกที่ถดถอย ในขณะที่บางประเทศต้องอาศัยการซื้อขายผ่านนายหน้าผู้ค้าระหว่างประเทศ รวมทั้งความผันผวนของอัตราแลกเปลี่ยนทำให้ประเทศผู้นำเข้าต่างๆ หันไปตั้งซื้อข้าวคุณภาพเกรดรองลงมาซึ่งมีราคาต่ำแทน (กรมการค้าต่างประเทศสำนักบริหารการค้าข้าว, 2554)

ศูนย์ข้าวชุมชนจึงมีบทบาทสำคัญที่จะพัฒนาคุณภาพข้าวไทยให้คงอยู่คนไทย และเป็นจุดที่กระจายได้ทุกพื้นที่อย่างทั่วถึงทุกชุมชนซึ่งศูนย์ข้าวชุมชน คือ องค์กรเกษตรกรที่รวมตัวกันเพื่อทำหน้าที่ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวภายใต้คำแนะนำของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการผลิตเมล็ดพันธุ์คุณภาพดีในชุมชนเป็นศูนย์กลางการพัฒนาข้าวในชุมชน อีกทั้งเป็นการพัฒนาเกษตรกรให้มีความรู้ด้านการผลิตข้าวอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งประเทศไทยมีปัญหาด้านคุณภาพผลผลิตไม่สม่ำเสมอ ทำให้จำหน่ายได้ราคาต่ำ ส่งผลให้เกษตรกรมีรายได้ต่ำ เมื่อเปรียบเทียบกับทำการเกษตรอื่นๆ ปัญหาที่เป็นสาเหตุสำคัญคือ 1) การขาดแคลนระบบชลประทานที่ดี เพราะพื้นที่ชลประทานมีเพียงร้อยละ 25 2) ความอุดมสมบูรณ์ของดินต่ำและมีปัญหาทั้งดินเค็ม ดินเปรี้ยว และการขาดการบำรุงดูแลรักษาดินให้คงความอุดมสมบูรณ์ทำให้สภาพดินมีความเสื่อมโทรม 3) การขาดแคลนเมล็ดพันธุ์ข้าวที่มีคุณภาพดี ซึ่งปัญหาการขาดแคลนเมล็ดพันธุ์คุณภาพดีเป็นปัญหาที่มีความสำคัญในการทำนาและยังไม่สามารถแก้ปัญหาให้แก่เกษตรกรได้ 4) เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่ตระหนักถึงผลดีที่จะได้จากการใช้เมล็ดพันธุ์ข้าวคุณภาพดียังคงใช้เมล็ดพันธุ์เดิมอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ ส่วนหนึ่งเกิดจากแหล่งจำหน่ายเมล็ดพันธุ์ที่เกษตรกรต้องการนั้นอยู่ไกลหาซื้อได้ยากและมีราคาสูง 5) ต้นทุนการผลิตข้าวของเกษตรกรค่อนข้างสูง ในสถานะที่ราคาน้ำมันสูงขึ้นจะมีผลต่อต้นทุนการผลิตข้าวในปีค่อนข้างมาก (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2550)

ศูนย์ข้าวชุมชนตำบลงิ้วใหญ่ได้ก่อตั้งตั้งขึ้นครั้งแรก ณ บ้านโนนโง้งโหลง หมู่ที่ 2 ตำบลงิ้วใหญ่ อำเภอพิมาย วัตถุประสงค์การจัดตั้งศูนย์ข้าวชุมชน มีดังนี้ 1) เพื่อส่งเสริมการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวคุณภาพดีให้เพียงพอและกระจายเมล็ดพันธุ์ดีสู่เกษตรกรอย่างทั่วถึง และต่อเนื่องตลอดไป 2) เพื่อพัฒนาองค์กรเกษตรกรชาวนาให้มีความเข้มแข็งพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน ดังนั้นศูนย์ข้าวชุมชนจึงมีบทบาทสำคัญต่อชุมชนตำบลงิ้วใหญ่

นอกจากจะเป็นแหล่งผลิตเมล็ดพันธุ์ดียังเป็นการส่งเสริมให้เกษตรกรมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นในหลายๆ ด้าน เช่น ศูนย์รวมของหมู่บ้าน เป็นแหล่งรายได้ เป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับเกษตรกร การก่อตั้งศูนย์ข้าวชุมชนตำบลคงใหญ่ เป็นการดำเนินการแบบบูรณาการของหลายส่วนราชการได้แก่ สำนักส่งเสริมการผลิตข้าว กรมการข้าว กรมส่งเสริมการเกษตร โดยเกษตรกรทุกคนเป็นสมาชิก และมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศูนย์ผ่านคณะกรรมการศูนย์ บริหารงานโดยเกษตรกรทุกคนเป็นสมาชิกและมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศูนย์ผ่านคณะกรรมการศูนย์ ซึ่งบริหารงานโดยอาศัยระเบียบข้อบังคับที่ชัดเจน รวมทั้งการมีส่วนร่วมจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและผู้นำชุมชนทุกฝ่าย

ปัจจุบันการดำเนินการของกลุ่มศูนย์ข้าวชุมชนพบสภาพปัญหาหลายอย่าง ได้แก่

- 1) ปัญหาราคาเมล็ดพันธุ์หลักมีราคาแพงกว่าท้องตลาดประมาณ 30-40% ซึ่งสมาชิกผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ต้องซื้อเมล็ดพันธุ์ทุกปี
- 2) ปัญหาการเก็บเกี่ยวเมล็ดพันธุ์เนื่องจากการผลิตเมล็ดพันธุ์ เพื่อจำหน่ายเป็นพันธุ์ขยายจำเป็นต้องเก็บเกี่ยวด้วยมือหรือด้วยรถเกี่ยวที่ต้องผ่านการล้างเครื่องยนต์ซึ่งในการปฏิบัติของเกษตรกรค่อนข้างทำได้ยาก เนื่องจากการเก็บเกี่ยวขึ้นอยู่กับเจ้าของธุรกิจรถเกี่ยวที่ต้องแข่งกับเวลาและพื้นที่และการล้างรถเป็นการทำให้สูญเสียเวลา ดังนั้นการเก็บเกี่ยวแปลงพันธุ์ทุกครั้งสมาชิกต้องรวมกลุ่มกันเป็นเขตพื้นที่ และเก็บเกี่ยวพร้อมกันตามเขตพื้นที่ทำให้การเก็บเกี่ยวต้องใช้เวลานาน
- 3) สมาชิกผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์สูญเสียกำลังใจในการผลิตเมล็ดพันธุ์สำหรับผู้ตรวจสอบมาตรฐานเมล็ดพันธุ์หลังการเก็บเกี่ยวแล้ว ไม่ผ่านมาตรฐานทำให้สมาชิกบางรายลาออกจากการเป็นสมาชิก
- 4) ปัญหาการขนส่ง เนื่องด้วยพื้นที่ผลิตเมล็ดพันธุ์ของตำบลคงใหญ่ อำเภอมโนรมย์ ห่างจากศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวจังหวัดนครราชสีมาประมาณ 70 กิโลเมตร ทำให้เกษตรกรต้องสูญเสียค่าขนส่งที่แพงขึ้น
- 5) ปัญหาการเบิกจ่ายเงินค่าเมล็ดพันธุ์เนื่องจากสมาชิกศูนย์ข้าวชุมชนที่ผลิตเมล็ดพันธุ์ผ่านมาตรฐานเมล็ดพันธุ์ เมื่อจัดส่งเมล็ดพันธุ์ให้กับศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวจังหวัดนครราชสีมาแล้วซึ่งเป็นส่วนงานราชการการเบิกจ่ายใช้เวลานาน
- 6) ปัญหาภัยธรรมชาติ เช่น ในปี พ.ศ. 2552 ที่ผ่านมา เกษตรกรผู้ผลิตแปลงพันธุ์ในเขตตำบลคงใหญ่ ประสบปัญหาการระบาดของเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาล และปี พ.ศ. 2553 ภัยพิบัติจากอุทกภัยช่วงเดือนตุลาคม พ.ศ. 2553 ที่รุนแรงที่สุดพื้นที่แปลงพันธุ์ของเกษตรกรเสียหายโดยสิ้นเชิงนับว่าเป็นปัญหาที่สำคัญมากสำหรับเกษตรกร

การศึกษากระบวนการจัดการความรู้เรื่องการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของศูนย์ข้าวชุมชนตำบลดงใหญ่ รวมทั้งแนวทางการสร้างเสริมกระบวนการจัดการความรู้เรื่องการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนตำบลดงใหญ่ รวมทั้งผลประโยชน์ที่ประชาชนได้รับจากศูนย์ข้าวชุมชนตำบลดงใหญ่ เพื่อรวบรวมเป็นองค์ความรู้และแหล่งเรียนรู้ของชุมชนแก่ประชาชนและผู้ที่สนใจต่อไปจึงเป็นวัตถุประสงค์สำคัญของการศึกษาครั้งนี้

วิธีการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้เป็นศูนย์ข้าวชุมชนตำบลดงใหญ่ อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ประกอบด้วยกลุ่มผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว จำนวน 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มบ้านโนนโชนโรง กลุ่มบ้านใหม่โนนโชนโรง กลุ่มบ้านรัตนภพ และกลุ่มบ้านดงใหญ่ จำนวนทั้งสิ้น 20 คน รวบรวมข้อมูลโดยการสนทนากลุ่มเกี่ยวกับการบริหารจัดการความรู้ การบริหารศูนย์ข้าวชุมชน กระบวนการจัดการความรู้ การผลิต เมล็ดพันธุ์ข้าว และแนวทางการสร้างเสริมกระบวนการจัดการความรู้เรื่องการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของศูนย์ข้าวชุมชนตำบลดงใหญ่

ผลการศึกษา

กระบวนการจัดการความรู้เรื่องการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของศูนย์ข้าวชุมชน

จากสถานการณ์การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของเกษตรกรในตำบลดงใหญ่ ซึ่งเกษตรกรส่วนใหญ่ยังคงทำนาตามรูปแบบเดิมอยู่คือ ใช้เมล็ดพันธุ์ข้าวที่เก็บเกี่ยวไว้มาใช้เพาะปลูกขยายพันธุ์ต่อไปในฤดูกาลถัดไป สิ่งนี้เองทำให้ผลผลิตข้าวที่เกษตรกรผลิตได้มีการปนสูง คุณภาพต่ำราคาจำหน่ายต่ำ องค์การบริหารส่วนตำบลดงใหญ่ นำร่องการดำเนินโครงการศูนย์ผลิตข้าวชุมชนขึ้น จึงเป็นครั้งแรกที่มีการจัดการกลุ่มเป็นระบบขึ้น และเริ่มมีการจัดการความรู้เป็นเครื่องมือในการบูรณาการการทำงานร่วมกันในหลายหน่วยงาน ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบลดงใหญ่ สำนักงานเกษตรอำเภอพิมาย ศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวนครราชสีมา และศูนย์วิจัยข้าวจังหวัดนครราชสีมาซึ่งองค์กรต่างๆ ต้องอาศัยความเข้าใจในการจัดการความรู้เรื่องการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวและตระหนักถึงการทำงานร่วมกัน

แบบบูรณาการ เพื่อให้เกิดสัมพันธภาพที่ดีระหว่างกัน สามารถเชื่อมโยงการทำงานอย่างมีเอกภาพ

การจัดการความรู้เรื่องการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของศูนย์ข้าวชุมชนตำบลคงใหญ่ ได้มีการดำเนินงานดังนี้

1. การสร้างความรู้ ศูนย์ข้าวชุมชนตำบลคงใหญ่ เริ่มสร้างความรู้ซึ่งแบ่งแนวทางการกำหนดความรู้ออกเป็น 2 แนวทางคือ 1) กลุ่มเริ่มต้นจากการพูดคุย ปรึกษาหารือกัน ซึ่งมีเกษตรกรบางกลุ่มที่ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวอยู่แล้วและมีประสบการณ์พอสมควรคือมีความรู้เดิมอยู่แล้วพัฒนาความรู้เดิมโดยศึกษาวิธีการจากผู้ที่ประสบความสำเร็จจากนั้นก็ทดลองทำตาม ปัญหาที่เกิดขึ้น คือ สมาชิกขาดการวิเคราะห์ด้านความรู้ความเข้าใจในการผลิต 2) การได้รับการฝึกอบรมจากผู้ที่มีความเชี่ยวชาญ และการศึกษาดูงานของสมาชิกผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ นอกจากนี้สมาชิกผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ได้ตรวจเยี่ยมแปลงพันธุ์ของสมาชิกพร้อมกับเจ้าหน้าที่ผู้เชี่ยวชาญในการตรวจคัดพันธุ์ปน และร่วมกำหนดองค์ความรู้

การสร้างความรู้ โดยจากการรวมตัวกันเพราะเห็นปัญหา ปรึกษาหารือวางแผนสร้างยุทธศาสตร์ ยุทธวิธี เข้าแก้ปัญหาวิกฤติของคุณภาพเมล็ดพันธุ์ข้าว แนวทางการจัดการสร้างองค์ความรู้นำไปสู่การปฏิบัติ การแสวงหาความรู้ของกลุ่มผลิตเมล็ดพันธุ์ของศูนย์ข้าวชุมชน ตำบลคงใหญ่ ในช่วงเริ่มต้น ผลการศึกษาพบว่า เริ่มต้นด้วยการฝึกอบรมจากหน่วยงานของภาครัฐ และการศึกษาดูงานตามสถานที่ต่างๆ เป็นอันดับแรก ซึ่งส่วนนี้เป็นการแสวงหาความรู้จากภายนอก รองลงมาคือ การนำความรู้เดิมที่มีอยู่หรือที่เรียกว่าภูมิปัญญามาพัฒนาปรับปรุงใช้ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและสภาพกาลปัจจุบัน ตลอดจนมีการสอบถามผู้รู้ที่เชี่ยวชาญแล้วจดจำมาปฏิบัติ การแสวงหาความรู้จากการศึกษาเอกสารหนังสือต่างๆ วิทยุ โทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต วิดีโอ หรือวีซีดีมีน้อยที่สุด เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่มีการศึกษาในระดับประถมศึกษาเท่านั้น เกษตรกรส่วนมากไม่มีการพัฒนาด้านการอ่านเลขหรือไม่มีเวลาในการศึกษา กลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวขาดเงินทุนในการแสวงหาความรู้ของกลุ่มจากการฝึกอบรม การศึกษาดูงาน การสาธิต สถานที่ศึกษาดูงานตั้งอยู่ในสภาพพื้นที่ที่แตกต่างจากสภาพพื้นที่ของเกษตรกร และที่สำคัญเกษตรกรจดจำความรู้ได้ไม่หมด หรือได้มาเพียงบางส่วนเท่านั้นทำให้ไม่สามารถประยุกต์ใช้ความรู้ได้

2. การถ่ายทอดและการแลกเปลี่ยนความรู้ เป็นกระบวนการที่สำคัญยิ่งในการจัดการความรู้ ผลการศึกษาวิจัยพบว่า ศูนย์ข่าวชุมชนต้องการที่จะบรรลุเป้าหมายต่างๆ ที่ตั้งไว้จึงมีแนวทางการดำเนินการแลกเปลี่ยนความรู้ กลุ่มผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวจัดรูปแบบกลุ่มที่จะสร้างคนให้มีจิตสำนึกในอันที่จะหาแนวทางแก้ไขปัญหา การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ นั้นที่สำคัญต้องดำเนินการผ่านคน ผ่านกระบวนการระหว่างคน นั่นคือการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีให้แก่เหล่าสมาชิก โดยผ่านการส่งเสริมหรือเจ้าหน้าที่ผู้เชี่ยวชาญคอยให้ความรู้ ฝึกทักษะด้านการผลิตเพื่อให้สมาชิกได้สามารถนำไปขยายผลหรือนำไปปฏิบัติ ประยุกต์ใช้หรือสามารถพัฒนาเป็นองค์ความรู้ใหม่ ทั้งนี้หากมีการจัดการที่ดีก็สามารถทำให้ความรู้แฝงและความรู้ฝังลึกไปเป็นความรู้ที่เปิดเผยได้ ซึ่งผลการศึกษาพบว่า การใช้กระบวนการเปิดใจยอมรับความรู้ใหม่ๆ และยอมปฏิบัติตามความรู้ที่ได้รับคุยปรึกษากัน ด้วยใจรวมกลุ่มกันทำงานหากทำได้อย่างมีคุณภาพก็จะเป็นการยกระดับความรู้ขึ้นไปเอง

ปัญหาอุปสรรคในการถ่ายทอดและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ พบว่า การถ่ายทอดความรู้จากการฝึกอบรมจากเจ้าหน้าที่คอยให้คำชี้แนะ หรือไม่สามารถจดจำรายละเอียดของเนื้อหาแล้วนำมาปรับประยุกต์ใช้กับการผลิตของตนได้ แต่เกษตรกรบางรายรับรู้แต่ไม่ปฏิบัติตามไม่ยอมรับความรู้ที่ได้รับ

3. การประยุกต์ใช้ความรู้ ผลการวิจัยพบว่า เกษตรกรผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของศูนย์ข่าวชุมชนตำบลคงใหญ่ นำข้อมูลความรู้ที่ได้มาจากระบวนการแสวงหาและยึดกุมความรู้มาเป็นแนวทางในการฝึกปฏิบัติ พัฒนาปรับปรุงหาความรู้เพิ่มเติม ผสมผสานกับความรู้เดิมที่มีอยู่ จนพัฒนาเป็นองค์ความรู้ให้เป็นองค์ความรู้เฉพาะของกลุ่ม ภาครัฐเข้ามาช่วยในการพัฒนาความรู้ตลอดจนสามารถส่งเสริมให้สมาชิกนำไปประยุกต์ใช้กับพื้นที่ของตนเองได้ ปัญหาที่เกิดจากการประยุกต์ใช้ความรู้คือ เกษตรกรทั้งหมดที่เป็นสมาชิกผลิตเมล็ดพันธุ์ มีการนำเอาความรู้ไปประยุกต์ใช้เกือบทั้งหมด แต่บางส่วนมีการประยุกต์ใช้ความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดมาเหมือนกันแต่ยังไม่ทั้งหมดนั่นคือบางคนยังปฏิบัติได้ไม่ครบทุกขั้นตอน คือในบางครั้งยังคงต้องปรับเปลี่ยนตามสภาพพื้นที่เช่นจำนวนเมล็ดพันธุ์ที่ใช้ต่อไร่สูงกว่ามาตรฐานกำหนดให้ เพราะเกษตรกรผู้เป็นสมาชิกจะต้องหว่านเมล็ดพันธุ์ไว้เพื่อหอยกักดินต้นข้าว และการปรับปรุงบำรุงดินโดยใช้ปุ๋ยพืชสดปอเพื่อปลูกหลังการเก็บเกี่ยวเมล็ดพันธุ์เป็นการเพิ่มธาตุอาหารให้แก่ดิน และ

เกษตรกรได้รายได้เพิ่มจากการขายเมล็ดพันธุ์ปอเทือง รวมทั้งภาครัฐเข้ามาช่วยในการพัฒนาความรู้ตลอดจนสามารถส่งเสริมให้สมาชิกนำไปประยุกต์ใช้กับท้องถิ่นของตัวเองได้ ปัญหาที่เกิดจากการใช้ความรู้ คือ สมาชิกขาดความเสถียร ความสามัคคีที่จะร่วมพัฒนาความรู้ของกลุ่ม ทำให้ไม่สามารถใช้ความรู้และพัฒนาความรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้ผู้ทำงานค่อยๆ ทักษะฝีมือและความชำนาญในกระบวนการผลิตสุดท้ายเครื่องมือไม่เพียงพอในการใช้และพัฒนาความรู้

4. ผลที่เกิดจากการประยุกต์ใช้ความรู้ การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวเป็นวิธีการผลิตเมล็ดพันธุ์ที่ได้มาตรฐานเมล็ดพันธุ์ได้แก่ เมล็ดพันธุ์ปิ่นสักเจือปน ความชื้นและข้าวแดง รวมถึงคุณภาพทางห้องปฏิบัติการความงอก ลักษณะทางกายภาพทางเมล็ดพันธุ์ตลอดจนขั้นตอนการผลิตถึงการขนส่งเมล็ดพันธุ์ กลุ่มได้นำความรู้ที่ได้มาประยุกต์ใช้ในการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว ซึ่งเกษตรกรใช้เมล็ดพันธุ์ดีทุกปีในการเพาะปลูก ส่งผลให้ข้าวที่เกษตรกรปลูกมีความสม่ำเสมอของเมล็ดพันธุ์สูง การปนของเมล็ดพันธุ์อื่นน้อยมาก รวมทั้งปัญหาวัชพืชในแปลงพันธุ์ก็มีน้อยเป็นการลดการใช้สารเคมีกำจัดวัชพืช และปัญหาโรคและแมลงน้อยเนื่องจากการเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์ทุกปีเป็นการตัดวงจรโรคและแมลงศัตรูพืชและเมล็ดพันธุ์ที่ใช้มีความต้านทานโรคสูงผลตอบแทนต่อไร่สูงและราคาจำหน่ายเมล็ดพันธุ์สูงกว่าท้องตลาดทำให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้น นอกจากนี้ชุมชนมีแหล่งผลิตเมล็ดพันธุ์ดีอยู่ในชุมชนทำให้มีการกระจายพันธุ์ไปสู่ชุมชนใกล้เคียง

สภาพปัญหาการบริหารจัดการศูนย์ข้าวชุมชนตำบลงิ้วใหญ่

การจัดการศูนย์ข้าวชุมชนตำบลงิ้วใหญ่พบว่า กลุ่มผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวมีจุดมุ่งหมายโดยรวม เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ให้ได้คุณภาพผ่านมาตรฐานการผลิตเมล็ดพันธุ์ได้ผลตอบแทนที่คุ้มค่าการลงทุนและมีเมล็ดพันธุ์ดีในชุมชนกลุ่มมีการบริหารในรูปแบบคณะกรรมการ ประกอบด้วยประธาน 1 คน เภรัญญิก 1 คน เลขานุการ 1 คน และกรรมการ 2 คน ซึ่งพบสภาพปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหาการบริหารจัดการศูนย์ข้าวชุมชนตำบลงิ้วใหญ่ อำเภอพิมายจังหวัดนครราชสีมา มีดังนี้

1. ปัญหาสมาชิก พบว่า สมาชิกมีการลาออกมาก หรือมีการเปลี่ยนแปลงของสมาชิกบ่อย ส่งผลให้การบริหารจัดการกลุ่มขาดความต่อเนื่อง สมาชิกเองได้รับความรู้

ไม่ครบถ้วน ปัญหาพบมากที่สุดด้านสมาชิกคือ สมาชิกขาดความตั้งใจ อดทนและขาดวินัยในตนเอง จากปัญหาดังกล่าวได้ข้อเสนอแนะแนวทางการแก้ไขปัญหาสมาชิกคือ ประธานกลุ่มมีบทบาทสำคัญมากที่ทำความเข้าใจกับสมาชิกภายในกลุ่มถึงกฎระเบียบของกลุ่ม ให้คำชี้แนะวิธีปฏิบัติและทำเป็นแบบอย่างให้สมาชิกดู นอกจากนี้ประธานกลุ่มยังเป็นผู้คัดเลือกสมาชิกเข้ากลุ่ม

2. **พื้นที่แปลงผลิตเมล็ดพันธุ์** พบว่า ปัญหาที่ส่งผลต่อคุณภาพเมล็ดพันธุ์สูงสุดคือ การเก็บเกี่ยวและแหล่งน้ำของระบบชลประทาน เพราะเกษตรกรมีการผลิตข้าวหลายพันธุ์ เมื่อเก็บเกี่ยวทำให้มีการปนกันสูง และการจ่ายน้ำในเขตพื้นที่ จากปัญหาดังกล่าวได้ข้อเสนอแนะจากสมาชิกควรมีการรวมกลุ่มผลิตเมล็ดพันธุ์ตามเขตพื้นที่เพื่อให้ง่ายกับการเก็บเกี่ยว และการจัดการน้ำรวมถึงการตรวจแปลงพันธุ์ นอกจากนี้ศูนย์ข้าวชุมชนควรมีรถเกี่ยวส่วนกลางที่ใช้เก็บเกี่ยวเฉพาะเมล็ดพันธุ์ ซึ่งเป็นการสนับสนุนจาก อปท. หรือหน่วยงานราชการอื่นๆ

3. **การตลาดและราคาผลผลิตพบว่าราคาเมล็ดพันธุ์ของศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าว นครราชสีมาที่รับซื้อจากเกษตรกรยังคงต่ำเมื่อเทียบกับตลาด** เพราะต้นทุนการผลิตสูง และการขนส่งเมล็ดพันธุ์ยุ่งยาก การเบิกจ่ายเงินต้องใช้เวลานาน จากปัญหาดังกล่าวได้ข้อเสนอแนะในการแก้ไขปัญหาไว้ว่า ศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวควรจัดรถขนส่งเมล็ดพันธุ์ให้กับเกษตรกรหรือมีค่าขนส่งที่ชัดเจนและศูนย์ฯ ควรมีเจ้าหน้าที่จัดเรียงกระสอบให้ไม่จำเป็นที่เกษตรกรต้องจัดหาไปทำให้สิ้นเปลืองเวลาและค่าจ้าง

4. **คุณภาพเมล็ดพันธุ์** พบว่าปัญหาคุณภาพเมล็ดพันธุ์หลักที่นำมาให้เกษตรกรขยายพันธุ์มีการปนสูงทำให้โอกาสที่เกษตรกรผลิตแล้วไม่ผ่านสูง ปัญหาการตรวจสอบใช้เวลานานเกษตรกรต้องเสียเวลาคอย จากปัญหาดังกล่าวได้ข้อเสนอแนะในการแก้ไขปัญหาคือ อปท. สนับสนุนเครื่องเป่าเมล็ดพันธุ์ให้กับกลุ่มผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวเป่าเมล็ดดิบและสิ่งเจือปน ต้องการให้ ศูนย์ฯ รับซื้อเมล็ดพันธุ์ที่มีเปอร์เซ็นต์ความชื้นเกิน แต่ให้หักจำนวนน้ำหนักแทนการให้ชนเมล็ดพันธุ์กลับไปตากใหม่เสียเวลาและค่าใช้จ่ายสูงมากไม่คุ้มค่า

5. **ภัยธรรมชาติ** พบว่า ภัยธรรมชาติเป็นปัญหาที่รุนแรงมากและส่งผลให้ผลผลิตเกิดความเสียหาย เช่น ปัญหาอุทกภัย ปัญหาภัยแล้งรวมถึงปัญหาด้านโรคและ

แมลงศัตรูพืชระบาด จากปัญหาดังกล่าวได้ข้อเสนอแนะในการแก้ไขปัญหา เกษตรกรต้องมีการวางแผนการปลูกข้าว และใช้วิธีการทางธรรมชาติในการป้องกันโรคและแมลงศัตรูพืช

6. หน่วยงานราชการ พบว่า หน่วยงานภาครัฐทำงานช้าเพราะมีขั้นตอนมาก เช่นการสั่งซื้อเมล็ด รวมถึงการเบิกจ่ายเงินนาน จากปัญหาดังกล่าวได้ข้อเสนอแนะในการแก้ไขปัญหาคือ ให้ อปท. จัดเงินกองทุนกู้ยืมในการจัดซื้อเมล็ดพันธุ์และปุ๋ยรวมทั้งให้ศูนย์ฯ รับซื้อเมล็ดพันธุ์ในราคาสูงกว่าราคาท้องตลาด 20–30 เปอร์เซ็นต์

แนวทางการสร้างเสริมกระบวนการจัดการความรู้เรื่องการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของศูนย์ข้าวชุมชนตำบลงิ้ว อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

1. การสร้างความรู้ กลุ่มมีความประสงค์ให้ อปท. เข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมในการพัฒนาความสามารถในการบริหารจัดการบุคลากร ให้มีความชัดเจนด้านการบริหารจัดการต่างๆ มีผู้นำระดับองค์กรที่เป็นศูนย์รวมของทุกกลุ่มโดยให้กลุ่มต่างๆ เป็นเครือข่ายมีการนำจุดมุ่งหมาย วิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย และวัตถุประสงค์ ขององค์กรมากำหนดความรู้ ที่ต้องการใช้ เพื่อให้มีการจัดการความรู้ มีจุดมุ่งหมายที่ชัดเจน

2. การถ่ายทอดและการแลกเปลี่ยนความรู้ กลุ่มมีความประสงค์ให้ อปท. จัดแหล่งเรียนรู้ชุมชนเพื่อให้ผู้ที่สนใจเข้ามาแสวงหาและจัดเก็บความรู้และควมมีการจัดเก็บและรวบรวมความรู้อย่างเป็นระบบระเบียบมากขึ้น เช่น การจัดเก็บเป็นเอกสารเป็นวิดีโอ ซีดี หรือหนังสือผลงานเพื่อให้มีการจัดการความรู้จากแหล่งที่หลากหลายและจากการศึกษาได้ข้อสรุปว่า ควรมีบุคลากรที่ทำหน้าที่จัดเก็บและรวบรวมความรู้โดย เฉพาะเพื่อนำมาใช้ง่าย และเป็นประโยชน์ต่อกลุ่มมากที่สุด กลุ่มมีความประสงค์ให้ อปท. จัดอบรมสมาชิกในกลุ่มและผู้สนใจให้มีการพัฒนาทักษะในการจัดลำดับขั้นตอนการแลกเปลี่ยนความรู้ ให้มีมากขึ้น

3. การประยุกต์ใช้ความรู้ กลุ่มมีความประสงค์ให้องค์กรบริหารส่วนตำบลเข้ามาเสริมสร้างการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวโดยลดการใช้สารเคมี เช่น มีการส่งเสริมการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ในตำบลให้องค์งานำมาใช้สมาชิกด้วยกันเอง รวมถึงการส่งเสริมการปรับปรุงดินโดยใช้ปุ๋ยพืชสดโดยจัดเป็นกองทุนเมล็ดพันธุ์ปุ๋ยพืชสดให้สมาชิกร่วมไปปลูกเพื่อเพิ่ม

ป้อนให้แก่ดินที่ประหยัดและสะดวกที่สุด ส่งเสริมการใช้วิธีในการป้องกันและกำจัดโรค และแมลงศัตรูพืชเป็นการลดการใช้สารเคมีที่ส่งเสริมให้มีการผลิตเมล็ดพันธุ์ที่ยั่งยืน

สรุปและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยถึงกระบวนการจัดการความรู้ และสภาพปัญหาการบริหารจัดการศูนย์ข้าวชุมชนตำบลคงใหญ่ อำเภอยะผา จังหวัดนครราชสีมาสามารถสรุปได้ดังนี้คือ

1) กลุ่มควรมีการจัดทำกฎระเบียบของกลุ่มที่เป็นลายลักษณ์อักษร โดยสมาชิกร่วมกันกำหนดข้อตกลง เพื่อให้สมาชิกรับทราบกฎกติกาของกลุ่มร่วมกันและมีแนวปฏิบัติเหมือนกันทุกกลุ่ม และควรมีการคัดเลือกกลุ่มที่จะเป็นศูนย์กลางที่จะประสานกลุ่มเครือข่ายต่างๆ ให้มีแนวปฏิบัติที่สอดคล้องกัน หรือง่ายในการติดต่อประสานงานต่างๆ

2) กลุ่มควรมีการจัดทำเขตพื้นที่ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวโดยแบ่งตามพื้นที่ผลิตเพื่อให้ง่ายกับการเก็บเกี่ยวและการจัดการน้ำ การตัดดอนพันธุ์ปน รวมถึงการตรวจแปลงพันธุ์ของเจ้าหน้าที่และสมาชิกภายในกลุ่ม

3) ศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวควรจัดรถขนส่งเมล็ดพันธุ์ให้กับเกษตรกรหรือมีค่าขนส่งที่ชัดเจน และควรมีเจ้าหน้าที่จัดเรียงกระสอบให้ไม่จำเป็นที่เกษตรกรต้องจัดหาไปทำให้สิ้นเปลืองเวลาและค่าจ้าง

4) เกษตรผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ควรคิดหาวิธีเพื่อลดต้นทุนในการผลิตเมล็ดพันธุ์ เช่น การใช้ปลูกปุ๋ยพืชสดหลังฤดูเก็บเกี่ยวข้าว เพื่อลดการใช้ปุ๋ยเคมีในการปรับปรุงบำรุงดินก่อนปลูกข้าวและมีการนำศัตรูธรรมชาติของข้าวคือ หอยเชอรี่มาผลิตเป็นน้ำหมักชีวภาพเพื่อใช้เป็นปุ๋ยในนาข้าว นอกจากนี้ในการป้องกันและกำจัดแมลงศัตรูพืชควรใช้สารสกัดชีวภาพที่ผลิตได้เอง เป็นการลดการใช้สารเคมีและปลอดภัยต่อสิ่งมีชีวิต

5) เกษตรกรควรมีการวางแผนการปลูกให้เหมาะสมกับพื้นที่ เช่น นาห่ม ควรปลูกข้าวที่มีอายุการเก็บเกี่ยวยาวนานที่ดอนควรมีการปลูกข้าวที่อายุสั้น เพื่อง่ายในการจัดการน้ำและลดความเสี่ยงจากปัญหาภัยธรรมชาติ

6) เกษตรกรผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ต้องมีจิตสำนึกอยู่เสมอว่าทุกขั้นตอนมีโอกาสให้เกิดการปนของเมล็ดพันธุ์ความใส่ใจในการผลิต ความขยัน อดทน คือสิ่งที่จะทำให้การปฏิบัติงานประสบผลสำเร็จ

หน่วยงานชลประทาน ซึ่งมีบทบาทที่สำคัญมากเพราะพื้นที่ร้อยละ 80 เป็นพื้นที่ในเขตชลประทาน ดังนั้นหากไม่มีการบริหารจัดการน้ำที่ดีของกลุ่มผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ผลประสบความสำเร็จน้อย ปัจจุบันประชาชนไม่มีโอกาสในการบริหารจัดการน้ำเท่าที่ควร หน่วยงานชลประทานควรมีการกำหนดนโยบายส่งเสริมพื้นที่เขตชลประทานทุกสัมฤทธิ์ให้เป็นดินแดนแห่งข้าวหอมมะลิ โดยมีการวางแผนการปล่อยน้ำ เพื่อให้การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการผลิตข้าวหอมมะลิ

ศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวจังหวัดนครราชสีมาซึ่งหน่วยงานดังกล่าวมีความสำคัญทั้งในกระบวนการผลิตและการรับซื้อเมล็ดพันธุ์ข้าว หน่วยงานดังกล่าวควรมีการปรับกระบวนการให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและช่วยเหลือเกษตรกรให้มากกว่านี้ เช่น ระบบการจัดซื้อเมล็ดพันธุ์ ราคาเมล็ดพันธุ์ที่รับซื้อต่ำและราคาขายเมล็ดพันธุ์ให้เกษตรกรแพง ควรปรับนโยบายให้เกษตรกรยืมเมล็ดพันธุ์ไปปลูก เพื่อลดภาระค่าใช้จ่ายของเกษตรกร และมีการจัดรถขนส่งเมล็ดพันธุ์ให้กับเกษตรกร

เอกสารอ้างอิง

กรมการค้าต่างประเทศ. 2554. ปัญหาและอุปสรรคการส่งออกข้าวของไทย. [ออนไลน์].

เข้าถึง แหล่งได้จาก: [http://www.dft.go.th/the_fites/\\$/8/leve/4/wtrinter50.doc](http://www.dft.go.th/the_fites/$/8/leve/4/wtrinter50.doc)

เมื่อวันที่ 7 มีนาคม 2554 .

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. 2550. กระดูกสันหลังของชาติดกับทิศทางราคาข้าว.

วารสารเศรษฐกิจการเกษตร, 7(10), 41-42.

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. 2551. สถานการณ์และแนวโน้มสินค้าเกษตรที่สำคัญ ปี

2551. กรุงเทพฯ : สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร.

การพัฒนากระบวนการดำเนินงานด้านการเกษตรขององค์การบริหารส่วนตำบลถนนโพธิ์

Improvement of Agricultural Methods by the Tanon Pho Tambon Administrative Organization

วิไลวรรณ เหล็กคงสันเทียะ¹

สุวल्ली เปี่ยมปิติ²

บทคัดย่อ

รายงานนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อหาแนวทางในการพัฒนากระบวนการดำเนินงานด้านการเกษตรให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น โดยการสัมภาษณ์ผู้บริหารท้องถิ่นเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับงานด้านการเกษตรและเกษตรกร

ผลการศึกษาพบว่า องค์การบริหารส่วนตำบลถนนโพธิ์ มีรูปแบบการดำเนินงานด้านการเกษตร 5 ขั้นตอน คือ 1) รวบรวมโครงการ 2) จัดทำแผนพัฒนา 3) เสนอที่ประชุมสภาท้องถิ่นเพื่อขออนุมัติงบประมาณ 4) ดำเนินโครงการ 5) สรุปผลการดำเนินงาน ซึ่งการดำเนินงานด้านการเกษตรในช่วงปีงบประมาณ 2548-2553 ได้ประสบปัญหาหลายด้านเนื่องจากการขาดการวางแผน ขาดงบประมาณและบุคลากร ดังนั้นเพื่อให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น จึงเสนอแนวทางการพัฒนาระบบดำเนินการเกษตร ในด้านวิธีการทำงาน ควรปรับลดขั้นตอนการทำงานและเพิ่มการประชาสัมพันธ์ ด้านโครงสร้างหน่วยงาน ควรจัดตั้งส่วนส่งเสริมการเกษตรและใช้กลไกการทำงานเป็นทีม ด้านงบประมาณควรจัดสรรงบประมาณด้านการเกษตรให้มากขึ้นและมีการจัดตั้งกองทุนด้านการเกษตรระดับตำบล ด้านระบบบริหารงานบุคคล ควรสรรหาบุคลากรเพิ่มเติมและพัฒนาบุคลากรอย่างต่อเนื่อง ด้านการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์และค่านิยม ผู้บริหารท้องถิ่นต้องให้ความสำคัญในการพัฒนาการเกษตรให้มากขึ้น โดยการสร้างระบบงานให้ทันสมัยนำระบบอินเทอร์เน็ตความเร็วสูงมาใช้และการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม คือมีการแต่งตั้งตัวแทนเกษตรกรทุกหมู่บ้านเป็นคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการ และถ่ายทอดเทคโนโลยีการ เกษตรประจำตำบลมีระบบรับฟังความคิดเห็นของประชาชน และจัดตั้งกลุ่มอาสาสมัครทางการเกษตร

Abstract

This research had the objective to produce guidelines for the improvement of agricultural practices for increased efficiency by the Tanon Pho Tambon Administrative Organization (TAO). Data were collected by interviews with local administrators and staff related to agriculture.

¹ นักศึกษาหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น

² รองศาสตราจารย์; อาจารย์ประจำวิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น

This study found that the TAO follows five steps in agricultural activity: (1) Compilation of project ideas; (2) Production of the development plan; (3) Presentation of the plan to the local council meeting to request approval and funding; (4) Implementation of the projects; and (5) Summary of the project results. Agricultural production during 2005 to 2010 experienced many challenges due to poor planning, lack of budget and manpower. Thus, to address these challenges, recommendations are offered for the improvement of agriculture. There should be a streamlining in the steps and procedures while increasing public relations. There should be an agricultural support function in the TAO which applies a team approach mechanism. There should be more budget to support agriculture with community cooperatives at the Tambon level. There should be more staff, and capacity building for existing staff on a regular basis. The local administrators need to instill a sense of importance of improving agricultural efficiency as a core community value. There should be modern systems which use information from the Internet to increase speed of innovation and increase local participation. There should be representatives of farmers on service center committees, and better dissemination of technology. The Tambon agricultural officer should solicit opinions from the community and form a group of agriculture volunteers.

คำสำคัญ: การเกษตรแบบมีส่วนร่วม

Keyword: Agricultural Water Resources

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การถ่ายโอนภารกิจอำนาจหน้าที่ของส่วนราชการให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กำหนดเป็นกฎหมายใช้บังคับให้ส่วนราชการและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องได้ถือปฏิบัติให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีผลผูกพันให้ส่วนราชการ 50 กรม (เดิม) ต้องถ่ายโอน 245 ภารกิจ ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งในส่วนของกรมส่งเสริมการเกษตรมีภารกิจที่ต้องถ่ายโอนให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จำนวน 10 ภารกิจ โดยองค์การบริหารส่วนตำบลถนนโพธิ์ อำเภอนนไทย จังหวัดนครราชสีมา ได้รับมอบภารกิจถ่ายโอนด้านการเกษตร เมื่อปี 2548 แล้วจำนวน 9 ภารกิจ และ อบต.ได้เริ่มดำเนินงานด้านการเกษตรโดยทำการบรรจุโครงการ/กิจกรรมด้านการเกษตรที่ได้รับการถ่ายโอนในแผนพัฒนาสามปีและข้อบัญญัติงบประมาณรายจ่ายประจำปีทุกปี การ

ดำเนินงานด้านการเกษตรจะอยู่ภายใต้อำนาจหน้าที่ของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีเกษตรชุมชน และศูนย์บริการฯ ยังให้บริการด้านการเกษตรทั้งในรูปแบบการให้คำปรึกษาแนะนำ การอบรมและเป็นแหล่งรวบรวมเมล็ดพันธุ์เพื่อแจกจ่ายเกษตรกร รวมถึงเป็นศูนย์ประสานงานการให้ความช่วยเหลือแก่เกษตรกรเมื่อเกิดภัยพิบัติ ทางธรรมชาติกับพืชผลทางการเกษตร และการเป็นผู้ประสานงานการขึ้นทะเบียนประกันรายได้พืชเศรษฐกิจหลัก 3 ชนิด (ข้าว ข้าวโพด มันสำปะหลัง) ของเกษตรกร

แต่การดำเนินงานด้านการเกษตรของ อบต.ถนนโพธิ์ ตลอดระยะเวลา 6 ปีที่ผ่านมา ในการสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้แก่เกษตรกรกลับไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร และยังเกิดปัญหาในการดำเนินงานหลายด้าน (องค์การบริหารส่วนตำบลถนนโพธิ์, 2553) อาทิ เช่น ปัญหาด้านการบริหารจัดการโครงการไม่บรรลุวัตถุประสงค์ โดยเฉพาะการจัดทำโครงการประเภทมีเงื่อนไขการส่งคืน เช่น โครงการแปลงผลิตเมล็ดพันธุ์ เกษตรกรไม่สามารถผลิตเมล็ดพันธุ์คืนให้แก่ทาง อบต.ได้ เนื่องจากการเกิดภัยธรรมชาติในพื้นที่ตำบลถนนโพธิ์ในช่วงปี 2548 – 2553 ทั้งภัยแล้งและน้ำท่วมส่งผลให้แปลงผลิตเมล็ดพันธุ์และพื้นที่การเกษตรได้รับความเสียหายจนไม่สามารถให้ผลผลิตได้ เกษตรกรจึงไม่มีเมล็ดพันธุ์ส่งใช้ให้แก่ อบต. ตามบันทึกข้อตกลงของโครงการ หรือบางโครงการเกษตรกรไม่สามารถดำเนินการตามข้อตกลงได้ ทำให้งบประมาณที่ใช้ในการดำเนินโครงการไม่เกิดประโยชน์ต่อเกษตรกรและ อบต.ตามที่ควรจะเป็น

โครงสร้างการบริหารงานการเกษตรซ้ำซ้อน ไม่มีความชัดเจนเกี่ยวกับอำนาจหน้าที่และผู้รับผิดชอบหลัก เนื่องจากเมื่อมีการถ่ายโอนภารกิจจากกรมส่งเสริมการเกษตรให้แก่ อบต.แล้ว แต่การดำเนินงานการเกษตรในหลายเรื่อง อบต.กลับไม่มีอำนาจหน้าที่ในการตัดสินใจแต่สำนักงานเกษตรอำเภอยังคงทำหน้าที่เช่นเดิม เช่น การจัดทำแผนพัฒนาการเกษตร การขึ้นทะเบียนเกษตรกร เป็นต้น ทั้งที่เมื่อมีการถ่ายโอนแล้ว อบต.ควรเป็นหน่วยงานหลักในการดำเนินการ โดยมีสำนักงานเกษตรอำเภอเป็นพี่เลี้ยงหรือผู้ให้ความรู้วิชาการแต่ในการดำเนินการจริง อบต. กลับมีหน้าที่เป็นเพียงผู้ช่วยสำนักงานเกษตรอำเภอ บางครั้งมีการทำงานซ้ำซ้อนกันในบางเรื่อง เช่น การจัดเก็บข้อมูลการเกษตร ที่มีการจัดเก็บ 2 หน่วยงาน ทำให้ข้อมูลไม่ตรงกัน ทำให้ประชาชนเกิดความ

สืบสนในการรับบริการ ติดต่อผิดสถานที่ ทำให้เสียเวลา เกิดความไม่พอใจต่อระบบงานราชการ

คณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล และเกษตรกรในพื้นที่ไม่ให้ความสำคัญในการดำเนินกิจกรรม/โครงการของศูนย์บริการฯ เท่าที่ควรคู่ได้จากการเข้าร่วมประชุมเพื่อจัดทำแผนพัฒนาสามปีของ อบต. ที่มีการเสนอโครงการด้านการเกษตรเพียงปีละ 2 หรือ 3 โครงการเท่านั้น ทำให้การจัดทำโครงการด้านการเกษตรไม่ครอบคลุมความต้องการและปัญหาของเกษตรกรในพื้นที่อย่างแท้จริง

บุคลากรด้านการเกษตรมีไม่เพียงพอ เนื่องจากอบต.มีเจ้าหน้าที่ด้านการเกษตรเพียง 1 คน รับผิดชอบเกษตรกรในตำบล จำนวน 579 ครัวเรือน (1,423 คน) ทำให้การบริการบางเรื่อง เช่น การตรวจสอบพื้นที่การเกษตรเสียหายมีความล่าช้าไม่ทันการเมื่อถูกจำกัดเวลาทำให้การตรวจสอบไม่ทั่วถึง เกิดความผิดพลาดของข้อมูล รวมถึงการติดตามประเมินผลโครงการเกษตรของเจ้าหน้าที่ไม่ทั่วถึง ซึ่งปัญหาดังกล่าวอาจทำให้เกษตรกรและหน่วยงาน อบต. ได้รับความเสียหาย

งบประมาณในการดำเนินงานไม่เพียงพอทั้งงบการจัดทำโครงการ งบประมาณด้านวัสดุอุปกรณ์ เทคโนโลยีที่จำเป็นโดยเฉพาะคอมพิวเตอร์และระบบอินเทอร์เน็ต รวมถึงไม่มีสถานที่ทำงานของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร ซึ่งปัจจุบันต้องใช้สถานที่ร่วมกับสำนักปลัด อบต. เนื่องจากในช่วงปี 2548 – 2553 งบประมาณด้านการเกษตรได้รับการจัดสรรน้อย คือสูงสุดไม่เกินร้อยละ 1.85 ของงบประมาณรายจ่ายทั้งหมด (ปี 2548 ได้รับงบประมาณ 140,000 บาท ปี 2549 ได้รับงบประมาณ 120,000 บาท ปีงบประมาณ 2550 ได้รับงบประมาณ 220,000 บาท ปีงบประมาณ 2551 ได้รับงบประมาณ 190,000 บาท ปีงบประมาณ 2552 ได้รับงบประมาณ 120,000 บาท ปีงบประมาณ 2553 ได้รับงบประมาณ 95,000 บาท) ปัญหาดังกล่าวส่งผลให้การให้บริการเกิดความล่าช้า การดำเนินงานขาดความต่อเนื่อง ไม่สามารถตอบสนองหรือแก้ไขปัญหาแก่เกษตรกรในพื้นที่ได้อย่างทั่วถึง

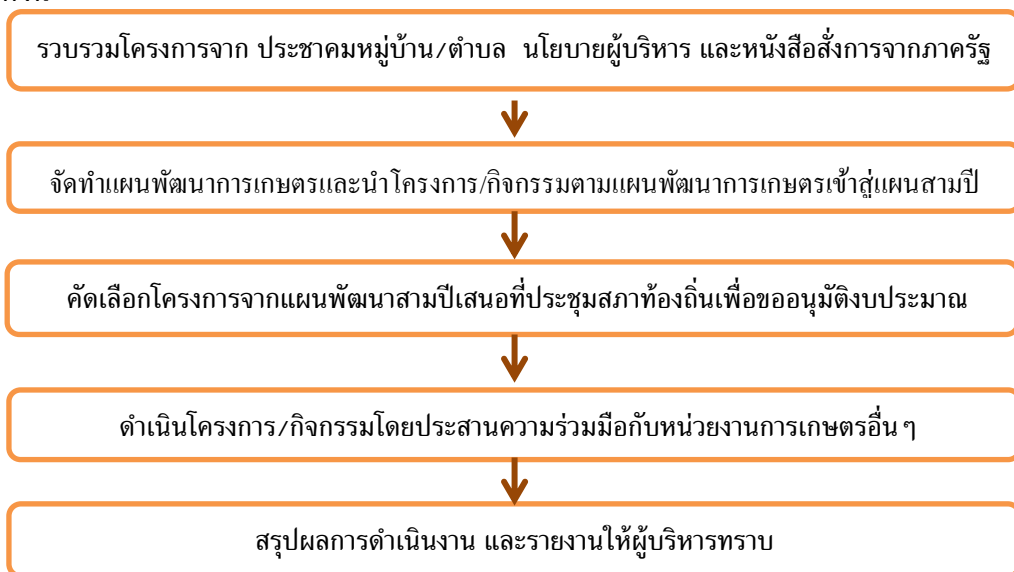
ปัญหาการดำเนินงานการเกษตรที่เกิดขึ้นส่งผลให้เกษตรกรได้รับความเสียหายและขาดความเชื่อมั่นในการรับบริการด้านการเกษตรจาก อบต. ด้วยเหตุนี้ การที่จะทำให้

การดำเนินงานด้านการเกษตรของ อบต. มีมาตรฐานมากขึ้น เพื่อให้เกษตรกรได้รับการบริการที่มีคุณภาพ มีประโยชน์ช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรให้ดีขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืน ควรมีการศึกษาการพัฒนากระบวนการดำเนินงานด้านการเกษตรขององค์การบริหารส่วนตำบลถนนโพธิ์ อำเภอโนนไทย จังหวัดนครราชสีมา โดยเพื่อศึกษาปัญหาเกี่ยวกับการดำเนินงานด้านการเกษตรขององค์การบริหารส่วนตำบลถนนโพธิ์ อำเภอโนนไทย จังหวัดนครราชสีมา และศึกษาแนวทางการแก้ปัญหาและการพัฒนาระบบการดำเนินงานด้านการเกษตรให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

วิธีดำเนินการศึกษา

วิธีการศึกษาในครั้งนี้เริ่มต้นจากการสัมภาษณ์เชิงลึก กลุ่มเป้าหมาย ซึ่งประกอบด้วย คณะผู้บริหาร อบต. จำนวน 4 คน เจ้าหน้าที่สำนักงานเกษตรอำเภอโนนไทย จำนวน 10 คน และผู้รับผิดชอบงานการเกษตร อบต. จำนวน 2 คน จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เนื้อหาเพื่อชี้ให้เห็นว่าปัจจุบันองค์การบริหารส่วนตำบลมีการดำเนินงานด้านการเกษตรอย่างไร มีจุดที่จะต้องปรับปรุงอย่างไร แล้วนำไปสู่การเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาระบบอย่างไร

การดำเนินงานด้านการเกษตรของ อบต.ถนนโพธิ์ สามารถสรุปเป็นภาพรวม ได้ดังนี้

ภาพที่ 1 แสดงวิธีการดำเนินงานด้านการเกษตรขององค์การบริหารส่วนตำบลถนนโพธิ์

ในการที่จะปรับปรุงระบบการดำเนินงานด้านการเกษตรขององค์การบริหารส่วนตำบลจำเป็นที่จะต้องรู้ก่อนว่าปัจจุบันเกษตรกรมีปัญหาและความต้องการอย่างไร รวมทั้งระบบการดำเนินงานที่ อบต.ทำอยู่ในปัจจุบันมีจุดอ่อน จุดแข็งอย่างไร

จากการศึกษาปัญหาด้านการเกษตร และความต้องการในการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับการดำเนินงานของเกษตรกร พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความต้องการในการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับการเกษตร อันดับแรก คือ ปัญหาด้านเศรษฐกิจ โดยมีความต้องการให้แก้ไขปัญหาเศรษฐกิจในเรื่อง ราคาผลผลิตไม่แน่นอน ขาดเงินทุนในการทำเกษตร และปัจจัยการผลิต เช่น เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย มีราคาแพง อันดับสองต้องการแก้ไขปัญหาด้านกายภาพ ในเรื่องแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรไม่เพียงพอ ประสพภัยธรรมชาติ และดินขาดความอุดมสมบูรณ์ อันดับสามต้องการแก้ไขปัญหาด้านการติดต่อประสานงาน เกษตรกรกับองค์การบริหารส่วนตำบล ในเรื่องงบประมาณด้านการเกษตรไม่เพียงพอ ผู้บริหาร อบต.ให้ความสำคัญด้านการเกษตรน้อย ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาการเกษตรบุคลากรด้านการเกษตรมีไม่เพียงพอ และการบริการข้อมูลและประชาสัมพันธ์ด้านการเกษตรไม่เพียงพอ อันดับสี่ต้องการแก้ปัญหาด้านสังคม ในเรื่องการขาดความรู้ทางวิชาการเกษตรใหม่ๆ และอันดับที่ห้าต้องการแก้ปัญหาด้านชีวภาพ ในเรื่องผลผลิตต่ำและคุณภาพไม่ดี ขาดแคลนปัจจัยการผลิต และมีการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีต่างๆ ปริมาณมาก

ปัญหาต่างที่เกษตรกรกล่าวมาข้างต้นสามารถวิเคราะห์ได้ดังนี้คือ ปัญหาเศรษฐกิจ โดยเฉพาะในเรื่องราคาผลผลิตไม่แน่นอน ปัญหาดังกล่าวส่วนหนึ่งอาจมีสาเหตุมาจากกลไกตลาด สภาพเศรษฐกิจของประเทศและสภาพเศรษฐกิจโลกที่อยู่ในภาวะซบเซาติดต่อกันหลายปี แต่อีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ราคาผลผลิตทางการเกษตรไม่แน่นอนอาจมาจากปัญหาผลผลิตต่ำและคุณภาพไม่ดีทำให้ถูกกดราคารับซื้อและเมื่อพิจารณาความเชื่อมโยงของผลการศึกษาทำให้เห็นความสัมพันธ์ได้ว่าการที่ผลผลิตต่ำและคุณภาพไม่ดี อาจเป็นผลมาจากปัญหาด้านกายภาพในเรื่องแหล่งน้ำด้านการเกษตรไม่เพียงพอ เพราะน้ำถือเป็นปัจจัยที่สำคัญในการทำเกษตรเมื่อน้ำขาดน้ำผลผลิตก็ลดลง และในช่วง 7 ปีที่ผ่านมาในพื้นที่ตำบลถนนโพธิ์ ได้ประสบปัญหาภัยธรรมชาติทั้งน้ำท่วม ฝนแล้งสลับสับเปลี่ยนกันทุกปี ส่งผลให้ผลผลิตการเกษตรได้รับความเสียหายจำนวน

มาก รวมถึงการที่เกษตรกรขาดความรู้ทางวิชาการเกษตรใหม่ๆ ในการปรับปรุง กระบวนการผลิตให้ได้ผลผลิตคุณภาพดีและมีปริมาณมาก ก็ส่งผลให้ได้ผลผลิตต่ำและ คุณภาพไม่ดีเช่นกัน และเมื่อต้องการแก้ไขปัญหาต่างๆ ข้างต้นทั้งระบบไม่ว่าจะเป็นด้าน ชีวิตาพในเรื่องผลผลิตต่ำคุณภาพไม่ดี ด้านเศรษฐกิจในเรื่องราคาผลผลิตไม่แน่นอน ด้าน สังคมในเรื่องการขาดความรู้ทางวิชาการเกษตรใหม่ๆ ด้านการติดต่อประสานงานกับ อบต. ในเรื่องงบประมาณไม่เพียงพอ และด้านกายภาพในเรื่องแหล่งน้ำทางการเกษตร ไม่เพียงพอ ปัญหาเหล่านี้ล้วนต้องใช้งบประมาณจำนวนมากในการแก้ไข โดยเฉพาะการ สร้างแหล่งน้ำให้เพียงพอซึ่งองค์การบริหารส่วนตำบลถนนโพธิ์ ยังไม่มีงบประมาณใน การดำเนินการ ทำให้ปัญหาต่างๆ ยังคงสร้างภาระให้แก่เกษตรกรมาจนถึงปัจจุบัน

นอกจากนี้ จากการวิเคราะห์เอกสารข้อมูลการดำเนินงานการเกษตรของ อบต. ถนนโพธิ์ ได้ค้นพบปัญหาหรือข้อบกพร่องของระบบการดำเนินงานด้านการเกษตรของ อบต.ถนนโพธิ์ คือ

- 1) การขาดการประชาสัมพันธ์ที่ดี เอกสารหรือประชาสัมพันธ์ให้เกษตรกร เข้าใจระบบการติดต่องานมีน้อยทำให้เกษตรกรบางส่วนยังไม่เข้าใจวิธีการและขั้นตอน การทำงานด้านการเกษตรของหน่วยงานราชการไม่ดีเท่าที่ควร

- 2) การติดตามประเมินผลโครงการหลายโครงการขาดความต่อเนื่อง ทำให้ งบประมาณบางส่วนสูญเสียไปโดยเปล่าประโยชน์ เช่น โครงการจัดตั้งกลุ่มอาชีพเพื่อ พัฒนารายได้ ซึ่งมีการจัดตั้งกลุ่มอาชีพตามความต้องการของประชาชนในหมู่บ้านๆ ละ 1 กลุ่ม ในช่วงปีแรกที่มีการติดตามประเมินผลจาก อบต. ทุกกลุ่มมีการดำเนินการอย่าง ต่อเนื่อง แต่ภายหลังจาก 1 ปี อบต.ไม่ได้ทำการติดตามการดำเนินการของทุกกลุ่ม ทำให้ หลายกลุ่มได้ทยอยหยุดการดำเนินการลงจนในปัจจุบันเหลือเพียง 2 กลุ่มที่ยังคงดำเนิน กิจกรรมอยู่ คือ กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านถนนโพธิ์ และกลุ่มตัดเย็บชุดชั้นในโบราณ บ้านหลุมปูน

- 3) ปัญหาการขาดการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชนในการดำเนินงาน การเกษตร ซึ่งจากการพิจารณาโครงการ/กิจกรรมตามแผนพัฒนาการเกษตรประจำตำบล พบว่า โครงการส่วนใหญ่ (โดยเฉลี่ยร้อยละ 76) มาจากหนังสือสั่งการของทางราชการ และจากนโยบายผู้บริหาร ส่วนโครงการที่มาจากความต้องการของประชาชนจริงๆ มี

เพียงไม่กี่โครงการเท่านั้น และในการประชาคมจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรประจำปี ก็มีผู้เข้าร่วมประชุมน้อยกว่าเป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยผู้เข้าประชุมส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มผู้นำชุมชน ส่งผลให้การดำเนินโครงการต่างๆ มักไม่ตรงกับปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของเกษตรกรหรือประชาชนในพื้นที่

4) ปัญหาด้านข้อกฎหมายที่เกี่ยวกับงานการเกษตรตามหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไม่มีความชัดเจน เช่น กรณีศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลมีการถ่ายโอนศูนย์ฯ ให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น แต่ศูนย์บริการฯ ไม่สามารถจ่ายเงินค่าตอบแทนคณะกรรมการศูนย์บริการฯ ได้ เนื่องจากมีหนังสือจากกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น แจ้งว่าอยู่ในระหว่างการดำเนินการออกกฎหมาย ท้องถิ่นทุกแห่งจึงไม่สามารถดำเนินการจ่ายค่าตอบแทนคณะกรรมการศูนย์บริการฯ ได้

5) การปฏิบัติหน้าที่ซ้ำซ้อนกับสำนักงานเกษตรอำเภอ เช่น การจัดเก็บข้อมูลด้านการเกษตรซึ่งทั้ง อบต. และสำนักงานเกษตรอำเภอ มีการจัดเก็บข้อมูลเช่นเดียวกัน แต่ข้อมูลที่ได้รับกลับไม่ตรงกันทำให้ข้อมูลที่ได้ขาดความน่าเชื่อถือและสร้างความเบื่อหน่ายให้แก่เกษตรกรผู้กรอกข้อมูล

6) ปัญหาความล่าช้าในการปฏิบัติงานซึ่งมีสาเหตุ 2 ประการ คือ 1) ล่าช้าเพราะงบประมาณถูกโอนจัดสรรมาช้าทำให้การดำเนินโครงการบางอย่างพ้นช่วงเวลาที่ทำได้ เช่น โครงการปลูกพืชก่อนหลังนา ซึ่งต้องทำในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ ถึงเมษายน แต่ อบต. ยังไม่มีงบประมาณเข้ามาจึงไม่สามารถทำได้ 2) ล่าช้าเพราะจำนวนบุคลากรไม่เพียงพอ ซึ่งจะเกิดขึ้นในช่วงที่เกิดปัญหาภัยพิบัติในพื้นที่ เช่น ภัยแล้ง น้ำท่วม ซึ่งบุคลากรเพียงคนเดียวต้องรับหน้าที่ออกพื้นที่ตรวจสอบความเสียหาย รับแจ้งความเสียหาย และประมวลผลข้อมูล ทำให้เกิดความล่าช้าในการจัดส่งข้อมูลไปยังหน่วยงานเหนือขึ้นไปในการขอความช่วยเหลือ

7) ปัญหาด้านงบประมาณไม่เพียงพอ พบว่างบประมาณด้านการเกษตรของ อบต. ถนนโพธิ์ได้รับการจัดสรรน้อยที่สุด เมื่อเทียบกับภารกิจทั้งหมดของ อบต. คือ งบประมาณร้อยละ 1.85 ของงบประมาณรายจ่ายทั้งหมด ซึ่งสวนทางกับจำนวนเกษตรกรในตำบลที่มีจำนวนมากกว่าอำเภออื่น คือ ครัวเรือนในตำบลถนนโพธิ์มีทั้งสิ้น 728 ครัวเรือน

เป็นครัวเรือนเกษตรกรรมถึง 579 ครัวเรือน จึงทำให้งบประมาณไม่เพียงพอต่อการส่งเสริมพัฒนาการเกษตรอย่างทั่วถึงและครอบคลุมทุกด้าน

8) แนวทางสู่การปฏิบัติงานในการพัฒนาระบบงานด้านการเกษตรปฏิบัติการ จำนวน 7 ด้าน ดังนี้

วิธีการทำงาน เสนอแนะแนวทางหรือมาตรการในการพัฒนา ดังนี้

(1) ใช้ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลเป็นกลไกในการดำเนินงานและให้บริการทางการเกษตร

(2) พิจารณาปรับลดขั้นตอนในการให้บริการ เพื่อให้เกิดความรวดเร็ว คล่องตัวในการให้บริการประชาชน เช่น มีการมอบอำนาจ การอนุญาตและสั่งการต่างๆ ให้เสร็จสิ้น ณ จุดให้บริการเดียวกัน

(3) จัดทำคู่มือประชาสัมพันธ์ เกี่ยวกับบทบาท หน้าที่ และขั้นตอนการติดต่องานด้านการเกษตรให้ประชาชนรับทราบ

(4) ปรับปรุงระบบการประเมินผลการดำเนินงาน โดยให้มีการกำหนดตัวชี้วัดในการติดตามประเมินผลทั้งด้านการบริหารจัดการ คุณภาพการบริการ ความพึงพอใจ ความคุ้มค่า ปัญหา อุปสรรคและแนวทางแก้ไข และให้มีการสรุปผลการดำเนินงานประจำปีรายงานต่อผู้บริหารท้องถิ่นและที่ประชุมสภาท้องถิ่น

(5) มีระบบรับเรื่องราวร้องทุกข์ที่มีประสิทธิภาพ เพื่อช่วยแก้ปัญหาและเป็นที่พึ่งยามประชาชนเดือดร้อน

(6) รวบรวมระเบียบ ข้อบังคับทางกฎหมายที่เป็นอุปสรรคในการปฏิบัติงานเพื่อเสนอให้กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น พิจารณาทบทวน ปรับปรุงแก้ไข หรือยกเลิก

(7) นำข้อสรุปของปัญหาและความต้องการจากผลการศึกษาครั้งนี้ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม กายภาพ ชีวภาพ และการติดต่อประสานงานกับ อบต. ไปจัดทำโครงการเพื่อดำเนินการแก้ไขปรับปรุงต่อไป หากปัญหาใดเกินศักยภาพของ อบต. ให้พิจารณาดำเนินการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น อบจ. กรมส่งเสริมการเกษตร กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กรมทรัพยากรน้ำ เป็นต้นในการขอรับการสนับสนุนทั้งด้านงบประมาณและด้านวิชาการ

โครงสร้างหน่วยงาน เสนอแนะแนวทางหรือมาตรการในการพัฒนา ดังนี้

(1) ควรแต่งตั้งผู้บริหารท้องถิ่นเป็นประธานกรรมการของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล เพื่อเป็นการส่งเสริมให้ผู้บริหารท้องถิ่นให้ความสำคัญกับการพัฒนาด้านการเกษตรมากขึ้น

(2) จัดการประชุมเพื่อทบทวนโครงสร้างการดำเนินงานการเกษตรระหว่าง อบต. และสำนักงานเกษตรอำเภอ เพื่อลดความซ้ำซ้อนในการปฏิบัติงาน โดยการเปลี่ยนเป็นรูปแบบทำงานเชิงบูรณาการ ใช้กลไกการทำงานเป็นทีม

งบประมาณ เสนอแนะแนวทางหรือมาตรการในการพัฒนา ดังนี้

(1) มีการกระจายงบประมาณให้ครบทุกหมู่บ้าน เพื่อให้เกิดความเสมอภาค

(2) ประสานความร่วมมือเชิงบูรณาการกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น อบจ. กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กรมส่งเสริมการเกษตร เป็นต้น เพื่อขอรับการสนับสนุนงบประมาณในส่วนที่เกินศักยภาพของ อบต.

(3) ส่งเสริมให้มีการจัดตั้งกองทุนด้านการเกษตรระดับตำบลเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรด้านปัจจัยการผลิต โดยให้เกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมในการลงทุนและบริหารจัดการ

(4) วางแผนการใช้จ่ายงบประมาณการเกษตร เพื่อป้องกันปัญหาการปฏิบัติงานที่เกิดจากความล่าช้าของงบประมาณ

ระบบบริหารงานบุคคล เสนอแนะแนวทางหรือมาตรการในการพัฒนา ดังนี้

(1) ควรสรรหาบุคลากรด้านการเกษตรเพิ่มเติม เพื่อให้เพียงพอต่อการให้บริการ

(2) พัฒนาศักยภาพการเกษตรให้มีความรู้และทักษะในการปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่อง

การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์และค่านิยม เสนอแนะแนวทางหรือมาตรการในการพัฒนา ดังนี้

(1) ผู้บริหารท้องถิ่นต้องให้ความสำคัญในการพัฒนาด้านการเกษตรให้มากขึ้น โดยกำหนดนโยบายที่ชัดเจนและนำไปสู่การปฏิบัติ

(2) ควรมีแนวทางเร่งด่วนในการแก้ปัญหาด้านการเกษตรตามความต้องการของประชาชน ในเรื่องราคาผลผลิตไม่แน่นอน แหล่งน้ำด้านการเกษตรไม่เพียงพอ งบประมาณการเกษตรไม่เพียงพอ การขาดความรู้ทางวิชาการเกษตรใหม่ๆ และผลผลิตต่ำคุณภาพไม่ดี

(3) มีการจัดทำข้อตกลงในการปฏิบัติราชการเพื่อกำหนดเป้าหมายและทิศทางการทำงานให้แก่หน่วยงานและบุคลากร

การสร้างระบบงานให้ทันสมัย เสนอแนะแนวทางหรือมาตรการในการพัฒนา ดังนี้

(1) มีการจัดให้บริการประชาชนในด้านการเกษตรแบบ one stop service โดยให้บริการเบ็ดเสร็จ ณ จุดเดียว

(2) จัดหาและปรับปรุงวัสดุอุปกรณ์ในการให้บริการทางการเกษตร ให้ทันสมัย และเพียงพอต่อความต้องการของประชาชนผู้รับบริการ

(3) นำระบบอินเทอร์เน็ตความเร็วสูงมาใช้ในการให้บริการ

เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม เสนอแนะแนวทางหรือมาตรการในการพัฒนา ดังนี้

(1) มีการแต่งตั้งตัวแทนเกษตรกรทุกหมู่บ้าน เป็นคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล

(2) มีระบบรับฟังความคิดเห็นของประชาชน เช่น เปิดช่องทางรับความคิดเห็นผ่านเว็บไซต์ กล้องรับความคิดเห็น การจัดประชุม เป็นต้น

(3) จัดตั้งกลุ่มอาสาสมัครทางการเกษตรต่างๆ เช่น กลุ่มยุวเกษตรกร กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

แนวทางในการพัฒนาระบบการดำเนินงานด้านการเกษตรของ อบต.ถนนโพธิ์ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น โดยมีข้อเสนอแนะ

เพื่อให้การพัฒนาระบบการดำเนินงานด้านการเกษตรขององค์การบริหารส่วนตำบล มีเป้าหมายที่ชัดเจนและเป็นแนวทางในการปฏิบัติงานของผู้ที่เกี่ยวข้อง ผู้บริหาร อบต. ควรมีการกำหนดนโยบายในการพัฒนาด้านการเกษตร โดยการสร้างศูนย์บริการ และถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล จัดตั้งส่วนส่งเสริมการเกษตรของ องค์การบริหารส่วนตำบล เพื่อให้เกิดความคล่องตัวในการปฏิบัติงานทั้งด้านงบประมาณ และบริหารจัดการ ควรจัดสรรงบประมาณในการส่งเสริมการเกษตรไม่น้อยกว่าร้อยละ 8 ของงบประมาณรายจ่ายประจำปี ส่งเสริมให้ภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานด้านการเกษตร และควรรหาแนวทางเพิ่มจำนวนแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรและพัฒนาคุณภาพผลผลิต

เอกสารอ้างอิง

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ. (2551). แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการไทย (พ.ศ.2551 - พ.ศ.2555). กรุงเทพฯ : สำนักงาน ก.พ.ร.. (เอกสารอัดสำเนา)

องค์การบริหารส่วนตำบลถนนโพธิ์. (2553). แผนพัฒนาการเกษตร (2553-2555).

นครราชสีมา : อบต.ถนน โพธิ์. (เอกสารอัดสำเนา).

องค์การบริหารส่วนตำบลถนนโพธิ์. (2553). แผนพัฒนาสามปี (2553-2555).

นครราชสีมา:

อบต.ถนนโพธิ์. (เอกสารอัดสำเนา).

เอกชัย โอเจริญ. (2548). ต้นแบบระบบส่งเสริมการเกษตรแบบมีส่วนร่วม. ค้นเมื่อ 15

กุมภาพันธ์. (2554). จาก <http://www.trf.or.th/research/abstract.asp?PROJECTID=RDG4520034>

วารสารการบริหารท้องถิ่น

Local Administration Journal

สารบัญ

การพัฒนาระบบการดำเนินงานด้านการเกษตรขององค์การบริหารส่วนตำบลถนนโพธิ์	1
• วิไลวรรณ เหล็กทองสันเทียะ • สุวัลลีย์ เปี่ยมปิติ	
การจัดการความรู้เรื่องการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของศูนย์ข้าวชุมชนตำบลคงใหญ่	13
• อารมณ แก้วศรีสุข • พิรสิทธิ์ คำนวนศิลป์	
การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำข้าวฮางของกลุ่มผลิตข้าวฮางเทศบาลตำบลปลาไหล	25
• จักรวาล จันทร์หล้า • ชลิต ชัยครรจิต	
การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำข้าวเม่างของบ้านแก่งโพธิ์	38
• ธัชพล ท้าวนาง • คุณ โทพันธ์	
แนวทางการบริหารจัดการกลุ่มผลิตปุ๋ยหมักชีวภาพอัดเม็ด บ้านเหล่าใหญ่	46
• สมปอง จันทร์เก • สุจินต์ สิมารักษ์	
การบริหารจัดการศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลไผ่	56
• เบญจมาศ แสงใส • พิชญ์ สมพอง	
การเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการกลุ่มปุ๋ยเกษตรอินทรีย์เมืองยาง	66
• เอกชัย ป้อมชัย • เกษม นันทชัย	
การบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรแบบบูรณาการขององค์การบริหารตำบลส่วนศรีภิรมย์	78
• สุคนธ์ ทับอาจ • จินตนา ลีละไกรวรรณ	
การพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อใช้ในการเกษตรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน	90
• ภูมิภัทร โคนัน • พรพันธุ์ เขมภูณาศัย	
การบริหารจัดการแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรแบบมีส่วนร่วม	101
• บุญถม สนร้อย • ปราโมทย์ ทองกระจ่าย	

บทบรรณาธิการ

ไทยถือว่าเป็นประเทศที่มีภูมิประเทศและภูมิอากาศเอื้อต่อการทำเกษตรกรรมเป็นอย่างยิ่ง ส่งผลให้ประเทศไทยเป็นผู้ส่งออกข้าวรายใหญ่ของโลก วารสารฉบับนี้จึงมุ่งนำเสนอการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว การแปรรูปข้าวในรูปแบบต่างๆ เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มไม่ว่าจะเป็นการทำเป็นข้าวฮางหรือข้าวเมา ซึ่งถือว่าเป็นภูมิปัญญาที่ทรงคุณค่าของสังคมไทยที่ควรแก่การรวบรวมจัดเก็บ นำมาใช้และถ่ายทอดตามหลักของการจัดการความรู้ของกลุ่มเกษตรกรที่รวมกลุ่มกันผลิตให้มีลักษณะปลอดสารเคมี มีระบบของการพัฒนาแหล่งน้ำที่สร้างการมีส่วนร่วมทุกภาคส่วน แต่ทั้งนี้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องมีภาวะผู้นำ

ศุภวัฒนากร วงศ์ธนวสุ

หลักเกณฑ์การนำเสนอบทความวิชาการหรือบทความงานวิจัย เพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารการบริหารท้องถิ่น

บทความที่จะพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารการบริหารท้องถิ่นควรมีลักษณะดังต่อไปนี้

1. บทความในลักษณะบทความปริทัศน์ (Review article) หรือ บทความงานวิจัย (Research article) ก็ได้ แต่ต้องเป็นบทความที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการหรือด้านการปกครองท้องถิ่น และไม่เคยตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารอื่นใดมาก่อน

2. บทความต้องมีส่วนประกอบดังนี้

2.1 ชื่อเรื่องทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ชื่อผู้เขียนทุกคน

2.2 ตำแหน่งทางวิชาการ (ถ้ามี) คุณวุฒิสูงสุด และสถานที่ทำงานของผู้เขียนทุกคน

2.3 บทคัดย่อทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ความยาวรวมกันไม่เกิน 2 หน้ากระดาษ

2.4 คำสำคัญ (Keyword) ทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษ

2.5 เนื้อเรื่องบทความ ประกอบด้วยหัวข้อดังนี้ บทนำ (ครอบคลุมความสำคัญของปัญหา วัตถุประสงค์ และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง) อุปกรณ์และวิธีการวิจัย ผลการวิจัย สรุปและข้อเสนอแนะ และการอ้างอิงในเนื้อเรื่องและเอกสารอ้างอิงท้ายบทความ

3. ต้นฉบับความยาวไม่เกิน 15 หน้ากระดาษ ขนาด เอ.4 พร้อมแนบส่งแฟ้มข้อมูลทางลงใน CD ส่งทางไปรษณีย์ หรือส่งทาง e-mail: cola_laj@hotmail.co.th หรือ cola@kku.ac.th

4. กองบรรณาธิการจะเป็นผู้รับผิดชอบในการพิจารณาบทความ โดยมีเกณฑ์ในการพิจารณาดังต่อไปนี้

4.1 การใช้ภาพและการเขียนที่มีคุณภาพ สละสลวย มีโครงสร้างของบทความที่ดี

4.2 มีความเหมาะสมของระเบียบวิธีวิจัย มีการอ้างอิงและสังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่

4.3 ผลงานที่ศึกษามีศักยภาพในการนำไปใช้ประโยชน์ต่อสังคมทั้งทางตรงและทางอ้อม

การอ้างอิงเอกสาร

1. การอ้างอิงในเนื้อเรื่อง ให้วงเล็บชื่อผู้แต่ง (สำหรับคนไทย) ชื่อสกุลผู้แต่ง (สำหรับชาวต่างประเทศ) หรือชื่อนิติบุคคลที่เป็นผู้จัดทำเอกสารและปีพิมพ์ของเอกสารที่อ้างถึงหน้าหรือต่อท้ายข้อความที่อ้างดังตัวอย่าง พิรสิทธิ์ และศุภวัฒน์กร (2548)..... หรือ.....(พิรสิทธิ์ และศุภวัฒน์กร, 2548)

2. การอ้างอิงท้ายบทความ

2.1 หนังสือ

ชื่อผู้แต่ง. (ปีพิมพ์). ชื่อหนังสือ. ครั้งที่พิมพ์. สถานที่พิมพ์: สำนักพิมพ์ หรือโรงพิมพ์.

2.2 บทความจากวารสาร

ชื่อผู้เขียนบทความ. (ปีพิมพ์). ชื่อบทความ. ชื่อวารสาร. ปีที่ (ฉบับที่), เลขหน้า.

2.3 วิทยานิพนธ์

ชื่อผู้เขียน. (ปีพิมพ์). ชื่อวิทยานิพนธ์. วิทยานิพนธ์ปริญญา.....สาขาวิชา.....คณะ.....

สถาบัน.....

หลักเกณฑ์การนำเสนอบทความวิชาการหรือบทความงานวิจัย เพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารการบริหารท้องถิ่น

บทความที่จะพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารการบริหารท้องถิ่นควรมีลักษณะดังต่อไปนี้

1. บทความในลักษณะบทความปริทัศน์ (Review article) หรือ บทความงานวิจัย (Research article) ก็ได้ แต่ต้องเป็นบทความที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการหรือด้านการปกครองท้องถิ่น และไม่เคยตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารอื่นใดมาก่อน

2. บทความต้องมีส่วนประกอบดังนี้

2.1 ชื่อเรื่องทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ชื่อผู้เขียนทุกคน

2.2 ตำแหน่งทางวิชาการ (ถ้ามี) คุณวุฒิสูงสุด และสถานที่ทำงานของผู้เขียนทุกคน

2.3 บทคัดย่อทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ความยาวรวมกันไม่เกิน 2 หน้ากระดาษ

2.4 คำสำคัญ (Keyword) ทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษ

2.5 เนื้อเรื่องบทความ ประกอบด้วยหัวข้อดังนี้ บทนำ (ครอบคลุมความสำคัญของปัญหา วัตถุประสงค์ และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง) อุปกรณ์และวิธีการวิจัย ผลการวิจัย สรุปและข้อเสนอแนะ และการอ้างอิงในเนื้อเรื่องและเอกสารอ้างอิงท้ายบทความ

3. ต้นฉบับความยาวไม่เกิน 15 หน้ากระดาษ ขนาด เอ.4 พร้อมแนบส่งแฟ้มข้อมูลทางลงใน CD ส่งทางไปรษณีย์ หรือส่งทาง e-mail: cola_laj@hotmail.co.th หรือ cola@kku.ac.th

4. กองบรรณาธิการจะเป็นผู้รับผิดชอบในการพิจารณาบทความ โดยมีเกณฑ์ในการพิจารณาดังต่อไปนี้

4.1 การใช้ภาพและการเขียนที่มีคุณภาพ สละสลวย มีโครงสร้างของบทความที่ดี

4.2 มีความเหมาะสมของระเบียบวิธีวิจัย มีการอ้างอิงและสังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่

4.3 ผลงานที่ศึกษามีศักยภาพในการนำไปใช้ประโยชน์ต่อสังคมทั้งทางตรงและทางอ้อม

การอ้างอิงเอกสาร

1. การอ้างอิงในเนื้อเรื่อง ให้วงเล็บชื่อผู้แต่ง (สำหรับคนไทย) ชื่อสกุลผู้แต่ง (สำหรับชาวต่างประเทศ) หรือชื่อนิติบุคคลที่เป็นผู้จัดทำเอกสารและปีพิมพ์ของเอกสารที่อ้างถึงหน้าหรือต่อท้ายข้อความที่อ้างดังตัวอย่าง พิรสิทธิ์ และศุภวัฒน์กร (2548)..... หรือ.....(พิรสิทธิ์ และศุภวัฒน์กร, 2548)

2. การอ้างอิงท้ายบทความ

2.1 หนังสือ

ชื่อผู้แต่ง. (ปีพิมพ์). ชื่อหนังสือ. ครั้งที่พิมพ์. สถานที่พิมพ์: สำนักพิมพ์ หรือโรงพิมพ์.

2.2 บทความจากวารสาร

ชื่อผู้เขียนบทความ. (ปีพิมพ์). ชื่อบทความ. ชื่อวารสาร. ปีที่ (ฉบับที่), เลขหน้า.

2.3 วิทยานิพนธ์

ชื่อผู้เขียน. (ปีพิมพ์). ชื่อวิทยานิพนธ์. วิทยานิพนธ์ปริญญา.....สาขาวิชา.....คณะ.....

สถาบัน.....

ใบสมัครวารสารการบริหารท้องถิ่น วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ชื่อ-สกุล

อาชีพตำแหน่ง.....

สถานที่ทำงาน.....

ประเภทสมาชิก

☐ ศิษย์เก่าวิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น รุ่นที่.....จังหวัด.....

☐ ศิษย์ปัจจุบันวิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น รุ่นที่.....จังหวัด.....

☐ บุคคลทั่วไป / หน่วยงานหรือบริษัท

ที่อยู่สำหรับจัดส่งวารสาร.....

โทรศัพท์..... โทรสาร.....

โทรศัพท์เคลื่อนที่..... E-mail Address:

ลงชื่อ.....ผู้สมัครสมาชิก

วันที่.....

อัตราค่าสมาชิก 1 ปี (4 ฉบับ) เริ่มตั้งแต่ปีที่.....ฉบับที่.....

☐ 1 ปี อัตราค่าสมัคร 500 บาท

☐ 2 ปี อัตราค่าสมัคร 900 บาท

ชำระโดย ☐ เงินสด (กรณีสมัครด้วยตนเอง)

☐ โอนเงินผ่านบัญชีธนาคารไทยพาณิชย์ สาขามหาวิทยาลัยขอนแก่น ชื่อบัญชี

“วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น” เลขที่ 551-4-02075-4

☎ กรณีไม่ได้ชำระเป็นเงินสด ให้ส่งใบสมัครสมาชิกพร้อมหลักฐานยืนยันการชำระเงินมาที่ วิทยาลัยการปกครอง
ท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น เลขที่ 123 ถนนมิตรภาพ ต.ในเมือง อ.เมือง จ.ขอนแก่น 40002 วงเล็บ
มุมของ “สมัครสมาชิกวารสารการบริหารท้องถิ่น” หรือส่งโทรสารมาที่หมายเลข 043-203133, 043-203875

☎ สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่กองบรรณาธิการ e-mail address: cola_LAJ@hotmail.co.th หรือฝ่ายจัดการวารสาร
คุณสุภาวดี แก้วคำแสน หมายเลขโทรศัพท์ 043-203124